

A KÁRPÁT-MEDENCÉBŐL ELHURCOLT MAGYAR ÉS NÉMET RABOK NYOMÁBAN OROSZFÖLDÖN ÉS A KAUKÁZUS ORSZÁGAIBAN

*Nemzetközi emlékkonferencia
Makkosjánosi, 2016. november 18.*

Szolyvai Emlékparkbizottság

*A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német
rabok nyomában Oroszföldön és a Kaukázus országaiban*

*Nemzetközi emlékkonferencia
Makkosjánosi, 2016. november 18.*

Kárpátaljai Magyar Könyvek
256.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György

A rendezvényt és a kiadvány megjelenését
a Gulág Emlékbizottság támogatta

A kötet a 2016. november 18-án Makkosjánosiban a Szolyvai Emlékparkbizottság által rendezett „*A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban*” című nemzetközi emlékkonferencia anyagait tartalmazza.

Készült a Szolyvai Emlékparkbizottság műhelyében
dr. Dupka György, dr. Zubánics László összeállításában.
A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

A fotókat, dokumentumokat összeállította: **Fuchs Andrea**

© dr. Dupka György, dr. Zubánics László, 2017
© A szerzők, 2017

Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**

Korrektúra: **Kövy Márta**

A könyv elektronikus változata elérhető:
www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

Nyomdai munkák: Shark Kft.

ISBN 978-963-9814-88-2
ISSN 1022-0283

Szolyvai Emlékparkbizottság

**A KÁRPÁT-MEDENCÉBŐL
ELHURCOLT MAGYAR ÉS NÉMET
RABOK NYOMÁBAN
OROSZFÖLDÖN ÉS A KAUKÁZUS
ORSZÁGAIBAN**

*Nemzetközi emlékkonferencia
Makkosjánosi, 2016. november 18.*

Szerkesztette:
dr. Dupka György, dr. Zubánics László

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2017

TARTALOM

Zubánics László: Előszó.....	7
Dr. Tóth Mihály: A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye Ukrajnában.....	11
Marosi István: A „ <i>Holnap is felkel a nap...</i> ” – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül (Az egykori Gulágrab, Dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) című kiállítás megnyitója.....	19
Dr. Dupka György: A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban	23
Matkovits-Kretz Eleonóra: Az internált magyarság és németiség emlékét megörökítő rendezvények, oroszországi, kaukázusi, erdélyi, felvidéki, ukrainai történelmi emlékutak. Lägerjárat – utazó vagonkiállítás Magyarországon, könyvbemutatók és más programok a GULÁG-GUPVI Emlékévkönyvben	45
Korszun Alekszej: A kárpátaljai tömeges elnyomás 1953. március elején Sztálin halálával megszakadt	61
Csordás László: Elrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból, két kárpátaljai emlékirat alapján)	89
Marcusák Gergely: A sztálini elhurcolások témája Vári Fábián László műveiben	95
Bimba Brigitta: „A mártírok vére megvetés!” – emlékezés id. Pocsai Vincére. Egy interjú vázlatai alapján	101
Mádi Bianka: Ugocsa-vidéki népcsoportok deportálásának és internálásának folyamata 1944–1955 között. Deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőcön, Feketepatakon, Salánkon és vonzáskörzetükben	109

Kosztó Gyula: Az Uszta-Priscsepa partizánosztatok tevékenysége Kárpátalján (1944. augusztus 8. – október 26.)	127
---	-----

FÜGGELÉK

Vári Fábán László verse	153
Lőrincz P. Gabriella verse	155
Shrek Tímea kisprózaja	157
Lágerballada.....	160
Fogyókarácsony Szolyván	163
A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszöldön és a Kaukázus országában. A november 18-i nemzetközi emlékkonferencia programja	165
Megemlékezés, koszorúzás, emléktáblák avatása a Szolyvai Emlékparkban (2016. november 19.)	171
A Szolyvai Emlékpark GULÁG-GUPVI programjához kapcsolódó fontosabb rendezvények.....	181
Fontosabb kárpátaljai események, megvalósult projektek a GULÁG emlékében (2016)	189
A Szolyvai Emlékparkbizottság GULÁG-GUPVI kutatóinak, az együttműködő partnerek és más szerzők munkáinak, gyűjtemények, konferencia rendezvények fontosabb jegyzéke (1988–2016)	219
A kötet szerzői	241

ELŐSZÓ

„Az a nemzet, amelyik emlékeit veszni hagyja, az a saját síremlékét készíti, és az vesztesége az egész emberiségnek” – fogalmazta meg egykor a történészek számára sajátos krédóként Ipolyi Arnold történész, nagyváradi püspök. A múltunkról szólni voltaképpen egyfajta állásfoglalás is. Éppen ezért fontos, hogy ne csupán a csupasz adatokat ismerjük, de azokról nyilvánosan felvállalható véleményünk is legyen. Történelmünkkel csakis akkor kerülhetünk egységes kapcsolatba, ha a megfelelő színvonalú műveltséggel együtt a gondolkodás történetiségét is elsajátíthatjuk. Azaz az embert, eseményt, összefüggést mindig a hely, az idő és a körülmények figyelembe vételével mérlegeljük. Nem kétséges, hogy a történelem körütekintő vizsgálata olykor illúziókat rombol, ugyanakkor valódi értékeket ad cserébe. Bizonyos, hogy történelmi hagyományra holnap is szükségünk lesz, mert okulni akarunk belőle, gazdagodni általa, élni vele!

De mi legyen azzal a történelemmel, amelyet gyakorlatilag elfelejtettünk, vagy inkább elfelejtettek velünk? Kárpátalja szempontjából gyakorlatilag az egész XX. század ilyen történelemről szól, amikor az egymást követő államok nem csupán a könyvespolcokat söpörték le, hanem az emberi fejekben is mepróbálták elültetni, hogy az előző rendszer csak romokat hagyott maga után.

Az 1944 után bekövetkező szovjet rendszer ennél sokkal tovább ment, hiszen az „ezer évig nem volt itt semmi”-gondolat megvalósítása során olyan nyíra bilincsbe verte az emberi lelkeket, hogy a legtöbben még a nyilvánvaló dolgokról sem mertek beszélni. A túlélés kényszere miatt az 1944. novemberi eseményekkel kapcsolatban a kárpátaljai magyarság gyakorlatilag szilenciумot vett önmagára, s ez a hallgatás nem akart megtörni, hiszen a félelem a sejtek szintjén mélyen beitta magát az emberekbe. A Szovjetunió széthullásának kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy végre megszólalhassanak a még élő szemtanúk, hogy elmondhassák azokat a szörnyűségeket, amelyeket Szolyvától Nyugat-Szibériáig kellett megélniük a Gulágokon.

Az emberiség történelmének korai szakaszától kezdve különös kapcsolataink vannak halottainkkal. Érezni véljük segítő kezüket még onnan a túl-

világról is, ápoljuk velük a „kapcsolatokat”, vasárnaponként virágot viszünk nyughelyükre. Az idősebb nemzedék tagjai még „el is beszélgetnek” egykori szeretteikkel megosztva velük örömeiket-bánataikat. A sztálini táborokban, vagy az odavezető úton elpusztult több tízezer magyarnak nincsen sírja. Sokakat a vasúti töltések oldalában kapartak el, mások jeltelen tömegsírokban nyugszanak. Gyakorlatilag ezeket az embereket a szörnyű halál kiragadta abból a körforgásból, ami a falusi ember mindennapjait jellemezte, s nem volt megfogható hely, ahol rájuk emlékezni lehetett volna.

A rendszerváltást követően végre tárgyiasult az emlékezés helye is, hiszen minden magyarlakta településen felavatták az elhurcoltak emlékművét, illetve a Szolyvai Emlékparkban is sikerült a jövő számára megőrizni azok neveit, akik magyarságukért szenvedtek vértanúhalált. Ez a szám napjainkra eléri a tízezret. Valamikor nyáron egy zarándokcsoporttal találkoztam a parkban, s az emberek elmondták, hogy elborzasztó ez a rengeteg, márványba véssett név.

Az elmúlt két évtizedben számos dokumentumkötet, visszaemlékezés, lágerverses kötet látott napvilágot, azonban egyre kevesebben lesznek – mi több, napjainkra gyakorlatilag teljesen el is fogytak – azok a túlélők, akik élőszóval is tanúságot tehetnek a rendszer borzalmairól. Hiszen emlékük akkor él tovább igazán, ha az egész közösség emlékezik rájuk. Ehhez kívánunk hozzájárulni azokkal az emlékkonferenciákkal, amelyeket évről évre megszervezünk, illetve a témához szervesen kapcsolódó kiadványok megjelentetésével.

A szájhagyomány útján továbbadott történetek egy része sajnos a túlélőkkel együtt odaveszett. Az 1997-es kárpótlási folyamat során magam is közel 3000 sorstragédiát hallgattam meg röviden, hogy a dokumentumokat megfelelő módon kitölthessem. A feszített munkatempó miatt nem is gondolhattam arra, hogy ezeket egyenként feljegyezzem. Ma már sajnálom, hogy mindez nyom nélkül odaveszett.

A „malenykij robot” olyan történelmi esemény, amelynek ott a helye a történelemkönyeinkben. Az elmúlt 2 évtized kutatásainak, publikációinak köszönhetően ma már elegendő információ áll rendelkezésünkre. A GULÁG-GUPVI-emlékév keretében sok olyan ember is tudomást szerzett a Szovjetunióba való elhurcolásokról, akinek korábban idegen volt ez a téma. Emberi sorsokról, élettörténetekről van szó, s az ember akaratlanul is elfogódik, amikor egy-egy túlélő megosztja velünk gondolatait.

A „málenkij robot” a zsidónak minősített magyarok kiirtása és a 2. magyar hadsereg Don-kanyari pusztulása mellett a második világháború három legnagyobb magyar tragédiájának egyike, s Szolyvát, az első gyűjtőtábor,

ahol emberek ezrei vesztették életüket, nem véletlenül nevezik a magyarok Golgotájának.

Sokan azt gondolják, hogy a „málenkij robot” csupán Kárpátalja magyarságát érintette. A szovjet hadsereg túlkapásait a szomszédos régiók lakosai is megszenvedték: az egykori Ung megye szobránci, nagykaposi, Bereg megye vásárosnaményi járásai, Szatmár és Máramaros lakosai közül is sokan a szolyvai gyűjtőtáborban fejezték be földi pályafutásukat. A novemberi szolyvai megemlékezések keretében három szatmári település (Tiszabecs, Uszka, Milota) halottainak nevei is helyet kaptak a Szolyvai Emlékparkban, s zajlik a csonkaberegi adatok összegyűjtése is.

A GULÁG-GUPVI-emlékév keretében Kárpátalja-szerte bemutatásra került a Veritas Történetkutató Intézet által összeállított „Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944–1956” kiállítás anyaga (amely a közeljövőben ukrán nyelven is megtekinthető lesz), illetve Lovász M. Noémi kolozsvári festőművész mellett Matl Pétert is „megihlette” a málenkij robot témája, s ennek köszönhetően több helyszínen, így Sztarij Szamborban, illetve a beregszászi Európa-Magyar Házban is kiállítottuk „Ötösével” című pasztellsorozatát

2016-ban újabb márványtáblákkal és nevekkkel „gyarapodott” a Szolyvai Emlékpark, amely mára a Kárpát-medencei magyarság egyik zarándokhelyévé vált, ahol különösen a nyári időszakban naponta több százan is megfordulnak. A sztálini terror áldozatainak sírjait ugyan nem őrzi kegyelet, de mi, valamennyien el tudjuk érni, hogy emlékük fennmaradjon. Ehhez az emlékezéshez járul hozzá a jelen konferenciakötet is.

Gut, 2017. január 9.

dr. Zubánics László,
a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke

DR. TÓTH MIHÁLY,
a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG TEVÉKENYSÉGE ÉS A REHABILITÁLÁS ÜGYE UKRAJNÁBAN

Tisztelt Konferencia! Hölgyeim és Uraim!

Előadásom első részében szeretném bemutatni a nemzetiségi hovatartozás alapján jogsérelmeket szenvedettek rehabilitációjának ukrain sajátosságait, és e keretekben a „málenkij robot” áldozatai jóvátételének problematikáját. Mint ismeretes a XX. század bővelkedett faji, etnikai, nemzetiségi ismérvek alapján elkövetett üldöztetésekben. Különösen sok jutott ebből a második világháború, valamint az azt megelőző és követő időszakra. Ekkor a szembenálló felek szinte mindegyike valamely módon elszennvedőjévé, érintettjévé, illetve tevékeny részesévé lett ilyen cselekményeknek. Tömegességével, különös módszerességével és kegyetlenségével tűnik ki e területen a háborúskodó hatalmak-országok sorából a sztálini Szovjetunió. Itt több száz ezres (a Volga-menti németység esetében milliós) lélekszámú nemzeti közösségeket mozdítottak el történelmi lakhelyükről, és telepítettek át a hatalom által számukra kijelölt kényszerlakhelyekre, merőben megváltoztatva ezzel a birodalom etnikai arculatát.

A háborút megelőzően a Szovjetunió részét képező ukrain területekről ki lettek telepítve a potenciális háborús ellenfelekkel etnikailag rokon lengyelek, németek, bolgárok, románok. A háború idején a Krím-félsziget visszafoglalása után a szovjet ország elárulásával megvádolt krími tatárok jutottak erre a sorsra. Ugyancsak, még a háború idején, 1944 novemberétől a mai Kárpátalja megye területének a Vörös Hadsereg által való elfoglalásának idejétől kezdődnek a terület német és magyar lakossága elleni retorziók, melyek ideológiai alapját a kollektív bűnösség és az ezért járó kollektív büntetés elvének érvénye-

sítése képezte. Ennek legnagyobb tömegeket érintő, így a legnagyobb emberi veszteségeket okozó akciója a 4. Ukrán Front 1944. november 13-ával datált 0036-os számú rendelete alapján az e nemzetiségekhez tartozó 18–50 évében járó férfiak összehívása és a hadifogolytáborokba való irányítása volt, amely „málenkij robot” néven került a terület magyar lakosságának köztudatába.

A Sztálin halálát követő amnesztiák, a bolsevik diktatúra további felhígulása, majd később a gorbacsovi peresztrojka politikája tette lehetővé először a deportáltak túlélőinek fokozatos visszaszivárgását szülőföldjükre, később szervezett visszatelepülésüket és az ellenük elkövetett retorziók hivatalos elismerését – elítélését, és a legalábbis részleges kárpótlásukat – többnyire már a Szovjetunió szétesése után létrejött független államokban. Így, az 1990–1991. évi önállósodási folyamatok lezárultával, ez utóbbi feladatok megoldása a független ukrán államra hárultak. Több-kevesebb bonyodalommal, de végeredményben megtörtént a krími tatárok és más ezt igénylő kitelepítettek visszahonosulása, bár kárpótlásuk nem történt meg. Számos nemzetiség képviselői, például a németek és a görögök a visszatelepülés helyett, zömükben az anyaországaik által felajánlott, az óhazába való „hazatelepülést” választották. Ennek egyik oka abban rejlett, hogy vonatkozó törvény Ukrajnában csak 2014 tavaszán született (Ukrajna 2014.04.17-én kelt 1223-VII. sz. törvénye A nemzeti és etnikai hovatartozásuk okán deportált személyek jogainak helyreállításáról)¹. E törvény alanyainak meghatározása kifejezetten a krími tatárokat és a hozzájuk hasonló körülmények között teljes egészében kitelepített népcsoportokat vette célba. Így, e jogszabály nem vonatkozik azokra a személyekre, akik ugyan nemzeti és etnikai hovatartozás alapján szenvedtek jogsérelmet internálás és deportálás formájában, de népcsoportjuk esetében nem került sor teljes, a csoport-hoz tartozó minden személy kitelepítésére.

Így e jogszabály nem vonatkoztatható a „málenkij robot” során jogsérelmet szenvedettekre. Mint ahogy nem vonatkozik rájuk az 1991. évi A politikai üldözöttek rehabilitációjáról szóló törvény sem², mert e jogszabály csak azok jogainak helyreállítását írja elő, akikkel szemben a szovjet rezsim hatalmi szervei személyre szólóan hoztak büntető intézkedéseket.

Ezért a kárpótlásai magyar érdekvédelmi szervezetek számára alapvető programponthoz képez a „málenkij robot” során jogsérelmet szenvedett személyek, illetve hozzátartozóik rehabilitációja: erkölcsi és anyagi kárpótlása.

¹ Закон України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» № 1223-VII від 17.04.2014 р. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/1223-18> (2016-12-28)

² Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» № 962-XII від 17.04.1991 р. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/962-12> (2016-12-28)

Az 1992. évi XXXII. törvény³ alapján lefolytatott magyarországi kárpótlási folyamatban a túlélők, illetve özvegyeik a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően a légerekben eltöltött idővel arányos értékű kárpótlási jegyek formájában egyszeri anyagi jóvátételben részesültek. A magyar képviselők kezdeményezésére a Kárpátaljai Megyei Tanács több ízben is foglalkozott e kérdéssel: nyilatkozatokat, beadványokat fogadtak el, valamint minimális összegű juttatásban részesítette a nyilvántartásba vett túlélőket. Ugyanakkor a történetekkel kapcsolatban az ukrán állam a mai napig semmilyen formában nem foglalt állást, sőt, minden jel arra mutat, hogy ez nem is áll szándékában. A társadalmi szervezeteknek az ország vezetőihez intézett beadványai többnyire válasz nélkül maradtak. Nem érkezett válasz a Szolvyai Emlékparkbizottságnak az ország vezetőit a Szolvyai Emlékparkba invitáló meghívóira sem. A kárpátaljai megyei vezetők részéről a 90-es évek első felében Kijevbe küldött leveleire a „málenkij robot” akció során tanúsított hatósági eljárás jogosságát bizonygató, elutasító vagy halogató válaszok érkeztek⁴.

Az ukrán hatalmi szervek magatartását az utóbbi másfél évtized folyamán, függetlenül azok politikai irányultságától, kifejezetten a halogató politikája jellemzi. Erről tanúskodik az is, hogy a magyar nemzetiségű parlamenti (Verhovna Rada) képviselőknek ezen események hivatalos elismerését célzó kezdeményezései, bár megkapják az illetékes parlamenti állandó bizottság támogatását, nem kerülnek a plenáris ülés napirendjére⁵.

³ 1992. évi XXXII. törvény az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&dodid=99200032.TV> (2016-12-28)

⁴ Про неготовність (або небажання) офіційних структур розглядати цю проблему по суті свідчать декілька взаємовиключних відповідей на звернення з цього приводу, або відсутність відповідей на такі подання. Так на звернення, у 1991 році, голови Закарпатської обласної Ради до голови Верховної Ради України з проханням поширити дію Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» від 17 квітня 1991 р. або прийняти нове рішення про реабілітацію інтернованого населення угорської і німецької національностей надійшла відповідь відповідного Комітету ВРУ в якому роз'яснено, що поширити дію вказаного Закону України на інтернованих військовозобов'язаних громадян угорської і німецької національності неможливо з таких мотивів: «Закарпатська область України була воз'єднана з Україною у 1945 році. До того часу вона находилася під владою Угорщини і була територією держави, що воювала проти СРСР. Військове командування, війська яких вступили на територію, що була у стадії війни, прийняло рішення про інтернування військовозобов'язаних громадян. Такі дії неможливо визнавати як політичну репресію. Під інтернуванням розуміється затримання громадян країни, яка знаходиться у стані війни до закінчення війни. Звичайно, тут були порушені умови інтернування, а тому цю проблему необхідно вирішувати в іншому порядку, можливо при розробці Закону про реабілітацію репресованих народів». На одно з чергових звернень, на цей раз Представника Президента України у Закарпатській області до президента України у 1993 році надійшла відповідь такого тексту: «Заходи військових властей, про які йдеться у зверненні застосовувались в період війни до осіб не за національною ознакою, а за тим, що вони були військовозобов'язаними громадянами держав, які воювали проти Червоної Армії. У зв'язку з цим питання реабілітації зазначених категорій громадян не можуть бути предметом закону про реабілітацію національних меншин, яких було піддано насильницькому переселенню з території України. Питання щодо можливості реабілітації інтернованих з території Закарпатської України осіб потребує подальшого вивчення з точки зору відповідності заходів військових властей конвенціям і іншим міжнародним актам про закони і звичайї війни».

⁵ Legutóbbi ilyen kezdeményezések:

E probléma teljeskörű megvilágítására törekedve meg kell jegyeznünk azt is, hogy megítélésünk szerint e kérdéskör nem súlyának megfelelően volt-van kezelve az államközi kapcsolatok szintjén. Igaz, a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításával foglalkozó magyar-ukrán kormányközi Vegyes Bizottság jegyzőkönyveiben találunk e problémára (ukrán hivatalos elismerés) utaló ajánlásokat, de a legfelsőbb szintű kapcsolatokban ez a téma még nem volt napirenden.

Így sajnálattal kell konstatálnunk: bár valószínűleg erőfeszítéseinknek előbb-utóbb bizonyosan lesz valamilyen pozitív eredménye, de erről az idő múlása okán e tragikus események túlélői már nem értesülhetnek.

Tisztelt Hallgatóság!

Előadásom második részében röviden, tájékoztató jelleggel szeretnék szólni a Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenységéről és magáról a Szolvai Emlékparkról.

A Szolyvai Emlékparkbizottság létének és tevékenységének lényege – a történelmi megemlékezés, a kegyeleti kötelezettség mellett – az áldozatok anyagi és erkölcsi rehabilitációja kérdésének napirenden tartása, a tragikus eseménysorozat tényanyaga feltárásának elősegítése. Ez a testület 1993-ban informális civil egyesületként jött létre, 2008-ban pedig Szolyvai Emlékparkbizottság Kárpátaljai Jótékonyági Szervezet elnevezéssel megtörtént hivatalos bejegyzése. Az Emlékparkbizottság kiemelt programja a Szolyvai Emlékpark megépítése, fejlesztése, állagmegőrzése és karbantartása. Az emlékpark megépítésének kezdeményezése 27 évvel ezelőtt indult, azóta terjedelmes története, irodalma van. A helyi magyarság életében mérföldkönek számító eseményként könyvelhető el az 1989. november 18-ai nap, amikor Beregszászban történelmi jelentőségű konferenciára került sor a málenkij robotra elhurcoltak emlékére. (Az emlékkonferencia szervezőbizottsága: Fodó Sándor, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnöke, Dupka György, felelős titkár, Móricz Kálmán, Szöllősi Tibor, Dalmay Árpád, Kovács Imre Zoltán, Váradi-Sternberg János, Szabó Béla, Molnár Gábor.)

Гайдош І.Ф. Народний депутат України VII скликання: Проект Постанови про визнання та засудження репресій органів радянської військової адміністрації, здійснених проти угорців та німців Закарпаття під час Другої світової війни та у повоєнний час. Номер, дата реєстрації: 4690 від 11.04.2014 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50633 (2016-12-28)

Брензович В.І.: Народний депутат України VIII скликання: Проект Постанови про визнання та засудження репресій органів радянської військової адміністрації, здійснених проти угорців та німців Закарпаття під час Другої світової війни та у повоєнний час. Номер, дата реєстрації: 2390a від 17.07.2015. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56089 (2016-12-28)

Az emlékkonferencián elfogadott határozat indította el a gyűjtést az egykori szolyvai láger helyén létesítendő emlékpark finanszírozására. A Szolyvai Városi Tanács 1990. augusztus 16-án kelt 166. számú határozatával engedélyezte az első világháborús temető és a második világháborús lágertemető megmaradt (beépítetlen), csaknem egy hektáros területén emlékpark tervezését és megépítését.

A Szolyvai Emlékparkbizottság megalakulására 1994. július 9-én Molnár Bertalan, a megyei tanács első elnökhelyettesének dolgozószobájában került sor. Az alapítók: Tóth Mihály parlamenti képviselő, Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke, Dupka György, a megyei tanács rehabilitációs munkabizottságának tagja, a MÉKK elnöke, Horváth Sándor, a Kárpátaljai Alapítvány ügyvezetője, Molnár Bertalan, a Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökhelyettese, a rehabilitáltak jogainak visszaállításával foglalkozó munkabizottság elnöke.

A Szolyvai Emlékparkbizottság 1994-től 2007 végéig jogi személyiséggel nem rendelkező civil szervezetként tevékenykedett. 2008. január 23-án került bejegyzésre a Szolyvai Emlékparkbizottság Kárpátaljai Jótékonyági Szervezet. A jogi személyiséggel rendelkező Szolyvai Emlékparkbizottság alapítói, tagjai: Tóth Mihály (elnök, Kijev), Dupka György (felelős titkár, Ungvár), Argyelán György, Vass István, Reöthy János (Szolyva), Gajdos István, Zubánics László, Kincs Gábor, Revák István (Beregszász), Kizman Zoltán (Munkács), Kőszeghy Elemér, Alekszej Korszun, Horváth Sándor, Lazur Jaroszlav (Ungvár) és az azóta elhunyt Árpá Péter (Ungvár), Iván Kerecsán (Szolyva), Pirigyi Béla (Beregszász), Vass Tibor (Kijev). (Megjegyzendő, hogy 2016 tavaszától Pocsai Vince református lelkész és Milován Sándor, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke személyében bővült a bizottságunk tagjainak sora.)

A park avatásának alkalmából az elvégzett munka elismeréseként Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke az Emlékparkbizottságot 1994-ben a Magyar Köztársaság Elnökének Aranyérmével tüntette ki. Magyarország Kormánya 2007-ben Kisebbségi Díjban részesítette. 2010-től a Bethlen Gábor Alap a Szolyvai Emlékparkot a Nemzeti Jelentőségű Intézmények közé sorolta.

Induláskor a tervező és kivitelező munkálatok koordinálását a KMKSZ részéről e sorok írója, valamint a KMKSZ akkori alelnöke, Dupka György felelős titkár, Kiszely Tihamér elnökségi tag, a területi rehabilitációs bizottság részéről pedig Molnár Bertalan, a Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökhelyettese, a rehabilitáltak jogai visszaállításával foglalkozó munkabizottság elnöke látta el. A Szolyvai Emlékpark beépítési tervét Asztalos Éva

ungvári építész készítette el. Az Emlékpark építésének költségeit magánszemélyek adakozásából, vállalatok hozzájárulásaiból (jelentősebbek: Péterfalvi Határőr Kolhoz, Beregszászi Ruhagyár, Nagybaktai Kísérleti Állomás, Gáti Állami Tenyészüzem stb.), valamint az Illyés Gyula Közalapítvány támogatásából biztosították.

Az emlékpark alapkövének elhelyezésére 1991 novemberében került sor. 1994 novemberében, a deportálások 50. évfordulójára elkészültek a park főbb elemei (tereprendezés, emlékfal, kerítés stb.), és megtörtént az emlékhely ünnepélyes felavatása. A későbbi években megépült az emlékhely obeliszkje és a közel 50 méter hosszúságú emlékfalon elhelyezett egységes fekete márványtáblákra felkerült Kárpátalja 130 magyarlakta településének több mint 5 ezer magyar mártír nevét tartalmazó veszteséglistája. 2008–2009-ben épült meg a Mártírok Kápolnája és egy vizesblokk, 2010-ben a fő- és alsóbbrendű utakon helyükre kerültek a park megközelítését segítő jelzőtáblák.

2016-ban, a növekvő anyaországi figyelemnek és a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság anyagi támogatásnak köszönhetően, az Emlékparkbizottság a park fejlesztésében, rendezésében, valamint a feltárási, kutatási munkák tekintetében is jelentősen előre tudott lépni. Többek között ennek a támogatásnak köszönhető, hogy a parkban 60 újabb gránittábla került felállításra, amelyekre az utóbbi évek kutatómunkája által feltárt, ugyancsak a szovjet lágerekben odaveszett 3911 honfitársunk neve lett felvéve 395 kárpátaljai településről, közöttük három magyarországi község (Tiszabecs, Uszka, Magosliget) áldozatainak nevei is. Ezzel közel tízezerre bővült azoknak az áldozatoknak a száma, akiknek a neve a Szolyvai Emlékparkban megörökítésre került. Az Emlékfal hátsó oldalfelületén közel tizenöt pannó magyar, német és ukrán nyelven korabeli dokumentumok, archívfelvételek és fotók révén örökíti meg az 1944 novemberétől végrehajtott erőszakos szovjetizálás áldozatainak tragédiáját.

Az Emlékparkbizottság:

- folyamatosan gondoskodik a park fejlesztéséről, állagának megőrzéséről, rendben tartásáról;
- kezdeményezte és megvalósította a park területének és létesítményeinek a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház tulajdonába való telekönyvezését, valamint a magyar műemlékvédelmi hatóság védnöksége alá való kerülését;
- szorgalmazza a túlélők erkölcsi és anyagi rehabilitációjának kérdését, valamint e tragikus események megtörténtének hivatalos elismerését az ukrán állam részéről;

- kezdeményezi, illetve támogatja a „málenkij robotra” való elhurcolással kapcsolatos levéltári és más a témával kapcsolatos kutatásokat, valamint e munkák eredményeinek publikálását. Ebben a tárgykörben több mint 30 önálló kiadvány és számos tanulmány jelent meg;
- évente rendez konferenciát, ahol e kutatások eredményei és a hozzájuk kapcsolódó publikációk bemutatásra kerülnek. A testület kutatói előadásokat tartanak Kárpát-medence különböző magyarlakta városaiban, bekapcsolódtak a tudományos műhelyek tényfeltáró munkáiba;
- kezdeményezi a második világháború és az azt követő szovjet megszállás Kárpát-medencei áldozatai listájának összeállítását régióként (Magyarország, Felvidék, Erdély, Délvidék), az elhurcolt magyar és német polgárok neveinek emlékhelyeken való megörökítését.

Az Emlékparkbizottság magyar és német társadalmi szervezetekkel és a történelmi egyházakkal karöltve minden év novemberének az Erzsébet – naphoz közel eső szombatján, ökumenikus istentisztelettel egybekötött megemlékezést és koszorúzást tart az Emlékparkban. A megemlékező rendezvények sorából kiemelném a 2015.november 21-eit, amikor sok-sok év után először emlékeznek együtt a mérvadó kárpátaljai magyar szervezetek, a KMKSZ és az UMDSZ képviselői. Ezen a rendezvényen Brenzovics László parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke és Zubánics László, az UMDSZ elnöke, Semjén Zsolttal, Magyarország kormányának miniszterelnök-helyettesével közösen vettek részt.

A Szolyvai Emlékpark ma Közép-Kelet-Európa egyik legnagyobb emlékparkja, a Kárpát-medencei magyarság zarándokhelye, a megnyugvás és kienkesztelés emlékeztető helyszíne.

MAROSI ISTVÁN GÖRÖGKATOLIKUS LELKÉSZ

**A „HOLNAP IS FELKEL A NAP...” –
KÁRPÁTALJA A 20. SZÁZADBAN
EGY GÖRÖGKATOLIKUS PAP
ÉLETTÖRTÉNETÉN KERESZTÜL
(Az egykori Gulág-rab, Dr. Ortutay Elemér
születésének 100. évfordulója alkalmából)
című kiállítás megnyitója**

(Rezümé)

A makkojánosi nemzetközi emlékkonferencián Marosi István görögkatolikus áldozópap, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola görögkatolikus lelkészszeg vezetője nyitotta meg a dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója tiszteletére rendezett kiállítást.

Tárlatnyitó beszédének elején Marosi István, a Rákóczi főiskola görögkatolikus lelkésze, a GörögKör és az Ortutay-kollégium vezetője Elemér atya egy gondolatát idézte: *„Nekem nem volt szabad meghátrálnom, mert magam után húztam volna azokat, akik belém kapaszkodnak.”* Ebből a gondolatmenetből kiindulva fogalmazta meg a következőket, hogy ez a szemlélet jellemezte Elemér atya életét a lágerben töltött évek és az illegális időszakában is.

Önmagát mindig kárpátaljai magyarként határozta meg, így nevezték őt a lágerben is, és akkor is ragaszkodott Kárpátaljához, amikor elhagyhatta volna.

Hű maradt magyarságához azt követően is, hogy 1949-ben letartóztatták és 1956-os szabadulásáig vorkutai szovjet lágerekben raboskodott. Magyarként tartotta számon a környezete is, jóllehet anyanyelvi szinten beszélt

ruszinul, valamint ukránul. Haláláig az egyházmegye egyik legismertebb személyisége, aki az illegalitás éveiben is próbálta továbbadni azt a hitet, hivatástudatot, amit minden papnak fel kell vállalnia.

Szem előtt tartva az egyháza jövőjét a megfigyelések ellenére magyar és ukrán fiatalokat is felkészített a papi pályára. Mint Marosi István elmondta, lakásán titokban 18 papnövendéket készített fel az egyházi pályára.

Ortutay Elemér, mint egyházi személyiség életpályájára úgy kell tekinteni, mint a 20. századi Kárpátalja történelmére. A történelmi múlt vizsgálatára a GörögKör civil szervezet négy éve alapította meg a Keresztény Tudományos Diákköri Konferenciát, amelyre szeretettel várnak minden ifjú kutatót, bármilyen vallási tematikával is foglalkozzon. A konferencia célja a különböző szakterületek keresztény vonatkozásának megtalálása.

Ezután bemutatásra került az a dokumentumfilm, amely Ortutay Elemér életét mutatta be (szerkesztők: Marosi Anita, Iván Gábor). Az Ortutay Elemér visszaemlékezéseiből szemezgető, életét és munkásságát bemutató *Holnap is felkel a Nap* című életrajzi dokumentumfilmből a közönség megismerhette élettörténetét.

Ortutay Elemér görögkatolikus pap, teológiai tanár 1916. június 2-án született a Huszti járásban, Kövesligeten (Drahovo). 1928-tól 1938-ig – mivel édesapja, dr. Ortutay Jenő ekkor Beregszász városbírójaként tevékenykedett – a Vérke-parti városban élt, itt tanult az állami főgimnáziumban. Teológiai tanulmányait Olmützben és Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte el.

1945-től az Ungvári Papnevelő Intézet teológiai tanára volt. 1949-ben 25 évi börtönre ítélték, mert nem tagadta meg hitét. 7 évvel később, 1956-ban engedték szabadon, de továbbra sem folytathatta papi hivatását – egy ungvári kályhagyárban dolgozott közel húsz évig. Elmondása szerint a titkosrendőrség folyamatosan, heti rendszerességgel figyelte.

Haláláig számos templomban tartott szent liturgiát, valamint szerepe volt abban, hogy a templomok visszakerüljenek az egyház birtokába. 1997-ben hunyt el Ungváron.

A kiállított tablókön Elemér atya életéről, családjáról, lágeréveiről, az illegalitás időszakáról olvashatnak az érdeklődők, illetve megtekinthetik többek között a lágerben használt néhány liturgikus eszközt, imakönyvét, kitüntetéseinek, doktori oklevelének másolatát.

A 20. századi Kárpátalja történelmét is felidéző makkosjánosi kiállítás méltó megvalósulása Ortutay Elemér 25 évi kényszermunkára ítél

görögkatolikus áldozópap Marosi atya által is idézett gondolatának: „*Hozzátok fordulok, kedves barátaim, hogy majd tegyetek tanúságot, hogy mi hitünk e csodában, mely megacélozta erőnket, hogy ne legyünk hulló falevelek az őszi szélben. Barátaim, majd 10–20–30 év múlva tegyetek tanúságot, hogy szülőföldünkön, Kárpátalján voltak és éltek férfiak, akiknek fontosabb volt a becsületük, mint hitvány életük. S ezért hitüket, nemzetüket, meggyőződésüket áruba nem bocsátották.*”

FÜGGELÉK

Az Ortutay Elemér Szakkollégium Küldetésnyilatkozata

Az **Ortutay Elemér Szakkollégium célja**, hogy a főiskolai hallgatók számára biztosítsa azt a minőségi – szellemi, lelki, fizikai – környezetet, mely elősegíti emberi növekedésüket, szakmai elmélyülésüket, szélesebb körű tájékozottságukat a műveltségek területén. Törekvésünk, hogy segítsük hallgatóink tehetségének kibontakozását a kárpátaljai társadalom javára.

Küldetésünk, hogy hallgatóink keresztény értékrend szerint élő, képességeikkel élni tudó értelmiségiekké, másokért élő emberekké váljanak.

Legfontosabb szempontunk a keresztény emberképen alapuló személyiség kimunkálásának az elősegítése az egyház, a nemzet és a társadalom számára.

Kiemelt célunk, hogy a szakkollégisták számára a görögkatolikus lelkiiséget mélyebben megismertessük, más felekezetűek számára pedig hitelesen bemutassuk.

Eszményeink a szolidaritás, az értelmi és a lelki képzés, a szaktudás erősítése, a közösségi életvitel, a társadalmi érzékenység, a görögkatolikus egyházi hagyomány megélése, nyitottság a történelmi egyházak hagyománya iránt.

Hisszük, hogy a közösség a mély emberi kapcsolatok kialakulásának és ápolásának is a helye.

Névadónk, Dr. Ortutay Elemér, görögkatolikus pap volt, aki Beregszász szülőtte. Szülővárosában járt gimnáziumba. Tanult az Ungvári Papnevelő Intézetben, Olmützben, majd ezt követően teológiai doktor lett Budapesten. Volt gimnáziumi- és teológiai tanár, cserkészparancsnok és székesegyházi káplán. A kommunizmus idején hitvallóként átélte a Gulágot, majd kétkezi munkásként dolgozott. Egyszemélyes teológiaként az illegálisban is képezte a papokat.

Lelkiségének gyöngyszeme: *„Szülőföldünk, Kárpátalja, gazdag és csodálatos föld. Ez a terület nem néhány, egykori vármegye, de összekötő és határkő Kelet és Nyugat között... Ezt a földet nemcsak a természet, a Tisza és a tiszta levegő táplálja, de e föld népének..., azaz a föld hőseinek, hitvallóinak, vértanúinak, tudósainak példája, alázatos, munkás élete, munkája és vére termékenyítette meg.”*

Forrás: <http://www.ortutaykoli.uz.ua/>

DR. DUPKA GYÖRGY,
a Szolyvai Emlékparkbizottság
felelős titkára

A KÁRPÁT-MEDENCÉBŐL ELHURCOLT MAGYAR ÉS NÉMET RABOK NYOMÁBAN OROSZFÖLDÖN ÉS A KAUKÁZUS ORSZÁGAIBAN

1. A kommunista katonai diktatúra Kárpátaljára mért „népirtási” akciói

A Kárpátalját is elfoglaló, lakosságát erőszakosan megosztó 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa⁶ 1944. november 12-én döntést hozott a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról a magyarokkal és németekkel szemben. A döntéshozók feltételezése szerint megakadályozták volna a térség szovjetizálását. Az 1944. november 13-án keltezett *0036. számú határozat*⁷ a kárpátaljaiak ezreinek küszöbön álló letartóztatását és lágerrekbe hurcolását a következőkkel magyarázta: „... Számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiességű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!” A határozatot Petrov hadseregtábornok, a

⁶ A Sztálin által vezetett főhadiszállás 1944. augusztus 5-én I. J. Petrov vezérezredest nevezte ki a front parancsnokává, F. K. Korszsenyevics altábornagyot pedig a törzskar főnökévé. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja lett a kegyetlenségéről hírhedt L. Z. Mehliusz vezérezredest, a SZMERS és az NKVD egyik felettese is, aki hozzálátott a „kárpáti támadó hadművelet” gondos előkészítéséhez, végrehajtásához.

⁷ Lásd a 0036-os sz. határozat oroszról magyarra fordított változatát: DUPKA GYÖRGY: *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.* Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2014 367-368., orosz nyelvű dokumentum: 385-387. old. Tárolt változata: <http://docplayer.hu/605052-Doktori-phd-ertekezes-dupka-gyorgy.html> (A továbbiakban: D.Gy. (PhD) értekezés...

front csapatparancsnoka és a front katonai tanácsának tagjai – Mehli sz vezérezredes, Novikov vezérőrnagy és Kariofilli tüzérségi altábornagy írta alá.

A rendelethez mellékeltek a „városparancsnokság 2. sz. parancsát” is. A parancsot magyar és német nyelvre is lefordították. A magyar nyelvű plakát szövegének befejező része így hangzott : 18 évtől 50 éves korig a városparancsnokságokon *„jelentkezni tartoznak a német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének... A jelentkezés utolsó napja 1944.évi november hó 16-ika... Mindazok, akik a jelentkezésnek nem tesznek eleget, le lesznek tartóztatva és a haditörvényszék elé kerülnek. Városparancsnok.”* A parancs szövegét 1944. november 13-át követően a magyarok és németek által lakott településeken is kifüggesztették. A helyi hatósági vezetők a városparancsnokokkal közreműködve agyalták ki a „háromnapos munká”-ról, vagy „málenkij robot”-ról szóló mesét, amely szerint az embereket hidak, utak javítására mozgósítják. Hazugság volt, hogy szükség lett volna a munkájukra, ahogy az is hazugság, hogy az előrenyomuló szovjet hadsereg félt volna a front mögött maradt magyar férfiaktól. A kárpátaljai magyarság megfélemlítése volt a cél, s ha ezt sikerült volna elérni, akkor értelmetlen lett volna az áldozatok halála.

Meg kell jegyeznünk, hogy a katonai adminisztráció keretében az akkoriban keletkezett szigorúan titkos iratokban nem találjuk a **málenkij robot** kifejezést. A civilek esetében az **internálás, internáltak** kifejezést használták. A rendeletet a kisbírókkal is kidoboltatták, azzal a kiegészítéssel, hogy az érintettek *„három napra elegendő élelmet vigyenek magukkal”*.

A magukat magyarnak és németnek valló emberek számára 1944. november 18-a megpróbáltatásaik kezdetét jelentette – ezen a napon indították el őket Fagyjev⁸ NKVD-vezérőrnagy fegyvereseinek kíséretével a szolyvai gyűjtőtáborba, a szlávokat, illetve a ruszinokat hazaengedték. Az esetleg bujkáló célszemélyek előállítása érdekében az akciót végrehajtó NKVD⁹ és a SZMERS¹⁰-tisztok parancsára átfésülték a családi házakat, a mezőket, völgyeket, erdőket, az elhagyott gazdasági épületeket és minden olyan helyet, ahol el tudtak rejtőzni a „bűnös egyének”, akiknek egyetlen „bűnük” származásuk

⁸ Fagyjev Szergej Makszimovics (1905) vezérőrnagy, 1942. december 3-tól a Fekete-tengeri Hadseregcsoport, a Tengeremléki Hadsereg, majd a 4. Ukrán Front háterszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka a 0036. sz. határozat alapján hajtotta végre a magyar és német férfiak internálását, a német nők és férfiak jóvátételi munkára történő mozgósítását, a magyar hivatalnokok, vezetők stb. letartóztatását.

⁹ NKVD, HKBA, CCCP – Belügyi Népbiztosság, Narodnij komisszariat vnutrennih gyel. A szovjet politikai rendőrség feladata az állambiztonság védelme volt.

¹⁰ SZMERS/GYKP „Смерш” – Kémelhárítási Főcsoportfőnökség, oroszul: a Szmerty Spionam! – Halál a kémekre! kifejezés rövidítése, szovjet katonai kémelhárítás, Glavnaja Upravlenijja vojennaj kontrazvedki „Szmers.”

volt. Az 1944. december 17-én kelt 5032P sz. NKVD jelentés szerint Kárpát-alja térségében „*folyó év november 18-tól december 16-ig az NKVD-osztagok összesen 22 971 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogolygyűjtőhelyekre.*” Fagyjev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD-csapatok parancsnoka jelezte feletteseinek azt is, hogy „*a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik.*”¹¹

Az idézett NKVD-jelentések elhallgatják az útközben elhunytak számát, a *túlélőktől*¹² azonban tudjuk, hogy az NKVD gyűjtő- és továbbító hadifogolytáborai, **Szolyvára**, a lengyelföldi **Sanokra**, illetve a Lemberg megyéhez tartozó **Sztarij Szamborba** kísért menetszlopokból végkimerüléstől lemaradt, ájultan összeesett foglyokat az őrkíséret helyben kivégezte. A létszámhiányt ruszin/ukrán és más nemzetiségűekkel pótolták. Ugyanígy cselekedtek a marhavagonokba zsúfolt rabszállítás idején is, aki meghalt, azt a megállóhelyeken a vasúti árkokba kidobták és az ott bámészkodókat a vagonokba erőszakkal berángatták. Ennyit ért az ember élete, a létszám megőrzése volt a fontos.

***

Összességében a kommunista diktatúra a kárpátaljai magyarságra népiratási szándékkal „**hét csapást**” mért. Fentebb már említettük az első „megtorlás”-ként végrehajtott *hadifogolyszerző akción* kívül (csak a Kárpátalján és hegyvidéken a 4. Ukrán Front egységei több mint 19 984 magyar és német katonát¹³ ejtettek foglyul, köztük ruszin honvédek és zsidó nemzetiségű munkaszolgálatosok is a szovjet katonalágerbe kerültek) második „megtorlasként” elrendelték a *magyarok és németek internálását*. Vajon miért kellett ennek a targédiának megtörténnie?

A moszkovita túlbúzógó főtisztek, komisszárok, ukrán nacionalista felfogású kommunista pártfunkcionáriusok és a hallgatólágosan támogatott pravoszláv egyház főpapjai a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának a fegyveres ala-

¹¹ D.Gy. (PhD) értekezés... 372-374,395-397 old. Tárolt változata: <http://docplayer.hu/605052-Doktori-phd-ertekezes-dupka-gyorgy.html>

¹² *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt hadifoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből.* dr. DUPKA GYÖRGY közreadásában. – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2016, 224. old. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=504

¹³ A Kárpátokban harcoló 1. Magyar Hadsereg felbomlásáról és a katonák sorsáról Burcev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front 7. főosztályának parancsnoka és Nyikityin kapitány, a 7. főosztály 3. részlegének vezetőhelyettese készített összefoglaló feljegyzést. Forrás: A 272. sz. ügyirat (TSU/457-459.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации ЦАМО РФ.-Ф. 244.-Оп. 2980. Д. 156. А. 268-270. A továbbiakban: ЦАМО РФ.

kulatok közreműködésével, a nép ellenségeinek félreállításával, a csehszlovák kormány megbízotti hivatal Kárpátaljáról történő végleges kiszorításával tudták végrehajtani Kárpátalján a moszkvai forgatókönyvben is előírt, a vidék „*preventív szovjetizálását*.” Ennek a projektnek megbízott helyi kulcsfigurája **Ivan Turjanica**¹⁴, a területi pártszervezet vezetője volt, aki 1944. november 19-én – az „*izolálásra kijelölt tömeg*” jelentős részének letartóztatása másnapján – nyitotta meg Munkácson Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első konferenciáját, amelyen a vidék pártszervezete tevékenységének távlati kérdéseit és Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesülését vitatták meg.

Egy héttel később, antidemokratikusan, a népszavazás megtartásának mellőzésével, a Kárpátontúli Ukrajna népi bizottságainak megszervezésével, az első munkácsi kongresszus megtartásával 1944. november 26-án a lakosság megkérdezése nélkül véglegesen eldöntötték a vidék sorsát. Ezen a fórumon, a fegyverek árnyékában a kommunista küldöttek egyhangúan kikiáltották Kárpátontúli Ukrajnát (1944–1946), és megválasztották a 17 tagú Néptanácsot a magyarság képviselőinek kizárásával (hét ukrán, hét orosz (ruszofil), két zsidó és egy pedig meghatározatlan etnikai identitású személy).

A küldöttek által elfogadott Kiáltvány¹⁵, amely „*a magyarokat és a németeket kollektív bűnösnek bélyegzi*,”¹⁶ nyíltan kimondja: a régió kiválik Csehszlovákiából, és felhívással fordulnak az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság parlamentjéhez és kormányához, a Legfelsőbb Tanács Elnökségéhez és a Népbiztosok Tanácsához, melyben kérték Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet Ukrajnához (az USZSZK-hoz), a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének (az SZSZKSZ) egyik tagköztársaságához való csatolását. Még a második világháború évei alatt Edvard Beneš¹⁷, Csehszlovákia elnöke Kárpátalját felajánlotta Sztálinnak, hogy cserébe a Szovjetunió garantálja Csehszlovákia határait, engedélyezze a németek és a magyarok kitelepítését. Az alku tárgyaként így került Kárpátalja a Szovjetunióhoz.

¹⁴ **Turjanica (Turef), Ivan Ivanovics** (1901–1955) az NKVD kárpátaljai ügynöke. A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Karpatszka Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása előtt kezdeményezte a kárpátaljai magyarok és németek internálását.

¹⁵ D.Gy. (PhD) *értekezés...* 369–371., 389. old. Tárolt változata: <http://docplayer.hu/605052-Doktori-phd-ertekezés-dupka-gyorgy.html>

¹⁶ OFICINSZKIJ ROMÁN: *Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991*. In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010., 237. old.

¹⁷ **Beneš, Edvard** (1884–1948), csehszlovákiai politikus, államférfi. A csehszlovák elnök 1938-tól kezdve a szovjet titkosszolgálat ügynöke volt, akit Pjotr Zubov titkosszolgálati rezidens szervezett be. Külpolitikai tevékenysége nagymértékben hozzájárult Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásához.

A magyar lakossághoz való hozzáállással kapcsolatban érdemes idézni a 4. Ukrán Front politikai csoportfőnöke, Pronyin¹⁸ altábornagy voltaképpen kényszerű beismerését: „*A politikai helyzet ebben az időben (a Kárpátalja Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló kiáltvány aláírása után) jelentősen súlyosbodott. A kongresszusig még a magyarok is, ha nem is örömmel, de mindenesetre nem ellenségesen fogadták a Vörös Hadsereg Kárpát-Ukrajnába való bevonulását. Most pedig, miután az állambiztonsági szervek elkülönítettek közel 30 ezer magyar katonaköteles személyt, a magyar lakosság nagyobb része és a magyarbarát ukránok egy része is így vagy úgy elégedetlenségének adott hangot és negatívan kezdett viszonyulni az oroszokhoz. Ez elsősorban a Kiáltvány elleni agitációban jutott kifejezésre.*”¹⁹

Mint ismeretes, ezek az események jóval Kárpátalja szovjet területté válása előtt következtek be. Ezzel kapcsolatos az a történet is, amikor a 1944. november 13-án keltezett 0036. számú határozat végrehajtását a szovjet hadvezetés és a kárpátaljai kommunista vezérek kiterjesztették a Kárpátaljával szomszédos magyarországi, romániai és csehszlovákiai területek egy részére is. „*Területszerző célzattal*” elrendelték a határ menti térségben élő, azonban „kollektív bűnösnek bélyegzett” katonaköteles magyar férfiak ezreinek a le tartóztatását és az NKVD gyűjtőtáborai ba történő elhurcolását.

Először a 4. Ukrán Front által megszállt Csonka-Beregben indították el a tisztogatási akciót. 1944. november 20-án az itteni településeken a kisbírókkal kidoboltatták, hogy a katonaköteles férfiaknak háromnapos munkára kell jelentkezniük. A beregi községekből elhurcolt emberek száma megközelítőleg 1200-2000 főre tehető, „*néhány szatmári községből (Tiszabecs, Uszka, Liget, Kispalád, Botpalád stb.) 8–14 ember esett áldozatul ennek az eseménynek*”. Az elhurcolást kiterjesztették Nyíregyházára, sőt a Dunántúlra is. Dr. Fazekas Árpád könyv alakban²⁰ is megjelent felmérése szerint 1944. október 21. után Nyíregyházáról 2 ezernél több férfit, polgári személyt hurcoltak el a szovjet katonák jóvátételi munkára. Azóta a túlélők vallomásait sorra megjelentették, dokumentumfilmen is feldolgozták.²¹

Az internálásokat követően Csonka-Bereget is Kárpát-Ukrajnához akar ták csatolni. 1945. augusztus 16-án az ukrán katonai egységek behatoltak Csonka-Bereg községeibe. Elfoglalták Vásárosnaményt, Tiszaszalkát, Lónyát

¹⁸ Pronyin Mihajlo Mihajlovics altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, a Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártszervezet első konferenciájának, a munkácsi népbizottságok I. kongresszusának, a Manifesztum elfogadásának, Kárpátalja szovjetizálásának szervezője, levezénylője.

¹⁹ 390. sz. ügylát (TSU./ 619-665.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Он. 2980. Д. 97. Л. 291-363.

²⁰ Dr. FAZEKAS ÁRPÁD: *Elhurcoltak. Nyíregyháza, 1944–1948*. Nyíregyháza, Határ-szél Kft, 1989. (A gyűjtemény anyagát a Határ-szél című lap először sorozatban közölte.)

²¹ Lásd: SÁRA SÁNDOR: *Csonka-Bereg*. Dokumentumfilm (1988).

és más településeket. A települések lakosainak jogait a „*kifelé bárki, befelé senki*” elv alapján korlátozták. Ennek az állapotnak kormány szintű intézkedések vetettek véget, amikor is érvénybe lépett a jaltai egyezményben megállapított 1937. decemberi határállapot.²²

Másodszor: Kelet-Szlovákia térségében, különösen a Bodroghöz és az Ung-vidéken élő magyar lakosságot a csehszlovák hatóságok – mint „*háborús bűnösöket*” – szintén jogfosztással sújtották. A 4. Ukrán Front NKVD-osztagai itt is „*háromnapos munkára*” mozgósították a magyar férfiakat. A Bodroghöz és az Ung-vidéken 1944. december 1-23. közt bonyolították le a megtorló akciót. Az eddig ismert adatok szerint 2494, más adatok szerint mintegy 3 ezer férfit hajtottak gyalogosan Szolyvára, majd innét Perecseny-Verecke-szoros-Turka útvonalon a Sztárij Szamborban létesített gyűjtőtáborba. Abaúj, Torna, Borsod és Gömör megyékből az internáltakat Bartók Csaba GULÁG-kutató szerint a Kassa-Eperjes vonalon a Duklai-hágón át a lengyelországi Sanokban (Kárpátaljai vajdaság) és az ukrainai Szamborban létesített elosztó táborokba kísérték²³. A Szovjetunióba hurcoltak számát mintegy 20 ezerre becsülik.

Említésre méltó az „*Eperjesi Ukrajnával*” kapcsolatos esemény is. Ivan Turjanica agitátorainak kezdeményezésére 1944 őszén az eperjesi oroszok/ruszinok és ukránok ideiglenes népbizottságot hoztak létre, és egyik ülésükön ki nyilvánították Kelet-Szlovákiából való kiválásukat. November 29-én felhívást²⁴ intéztek Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához, miszerint a Vörös Hadsereg által felszabadított „*Eperjesi Ukrajnát*” a galíciai lemmók lakta területtel együtt csatolják Kárpátontúli Ukrajnához. Kérésüket többek között azzal indokolták, hogy az 1918-ban ígért autonómiát a szlovákoktól nem kapták meg, azóta tervszerű elszlovákosítás folyik a ruszin falvakban is. A kárpátaljai ukrán kommunisták kezdetben támogatták az eperjesiek törekvését, a szovjet katonai adminisztráció azonban Moszkva utasítására ezt a kérdést törölte a napirendről.

A Romániához tartozó Máramarosszigeten és a térségéhez tartozó településeken a felső-Tisza-vidéki ruszin/ukrán kommunisták szintén népbizottságokat hoztak létre azzal a céllal, hogy ezt a területet „*Máramarosi Ukrajna*” néven Kárpátontúli Ukrajnával, illetve Szovjet-Ukrajnával egyesítsék. A máramaroszigeti népgyűlés 1945. január 19-i kezdeményezésére, Ivan Odovicsuk elnök által aláírt, Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságához küldött jegyző-

²² Dr. GYARMATHY ZSIGMOND előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt...*, i. m. 211. p.

²³ BARTÓK CSABA előadása a 2010. november 18-i beregszászi emlékkonferencián. In: *Trianoni Szemle*, 3. évf., 2011. január-március, 33. p.

²⁴ 279. sz. ügyirat (TSU/ 471-473), eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Области, ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. сnp. 11. арк. 1-3. A továbbiakban: ДА3О.

könyvében²⁵ a Máramaroszigeti körzet Kárpátaljához történő csatolását sürgették. A katonaköteles magyar, német férfiakat és nőket ebből a térségből is a szolvyai gyűjtőtáborba hurcolták, összesen több mint 2 000 főt; akadtak köztük román nemzetiségűek is. A magyar hadifoglyok nagy részét a foksányi gyűjtő- és elosztó lágerbe vitték.

A Hruscsov-memoárban²⁶ részletes ismertetést olvashatunk arról a nemzetközivé dagadt konfliktusról, amit Ivan Turjanica területszerző politikája okozott. Hruscsov itt úgy jellemzi támogatottját, Turjanicát, mint aki az „*Evés közben jön meg az étvágy*” elv alapján, a Kreml vezetőinek tudta és beleegyezése nélkül foglalta el az általa szervezett népi milíciával, munkásörökkel a Román Királyság egyes járásait, a Magyarországhoz tartozó Csonka-Bereget. Sztálin személyesen hívta fel telefonon Hruscsovot, és utasította: bírja rá Turjanicát, hogy katonáit rendelje vissza az 1938 előtti határvonal mögé. Ezt a kérést Turjanica csak nagy rábeszélés árán fogadta el. Hruscsov a csehszlovák–szovjet konfliktus elkerülése végett nem támogatta „*Eperjesi Ukrajna*” Kárpátaljához csatolását sem, amely mögött szintén Turjanica területbővítő ambíciói álltak.

Csak érdekességgént említem, hogy 1944. november 18-án a pravoszláv főpapok (Szabov Igumen Feofan, a Munkács-Eperjesi Pravoszláv Püspökség püspökének helyettese/ adminisztrátora és más főpapok, a ruszofilek képviselőjében Petro Lintur professzor) által is aláírt levelet jutattak el Sztálinhoz, amelyben többek között a Vezért arra kérték, hogy Kárpátszkaja Ruszt vegye fel a Szovjetunó kötelékébe, és a szovjet haderők közreműködésével a térségben valósuljon meg a *Karpatoruszi Szovjet Köztársaság* Jaszinyától/ Körösmezőtől a Poprádig és Uzsoktól Dobrocsinig (Debrecenig)²⁷.

A harmadik „megtorlási akciója”: az Állami Honvédelmi Bizottság 7161. számú, Sztálin aláírásával 1944. december 16-án kiadott határozata előíranyozta a munkaképes német lakosság mobilizálását a Szovjetunióba – Kárpátalját is beleértve – jóvátételi munkavégzésre. Szigorúan kimondja a határidőt is, hogy „*a munkahelyre érkezésnek 1945. február 15-ig meg kell történni.*” Az első hullámban közel 300 sváb-német fiút és lányt vagoníroztak be a volóci vasútállomáson.

A szovjet hatáság negyedik „megtorlási akciója”: a rögtönítélő különleges bíróságok létrehozása. Az NKVD kezdeményezésére Kárpátontúli Uk-

²⁵ 340. sz. ügyirat (TSU./ 553-554.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Népbizottság jegyzőkönyve. ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. сnp. 112. арк. 1.

²⁶ 413. sz. ügyirat (TSU./ 695-698.) , eredeti forráshelye: Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА. In: Вопросы истории, Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89. р.

²⁷ 221. sz. ügyirat (KU./ 357-359), első megjelenési helye: Novini Zakarpatyja. -1995. jan. 14.

rajna Néptanácsa 1944. december 18-i 22. sz. dekrétuma alapján létrehozott rendkívüli bírósága „lefejezte” a magyar, ruszin, német, ukrán értelmiség, a történelmi egyházak jeles képviselőit. Például 1945 áprilisa-1946 május-júniusa között a Horthy-korszakkal való kollaborálás, szovjetellenesség vádjával ez a bíróság halálra ítélte a magyar parlament 5 képviselőjét (Demjanovich Péter Pál, Bródy András, Demkó Mihály, Kricsfalussy-Hrabár Endre, Fenczik István) és GULÁG-rabságra ítélte további hét képviselőt (Bencze Györgyöt, Zsegora Ödönt, Ilniczky Sándort, Ortutay Jenőt, Riskó Bélát, Földesi Gyulát, Spák Ivánt), akik soha nem tértek haza.

Az NKVD ötödik „megtorlási akciója”: a szovjetellenes elemek letartóztatása, begyűjtése az SZSZKSZ NKVD 0016. számú 1945. január 11-én kelt rendelete értelmében 1945 januárja-februárja során. Kárpátalján és a vele határos szlovákiai, magyarországi, romániai, lengyelországi térségekben 215 540 főt tartóztattak le. Sokakat agyonlőttek. Ide sorolhatók magyar közhivatalnokok, levétek, települési bírók, jegyzők, képviselők, a történelmi egyházak vezető papjai stb., valamint a szovjetunióbeli GUPVI lágerekből kiszűrt hadifoglyok, akiket a Donyec-medencei Jenakijevóban lévő GULÁG-táborba összpontosítottak.

Az NKVD hatodik „megtorlási akciója”: a „megbélyegzett” német és magyar családok kitelepítése az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, 1034. számú, illetve 1946. február 24-én kelt 1-2749 számú belső rendelete alapján. Összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba, ahol embertelen körülmények közepette dolgoztak és közülük sokan elpusztultak. 1974-ben végül megadták nekik a hivatalos engedélyt a visszatérésre és letelepedésre, létszámuk erősen megfogyatkozott.

Az NKVD-KGB hetedik „megtorlási akciója”: politikai represszió, a gondolatrendőrség áldozatai (1945–1953). Eddigi források szerint például a Sztálin-korszakban 25 éves szabadságvesztésre több mint 12 ezer kárpátaljaít ítélték el. A szovjet presszió utolsó ádozatának tekinthető a szovjetellenességgel megvádolt és letartóztatott Gecse Endre²⁸ huszti református lelkész, aki 1959. január 4-én vallatás közben belehalt sérüléseibe.

A továbbiakban Dupka György megfogalmazása szerint a szovjet időszak első évtizedét koncepciós, politikai és kulákperek, valamint sorozatos vallásüldözés jellemezte²⁹.

²⁸ *Jó pásztor volt. Gecse Ender kárpátaljai mártír tiszteletes emlékére.* Emlékkönyv. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

²⁹ Lásd bővebben: DUPKA GYÖRGY: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991).* A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13300/13350/13350.pdf>

2. A közép-európai országok német lakosságának etnikai alapú represz-sziója

A munkaképes németek internálása Kárpátaljáról, illetve Jugoszlávia, Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Bulgária területéről párhuzamosan, hasonló módszerekkel folyt. Az eddig felkutatott moszkvai levéltári anyagok³⁰ is igazolják, hogy a sztálini vezetés által jóváhagyott határozatok alapján a Berija³¹ által irányított NKVD egységei miképpen valósították meg. (A december folyamán keletkezett és magyarra lefordított iratokat mellékeljük.) Például a több országra kiterjedő begyűjtési akció első szakaszáról Berija belügyi népbiztos jelentést³² (Szigorúan titkos, 1945. I. 20.) küldött Sztálinnak és Molotovnak. A Berija-jelentés az 1945. január 19-i állapotot tükrözi, ezek szerint a „*balkáni országokból*” 67 930 internált németet indítottak el a Szovjetunióba, ebből 35 350 férfi (helyesen: 35 354), 32 580 (helyesen: 32 576) nő. A kijelölt helyre már megérkezett 7 193 fő, ebből 6 193 főt a szénbányászatban, 1 000 főt a kohászatban fogtak munkára. A továbbiakban a németek számbavétele, munkatáborokba való szállítása, elhelyezése folyamatos volt.

Az NKVD kirendelt tisztjei 1944 decembere folyamán a következő országokban végezték el a munkaképes németek kötelező regisztrációját. Jugoszláviában 73 572, Magyarországon 50 292, Csehszlovákiában 4 250, Romániában 421 844, Bulgáriában 1 089 főt vettek nyilvántartásba. A németek lakta településeken összesen 551 047 internáltról készítettek nevesített listát, ebből 240 436 férfi, 310 613 nő. 1945 januárjában jóvátételi munkára 112 480 főt (ebből férfi 61 375, nő 51 105) kényszerítettek. A jelzett hónap folyamán internáltak összesen Jugoszláviából 10 935 (férfi: 3692, nő: 7243), Magyarországról 31 923 (férfi: 20 989, nő: 10 934), Csehszlovákiából 215 (férfi: 49, nő: 166), Romániából 69 332 (férfi: 36 590, nő: 32 742), Bulgáriából 75 (férfi: 55, nő: 20) főt.

A fenti adatokkal kapcsolatosan elmondható, hogy a felsorolt országokból sokkalta több férfit és nőt vittek el. Pl. Magyarországon a jelentésben szereplő 50 292 fő helyett közel 70 ezer, Romániából a mintegy 70 ezer helyett több mint százezer németet indítottak útnak a Szovjetunió munkatáborába.

³⁰ *Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012.*

³¹ **Berija, Lavrentij Pavlovics** (1899–1953): szovjet politikus. 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat (az NKVD, 1953-tól a KGB) rettegett főnöke, az SZSZKSZ belügyi, állambiztonsági népbiztosa, a sztálini koncepciók egyik legfőbb felelőse. 1953 decemberében kivégezték.

³² 342. sz. (TSU./ 555.) ügyirat, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Он. 2. А. 92. А. 152.

Egy másik NKVD jelentés az 5 országból nem 112 480, hanem 271 672 civil internáltról tesz említést.

Ezek a szovjet levéltári források vitatottak, kritikusan kell kezelni, mivel számos okiratban egymásnak ellentmondó adatokat is találunk. Az elhurcolt németek közé sok száz magyar nemzetiségű civil embert is besoroltak. Világossá vált, hogy a szovjetunióbeli GUPVI táborokban uralkodó helyi körülmények (egyesekben a túlélési lehetőségek igen súlyosak, míg más táborokban kibírhatóak voltak) nem mindenütt voltak egyformák. Ahol embertelen és borzasztó ellátásban (hiányos étkeztetés, orvosi ellátás, télidőben meleg ruházat nélkülözése stb.) részesültek, ott, ezekben a lágerekben a halálozási arány szokatlanul magas, 20–30 % között volt. Okozója: különböző járványos betegségek, így a flekktífusz, malária, éh- és fagyhalál, végkimerülés stb. A túlélők mintegy 70 %-a 1948–1950 között térhetett haza. Először a Máramaroszigeten létesített táborba kerültek, ahol a hazatérőket újra tüzetesen átvizsgálták. Akinek nem volt rendben a papírja vagy elírták a nevét illetve terhelő bizonyítékkal rukkoltak elő, ezeket a személyeket visszaküldték eredeti lágerhelyükre. Például a korabeli visszaemlékezésekből tudjuk, hogy az illető állam fogadóbizottsága a csehszlovákiai és a jugoszláviai német nemzetiségű internáltak és a magyar hadifoglyok hazautazását nem engedélyezte, nem akarta kiváltani őket. A Szovjetuniónak nem voltak hajlandók kifizetni a lágerbeli ellátás egy főre eső költségét. A tanácstalan, elkeseredett délvidékiek, illetve a bácskai sváb-németek és felvidékiek közül sokan – a jelen lévő magyar kormánybiztosok sugallatára – Magyarországot választották, hogy a GUPVI-táborokba vissza ne toloncolják őket.

3. Kutatócsoportban, terepgyakorlaton

Mint az eddigi kutatásokból ismeretes, a Kárpát-medencéből, a történelmi Magyarország területéről a Szovjetunióban mintegy 800 ezren raboskodtak, ebből mintegy 200 ezren civilek voltak. A becslült adatok szerint mintegy 300 ezer magyar állampolgár nem tért haza; idegen földben nyugszanak³³.

A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében 2008-tól veszek részt a magyarországi, erdélyi, felvidéki, vajdasági, Lengyelország környéki gyűjtőtáborok egykori helyszíneit felkereső és adatgyűjtő kutatócsoportban. Először 2009. június 26.–július 4. között Donyec-medencét

³³ Lásd bővebben: STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006., BOGNÁR ZALÁN: *Hadifoglytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

(népi nyelven Donbászt) tanulmányoztuk. Donyeck és Luganszk megyékben több mint ezer kilométernyi utat megtéve, a következő helységeket kerestük fel: *Donyeck (Sztalino), Makajevka, Ilovajszk-Sirokoje (Szpartak); Zugresz; Sahtyorszk (Katik), Kantarna; Gorlovka; Luganszk (Vorosilovgrád), Sztahanov (Kagyijevka), Lutugino; Uszpenka; Perevalszk (Parkamona), Krasznij Lucs; Novij Donbasz*. A helyi szemtanúk bevonásával azonosítottuk és dokumentáltuk³⁴ az említett településeken egykor működtetett munkatáborokat, fogoly-temetőket. A donbászi zárandokútról a magyar televízióban is bemutatott dokumentumfilm, fotóalbum stb. is készült³⁵.

A másik emlékezetes utunk az urali térségbe vezetett. A 2012. június 27. – július 15. közötti 20 fős urali kutatócsoportunk a kiindulási ponttól oda-vissza számítva Moszkva, Perm, Nyizsnij Tagil, Jekatyerinburg (Szverdlovszk), Cseljabinszk és Ufa érintésével több, mint 10 000 kilométer távolságot tett meg repülőgéppel, vonattal, autóbusszal és gyalogosan. Csoportunk bejárta az Urál-környéki Perm, Szverdlovszk és Cseljabinszk megyéket, eljutottunk a Baskír Autonóm Köztársaságba. Ezeken a helyszíneken 35 egykori, második világháborús kényszermunkatábor és hadifogoly-temető azonosítottunk, dokumentáltunk. Találkoztunk egykori hadifoglyok, internált civilek, erőszakosan kitelepített családok leszármazottaival, helyi orosz polgárokkal. Láttunk megsemmisített, beépített magyar hadifogoly-temetőket. Eredményesnek mondható munkánkról a magyar közmédia munkatársai több dokumentum- és riportfilmet forgattak, ezenkívül elemző cikkek, tanulmányok készültek³⁶.

2016. június 24.–július 2. között 12 fős csoporttal újra felkerestük az Orosz Föderációhoz tartozó Baskíriát és a Tatárföldet³⁷, emlékjelet állítottunk többek között Oktyabrszkij város egyik polgári temetőjében – az akciónkat támogató helyi értelmiség képviselőinek közreműködésével – az itt nyugvó magyar honpolgárok névtelen sírjára. Az emlékmű felállításával kapcsolatos engedély megadását a helyi hatóság megtagadta.

³⁴ BAKURA SÁNDOR, DUPKA GYÖRGY, KOVÁCS ELEMÉR, KOVÁCS ERZSÉBET, MOLNÁR D. ERZSÉBET, TÓTH ZSUZSANNA: „*Orthon a könny is édes*”. 1944-1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. i. m. 104. p.

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=212

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf>

³⁵ Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

³⁶ DUPKA GYÖRGY: „*Hova tűnt a sok virág...*” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában. i. m. 224.p. Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409 (20129, Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11300/11392/> (2012)

³⁷ DUPKA GYÖRGY: *Baskírföldön és Tatárföldön a magyar rabok nyomában*. In: <http://beszedesmult.hu/hirek/20160706/baskirfoldon-es-tatarfoldon-a-magyar-rabok-nyomaban>

2016. augusztus 15-27. között a csecsenföldi Groznij városába is eljutotunk, majd helyi szakértők segítő útbaigazításával Azerbajdzsán és Grúzia területén vettük számba a hadfogoly-temetőket és egykori munkatáborokat³⁸.

A kutatóutak tanulsága, hogy a náciizmus áldozatairól sokat, a kommunizmus áldozatairól, elsősorban a sztálinisták által ártatlanul elhurcolt magyar állampolgárok, nők és férfiak tragikus sorsáról viszont még mindig keveset tudunk. Célunk volt, marad és lesz, hogy a sztálinizmus és a kommunizmus magyar és német áldozataira, az elfelejtett hadifogoly-temetőkre, megsemmisített sírkertekre felhívjuk a magyar közvélemény figyelmét.

4. Az áldozatok emlékének megörökítése

A rendszerváltás idején, 27 éve elindult a Szolyvai Emlékpark építése, amelynek már terjedelmes története, irodalma van. Mérföldkönek számít az 1989. november 18-ai nap, amikor Beregszászban történelmi jelentőségű, nemzetközi konferenciát tartottunk a málenkij robotra elhurcoltak emlékére. Az elfogadott határozat indította el a közel 100 magyarlakta településen az emlékjelek állításának mozgalmát és a gyűjtést az egykori szolyvai láger helyén létesítendő emlékpark finanszírozására. Az alapköletételre 1990. november 24-én került sor. A park területéhez tartozott az első világháborús katonatemető és emlékoszlop is.

1994. november 27-én megtörtént a népnyelv által „Siratófalnak” elnevezett objektum felavatása.

2004. november 20-án felavattuk a 126 magyarlakta település emléktábláit. Ezeken több mint 5500 áldozat neve olvasható. Emlékükre felépítettük a haranglábként is funkcionáló *Mártírok kápolniját*, ahol a „málenkij robot” fontosabb dokumentumaiból összeállított emlékkiállítás került elhelyezésére. A „málenkij robot” témakörből, ehhez kapcsolódó kutatási, levéltári és konferencia anyagokból eddig közel száz könyvet jelentettünk meg, egy részének tárolt változata az interneten is elérhető, letölthető. Pl. a nagy népszerűségnek örvendő, fejben írt lágerverseket, imákat, könyörgéseket tartalmazó gyűjteményt már háromszor is kiadtuk³⁹.

2010-től a Bethlen Gábor Alap a Szolyvai Emlékparkot a Nemzeti Jelentőségű Intézmények közé sorolta.

³⁸ DUPKA GYÖRGY: *A magyar rabok nyomában Kaukázus térségében*. In: http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&car_id=1058

³⁹ „Uram... segíts haza minket...! Lágerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini korszakból (1944-1959) a „malenikij robot 70. évfordulójára. Dupka György közreadásában. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. In: <http://mek.oszk.hu/13800/13830/13830.pdf>

A GULÁG-GUPVI emlékévben a 377 kárpátaljai településről származó mintegy 4 ezer áldozat nevét (magyarok, németek, ruszinok, zsidók) a Szolyvai Emlékpark márványtábláin is megörökítettük⁴⁰. A parkban eddig a második világháború és a sztálini megtorlás mintegy 10 ezer áldozatának a neve vált ismertté. A központi emlékfal hátsó oldalán az internálás és a gyűjtőtábor történetét pannókon jelenítettük meg. Az egész emlékkomplexumot, közte a magyar parlamenti képviselők nevesített emlékkeresztjét, a tömegsírt jelző kopjafát stb. történeti tanösvény köti össze.

Minden év novemberének az Erzsébet-naphoz legközelebb eső szombatján az Emlékparkbizottság rendezésében a kárpátaljai magyar társadalmi szervezetek, történelmi egyházak koszorúzással egybekötött megemlékezést, gyászszertartást tartanak.

A Szolyvai Emlékpark ma Közép-Kelet-Európa egyik legnagyobb emlékparkja, a Kárpát-medencei magyarság zarándokhelye, a megnyugvás és kienésztelés emlékeztető helyszíne.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dupka György: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Társszerző: Olekszij Korszun. Előszó: Tóth Mihály. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1997.

Dupka György: *„Keressétek fel a sírom...”* Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944–2004. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2004.

Dupka György: *„Népünk temetője: Szolyva”*. A Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945. – KMMI-füzetek VI., Beregszász, 2009.

Dupka György: A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946). Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2012.

„Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОПСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО,

⁴⁰ DUPKA GYÖRGY: *Halottaink 1944-1959. A kárpátaljai szovjet népiirtás eddig ismert áldozatának névsora*. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13900/13956/13956.pdf>

A.M. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с.

Dupka György: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában.* – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2013.

Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján 1944-1991 között.* – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014.

Dupka György: *Halottaink-1944-1959.* A kárpátaljai szovjet népiirtás eddig ismert áldozatainak névsora. – Ungvár-Budapest, 2014.

Dupka György: *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak.* Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt katonafoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2016.

A MAGYAR ÉS NÉMET RABOK NYOMÁBAN OROSZFÖLDÖN ÉS A KAUKÁZUS ORSZÁGAIBAN KUTATÓÚT SORÁN KÉ- SZÜLT FELVÉTELEK

*1. sz. felvétel. Kutatóúton Donyec-medencében, az egykori lágerek, temetők feltérképezése
(2009. június 26.– július 4.)*

*2. sz. felvétel. Kutatóúton az Uráli térségben, a pécsi Német Kör tagjai körében, megemlékezés
a Szverdlouvszki területen, a malij isztoki sírkertben. (2012. június 27. – július 15.)*

3. sz. felvétel. Cseljabinszk terület, emlékmű Verhnyij Ufalejben.
(2012. június 27. – július 15.)

4. sz. felvétel. Baskírföld, Oktyabrszkij város, találkozó egy magyar hadifogoly fiával, Jurij Lapsinnal, alias Arnold Györggyel, apja Arnold János a Pécs környéki Szágyról egy sváb családból származott. (2012. június 27. – július 15.)

5. sz. felvétel. Történelmi zárandokút az uráli Baskírföldön, Oktyabrskij város bejáratánál a fogadóbizottság körében. Balról jobbra: **Árvai András, dr. Dupka György, Matkovits-Kretz Eleonóra** (elnök), **Reinhold Haun** (Berlin-Oktyabrskij), **Jurij Lapsin** (Oktyabrskij), **Harsányi Zoltánné, Szenácz Mihályné, Matkovits Réka Aléna, Ragyik Gabdulin** (Oktyabrskij). A második, hátsó sorban balról jobbra: **Árvai Attila, Dr. Bognár Zalán, dr. Szilágyi Péter, Dimitrijenko Anna, Ruszman Uszmanov** (Oktyabrskij), **Noll Katalin**. (2016. június 24.–július 2.)

6. sz. felvétel. Baskírföld, Oktyabrskij: az 1852-es láger ledózerolt temetőjében (a Tuzman-hegy közelében), ahol Magyarországról ide hurcolt 1800 internáltból 180 német és magyar férfi alussza örök álmát. A rabtársak szomorú sorsát Berghoffer Róbert budapesti túlélő **Tabu. Élet a fehérvörös pokolban** c. emlékkönyvében (2010) öröközte meg. A jeletlen rabtemető egyik nyírfájára magyar nemzeti színű szalaggal átkötött virágcsokrot helyeztünk el és imát mondtunk halottaink lelki üdvéért. (2016. június 24.–július 2.)

7. sz. felvétel. Baskírföld, az Oktyabrszkij melletti vasút felszámolásra ítélt temetőjében, ahol a 1701-es tábor 18 elhunyt rabja nyugszik. Sírhelyüket már eltüntették. A Lapsin Jurij, alias Arnold György által készített emlékjelet Konsztantin atya szentelte fel.
(2016. június 24.–július 2.)

8. sz. felvétel. Baskírföld, Oktyabrszkij: találkozó a Volga-mentéről kitelepített németek leszármazottaival civilszervezetük székházában (2016. június 24.–július 2.)

9. sz. felvétel. Történelmi zarándokút a Kaukázusban: felvétel a csecsenföldi Groznij külvárosi területén, az egykori lágertemető helyszínén készült (2016. augusztus 15-27.)

10. sz. felvétel. Azerbajdzsán, Sumgayit, a német-magyar hadifogoly-temetőben (2016. augusztus 15-27.)

11. sz. felvétel. Azerbajdzsán, Gandzsa környékén, megemlékezés a hanlari körzeti 1552 –es hadikórház és a 498 ORB valamint a 223. hadifogolytemetőknél (2016. augusztus 15-27.)

12. sz. felvétel. Grúzia, megemlékezés a Tkibuli lágertemetőben (2016. augusztus 15-27.)

13. sz. felvétel. „Tkibuli 1948-ban” Christian Debler stuttgarti badifogolyfestménye, elől a szénbánya, a háttérben a barakkok. A festmény a Tkibuli Helytörténeti Múzeum tulajdona. (2016. augusztus 15-27.)

FELVÉTELEK AZ EMLÉKPARKRÓL

14. sz. felvétel. A felavatott Szolymai Emlékpark látképe (1995. november 19.)

15-16. sz. felvétel. A Gulág Emlékében felújított emlékpark látképe (2016. augusztus 22.)

*MATKOVITS-KRETZ ELEONÓRA,
a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai
Nemzetiségi Köre elnöke*

**AZ INTERNÁLT MAGYARSÁG ÉS NÉMETSÉG
EMLÉKÉT MEGŐRÖKÍTŐ
RENDEZVÉNYEK, OROSZORSZÁGI,
KAUKÁZUSI, ERDÉLYI, FELVIDÉKI,
UKRAJNAI TÖRTÉNELMI EMLÉKUTAK.
LÁGERJÁRAT
– utazó vagonkiállítás Magyarországon,
könyvbemutatók és más programok
a GULÁG-GUPVI Emlékévében**

A „Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévé” alkalmából a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre által megrendezésre kerülő megvalósult és tervezett programjai közül az elsőnek, a 2016. február 24-én Budapestről induló és 2017. február 25-ig az országot járó „Lágerjárat” vagonkiállításnak kiemelt jelentőséget tulajdonít, mert fontos feladatnak tekinti, hogy a fiatalok megismerjék a II. világháborúban és azután a németiség és magyarság ellen elkövetett bűnöket, amely országainkban tabutéma volt, a történelemkönyvek sem tartalmazták.

„Lágerjárat” – utazó vagonkiállítás

A „Lágerjárat” című utazó vagonkiállítás azon magyarországi vasútállomásokot keresi fel, amelyekről a 0060-as parancs alapján – 1944 végén és 1945

elején – a német származásuk miatt internáltak vagonjai a Szovjetunióba indultak. A Lägerjárat eddig Budapest, Cegléd, Kál-Kápolna, Miskolc, Szerencs, Debrecen, Gyula, Kiskunhalas, Baja, Szekszárd után Pécsre érkezett. Programunk a városok, megyék, egyházak, egyetemek, múzeumok, iskolák, német önkormányzatok, civil szervezetek, a sajtó közös együttműködésében, a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával valósult meg.

A „Lägerjárat” kiállítás projekt menedzsere Pécsi Csaba, a projekt koordinátora Rozsnyai Ilona, akik szervezetünk aktivistái. Beszámolóik szerint eddig mindenhol döbbenetes hatást váltott ki a látogatókból a vagon. A szerelvény szimbolikus erővel bír, teljesen korhű, nincs kizárva az sem, hogy a GUPVI-lágerekbe ebben is szállítottak embereket. A második világháború végén egyik irányból a másikba fordultak a vonatok, és már nem csak északra és nyugatra, de keletre is elhurcolták a foglyokat, egy másik diktatúra parancsára.

Tárgyakat nem helyeztünk el a huszonöt négyzetméternyi kiállítótérben, ugyanakkor a falon monitorok vetítenek dokumentumfilmeket, a falakat képek és graffitik díszítik. A Lägerjáraton megtekinthető filmek: Jurkovic János-Havasi János: *Idegen ég alatt* – Dokumentumfilm az Ural környéki kutatómunkáról, Pécsi Csaba – Pécsi Dániel: *A mi Golgotánk* – Emlékfilm, Havasi Dániel: *PERM 36 – Az utolsó GULÁG – láger* – Dokumentumfilm, Bartók Csaba: *Ártatlanul a Gulágon* – Túlélők emlékezete. Bemutató kisfilm is készül a Lägerjáratról.

Az emlékezésben Bartók Béla és Ligeti György zeneművei segítenek, hiszen úgy gondoljuk, szavakkal elmondhatatlan az a tragédia, melyet ábrázolni szeretnénk. A művészet, a zene nyelve többet mond mindennél, talán a borzalmakat is képes kifejezni.

Az egyéni és csoportos érdeklődőknek lehetőségük van meghallgatni:

- a Lägerjárat-interjúkat: (<https://www.youtube.com/watch?v=9p522ZW65J8>).
- a Lägerjárat emlékeket I. (<https://www.youtube.com/watch?v=xqiofESVRA4&t=11s>),
- a Lägerjárat emlékeket II. (<https://www.youtube.com/watch?v=oVtis0IcXRM>)

A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének honlapja az utazó vagonkiállításokról, a Lägerjárat következő állomásáról és a kapcsolódó hírekről folyamatosan adott tájékoztatást: www.lagerjarat.hu

A látogatók körében készített felmérések szerint a Lägerjárat érzékelteti a „leírhatatlan tragédiát.” A Lägerjárat utazó vagonkiállítás eddig több mint

tíz helyszínen fordult meg, és több ezren keresték fel. A vagonkiállítás látogatóinak közel 70 százaléka 14–24 év közötti. Célunknak és kötelességünknek tekintjük, hogy átadjuk a fiatal generációnak azt, amit tudunk, nekik joguk van megtudni a valós történelmet, mert a jövő az Ő kezükben van, és rajtuk múlik, hogy az ehhez hasonló tragédiák elkerülhetők legyenek.

További kiemelt programok címszavakban

Zarándokút az Uralba. A „Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévé” alkalmából a GULÁG-GUPVI Emlékbizottsága támogatásával egyesületünk szervezésében 12 fős delegáció indult 2016. június 24-től július 2-ig az Uralba, a baskíriai Oktyabrszkijba. Az úton résztvevő történészek, kutatók mellett részt vett az emlékúton olyan leszármazott is, aki ott született 1949-ben a lágerben, s olyan résztvevő is volt velünk, aki a szintén kint született és ma is ott élő Jurij Lapsin (Arnold György) unokahúga.

Az oktyabrszkiji városi múzeum kiállítást szervezett, s mi dokumentumokat, kiadványokat adtunk át. Delegációnk találkozott a Volga-menti németek helyi egyesületének tagjaival.

A csoportunk felkutatatta a környék egykori lágereinek helyét s a foglytemetőket. A volt lágerek helyszínén, illetve a temető helyén megemlékezünk a málenkij robotra elhurcolt ártatlan polgári áldozatokról, akiket a sztálini 1944. december 16-i 7161. számú határozat alapján hurcoltak el a Vörös Hadsereg által megszállt területekről.

A főleg baranyai németekből álló delegáció többek között felkereste a régi Tuimazy 1852-es lágert, a 9001-es lágert Oktyabrszkijban és Tatárföldön Urussuban az 1701-es munkatábor helyét, és egy speciális temetőt s a volt 97-es táborhelyet. A delegációt elkísérték az MTVA munkatársai is. Az útról film készült „Születési helye 1701-es láger” címmel.

Zarándokút a Kaukázusba. Második alkalommal ugyancsak a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával augusztus 15–27. között a Szovjetunióba hurcolt foglyok és kényszermunkások emlékévé jegyében – történelmi emlékutat szerveztünk a Kaukázus térségébe. Felkerestük az Oroszországhoz tartozó Csecsenföldet, valamint Azerbajdzsánt és Grúziát. A zarándokútra az Emlékbizottság munkájában részt vevő Nemzetpolitikai Államtitkárság is meghívást kapott, amelyet Szilágyi Péter nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár képviselt. A fogadtatásunk mindenhol pozitív volt.

Groznijban, Gandzsában, Tkibuliban fogadtak bennünket a város vezetői. Tbilisziben, Kutaisziben, Urekiben kísérőink a város képviselői voltak. A helyi magyar külképviseletektől minden segítséget megkaptunk, hozzáértő kísérőket biztosítottak ők is. Bakuban a külkereskedelmi attasé volt segítségünkre.

Zarándokút Romániába. A Német Kör határon túli területekre is szervezett emlékutakat. Romániába október 21-25. között több mint kétszáz fő részvételével, külön vasúti szerelvényen utaztunk a málenkij robotosok nyomában.

A történelmi zarándokút csak részben érte el kitűzött célját, mert a tervezett emléktáblákat Jassiban és Foksányban engedély hiányában nem tudtuk elhelyezni. Az út során viszont számos várost, egykori helyszínt, lágert, átrakóállomást érintettünk. A zarándok csoport elsőként Aradra látogatott, majd Nagyszeben, Brassó, Lüget, Barcaföldvár, Foksány, Jászvásár és Kolozsvár következett. Az úton résztvevők olyan történelmi ismeretekhez jutottak a közbeiktatott határon túli területek megállóhelyein, melyek a II. világháború utáni történelmi múltról beszéltek: gyűjtőlagerek, emlékhelyek, leszármazottak, túlélők, előadások és kiállítások dokumentumai, például Hídvégen és Kolozsváron.

Az egykori átrakóállomásokon – ahonnan a keskeny nyomtávú sínekről a széles nyomtávon közlekedő vagonokba terelték át a foglyokat, és vitték tovább a Szovjetunió különböző területeire – megemlékezéssel adóztunk az elhurcoltak emlékének.

Aradon és Nagyszebenben találkoztunk a helyi Német Demokratikus Fórum vezetőivel. A Brassó melletti Lügeten a helybeliekkel közösen avattuk fel az elhunyt foglyok emlékművét, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet kórusának közreműködésével. Rendezvényünket megtisztelte Boriceanu polgármester és Kovács Attila Brassó megyei tanácsának alelnöke is.

A foksányi egykori átrakóállomáson kezdeményeztük az emléktábla elhelyezést, várjuk az engedélyt. Meglátogattuk az egykori tábor helyszínét, és a német állam hadisírgondozói által feltárt és gondozott fogolytemetőt. Jászvásáron szintén koszorúzással adóztunk az elhurcoltak emlékének.

Kolozsváron a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem szervezésében, az erdélyi elhurcolásokról szóló konferencián, a résztvevők megismerhették a történelmi hátteret, a pontos adatokat és eseményeket.

Az út során minden helyszínen jelen volt a magyar, a román és a német közösség egy-egy képviselője, ezzel is elősegítve a három népcsoport békés egymás mellett élését, és a közös történelmi múlt elfogadását, megismerését.

Zarándokút Felvidékre, a lengyelföldi Szanokra, a nyugat-ukrajnai Lembergbe, Sztárij Szamborba és Kárpátaljára. A második Kárpát-medencei történelmi zarándokút lebonyolítására november 15–19. között került sor, amely érintette a Felvidék (Szepsi, Tornaújfalú) és Lengyelország (Szanok), valamint Nyugat-Ukrajna, Kárpátalja több települését is (Lemberg, Sztárij Szambor, Munkács, Beregszász, Szolyva). Az öt napos programban közel százhusz fő vett részt, két busszal.

A történelmi zarándokút célja, hogy megemlékezzenek az „Elhallgatott történelem” áldozataira, a málenkij robotra hurcoltak útvonalán. Az Emlékév tiszteletére negyedik alkalommal hívta az érintetteket zarándoklatra a Német Kör. Az urali, kaukázusi, román helyszínek után a szlovák, lengyel és ukrán gyűjtőtáborokat, lágerhelyeket, rabtemetőket és emlékparkokat keresték fel a résztvevők.

A GULÁG-GUPVI Emlékbizottság által támogatott, a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévé kiemelt programjának résztvevői között jelentős számban voltak érintettek, akiknek szüleit, rokonait hurcolták el a szovjet lágerekbe. Az ország szinte minden területéről érkeztek. (Pécs, Bonyhád, Szigetvár, Budapest, Ózd, Szerencs, Sopron, Ceglédbercel, Sárospatak, Felvidék).

A zarándokút első két napján Szepsi (Szlovákia), majd Szanok (Lengyelország) megállóhelyeken megemlékezések, koszorúzások voltak, majd a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség segítségével emlékeztünk meg az elhurcolt áldozatokról a lembergi katonai temetőben. Sztárij Szamborban emlékműavatáson vettünk részt az egykori lágertemető helyén létesített emlékparkban, a volt és hírhedté vált NKVD 22. számú hadifogoly és internáltak gyűjtő-, továbbító tábora, rabtemetőjének helyén.

A makkosjánosi emlékkonferenciát követően Beregszászon koszorúztunk a málenkij robot emlékműnél, majd az Európa Magyar Házban kiállítás megnyitón vettünk részt.

November 19-én, szombaton délelőtt több száz résztvevővel, a történelmi egyházakkal, valamint magyar és német társadalmi szervezetekkel közösen a Szolyvai Emlékparkban ökumenikus istentisztelettel és koszorúzással egybekötött megemlékezésen tisztelegtünk az áldozatok emlékfalánál. A megemlékezés keretében sor kerül a mintegy négyezer áldozat neveit tartalmazó hatvan emléktábla és a „málenkij robotosok” történelmi emlékösvényének felavatására, felszentelésére.

Szolyván, a csupán a nemzetiségük miatt elhurcolt ártatlan emberek pusztulásának helyszínén, helyi kezdeményezésre 1990-ben emlékpark léte-

sült. Ennek siratófalára 130 kárpátaljai magyarlakta település közel tízezer áldozatának nevét vésték fel.

Egyesületünk 2009-ben helyezett el Szolyván emléktáblát. Minden évben eljövünk és megemlékezünk a német és magyar származásuk miatt elhurcoltakról.

Az emlékévet lezáró programok

Terveink között szerepel, hogy *Rendkívüli történelemórákat* tartunk a Lägerjárat utazó vagonkiállításán Pécsen. Az oktatási intézmények diákjainak Tillai Gábor történész, a pécsi Janus Pannonius Múzeum főmuzeológusa rendkívüli történelemóra keretén belül mutatja be a málenkij robot történetét. Rozsnyai Ilona projekt koordinátorunk szervezésében a pécsi főpályaudvaron lévő csonka vágányon megtekinthető a Lägerjárat utazó vagonkiállítás november 24-től 2017. január 15-ig. Pécs az utolsó előtti állomás, utána Budaörs következik, majd a vagon szeretnénk elhelyezni a budapesti Vasúttörténeti Emlékparkban.

Aktivistáink folyamatosan népszerűsítik a **Janus Pannonius Múzeum által szervezett „Idegen ég alatt – Orosz földön meggyötörve” című kiállítást. A tárlat a munkatábor túlélők visszaemlékezéseiből, emléktárgyaiból, leveleiből – 2016. november 4-én nyílt meg és 2017. március 31-ig látogatható.**

Az év utolsó emlékprogramja december 26-án lesz. A délutáni órákban szentmisén veszünk részt és imádkozunk a málenkij robotra elhurcoltakért és az ott elhunytakért a pécsi Belvárosi templomban. A rendezvény szervezői: a pécsi Lenau egyesület és BNÖSZ (Baranyai Német Önkormányzatok Szövetsége).

2017. január 15-én sor kerül a Lägerjárat vagonkiállítása elbúcsúztatására és a főpályaudvar melletti málenkij robot emlékmű avatására, amelyre Pécs városa nyert támogatást az Emlékbizottságtól.

A Pécs-Baranyai Emlékév méltó lezárásaként 2017. február 18-án a Pannon Filharmonikusok adnak **hangversenyt a Szovjetunióba hurcoltak emlékére** a pécsi Kodály Központban. A Kodály Központ lesz a helyszíne annak a speciális kiállításnak, amely képekben foglalja össze a Német Kör emlékévben megvalósított programjait, és itt nyílik meg a vagonkiállításról készült fotósorozat is.

Ezen a napon tervezzük az Emlékév támogatásával készült könyvek: Reinhold Haun: *„Anton, Oktyabrszkij, Berlin” – Elbeszélés az oroszországi*

Anton községből elszármazott Volga menti németek történetéről, a „0060-as parancs” és az „Itt volt a végállomás” német és angol nyelvű kiadvány, valamint a programokról készült filmeket, DVD bemutatását.

Reményeink szerint munkánkkal mi is hozzájárultunk a hallgatás falának áttöréséhez, s az elhallgatott történelmből kézzel fogható valóság lett, hiszen az áldozatok csak addig élnek, amíg emlékük él.

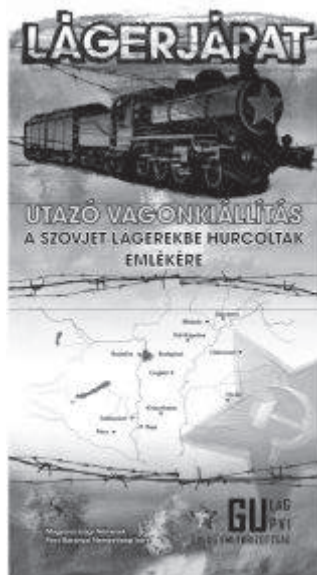
FELVÉTELEK A KIEMELET PROGRAMOK HELYSZÍNEIRŐL

17. sz. felvétel. Lägerjázat kiállításait összegző sajtótájékoztatón, Pécs, balról jobbra: Rozsnyai Ilona, Matkovits Kretz Eleonóra, Pécsi Csaba, 2016.november,
Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

18. sz. felvétel. A Lägerjázat szórólapja (2016).

19. sz. felvétel. A Lägerjárat plakátja (2016).

20. sz. felvétel. A Lägerjárat nyitókiállításán (2016).

Történelmi Zarándokút 2016 Erdély - Románia

2016.10.21. – 2016.10.25

„Lettam rajtuk, nem tudják igazán fölfigyni az egésznek. Számukra a mai világhoz képest lehetetlenül az, amit elvontam nekik.”
1914. egykori elhurcolt

„A Magyar Országgyűlés a 2009/2015 (LXV.) «határozatában a 2016-os évet a Szovjetunióba hurcolt magyar rabok és kényszermunkások emlékévének nyilvánította.”

A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (Német Kör) az Emlékváltsónál alkalmából történelmi zarándokutat szervez az egykori átraktálokok érintésével Romániába.

A történelmi zarándokút célja a Malenkij robotra hurcoltak útvonalán eljutni, és emléktáblát elhelyezni azokon az ártott helyeken, ahonnan a kényszer nyomtávként a széles nyomtávként költözött vagonokba terelték át a foglyokat, és vitték tovább a Szovjetunió különböző területeire. Az úton résztvevők olyan történelmi ismeretekhez jutnak a kitérőktől határon túli területi megállóhelyein, melyek a II. Világháború utáni történelmi múlttal becsülnek határon túl gyűjtőhelyek, lezámazottak, túllátók, emlékhelyek. Az egykori átraktálokokban, Fokszárg, Jászvásár (Jászvásár) megemlékeztetés emléktábla avatással adózunk az egykori elhurcoltak emlékének.

A zarándokút során lehetősége nyílik a résztvevőknek személyesen is látni az egykori elhurcoltak kávéházát.

Az utazás költségek, felvétel, szállás, szakmai idegenvezetéssel:
Felnőtt: 20.000 Ft
Díak: 18.000 Ft

Bővebb információ - Jelentkezés
Kispester Zoltán
Projekt koordinátor
Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre
Cím: 7622 Pécs, Nagy Lajos kör. u. 9.
E-mail: nemetkor.zarandokut.romania@gmail.com
Tel: Fax: +36-72-231-451

Jelentkezés: 2016.08.31.-ig
nemetkor.zarandokut.romania@gmail.com

MALENKIJ ROBOT

21. sz. felvétel. A történelmi zarándokút Erdélyben, plakát (2016).

22. sz. felvétel. Történelmi zarándokút, Románia, emlékhely koszorúzás, 2016. október,
Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

23. sz. felvétel. Történelmi zarándokút, Románia, emlékhely koszorúzás, 2016. október,
 Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

24. sz. felvétel. Történelmi zarándokút, Románia, Iasi, a Német katonai temetőben, 2016.
 október, Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

25. sz. felvétel. Történelmi zárándokút, Románia, Kolozsvár, a Házsongárdi temetőben, 2016. október, Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

26. sz. felvétel. Történelmi zárándokút, Románia, Kolozsvár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE), Emlékkonferencia. Előadó: Benkő Levente történész, 2016. október, Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

29. sz. felvétel. Történelmi zarándokút. Szanok, 2016. november 16.
 Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

30. sz. felvétel. Történelmi zarándokút. Lemberg, katonai temetőben. A felvételen Matkovits Réka Aléna a csoport tagja. 2016. november 16. Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

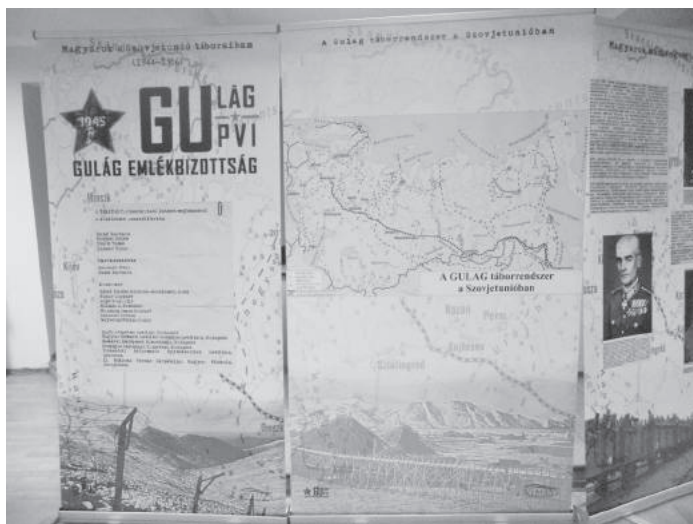
31. sz. felvétel. Történelmi zarándokút. Sztarij Szambor, az egykori lágertemetőben felállított emlékműnél (alkotója: Matl Péter), 2016. november 16.
Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

32. sz. felvétel. Történelmi zarándokút. Makkosjános, Helikon Hotel, Nemzetközi emlékkonferencián. Előadást tart Matkovits Kretz Eleonóra. Az asztalnál balról jobbra: Korszun Alekszej, Bimba Brigitta, Dupka György, Csordás László, Marcsák Gergely. 2016. november 18. Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

33. sz. felvétel. Történelmi zarándokút. Beregszász, emlékezés a „málenkij robotosok” áldozatainak emlékművénél. Beszédet tart: Zubánics László, 2016. november 18.
Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

34. sz. felvétel. Történelmi zarándokút. Beregszász, Európa-Magyar Ház, Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944-1956. Kiállítás megnyitón., 2016. november 18.
Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

35. sz. felvétel. Történelmi zarándokút. Szolyvai Emlékpark, 2016. november 19.
 Forrás: <http://nemetkor.hu/category/galeria/>

36. sz. felvétel. A pécsi Német Kör utóbbi években megjelent GUPVI-GULÁG tematikájú kiadványai.

KORSZUN ALEKSZEJ,
a „Történelem által rehabilitáltak”
Kárpátalja Megye Könyvének kiadói
csoportvezetője

A KÁRPÁTALJAI TÖMEGES ELNYOMÁS 1953. MÁRCIUS ELEJÉN SZTÁLIN HALÁLÁVAL MEGSZAKADT

*(a 70 éve történt kárpátaljai magyar és német nemzetiségűek ellen
elkövetett politikai tömeges elnyomás megemlékezésére rendezett
Nemzetközi Konferencián elhangzott előadás kivonata,
2016. november 18-án)*

1944 októberében a II. világháború befejeztével a Szovjetunió Kárpátalján is elkezdte szocialista elveinek gyakorlati megvalósítását egy olyan átfogó kommunista propagandával, amely több ezer áldozatot követelt. Bár azóta sok idő telt el, több generáció is váltotta egymást, a családok megpróbálták feldolgozni veszteségeiket, a fájdalom fokozatosan elcsendesült, viszont a történelem időről időre visszhangzik, és a mai napig él a családok emlékezetében.

Mindez pedig csak a kezdete egy hosszú és fájdalmas útnak, ami az előtünk élő generációk vállára szakadt, a politikai és nemzeti elnyomás, az erőszakos meghurcoltatások, deportálások, az NKVD különböző szibériai és sarkvidéki lágereibe való hurcolások – Vorkutába, Észak-Urálba, a közép-ázsiai sztyeppekre, a Tajmíri és Magadáni vidékre, a Karagandi és Dzsezkazgani (Kenhir) bányákba. Az ember mindent kibírhat – a folyamatos nyomást, a lelki terrort, családtól való elszakadást –, de sajnos nem mindenki képes erre. Sokak számára ez az út rengeteg veszteséggel járt: az emberekbe vetett bizalom, az egészség, a család és a legdrágább – az élet elvesztésével. Mindezt szörnyű

körülmények között kellett átélniük: a szülőföld területén a Szmers szovjet katonai elhárítás kivégző pincéiben kellett élniük, tábori betegágyakon aludtak, az alutápláltságtól és a kemény fizikai munkától kimerültek – amelyet bányákban és fakitermelő telepeken végeztek –, s mindeközben elviselhetetlenül vágyakoztak a családjuk után. Mindez annak volt a következménye, hogy a kárpátaljaiak egy új rendszer – a szovjet rezsim – hatalomra jutását kívánták, amely az embert olyannak akarta látni, aki alázatos, képes elviselni a megaláztatást, dicséri vezetőit, elégedett, szerény, nem halmoz fel vagyont, és hiábavalóan tekint „a boldog jövőbe”. Csak néhány kárpátaljai jött rá, hogy kettős erkölcsi értékeket képvisel, és folyamatosan fennáll a politikai gyanú, amelyet nem lehet megszüntetni sem egy, sem öt év múlva. Egyelőre nem érthető az, hogy miért így van kialakítva a szovjet rendszer, és nem másként.

Az egyes dokumentumokhoz való hozzáférés még mindig nehezíti a tudományos kutatók munkáját. De ezzel megbirkózva számos levéltári dokumentumra hivatkozom, és most már teljes mértékben ismert a 82 oldalas jelentés, amely 1945. július 10-én kelt, és mint a felgyorsult szovjetizálás első fázisa eredményeinek és a Csehszlovákiától való elszakadás dokumentuma⁴¹ tartjuk számon. Ezen időszakban a Kárpátaljai terület Pidkárpátszka Rusz ill. Kárpát-Ukrajna néven volt ismeretes, mint autonóm állami struktúra, biztosan állíthatjuk, hogy a szovjet állam vezetőségét nem különösebben aggasztotta a helyi lakossághoz való emberséges viszonya, sem a térségnek Szovjet-Ukrajnával való „újraegyesülésének” nemzeti összetevője, amelyről képviselői nyomatékosan deklaráltak az 1944 őszén folytatott – a náci Németország elleni – harcok folyamán, miközben elsősorban Kárpátalja területének rég óhajtott bekebelezése problémájának megoldásával törődött. Ezért a front politikai és katonai adminisztrációja, mint ennek a különleges állami megbízásnak közvetlen gyakorlati végrehajtója, azonnal használatba vette a helyi lakossággal szembeni az 1939-1940-es években jól bevált hódító sémáját a Vörös Hadseregnek Ukrajnában, Bukovinában és Besszarábiában történő „felszabadítási hadjáratban” alakult ki, és ami brutális üldözéssel párosult az „újraegyesített” területeken a valós és képzelt ellenséggel szemben. Köztük elsősorban a nemzeti öntudattal rendelkező polgárok ellen, akik valóban az Ukrajnával való egyesülés mellett álltak ki bármilyen propaganda és fenyegető unszolás nélkül; de a kommunista ideológiától mentes Ukrajnával, amely politikailag független a bolsevista Oroszországtól.

⁴¹ A 4. Ukrán Front Politikai Parancsnokságának jelentése a Vörös Hadsereg Politikai Főhivatala parancsnokának 1945. július 10-én, Tartalom: Kárpátontúli Ukrajna népének harca a Szovjet-Ukrajnával való «újraegyesüléséért» – CAMO OF. – F. 244. – Op. 2980. – 97. ügy – 282-363 lap – IVF. 3. pl. gépelt.

Úgy tűnik, hogy bizonyos körülmények között az ilyen sors nem kegyelmezett volna Kárpátalja lakosságának sem, köztük a Szovjetunió lelkes támogatóinak, akik körében a Vörös Hadsereg bejövételének várakozása „a leigázott testvéri nép felszabadítására” különösen észrevehető volt. E jelenségnek jól szemléltető példája, mint tudjuk, a vidék lakosainak tömeges exodusa volt az 1939-1941. években, amikor több mint 10 ezren a Szovjetunióba menekültek, és nem kevésbé fontos egyéb megnyilvánulásai a kárpátaljaiak között, akiket a helyi kommunisták propagandája felpezsdített, mint maga a vidék magyar csapatokkal történő megszállása 1939 márciusában⁴². De ami megtörtént 1939-1941-ben, azt a kárpátaljai „leigázott testvérnép” és vele együtt a szovjet hatalom számára nemkívánatos úgynevezett „idegenek” sem kerültek el az 1944-1946. években és később. Mi több, Kárpátalja polgárai különböző csoportjainak politikai üldözése 1947 májusa végétől újabb lendületet kapott, különös tekintettel azokra, akikkel szemben az MGB szervek és a bírósági intézmények alkalmazni fogják a Legfelsőbb Tanács Elnöksége 1947. május 26-i „A halálbüntetés eltörléséről” alattomos tartalmú rendeletet, és helyette az MGB légereiben 25 éves szabadságvesztéssel sújtják, mint a legsúlyosabb büntetéssel. E törvény alkalmazásának mindössze öt év alatt a térség 1200 lakosa esett áldozatul⁴³, akik örök emlékére a Történelem által rehabilitáltak című könyv kárpátaljai szerkesztősege külön kötetet szentelt.

⁴² A nehéz helyzetről, amely Magyarország számára alakult ki az 1939-1941-es években Kárpát-Ukrajnának a szovjet csapatok általi esetleges megszállásának lehetőségei egyértelműen visszhangzanak Magyarország és a Szovjetunió közötti diplomáciai kapcsolatokban: „[...] A szovjet nagykövetséghez [Magyarországon] egyéni és kollektív levelek érkeztek azzal a kérelemmel, hogy a térséget Szovjetunióhoz csatolják. A hivatalos tisztviselők többszöri kijelentései ellenére, hogy a Szovjetunióknak semmilyen területi követelése nincsenek Magyarországgal szemben, Budapest vezető körei a Szovjetunióval történő közös határ felállítását követően 1939 őszén két év múltán is egyértelmű aggodalommal figyelték az északi szomszéd szándékát Kárpátalja tekintetében. Magyarországon jól tudták, hogy a nyugat-ukrajnai területek hozzacsatolása a Szovjetunióhoz ideológiailag és politikailag indokolt a szilárd meggyőződéssel a „testvéri népek újraegyesítésének” szükségességéről, és tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy 1939 után az utolsó és az egyetlen „nem keresett” ukránok, leszámítva a kanadai és az egyesült államokbelieket, a kárpátaljai ukránok maradtak. Valóban, a Kárpátalján és körülötte ez időben kialakult hazai és nemzetközi helyzet rendkívül zavaros és feszült volt.” – Megjegyzés a leltári dokumentumokhoz: „N.I.Sharapov [Szovjetunió meghatalmazott képviselője Magyarországon] naplójából. Beszélgetések feljegyzése Észtország, Szlovákia, Bulgária nagyköveteivel, magyar és német hivatalos tisztviselőkkel Magyarország és Szovjetunió viszonyáról, a Vörös Hadsereg csapatainak összevonásáról a szovjet-magyar határon szóló hírekről [...] 1940. július 16-25. „ – Magyar-román területi vita és a Szovjetunió. Dokumentumok. 1940-1946. – Moszkva: ROSSPEN. – 2000, 51. old.

⁴³ Tekintettel arra, hogy a Legfelsőbb Tanács 1947. május 26-ai rendelete 25 évig terjedő börtönbüntetés alkalmazásával, politikai indítekból elítélt személyek teljes körű számvitelére a Kárpátaljai Megyei SZBU levéltárában nem került sor, a jelen gyűjtemény szerkesztője hozzávetőlegesen 1200 főre becsülte az általa feldolgozott 1947-1953. évi leltári ügyek százalékos viszonyában a többi fel nem dolgozott dokumentumokhoz képest, ugyanebben az időszakban, ezen ügyek szereplői közül sokukat ugyanilyen 25 évig terjedő büntetésre ítélték. Ténylegesen, név szerint megállapított a 25 év börtönrre elítéltek száma 987 fő.

Köztük:

A válogatott levéltári dokumentumok, amelyek A Kárpátalja lakosság elleni politikai elnyomás fokozása a szovjetizálás befejező szakaszban 1947-1952- ben című könyvben található, a helyi lakosság számos kategóriájú polgárainak sorsát elemzik, mind egyénenként, mind pedig csoportosan, akik az életkörülményeiktől függően az állambiztonság látókörébe estek. Figyelemre méltó, hogy ebben az időszakban a bebörtönözöttek legtöbbszörében az állambiztonsági szervek, a katonai törvényszék, a Szovjetunió MGB rendkívüli ülése és minden szintű bíróságok éppen „A halálbüntetés eltörléséről” szóló rendeletet alkalmazták, tudatosan halálra ítélve őket. Nehéz megítélni, hányan nem térhettek vissza a börtönökből és lágerzónákból otthonaikba, amikor már az első 3-5 éves fogságban közel 40 honfitársunk halt meg. Többségük – kárpátaljai pap, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéből. Közük többnyire idősek: az 1879. születésű Bacsinszky Dániel, akit 1951-ben ítélték el, és aki ugyanabban az évben halt meg az ungvári börtönben; az 1886. születésű Ruszinko Miklós, akit 1949-ben ítélték el, és aki 1955-ben halt meg a Komi Autonóm Köztársaság Abez város lágerében; az 1881. születésű Kohutics Tódor, akit 1949-ben ítélték el, és 1955-ben halt meg ugyanazon abezi lágerben és mások. A gyűjteményben található nagyszámú dokumentumot a szerkesztő feldolgozta az ítélték sorsának különlegessége és jogi jelentősége elemzésével.

* * *

Kárpátalja meghurcolt polgárainak, akiket „A halálbüntetés eltörléséről” szóló rendelet szerint ítélték el, még a táborokból való szabadulásuk után sem volt mindegy, milyen tettükért ítélték el 25 évre, milyen okból volt ilyen kegyetlen velük szemben a szovjet állam, amely azelőtt a „testvéri barátság” és a kárpátaljai nép szovjetekkel való egyesítése címszó alatt vonult be erre a területre. Ahogyan a mai kutatók sem tudnak választ adni erre a – távolról sem

görögkatolikus pap – 89
római katolikus pap – 11
református pap – 12
ortodox pap – 7;
diák, tanuló – 49,
tanár – 36;
művészeti dolgozó – 13;
háziasszony – 34;
egyéni gazdálkodó – 153;
kolhozista – 89;
falusi vezető és földművelő szakember – 50;

borászati állami gazdaság dolgozója – 13
alkalmazott – 32
dolgozó – 111
vasúti dolgozó – 14
erdőipari dolgozó – 88
pénzügyi alkalmazott – 15
munkanélküli – 27
a szovjet hadsereg katonája – 26
a szovjet táborokból szabadult hadifoglyok, a magyar és német csapatok volt katonái – 80,
a térség egyéb kategóriájú lakosa – 38.

egyszerű – kérdésre. Semiképpen sem szükséges, feltételezésekbe bocsátkozni arról, hogy a Szovjet Legfelsőbb Tanács 1947. május 26-i rendeletének elfogadása a szovjet állam humánus szempontjának tudható-e be, vagy a preambulum jogalkotók e rendeletre való hivatkozásának kell-e hinni, miszerint „a szakszervezetek, a munkavállalók és más hiteles szervezetek kívánságait követte”. Természetesen, ha a „hiteles szervezetek” neve alatt az államvédelmi szerveket értjük, amelyek a szovjet állam létezésének egész ideje alatt mindig a hasonló javaslatok kezdeményezői voltak.

Jellemző még az a tény is, hogy szinte minden ítéletnél, amely 25 év szabadságvesztéssel sújtott, a bíróság külön kihangsúlyozta, hogy e legsúlyosabb ítéletet a bíróság az 1947. május 26. rendelet alapján hozta, ami szándékos gúnyos emlékeztetőnek tűnik arra, hogy egyéb körülmények között a vádlottat halálra kellett volna ítélni. Azonban nehéz elképzelni, hogy 1947 második felében (nem 1937-ben!) és az azt követő öt évben Kárpátalja megtizedelt lakossága között, amely a második világháború alatt és utána tömeges megtorlások, távoli vidékekre való elhurcolások következtében csaknem harmadával csökkent, még közel 1200 személyt halálbüntetéssel sújtottak volna, és akiket az 1947-1952. években 25 év börtönre ítéljenek. Nem kevésbé kegyetlenül hatott az 1947. május 26. rendelet Ukrajna többi régiójában is. Például a Kijevi megyében ugyanebben az időben 25 év börtönre 2206 embert ítélték el. Mindegyik megyében e rendelet hatálya alá, mint látjuk, pontosan az a lakossági kategória esett, amely az MGB részéről az adott területen egyéb „ellenséges elemekkel” együtt leginkább politikailag veszélyesnek minősült.

Ilyenek voltak Kárpátalján a görög és a római katolikus, valamint a református papság, akik határozottan ellenezték egyházaik megszüntetését, és a híveknek az orosz ortodox egyházhoz való áttérését; a megye falvaiban 1946 januárjában elkezdett „teljes” kollektivizálás és a kolhozok szervezésének ellenzői; az úgynevezett „szovjetellenes terrorista bandák” kárpátaljai fiatal résztvevői, akiket gyakorlatilag tömegesen, szinte erőszakkal, „mozgósítottak” a katonai kiegészítő parancsnokság közreműködésével kényszermunkára Donbász szénbányáiba, ahonnan szintén tömegesen hazaszöktek, a legtöbb esetben bujkálva a helyi MGB elől a hegyvidéken és az erdőkben. Valamint mindenki más, aki nem volt megelégedve a szovjet hatóságok erőszakos akcióival.

Jogi szempontból vizsgálva az 1947. május 26-i „A halálbüntetés eltörléséről” szóló rendelet megjelenését – amelyre a kutatók oktanul nem figyelnek fel – azt kell mondanunk, hogy annak sürgető szükségessége nem volt indokolt. Itt

gondolunk egy másik, ebben az időben még hatályos a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága 1937. október 2. rendeletére, amely közvetve is kapcsolódott az előbbihez, amelynek értelmében a bíróságok lehetőséget kaptak a halálbüntetéssel sújtott vádlottakkal szemben egyéb formátumú büntetést alkalmazni – szabadságvesztést „legfeljebb 25 évre”. E rendelet hatálya az SzSzKSz Legfelsőbb Tanács 1947. május 26. rendeletével nem szűnt meg.

Az a tény, hogy ezt a rendeletet helyzeti, korlátozott időtartamra és meghatározott jogi alkalmazásra hozták, azzal is magyarázható, hogy mindössze két és fél évre rá egy másik rendelet jelent meg: a Legfelsőbb Tanácselnökségének 1950. január 12. rendelete „A halálbüntetés alkalmazása a hazaárulókkal, kémekkel, szabotőrökkel szemben” formájában, törölve a Legfelsőbb Tanács 1947. május 26. rendeletből a halálbüntetést tiltó passzust.

Úgy tűnhet, hogy e két rendelet véglegesen rendezi a halálbüntetés kérdését – az 1947. május 26. rendelet megszüntette, és az 1950. január 12. rendelettel pedig kivételt lehet tenni a „hazaárulókkal, kémekkel, szabotőrökkel szemben”. Azonban Ukrajna Biztonsági Szolgálatának (SzBU) Kárpátalja Megyei Igazgatósága archívumában lévő több konkrét személyt érintő anyag, amit a jelen gyűjteményben alkalmaztunk, bizonyos mértékben cáfolja a probléma ilyen értelmezését. Különösen a Kárpát-melléki Katonai Körzet Katonai Törvényszékének „Kárpátalja Felszabadításának Egyesülete” nevű fiatalok szervezetének tagjai esetében. A munkácsi járási Makarja falu lakosai, Kuruc M. M. és Plesa M. M. elleni bűnügyében, 1950. augusztus 18-án halálbüntetésre ítéletet hozott bármilyen hivatkozás nélkül a Szovjet Legfelsőbb Tanács Elnöksége 1950. január 12. rendeletére, ill. hogy a vádlottaknak bármilyen közülük is lenne a „hazaárulókhoz, kémekhez vagy szabotőrökhöz”. A formális kifejezések, amelyek az ügyben szerepelnek, miszerint az „Egyesület” „szovjetellenes terrorista szervezet”, dokumentumokkal nem alátámasztott és jogi szempontból sem meggyőző. Az „Egyesület” további hat tagját 25 év börtönre ítélték, úgyszintén bármily utalás nélkül a Legfelsőbb Tanács 1947. május 26. rendeletére. Ugyanezen év októberében a Legfelsőbb Tanács Elnöksége megkegyelmezett Kuruc M.M. és Plesa M.M.-nek és a halálbüntetésüket 20 év börtönre változtatta.

Hasonlóképpen járt el az 1928. évi születésű Zombori Matilddal, a Huszti járás Száldobos falu lakosával a Belügyminisztérium Határőrsége Kárpátalja körzetének Katonai Törvényszéke az 1950. október 14-i halálos ítéletével a „titói-amerikai hírszerzéssel” való kapcsolattal vádolva őt, amelyet 1952. április 19-20-án 25 év börtönre változtattak, ismét hivatkozás nélkül az 1950.

január 12. rendeletre, ill. a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának 1937. október 2. rendeletére.

Annak ellenére, hogy a szovjet állam részére látszólag különösen fontos jogi aktusok jelentek meg, amelyek a polgárok élet-halál kérdését érintették, a bíróságok és a katonai törvényszékek tovább tevékenykedtek a számukra megszokott mederben. Mindez további alapot ad a következtetés levonására, hogy a Legfelsőbb Tanács Elnökségének 1947. május 27. rendelete, különösen Kárpátalja viszonyában, egy rejtett szándékkal, amely igen távol esik a tisztességes igazságszolgáltatástól, amit az alkalmazott joggyakorlat is bizonyít, eredetileg kifejezetten a helyi lakosság egyes csoportjai ellen irányult.

* * *

Figyelemmel kísérve a szovjet büntetőszervek tömeges megtorló akcióit a helyi lakosság ellen a Vörös Hadseregnek a térségbe való bevonulását követő első hónapjaiban, érdemes megjegyezni, hogy a front katonai és politikai adminisztrációja előre kiterelve a megelőző intézkedéseket, hogy megakadályozza és semlegesítse a lehetséges felforgató megnyilvánulásokat az „ellenséges elemek” részéről, és nemcsak alapul véve az általános társadalmi-politikai helyzetet Kárpátalján a magyar megszállás destabilizáló következményei miatt, hanem kihasználta ezt a helyzetet. Alkalmazva a szelektív megközelítést a helyi lakosság egyes csoportjaival szemben, melynek elsődleges célja a nemzeti, vallási és társadalmi ellentétek szítása, gyorsan megteremtette közöttük a kölcsönös gyanakvás és félelem légkörét és az új hatósággal szembeni abszolút engedelmisséget. Ebben a helyzetben éppen megalakult a front adminisztráció közvetlen részvételével a Nemzeti Tanács, mint Kárpátontúli Ukrajna legfelsőbb szerve, amely nem állt ki a lakosság mellett, és számos esetben beavatkozásával közvetlenül ösztönözte az ilyen erőszakot. Így a szovjet katonaság, büntető-, párt- és propagandaszervek részére, amelyek néha szovjet vagy a „csehszlovák partizánoknak”⁴⁴, vagy társadalmi szervezetek képviselőinek

⁴⁴ Az úgynevezett „partizánok” – a speciálisan előre kiképzett „széles profilú” ideológiai dolgozók csoportja, mint „vörös kisemberek” idegen országok „felszabadított területei” lakossága körében történő tevékenységre, olyan külön személyek bevonásával, akik a második világháború előtt a Szovjetunióba menekültek és a szovjet csapatoknak Kárpátaljára történő bevonulása előtt ide desszantoltak partizán osztagokkal együtt. Másfelől, a partizán osztagoknak nem annyira harci cselekményekben kellett részt venni, mint a számukra adott „speciális feladatokat” teljesíteni, tömegesen bevonni sorai közé helyi lakosokat annak kilátásában, hogy „partizánként” kihasználják a térség újraegyesítésénél a szovjet állammal. Ők aktívan tevékenykedtek, mint agitátorok egyéni beszélgetésekben a környező falvak lakosai körében a falusi népi bizottságok szervezésében még a felszabadulás előtt, falusi közösségek gyűlésén – a katonai közigazgatás bizonyos döntéseinek támogatására.

álcazták magukat, a tevékenységük köre határtalanná vált bármilyen fenn-tartás nélkül. Kárpátaljának a szovjet állammal való egyesítése jelszavakkal történő manipulációja – a „Sztálin atya”, „Felszabadító katonák”, „Boldog szovjet élet” hozsanna – határtalan mértéket öltött, ami gyakran a szovjet tisztek között is zavart keltett. Ugyanakkor ezeknek a szlogenek igazi lényege – a pártszervezeti és propaganda tevékenységek és természetesen az ezzel együtt járó hatalmas elnyomó intézkedések a lakosság bizonyos csoportjai ellen, ami a katonai koncertbrigádok, szovjet filmek vetítése, a győztes front-hírek kísérete alatt zajlott a falvak többségében mobil katonai hangszórók alkalmazásával – nem volt mindig egyértelmű még a front magas rangú személyei számára sem.

Legalábbis Iván Petrov tábornok, a 4. Ukrán Front parancsnoka számára, akinek javaslatára, hogy elindítsák a csapatok támadását 1944. november 15-17-én a majdnem háromhetes pihenése után a vendégszerető Kárpátalján, megsemmisítő kritikai választ kapott a Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállásáról.

Tulajdonképpen nem maga a támadás kezdete ellen, de sokkal fontosabb okok miatt, ami ismeretlen volt még sok vezető tiszt számára is. A Főhadiszállás elégedetlenségét fejezte ki azzal, hogy Iván Petrov, a Front parancsnoka, a támadó hadművelet tervezésénél jelentéktelen katonai erőket mobilizált, míg a többit a Front tartalékába helyezte. Ezzel kapcsolatban a Főhadiszállás úgy értékelte a tábornok cselekedeteit, mint olyat, amivel alábecsülte az általános helyzetet az ellenséggel szemben és annak szükségességét, hogy az együttműködjön a szomszédos 2. Ukrán Fronttal, melynek csapatai akkor súlyos harcokat vívtak a magyarországi Miskolc irányában. Azonban nagy tévedés azt hinni, hogy Iván Petrov tábornok „alábecsülte” a fronthelyzetet. Az igazság az, hogy Kárpátalja szovjetizálási folyamata sokkal nehezebb volt a vártnál, és annak befejezését megakadályozta a csehszlovák adminisztráció aktív tevékenysége a saját önkormányzati „polgári” intézményeinek visszaállításával a térség egyes kerületeiben, amelyek nem tartoztak a frontmenti

---

Ezek a „partizánok” küldötteként szerepeltek, mint közösségek képviselői tömeges eseményekben – gyűléseken, konferenciákon és az „első” tematikus – Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságok, Ifjúsági Unió, tanítók, szakszervezetek stb. kongresszusain a „tömeg” támogatását jelképezve, és az előre elkészített „hosanna” kiáltványok kinyilvánításával a vezérek címére, felhívások és „Igen”, „Nem” „El”, „Hurrá”, „Mindenki igen” bekiabálások hangoztatásával, egyeb. A „partizánok” konkrét munkájáról számolt be részletesen a fent említett jelentésben a 4. Ukrán Front Politikai Parancsnoksága vezetője 1945. július 10. – CAMORF – F. 244. – Op. 2980. – 97 ü.-l. 282-363. Továbbá: Vaszil Ruszin. Meredek hágókon át. Sorsnak elébe nézve (szépirodalmi és dokumentum dílógia. Partizáncsapat parancsnokának emlékei). – Ungvár „Kárpáti”, 1987.

(CAMORF – Centralnij arhiv Miniszersztva oboroni – az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára)

területekhez. Ezen okok miatt a „tartalékba kivont csapatok” jelentős részét állandóan arra használták, hogy imitálják az ilyen „zónákat”. A másik részét pedig a „tartalékba” és „pihenésre” vonulás színlelésével olyan településeken állomásoztatták, amelyek a csehszlovák katonai közigazgatáshoz tartoztak, gyengítve ezzel szervezési aktivitásukat. Ugyanakkor, megszüntetve a „jogos kettős hatalmat” a térségben, ami leginkább aggasztotta a szovjet félt.⁴⁵

Nem volt érdemes tovább tárgyalni a szovjet és csehszlovák katonai közigazgatások kapcsolatainak további fejlődését. Végül is minden a várható módon végződött a csehszlovák kormány képviselője Fr. Nyemec kényszerű távozásával Kárpátaljáról, hogy „a továbbiakban megszüntesse a politikai szenvedélyek szítását Csehszlovákia ellen [...]”, és „mindenféle támadásokat a csehek ellen [...]”, ami lehetővé tette a feleknek, hogy „békésen szétváljanak késeles nélkül”. Ha nem merülnének fel bizonyos kérdések – a látszólag leg-egyszerűbbek, de történelmileg fontosak, amelyek megoldása pótlehetőséget adott arra, hogy felfedjék a tragikus következményeit ennek a, habár átmeneti, de politikailag eléggé feszült konfrontációnak az említett felek között, hogy megértsük azok okát, lényegét és befolyását Kárpátalja helyzetére. Például, hinni kell abban, hogy Iván Petrov hadseregtábornokot a Főhadiszállás 1945 márciusában J. Sztálin által aláírt parancsával felmentette a 4. Ukrán Front parancsnoki tisztsége alól, mivel „alábecsülte” a taktikai helyzetet 1944 a novemberében, majd később – hasonlóan kevés sikerrel járó – morvai Ostravánál vívott harcok miatt, aminek okát hivatalosan azzal magyarázták, hogy a legtöbb törzstiszt „tartalékban” állt a csapatok egy részével mélyen a háterszágban, azaz Kárpátalján. Ezzel együtt nehéz elhinni, hogy ugyanaz a J. Sztálin nem tudta, mi az igazi oka annak, hogy a törzstisztek egy része nem a front harci diszpozícióin volt található. Úgyszintén annak a ténynek is, hogy e tiszteket 1944. október végétől 1945. júliusáig, de másokat még később is a front Katonai Tanácsának tagja L. Mehlsz vezérezredes – akit találóan a „fővezér árnyékának” neveztek – és közvetlen asszisztense L. Brezsnyev, bevon-ták Kárpátalja újraegyesítési folyamatába, annak teljes befejezéséig, valamint

⁴⁵ “[...] Kárpátontúli Ukrajna minden nagyobb városában, amely nem tartozott a frontmenti zónához, Nyemec miniszter próbálta saját adminisztrációját telepíteni és saját szerveket létrehozni. Ezekben a városokban csehszlovák katonai parancsnokság és csendőrség volt. A Front parancsnoksága, látva a csehszlovák hatóságok várható nagy nyomását a népi tanácsokra, a lehetséges nehézségek elkerülésére saját háterszági helyőrségeket szállásolt el: tisztí képzés ezredei és hadnagyok tanfolyamát – Huszton; katonai parancsnokok tanfolyamát – Nagyszőlősen, politikai személyzeti tartalékot – Rahón. Az esetleges incidensek megakadályozására a Front vezetősége megerősítette a katonai parancsnokságokat minden városban. – A 4. Ukrán Front Politikai vezetőségének jelentése [...].” – Fejezet: a cseh reakciók küzdelme Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való újraegyesítése népi mozgalom ellen. – CAMORE. – F. 244 – Op. 2980. – ügy.sz. 97. – lap 320-327.

a szovjetizálás kezdeti szakaszába, anélkül, hogy bármilyen észrevételeket tegyen magára nézve a Legfelsőbb Parancsnokság részéről.

Érthető, hogy miután 1944 decemberében a csehszlovák katonai igazgatás és a Fr. Nyemec által vezetett kormány képviselőinek delegációja kényszerűen távozott Kárpátaljáról, a front parancsnokságának nem állt módjában hosszú ideig leplezni a „törzstisztek”, „partizánok” és „tartalék csapatok” tevékenységét Kárpátalja területén a csehszlovák adminisztráció ellenállására hivatkozva.

Ahogy az a front politikai vezetőségének parancsnoka, M. Pronyin altábornagy fent említett, a moszkvai felettese részére készített jelentésből kitűnik, „a Csehszlovákiával [ma] való kapcsolatokban szükséges volt tiszteletben tartani a szláv államot, akivel együtt [kellett] harcolunk az ellenséggel szemben.” Ugyanakkor az összes fronti bajokat az előző rendszer híveinek tevékenységére írni Kárpátalján – Kárpáti Ukrajnára és Magyarországra – általános gyakorlat, amit teljes mértékben kihasznált a front katonai és politikai adminisztrációja. Bár ez szintén alaptalan volt – egész idő alatt, míg a 4. Ukrán Front alakulatai a vidéken tartózkodtak, sem velük szemben, sem a szovjet állammal szemben semmilyen ellenséges megnyilvánulás nem volt tapasztalható. Tehát L. Berija címére és más vezető tisztségviselői címére rendszeresen érkezett általános tartalmú információk – a „helyi lakosság ellenséges elemekkel való szennyezése”, a „helyi magyarok tömörülése”, „volosinisták gyanús viselkedése” –, Kárpát Ukrajna kiépítésének egykori szereplőitől. De, mint kiderült, mindez elég volt ahhoz, hogy 1944. november-decemberében a front NKVD hadtápfedezet csapatainak parancsnoka S. Fadejev ezredes személyes kezdeményezésére példátlan mértékű és tartalmában brutálisan cinikus katonai akciót bonyolítsanak le az NKVD táborai-ban az úgynevezett „katonaköteles” civilek elszigetelésére, akiket a magyar hatóság felmentett a katonai szolgálat alól kor és egyéb körülmények miatt, valamint az Első Magyar Hadsereg volt katonái – 30.000 fő,⁴⁶ többségükben Kárpátalja lakosai, akik szemben álltak 1944. október közepéig az előrenyomuló szovjet csapatokkal, és akik a parancsnokuk, Dálnoki Miklós Béla ve-

⁴⁶ “[...] Nyomban Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsainak Első Kongresszusa után össznépi kampány indult a Kiáltvány aláírására. Ebben az időben a politikai helyzet sokat változott és romlott. A kongresszus előtt még a magyarok, ha nem is örömmel, de legalább nem ellenségesen fogadták a Vörös Hadsereg bevonulását Kárpátaljára. Viszont most, miután a Vörös Hadsereg biztonsági alakulatai mintegy 30.000 katonaköteles magyart elszigeteltek, többségében a magyar lakosság és részben magyarbarát ukránok így vagy úgy elégedetlenségüket fejezték ki és hozzáállásuk az oroszokhoz negatív volt. Ez elsősorban abból állt, hogy a Kiáltvány ellen agitáltak – a 4. Ukrán Front Politikai Parancsnokság vezetőjének jelentése [...]” – Fejezet: A kiáltvány tömeges aláírása. – CAMD RF. – F. 244 – Op. 2980. – Ref. 97. – Arch. 248.

zérezredes felhívására beleegyeztek, hogy megszüntetik a fegyveres ellenállást a szovjet csapatokkal szemben azzal a feltétellel, hogy ezt követően őket nem tekintik hadifoglyoknak. Iván Petrov tábornok, a 4. Ukrán Front parancsnoka, az 1944. október 22-i parancsában elfogadta a magyarok kérelmét és megígérte, hogy a Magyar Honvédség katonái és tisztjei, akik önként áttértek a szovjet oldalra, nem számítanak hadifogolynak.⁴⁷ Tehát feltételezhető, hogy Iván Petrov nem tartotta be tábornoki szavát – talán kényszerűen, habár a térség lakossága ezen részének elszigetelését a tábornok frontjának NKVD csapatai végezték.

1944. december végén – 1945. január elején ugyanezek az NKVD csapatok a Szovjetunió GKO-ja (Állami Honvédelmi Bizottság) 1944. december 16-i, 7161. számú – Sztálin által aláírt – rendeletével hasonló akciót bonyolítottak le a helyi német lakossággal szemben – a munkaképes korú lakosság, a férfiak és nők internálását és mozgósítását kényszerszolgálatra a kohászat és vegyipar helyreállítására Donbasz – Stalino (ma Doneck), Jenakijevo és Gorlovka városokba. Ennek az akciónak a drámaisága abban rejlett, hogy a korábban népes kárpátaljai német közösségből sikerült mozgósítani összesen 215 főt, közülük – 49 férfit és 166 nőt, akiknek egy részét itthon kellett hagyni, hogy ellássák a kiskorú gyermekeiket, időseket és betegeket.

1945. január közepétől márciusáig az L. Berija által aláírt Belügyi Népbizottság január 11-i 0016. számú rendelete „A működő Vörös Hadsereg háterszágának az ellenséges elemektől való megtisztításáról és az NKVD front megbízottjainak kinevezéséről”, szerint a katonai kémelhárítás Szmers szervei tömeges letartóztatásokat végeztek a régió lakossága között, tekintet nélkül nemzetiségükre ill. állampolgárságukra. E parancs végrehajtásának első eredménye, a letartóztatottak nemzetiség szerinti összetétele, mennyiségi kimutatások bizonyos képet festettek a helyzetről, amelyeket rendszeresen továbbítottak az NKVD Csapatok Parancsnokságához: 1945. január 19-23. között a letartóztatottak száma 91 fő. Ezek között: magyar – 44 fő, szlovák – 25 fő, ukrán – 16 fő, szerb – 1 fő, cigány – 1 fő, orosz – 1 fő, egyéb – 3 fő; ugyanazon év január 23-25-én a letartóztatottak száma 116 fő. Közülük: helyi német – 5 fő, magyar – 35 fő, kárpátaljai ukrán – 43 fő, szlovák – 20 fő, cigány – 5 fő, zsidó – 1 fő, cseh – 2 fő, egyéb – 5 fő. Összességében 1945. január közepétől március közepéig 2 ezer 443 személyt tartóztattak le. Közülük 1945. március 17-én a Szmersnek átadva – 600 fő, az NKVD háterszági

⁴⁷ Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok 1941-1953. (orosz) — Moszkva: ROSZPEN. — 2005. — old. 34.

táboraiba irányítva 1202 fő, kórházba – 124 fő, kiszabadítva – 8 fő, gyűjtőhelyen maradt – 509 fő. De ezek a számok a tömeges elnyomó intézkedések áldozatairól: internálásról, kényszermunkára mozgósításról, civil személyek letartóztatásáról, mint a korábbi uralkodó rendszerek támogatóiról, köztük Kárpát Ukrajna tisztségviselőiről, távolról sem kimerítő, több száz más letartóztatott és elítélt figyelembe vétele nélkül, akiket letartóztattak, elítéltek, kivégeztek vagy az NKVD „különleges” légereibe hurcoltak 1944-1945-ben a front katonai törvényszéke és a Szmers katonai elhárítás utasítására. Ezzel együtt – a Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa mellett működő Állami Biztonsági Szolgálat és a Különleges Bíróság, mint a helyi elnyomó kvázi-struktúrák tevékenységének eredménye, amelyeket kifejezetten a frontmenti katonai adminisztráció hozott létre, hogy maguk a kárpátaljaiak kezével járjanak el a helyi lakosokkal szemben, akiket azzal gyanúsítottak, hogy „elárulták a kárpát-ukrán népet”, köztük – az ukrán, magyar és német nacionalista szervezetek tagjaival szemben, mint a Volksbund,⁴⁸ amiért a Kárpáti-Szicsben, a magyar és német katonai egységeknél, valamint a csendőrségnél szolgáltak.

Így, az összesítő szerint Kárpátalján 1944 októberétől 1945 végéig az elnyomástól szenvedett lakosok száma, akikről az információ az NKVD frontmenti alakulatai, a katonai kémelhárítása, Szmers külön beszámolóiban szerepelnek és részben a Történelem által rehabilitáltak. Kárpátalja megye könyvben: internáltak az Első Magyar Hadsereg volt katonái és az úgynevezett „katonakötelesek” – 30 ezerig; internáltak (mozgósítottak) kényszermunkára Donbászba – 215 fő; a Szmers katonai kémelhárítás egységei által letartóztatottak – 2443 fő, közülük – az NKVD különleges légereibe hurcolva – 1202 fő,⁴⁹ a katonai törvényszék és Kárpátontúli Ukrajna Népi

⁴⁸ Volksbund — Magyarországi németek népi uniója (németül — Volksbund der Deutschen in Ungarn) — 1938-ban alakult, Magyarország német lakossága társadalmi és politikai érdekeinek legjelentősebb képviselőjévé vált, beleértve a kárpátaljai németeket is, akik 1939-ben magyar állampolgárságot szereztek. Az Unió részt vett a nemzeti-szocialista propaganda kampányban, agitált a kárpátaljai németek belépéséért Németország hadseregébe, különösen az „SS”-be, amelybe, mint magyar állampolgárok, csak önkéntesként léphettek be. Felelősségre vonásukat a potsdami egyezmény (1945) szerint alaptalannak minősítették. Ukrajna függetlenségének kikiáltása után a Kárpátaljai megyei ügyészség és a bíróság a helyi „Volksbund” szervezeteket, amelyek a háború idején Kárpátalja városaiban és falvaiban tevékenykedtek, német közművelődési és oktatási szervezeteknek fogadták el, amelyeknek tagsága nem minősül bűncselekménynek. Ezen okok miatt minden helyi lakost, akit elítéltek a háború utáni években, mint „Volksbund” tagot – rehabilitáltak.

⁴⁹ Emlékirataiban Banduszyák Mikola, aki Kárpát-Ukrajna kiépítésében vett részt és Heyrus Carlo, a csehszlovák hadtest önkéntese, Kárpátalja lakosai megjegyzik, hogy azokban a transzportokban, amelyekben őket a donbázi Jenakijevóba és Gorlovkába vitték az NKVD „különleges” légereibe, mindegyikben közel 2000 rab volt – Kárpátaljai magyarok és németek: internálás és deportálási folyamatok. 1944-1955. Levéltári dokumentumok és anyagok. Ungvár, „Karpati” / Összeállította O.M.Korszun / . – 2012, 554-555. 628-634. old.

Tanácsának Különleges Bírósága által halálra ítélt – 56 fő, ugyanez a bíróság börtönbüntetésre ítélt – 356 főt.

Éppen ilyen szomorú „eredményt” – több mint 33 ezer főt – hagyott maga után a 4. Ukrán Front katonai és politikai adminisztrációja a hozzá tartozó front menti NKVD és a katonai kémelhárítás a Szmers egységeivel, valamint a Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa Állambiztonsági Szolgálat és a Különleges Bíróság, ami a helyi lakosság veszteségei tekintetében a kárpátaljai zsidóknak a náci „haláltáborokba” történő deportálása tragikus következményeivel 1944 tavaszán több mint – 87 ezer – együtt semmi mással sem hasonlítható össze a régió történelmében. A szovjet katonai „szakértők” intézkedései a helyzet normalizálására Kárpátalján és a lakosság békéltetésére, amely olyan lelkesen fogadta a szovjet „felszabadítókat”, gyakorlatilag annak fizikai és lelki elnyomásává fajult.

* * *

1946-tól – amikor Kárpátalja hivatalosan is csatlakozott Szovjet-Ukrajnához, mint annak egyik megyéje – a szovjet elnyomó szervek viszonya a lakossághoz gyakorlatilag nem változott. Ugyanezen év márciusában a helyi német lakosság egy részét, különösen azokat, akik a szovjet csapatok elől a szomszédos országokba menekültek 1944 őszén – Szlovákiába, Csehországba, Lengyelországba és Németországba – és később visszatértek otthonaikba – összesen több mint 700 családot, vagy 2670 személyt – az NKVD 1946. január 15-ei 1034. számú rendelete értelmében deportálták a Tyumeni régióba (Oroszország).

Ami jellemző, senki sem vette észre, vagy inkább mindenki úgy tett, mintha nem venné észre a lakosság e részének hirtelen eltűnését, úgy, mint a rendkívül hosszú szerelvényt, amely elhagyta Munkácsot 1946. március 6-án, civileket szállítva a szibériai messzeségbe a „vissza nem térési joggal.” Nem vette észre félelemből magáért és családjáért. És a közöny miatt, melynek jeleit durván idehozták és határozottan beültették a helyi lakosság tudatába már Kárpátalja szovjetizálásának első szakaszában. Ugyanebben az évben különböző katonai struktúrák katonai törvényszékei, amelyek a régióban működtek, a Szovjetunió MGB Rendkívüli Ülésén halálra ítélték – 9, szabadságvesztésre pedig – 420 főt.

A helyi állambiztonság – miután tapasztalattal rendelkezett az NKVD front menti csapatokkal és a Szmers katonai kémelhárítással való együtt-

működésben nemcsak enyhített a társadalmi környezet elnyomó és propagandista hatásán, hanem sikeresen folytatta a megelőző tevékenységét. Megszüntette a Plast, Proszvita, Tanítói Község helyi szervezeteket, és ami a legfontosabb, még csírájában elfojtotta az ukrán nacionalisták (OUN) volt aktivistái minden kísérletét, hogy felélessze a regionális OUN tevékenységét. Egyes szervezői – Mihajlo Habovda, Dmitro Banduszyák, Andrij Cuha, Mihajlo Orosz, a Munkácsi Kereskedelmi Akadémia egykori diákjai és néhány társuk, barátjuk némi tapasztalattal rendelkeztek a nacionalista mozgalomban – megszervezték a Csin illegális újság kiadását és még a térség magyar megszállása idején kitűzték Ukrajna zászlaját a huszti várrom felett. Az OUN-ban való részvételük miatt akkor szabadságvesztésre voltak ítélve. Most ugyanazért a tevékenységért őket a szovjet KGB tartóztatta le. Letartóztatása közben A. Cuha halálosan megsebesült, de sikerült megszöknie, a munkácsi kolostorban rejtőzött, ahol meghalt. Dmitro Banduszyáknak is sikerült megszöknie, de amikor az egyik volóci OUN-UPA csoportnál tartózkodott az MGB felderítő osztaggal vívott harcban, miután a bajtársai mind elesetek, lőszer nélkül maradt és egy gránáttal felrobbantotta magát.

A szervezet minden más tagját (22 főt) letartóztatták és a három bírósági tárgyaláson Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsának Különleges Bírósága 1945. október 29-30-án és 1946. január 14-én, valamint a Kárpátaljai Megyei Bíróság 1946. december 23-án különböző börtönbüntetésre ítélte őket, Mihajlo Habovdát és Mihajlo Oroszt pedig halálra. Mihajlo Habovdát 1945. december 8-án kivégezték. Orosz M.A., miután Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége elutasította kegyelmi kérelmét, a Szovjetunió Legfelsőbb Elnöksége halálbüntetését 20 év börtönre változtatta. A szervezet többi tagjának – Anna Kacurovszka, Zajec Mihajlo, Petricsko Mihajlo és Iván Balázs – halálos ítéletét 10 év börtönbüntetésre változtatta.⁵⁰

Az OUN tevékenység sikertelen visszaállításának fő oka – mint azt a levéltári dokumentumok bizonyítják – a helyi lakosság hitetlensége magában az elképzelésben, hogy folytassák az illegális harcot az újabb politikai kommunista rendszer ellen, amely annak a nemzedéknek emlékében már az ötödik volt, és amelyet ráadásul saját maguk választottak a Szovjet-Ukrajnával való újraegyesítésről szóló Kiáltvány aláírásával. A szervezet egyik alapító tagja, Mihajlo Orosz a kihallgatása során kénytelen volt beismerni:

⁵⁰ Úgy tűnik, hogy A. Kacurovszka, M. Zajec, M. Petricsko I. Balázs halálbüntetése kegyelméhez hozzájárult M.Sz.Hruscsov látogatása Kárpátaljára, akihez az elítéltek szülei fordultak, mint „az egész ukrán nép drága apjához és tanítójához” – az SZBU Kárpátalja Regionális Igazgatóságának Leváltára. – F. 7. – Op. 1. – ügy, 171. old. – 2. köt. – lap. 282.

„Senki sem a komoly emberek közül nem volt hajlandó velünk tárgyalni, és mi olyan helyzetbe kerültünk, mint a hadseregfosztott tábornok. Az OUN szervezet csiraállapotban volt és kereste a lehetőséget a fejlődésére, mialatt nem kapott támogatást a tömegek részéről. Megbizonyosodtam arról, hogy a helyi lakosság negatívan tekint az OUN-ra és UPA-ra [...], hogy a OUN és az UPA nem kap sem ideológiai, sem anyagi támogatást a széles tömegek részéről”.

A kárpátaljai illegalitás tagjainak későbbi kísérletei, hogy létrehozzák az OUN regionális vezetését, mindig az MGB szervek operatív akadályai-ba ütközött, amelyeknek nem csak sikerült ál „galíciai vezetőket” beépíteni, de maguk is előidézték az illegális csoportok létrehozását – főleg a fiatalok körében – „hagyományosan” biztosítva azokat az a „OUN összekötők Galíciából” leple alatt saját ügynökökkel-provokátorokkal.

Mivel Kárpátalján bizonyos „hiány” mutatkozott az „ukrán nacionalistákból” (ukrán nemzeti-tudat hazafiak Kárpátalján elég volt!), amelyeknek létezéséről és nacionalista tevékenységről az MGB regionális vezetősége rendszeresen beszámolt az intézményi struktúrák minden szintjén, a kárpátaljai csekisták egyszerűen „kénytelenek” voltak újra alkalmazni a szovjet állambiztonsági szerveknél jól bevált „ipart” sok száz vizsgálati ügy hamisításával, amelyek áldozatai gyakorlatilag ártatlan honfitársak voltak.

1953-1954. években Sztálin halála után és a Szovjetunióban végbement részleges demokratikus változások eredményeként sok kárpátaljai operatív manipulátor ügyeskedései „balul ütöttek ki” – azoknak a „szervekből” való elbocsátásával és egyeseknek büntetőjogi felelősségre vonásával, ami kevés elégtételnek bizonyult a több száz ártatlan kárpátaljai polgár lelki és testi szenvedéséért.⁵¹ Minden a büntetésük „enyhítésére” volt irányítva – de nem a politikai rehabilitációra és a hatóság bocsánatkérésére –,

⁵¹ A Kárpát-melléki Katonai Körzet katonai ügyésze A. Labutyev vezérőrnagy, A.I.Kiricsenkónak, Ukrajna Kommunista Pártja első titkárának és I. M. Vaszna, Kárpátalja Kommunista Pártja Megyei Bizottsága első titkárának, jelentésében beszámolt az MGB Kárpátalja Megyei Igazgatósága munkájának eredményeiről és a szocialista törvényesség megsértésének tényeiről 1955. május 7-én: A Kárpát-melléki Katonai Körzet Katonai Törvényszéke 1954. szeptembertől 1955. április 1-ig az ügyészi felülvizsgálat keretein belül 119 esetben járt el a korábban államellenes tevékenység vádjával elítélt 281 személy ügyében. Ezekben az ügyekben a Katonai Törvényszék 38 személyt rehabilitált és megszüntette ellenük a büntetőeljárást az elkövetett bűncselekmény hiányában. Közülük 21 főt már több mint 6 éve fogva tartottak, 16 főt – több mint 4 éve mindegyiket. Ezen túlmenően, a katonai bíróság 74 fő tekintetében az ítéleteket visszavonta, mint megalapozatlant és további vizsgálatukat rendelte el, melyek közül a KGB Kárpátaljai Megyei Igazgatósága 31 személy esetében megszüntette az eljárást. E személyeket szintén indokolatlanul hosszú időre megfosztották szabadságuktól. [...] Az ügyek tanulmányozásánál és azok fellebbezésénél az igazságtalan ítéletek [ügyészségi] felülbírálásánál a körzet Katonai Ügyészsége több olyan ügyet talált, amelyet a Kárpátaljai Megyei Belügyi Igazgatóság – Állambiztonsági Igazgatóság munkatársai provokatív módon indítottak el legfőképpen a „szovjetellenes ifjúsági nacionalista szervezetek” viszonyában (a beszámoló teljes szövegét lásd a gyűjtemény dokumentumai között 1955. május 7-én).

megfelelő kártérítésére a tetteikért és a büntetőjogi rendszer sürgető teljes reformálására.

* * *

Ugyanilyen potenciálisan veszélyes tényező volt a párt és az állambiztonság viszonyában, ami kedvezőtlenül befolyásolhatta a társadalmi-politikai helyzetet Kárpátalján, a letartóztatott politikai vezetők, a magyar megszálló rendszer támogatói és Kárpát-Ukrajna kiépítése kormányának tisztségviselői jelenléte 1944. december végén és az egész 1945. évben, akik közé elsőként besorolták Kárpát-Ukrajna Szovj. elnökének helyettesét, az Ukrán Nemzeti Unió (UNO) kormánypárt elnökét, F.I. Révayt (a Szmers katonai kémelhárítás 1945. január 25-én kivégezte), Andrij Voront, a párt főtitkárát, Kárpát-Ukrajna kormányának minisztereit Brascsájkó Gyulát és Bacsinszky Ödönt, a csehszlovák parlament szenátorát Bacsinszky Andrást, a Kárpáti Szics népi védelem szervezet vezető parancsnokát, Klimpusz Dmitriót és testvéreit – Vaszilt és Ivánt. Maga Kárpát – Ukrajna elnöke – Volosin Ágoston, aki után hajtóvadászatot rendelt el a Szmers front mögötti katonai kémelhárítás még 1944. augusztus elején együtt a többi miniszterrel – Szeptján Klocsurákkal, Jurij Perevuznikkal és Mikola Dolinayval, akiket 1945. májusában letartóztattak Prágában és a moszkvai Lefortovo börtönbe vittek. A börtönben 1945 júliusában a Szmers nyomozókkal folytatott kihallgatás során Volosin Ágoston meghalt, a minisztereit pedig – a Szovjetunió MGB Rendkívüli Ülése többéves szabadságvesztésre ítélte a szovjet sarki lágerekbe. Velük együtt ugyanabban az időben a Szmers szervei más ismert kárpátaljai közéleti személyiséget tartóztatott le – Podkarpatszaka Rusz első miniszterelnökét (1938. októbere), Bródy Andrást, az Autonóm Földművelő Unió (AZS) egyik alapítóját, a Magyar Országgyűlés képviselőjét, és az Orosz Nemzeti Autonóm Párt (RNAP) alapítóját, Fenczik Istvánt.

A provokatív téves információra támaszkodva, hogy állítólag Volosin a háború után Dél-Amerikába menekült kormánya néhány tagjával⁵² és meghalt, az állambiztonsági szervek, úgy tűnik, nem kíséreltek meg „nyitott” tárgyalásokat folytatni tisztségviselőivel szemben, akikre a kárpátal-

⁵² Jellemző erre a hazugságra, hogy gyorsan szerzett nyilvánosságot a kárpátaljai környezetben és elérte célját. Különben is, ez a felretájékoztató csak 1989 őszén volt cáfolva Volosin büntügyi levéltári dokumentumainak széles nyilvánosságra bocsátásával, amelyekben megtalálhatók voltak kihallgatásának jegyzőkönyvei, a haláláról szóló orvosi jelentés, ami a moszkvai Butirszkaja börtönben állt be.

jaik úgy emlékeztek, mint hazafiakra. Ellenben a letartóztatott Autonóm Földművelő Unió és az Orosz Nemzeti Autonóm Párt vezetőit – Bródy Andrást és Fencik Istvánt, mint magyar parlamenti képviselőket választották ki, mint a nyilvános bíraskodás szereplőit, amit 1946. május 4-25. és június 3-14 között rendeztek meg. Mindennek célja az volt, hogy fizikailag megsemmisítsék a kiemelkedő politikai szereplőket és véglegesen megfosszák a lakosság bizonyos csoportjait attól, hogy visszatérjenek a politikai aktivitáshoz, vagy egyéb módon beavatkozzanak a földiek társadalmi életének szovjet átépítésébe, és örökre töröljék őket a nép emlékezetéből és magából a történelemből, mint Kárpátalja korábbi nemzeti politikai vezetői.

A Bródy András és Fencik István, valamint 18 társuk bírósági tárgyalásainak előkészítése nyilvánvaló propaganda jeleit hordozta, amire szüksége volt mind a katonai adminisztrációnak, mind magának a Népi Tanácsnak, amelynek a működési ideje alatt tartóztatatták le ezen személyeket és később – a helyi szovjet hatóságoknak, elsősorban annak érdekében, hogy bizonyos legitimitást adjanak más tömeges retorzióknak, különösen a magyar és német lakosság körében.

Ebben a tekintetben különösen sokatmondó volt a több mint 700 helyi német család deportálása „örök” kitelepítésre a Tyumen régióba, amire 1946. március 6-án került sor mindössze két hónappal korábban, hogy elkezdődtek a Bródy András és Fencik István perek. Azaz, a szovjet büntető- és helyi pártszervek ismét megerősítették azt a tényt, hogy már rég túllépték az őshonos kárpátaljaiak iránti tisztelet küszöbét, melyet még a közelmúltban oly könyörtelenül kihasználtak, amikor találkoztak a lakossággal és általában a propagandában. Ezt meg is erősítették az említett személyekkel szemben hozott ítéletek. Ahogyan várható is volt, Bródy Andrást és Fencik Istvánt halálbüntetéssel sújtották, amelynek végrehajtására 1946. decemberében került sor. Bródy Andrással együtt kivégezték Demkó Mihályt, a szlovákiai születésű ukránt, és Kricsfalusi-Hrabár Andrást, a Técsői járás Darva falui magyart is, akik vele közös ügyben szerepeltek, és akiket titokban eltemettek Ungváron a Kapos utcai temetőben. Ami a titkos temetésüket illeti, az MGB szervek képviselői az áldozatokat „névtelen sírokba”, vagy inkább „mellétemetéssel” idegen sírba temették, ami a családjuk számára még egy megalázó barbár cselekmény volt. A többi vádlottat sok évre ítélték a szovjet táborokba. 1991-ben mindegyiküket rehabilitálták, mint ártatlanul elítélteket.

A Bródy András tárgyaláson elítélték még a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye káptalan plébánosát, a Nagyszőlősi járás Feketeardói születésű Ilnicky Sándort, a magyar parlament örökös tagját, kinek ügyét korábban már egy külön eljárásban tárgyalták. Miután nem sikerült hitehagyásra rábeszélni Ilnicky Sándort, mint a magyar megszálló rendszer cinkosát, 1946. június 9-10-én a Szovjetunió Belügyminisztériuma Határőr csapatok Kárpátaljai kerületének Katonai Törvényszéke 20 év börtönre ítélte. De már egy évvel később, 1947-ben, a tomszki börtönben, Oroszországban, tisztázatlan körülmények között, amelyeket csak sejteni lehet, Ilnicky Sándor meghalt. Sőt, ő volt a szovjet hatalom tevékenységének egyik első áldozata a görögkatolikus egyház megszüntetésében Kárpátalján a Munkácsi Egyházmegye más papjaival, akik sorsa szintén tragikusan végződött: Demjanovics Péterrel, az 1869. évi születésű rahói pappal, akit 1945 februárjában tartóztattak le Bródy Andrással, Fenczik Istvánnal és Ilnicky Sándorral együtt, és akit súlyos betegen 1945. április 23-án kivégeztek a börtönágyon Ungváron; Legeza Péterrel, született 1912-ben, a Rahói járás Bohdán falu papjával, akinek megcsonkított testét 1946 novemberében találták meg a Tarack folyó sziklás partján; a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökével, Romzsa Tóddal, akinek kitervelt gyilkosságáról Sztálin és Hruscsov személyesen döntött, amelynek közvetlen kivitelezője a hírhedt szovjet terrorista, P. Sudoplatov volt 1947. október 27-30-án.

* * *

Az 1944 végén és az 1945. évben történt események listája, amelyekben az NKVD front menti csapatai és a Szmers katonai kémelhárítás vett részt, és amelyek a kárpátaljaiak részére váratlanul tragikus következményekkel jártak, teljesen megalapozott következtetésre vezethető vissza azzal kapcsolatban, hogy az erőszak megnyilvánulás, amelyet csak felületesen fedtek a „felszabadulás”, „újraegyesülés” körülmények és „az előző politikai rezsim támogatóival szembeni erős fellépés”, lehetővé tette az elkövetkező helyi állambiztonsági szerveknek, amikor Kárpátalja már a szovjet állam része volt, hogy folytathassa a testi és lelki megaláztatást a térség lakosai felett. Mivel szinte minden kárpátaljai család a közös bánat részének hordozója volt, sikerült elnyomni a köztudatnak azon érzését, hogy az egyes polgárokkal, nemzeti és vallási közösségekkel és társadalmi rétegekkel szemben nyilvánvaló visszaélés történt. Ténylegesen az 1944. végi -1945. évi esemé-

nyek előjátéka volt a büntetlen, a társadalom részéről nem megvetendő, a párt és szovjet szervek önkényes cselekedetei a helyi MGB támogatása mellett, amelyek csak véletlenül lelassultak 1953 elején a szovjet vezető, Sztálin hirtelen halálával, aki a fő kezdeményezője volt a szovjet emberek teljes elnyomásának.

Éppen az elnyomó intézkedések előzetes eredményei, amelyeket a szovjet biztonsági szervek végeztek minden szinten, a Legfelsőbb Tanács Elnöksége „A halálbüntetés eltörléséről” 1947. évi rendeletével együtt, a helyette a 25 év szabadságvesztéses láger-bebörtönzés, biztosították a „gyorsított”, „teljes” kollektivizálást, a görögkatolikus és református egyházak felszámolását a régióban, és lehetőséget adott, hogy a papok többségét 25 év börtönbüntetésre ítéljék.

Ezzel együtt a katonai kiegészítő parancsnokság közreműködésével gyakorlatilag közel 10 ezer vidéki fiatal kényszermozgósítását végezték el bányászati és ipari iskolákba, majd Donbász bányáiba való munkára, ami a kollektív gazdasági rendszer bevezetésének idejére esik. Ekkor, csak az 1947-1949. években 2168 személyt ítélték el, akik dezertáltak Donbászból. Ugyanebben az időszakban a BTK úgynevezett „Kulák” cikkei: 58., 58. I., II. rész, az adó be nem fizetése ill. késedelmes fizetése miatt 417 földművelőt ítélték el, akiknek az ügyeit a párt levéltárának „megtisztítása” közben 1990-ben megsemmisítették a „tárolási idő lejárt” miatt. Ami a BTK „különleges részei”-t – ellenforradalmi bűncselekmények -, az 54. c., 1.r., 54.c. 14.r. illeti, 983 személyt ítélték el. Azaz, az 1947-1952. években az elítéltek száma 4555, köztük 25 év börtönre – 987 személyt. Ilyen árat fizetett Kárpátalja lakossága a Szovjetunióval való együtt élésért.

De voltak más tényezők, amelyek fokozták a helyi lakosság elnyomását ebben az időszakban. Ezek között a kárpátaljaiak tömeges migrációja az etnikai deportálások miatt elnéptelenedett földekre – a Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaságba – 689 család 1952. november 11-én, az áttelepültek teljes száma 1109 család. Az Izmaili megyébe ahonnan 1949-1951-ben a kulákokat és a „Jehova tanúi” vallási közösség tagjait deportáltak – a hiányos adatok szerint 995 családot telepítettek ki. Ugyanebben a listában Kárpátalja megye hatóságának szándékában volt az 1949-1951. években további 1250 parasztportát kitelepíteni ugyanabba az Izmaili megyébe, a Nyikolajevi megye kolhozaiba – 3100, az állami gazdaságokba – 650, a Poltavai megye állami gazdaságaiba – 100 portát. Ezenkívül tervben volt az 1951. évben a Krasznójárszki megyébe 2023 kulák családot kitelepíteni,

összesen 8179 főt. Ezt követően az USzSzK központi hatósága a tervet csökkentette 500 családra 1950 fővel. Sajnos, a megyei levéltárakból hiányoznak a szükséges anyagok, hogy ennek a témának kutatását véghez vigyék.

* * *

A kárpátaljai MGB szervek tevékenysége és együttműködése az igazságszolgáltatással az 1947-1952. években „A halálbüntetés eltörléséről” rendelet hatályba lépése után és annak felváltása 25 éves fogolytáborban letöltendő ítélettel, számos különlegességgel rendelkezett, amelyek tovább erősítették magát az elnyomás tényét. Különösen úgy tűnik, hogy ennek a rendeletnek a megjelenésével hirtelen eltűnt a „legmagasabb büntetés” fogalma. De a rendelet csak a halálbüntetést törölte el (kivégzést), és nem a „legmagasabb (kivételes) büntetést.” Azt gondolhatnák, hogy kinek és mire kellenének ezek a részletek. De legalább annak megértésére, hogy a „legmagasabb (kizárólagos) büntetés” tovább érvényes és annak alkalmazása függetlenül belső jellemzőitől kivégzés, 25 éves börtön – képzeljünk csak el legalább – az egy napi rabszolgaságot – szintén kivételes ítéletnek kellene minősíteni. Úgy tűnik, Bacsinszky Tódor görögkatolikus pap, akit a Kárpátaljai Megyei Bíróság 1951-ben 72 évesen 25 év fogolytáborra ítélt „az orosz ortodox egyházhoz való áttérés megtagadása” miatt, ilyen értelmezéssel egyetérthetett volna. Legalábbis azon az alapon, hogy öt hónap- és két nappal az ítélet kihirdetése után meghalt az ungvári börtönben. Vagyis az ember sorsa nagymértékben nem a büntetés fokától függött, de mindenekelőtt ennek a büntetésnek igazságos szükségessége meghatározásától. Fogadjuk el, hogy Bacsinsky Tódor atya „bűne” egyszerű eset volt, és nem követelt kivételes büntetés. Még a háború utáni első két évben azon személyek száma, akiket halálra ítélték, nem haladta meg a néhány tucatot, míg 1947-1952-ben ez a szám már több száz elítéltet számlált.

Megváltozott a büntető hatóság képviselőinek viszonya a térség lakosságához, legalábbis azok iránt, akik ennek a rendeletnek hatása alá kerültek, amely egyszerűsített, emberhez méltatlan formákat öltött. A bírósági ítéletek – függetlenül az előzetes vizsgálat alatt összegyűjtött anyag természetétől – egyértelmű irányt vettek fel az MGB szervek álláspontjának támogatására a vád bármilyen enyhítése nélkül, az „állományi” ügyvédek fellebbezésétől, akik gyakran fontos észrevételeket tettek a konkrét bírósági ítéletek viszonyában.

A korábban véghezvitt tömeges „a kárpátukrajnai nép ellenségeinek” elszigetelése az NKVD lágereibe vagy fizikai megsemmisítése ellenére, az állambiztonsághoz intézett központi vezetőség követelményei folyamatosan növekedtek. Talán ezen okok miatt, vagy a KGB ismert módszere miatt (szokása szerint mindig meghamisítva a büntetőügyeket), az előzetes vizsgálat legtöbb anyagát – ami a bíróság, katonai törvényszék vagy a Szovjetunió MGB mellett működő rendkívüli ülés elé került – a gyanúsítottaktól sok esetben testi és lelki nyomás alatt, brutális kínzások, nélkülözés, élelmiszer és alvás megfosztásával szereztek, ami pedig még rosszabb – halálra kínzás fenyegetéssel, szülők és gyerekeik letartóztatásával stb. szereztek meg.

Az ilyen ügyek „mesterei” között találjuk a Kárpátaljai Megyei Állambiztonsági Hivatal különböző beosztású tisztviselőit: a Kárpátaljai MGB Megyei Hivatal helyettes vezetőjét, Makarov ezredest és ugyanezen hivatal nyomozó osztályának vezetőjét, Axionov alezredest,⁵³ a Técsői Járási MGB Osztályának főnyomozóját, Szeliscshev hadnagyot és elődjét, Goncsarov őrnagyot, ugyanazon osztály helyettes vezetőjét Badrakot, a Nagyszőlősi MGB Osztály alkalmazottját Kodrikot,⁵⁴ az MGB Kijevi [vasúti állomás] védelmi osztályának korábbi operatív megbízottját, Vorosilov alezredest, az MGB Ökörmezei Járási Osztályának vezetőjét, Komisszarov kapitányt, az osztály nyomozóját, Kovalenko hadnagyot és másokat.

Függetlenül az általuk elkövetett „szovjet törvényesség” megsértésétől mindegyiküket szabálysértés miatt marasztalták el, néhányukat az MGB közeléből elbocsátották és szabadságvesztésre ítélték.

⁵³ A tanúként kihallgatott técsői járási Uglya falu lakosa, Sztán P.I. jegyzőkönyvéből, 1989. augusztus 24. „[...] Engem az MGB 1947. április 3-án letartóztatott, mivel állítólag az ukrán nacionalisták szervezetéhez tartoztam [bár] soha sem voltam ennek a szervezetnek tagja, és még nem is hallottam róla. Csak az előzetes nyomozás alatt az MGB tisztjei elmagyarázták, mit jelent az OUN. Két napig Técsőn tartottak, majd elvittek Ungvárra [...]. De nem bírtam ki a kínzásokat, veréseket, fenyegetéseket a nyomozók részéről, és aláírtam a jegyzőkönyveket, miszerint OUN – tag voltam. [...] Különleges kegyvelenséggel vezette a kihallgatást a nyomozóosztály volt vezetője, Axionov alezredes. Amikor szükséges volt, hogy megtörjék a személy akaratát, ezt az alezredes vállalta. Az egész vizsgálati időszak alatt négyszer jártam Axionovnál. Axionov ököllel és lábbal vert, még gumipálca is volt nála, amivel engem nyakon vert” – a Kárpátaljai Megyei SzBU Hivatal Levéltára — F. 7. — Op. 1. — ügy. old-5512. — 10. kötet — lap. 61-65.

⁵⁴ Tanúként kihallgatott Rácín M.I., a nagyszőlősi járási Felsőárad falu lakosa 1955. július 6.: „[...] Engem 1948. szeptember 22-én tartóztattak le Nagyszőlősen a Járási MGB munkatársa, Kodrik és még egy társa, kinek nevét nem tudom. A letartóztatás után engem a nagyszőlősi járási osztály épületébe vittek, ahol Kodrik kihallgatott és követelte, hogy vallomást tegyek arról, hogy az OUN tagja vagyok. Ilyen vallomást nem tettem, mivel nem voltam az OUN tagja. Ekkor Kodrik lábbal mellbe rúgott, lestem a székéről, Kodrik pedig folytatta az ütlegetést, de hogyan, nem emlékszem, mert elvesztettem eszméletemet. A letartóztatás utáni következő napon Kodrik folytatta a kihallgatást, és én olyan vallomást tettem, amelyet Kodrik követelt. Azonban a kihallgatás során Kodrik tovább ütleget, az arcomat ütötte kézzel és hajamat tépte [...] A tárgyaláson elmondtam, hogy a kihallgatáson hamis vallomást tettem, mivel ütlegetek, de az elnöklő bíró erre azt mondta, hogy ez nem lehet”. – a Kárpátaljai Megyei SzBU Hivatal Levéltára — F. 7. — Op. 1. — ügy. Old. 1335. — 3. kötet — lap. 106-109.

Gyakran előfordul, hogy az előzetes vizsgálat ügyeit külön személyekre – de gyakrabban csoportokra – az operatív dolgozók és nyomozók szándékosan építették ki az általuk kitalált „forgatókönyv” szerint, ami egyáltalán nem felelt meg a meglevő nyomozati anyagnak, és csak szimulálták a gyanúsított polgárok képzeletbeli „szovjetellenes” vagy „nacionalista tevékenységét”, ami teljes mértékben az ügynökök-provokátorok kiagyalt jelentésein alapult, valamint az áldozataik hamis és kikényszerített „vallomásain”.

Különösen szorosan volt körülvéve MGB ügynökökkel Kárpátalja déli része – Rahótól Beregszászig, aminek tevékenysége következtében tucatnyi középiskolás diákot és más kategóriához tartozó hazafias fiatalot ítéltek el. Elég megemlíteni, hogy csak egy faluból, a técsői járási Bustyaházáról az MGB táboraiba 20 lakos került. Éppen ezekben a járásokban – mint látni lehet – a különösen kiképzett ügynökök közreműködésével a diák környezetében egy furcsa hangulat alakult ki az idegenek iránti bizalomban, akik időközben több olyan területen jelentek meg, ahol fiatalok gyülekeztek, és akik szinte nyíltan beszéltek részvételükről a földalatti nemzeti mozgalomban, „titokzatosan” utaltak „kapcsolatukra a Galíciában működő OUN-nal” és azok képviselőinek adták ki magukat.

Pontosan ilyen viselkedés tette lehetővé számukra, hogy szinte azonnal támogatókra találjanak, ajánlatokat tettek „földalatti” tevékenységük elindítására ill. fellendítésére, velük együtt jelentést készítettek a csoportok tevékenységéről, aminek egy példányát magukhoz vették, hogy tájékoztassák az „OUN központot” (levéltári bűnügyek Fircák Iván és Krisenik Olga csoportjáról, a Mihalyanics család tagjairól az Ilosvai járás Bilke községből – „Jarosláv” és „Feninec” ügynökök; a huszti Kulcsicki csoportra – „Szlavko” ügynök, a Rácin M.I. csoportra a Nagyszőlősi járás Felsősárad faluból – „Szytopa” ügynök és mások.).

Néhány külön leltári bűnügyből feltűnik, hogy az igazságügyi hatóság szándékosan előnyben részesítette „A halálbüntetés eltörléséről” szóló rendeletet, valamint az USzSzk Btk. egyéb vonatkozó cikkeit, tömegesen ítélve a megye polgárait 25 év börtönre.

Köztük voltak idősek és idült betegek, valamint nők, akik – miután 25 éves fogolytábori büntetést kaptak – kénytelenek voltak elhagyni kiskorú gyermekeiket legjobb esetben családtagjaikra hagyva őket, vagy remélve, hogy azokat gyermekotthonban helyezik el (Balog Teréz családja a Nagyszőlősi já-

rás Verbőcből,⁵⁵ vagy Homovics Mihály a Nagybereznai járás Havasköz faluból⁵⁶ stb.)

Ugyanazon séma szerint cselekedtek az MGB ügynökei a Lembergi vasút védelménél, „Jolka” (Vladimír) és a „Spák” (Szláva) lemergi lakosok, akik az OUN lemergi csapat tagjainak adták ki magukat.

A Kárpátaljai Megyei Ügyészség helyettes vezetője V. I. Vjazmitinov és a Kárpátalja Megyei KGB Hivatal Vizsgálati Osztályának vezetője O. D. Pohorilyák alezredes véleménye szerint – amit 1989. május 3-án tettek – ezek az ügynökök, ismervé az Ungvári járás Neviceke község lakosa, Capulics V.I. múltját- miszerint az rendőri szolgálatban volt a lemergi ukrán rendőrségen a német megszállás alatt a második világháborúban – pszichológiai nyomás alatt, zsarolással és fenyegetéssel kényszerítették, hogy nacionalista „Smevor-U” szervezetet alapítson („Halál Ukrajna ellenségének”). Utasításukra Capulics V. I. megírta a szervezet programját és alapszabályzatát, új tagokat toborzott, Lembergbe utazott, hogy az OUN „álvezetésével” találkozzon. Ennek a tevékenységnek utolsó záró jelene volt a „Smevor-U” szer-

⁵⁵ A Nagyszőlősi járás Verbőc község lakosa Balog T.K. fellebbezési keresetéből 1951. február 2. : „[...]

Nem tagadom, hanem állítom, hogy Jehova isten híve vagyok, és én tényleg olvastam a Bibliát, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy bármilyen harcot folytattam volna a szovjet hatalom ellen, mivel kolhoztag voltam, a kolhozban dolgoztam, rendszeren adót fizettem, ellenkezőleg, mindent idejében csináltam. Házamban valóban emberek gyülekeztek, akikkel a Bibliát olvastuk. Ezek az emberek ugyanolyanok voltak, mint jómagam, ők is hisznek Istenben, és Jehova isten tanúinak vallják magukat. Tiszteelve Jehova istent ezekkel az emberekkel együtt, megint azt mondhatom, hogy semmilyen harcot nem folytattam a szovjet hatalom ellen, nem agitáltam és nem igyekeztem más embereket toborozni csoportomba, mivel ehhez saját óhajom kevés, és nem mindenki hisz szavamba. [...] Engem még 1943-ban letartóztatott a magyar hatóság ugyanemiatt. Rólam azt tartották, hogy a kommunizmusért, a szovjet hatalomért harcoltam. És most [mikor bejött a szovjet hatalom] tudtam, hogy a Bibliát lehet olvasni. Tisztelt bírók! Azt kérem, vegyék figyelembe, helyzetemet és a családomat. A házamban most öt gyerek marad (egyikük – a fogadott fiam, Varga Sándor) felnőtt nélkül: az első – 1934-ben született, a második – Boldizsár, 1938-ban, a harmadik – Vaszil, 1943-ban, a negyedik – Irén, 1945-ben született. Ők árván maradtak (férjem, az apjuk meghalt 1944-ben). Az első – Sándor ráadásul epilepsiában szenved. Minden gyereket magam tartottam el, szegénységben, nincstelenségben nevelkedtek, és most már anyjukat is elvesztették [akik gondját a beteg apám viseli].” –Kárpátaljai Megyei SzBU Hivatal Levéltára – F. 7. — Op. 1. — ügy. old-5520. — lap. 210-210 hátlapja.

⁵⁶ A Nagybereznai járás Havasköz 25 év szabadságvesztésre elítélt lakosa, Hamovics M.M. gyermekeinek az USzSzK Legfelsőbb Tanács Elnökség Elnökéhez intézett kérelméből: „[...] Azzal a nagy kéréssel fordulunk Önhöz, hogy apánkat nem tudjuk, milyen időre ítélték, hol van, így minket anyánk nevel, aki maga is nagyon beteg már kilenc éve. Minket nincs kinek eltartani, a legidősebb nővérünk, Olena, született 1939-ben, Iván, született 1942-ben, Jurko, született 1949-ben, Anna, született 1951-ben. Nagy kéréssel fordulunk Önhöz, tudassa velünk legalább, hol van az apánk, és hány évet kapott, hogy tudjuk, meddig kell szenvednünk meztelenül és meztőláb. Az iskolába ruhátlanul járunk, cipőt a szomszédoktól kölcsönzünk, mert anyánk beteg és fekszik. A tűzfát magunk gyújtjuk, hogy anyánk melegegjen, de rajtunk nem segít, csak hogy éljen és még mindig él, beszél hozzánk, tanácsot ad, de másban kevés hasznát. Tiszta szívből kérjük, könyörüljön rajtunk. Egy bajunk van, hogy anyánk beteg és fekszik, de még abban is, hogy a házunk öreg, és ha esik, az ágyunk tele vízzel. Anyánkat nem hagyhatjuk el, legalább vizet kell neki adni és egyik oldalról a másikra megfordítani [...] Ó drága édesanyánk, aki minket szült, de a kórházban sem tudott feküdni, két-három napig ott van, majd ismét hazahozzák. Az életünk nagyon nehéz anya és apa nélkül, egyedül. [...] Legyen szíves, sajnáljon meg minket, négyünket, Önt nem feledjük, és minden lépésnél hálások leszünk.

vezet tagjainak drámai letartóztatása, amikor az MGB összecsapást színlelt a „Smevor-U” csoport harcosaival. Paradox módon a „Smevor-U” OUN szervezet tagjai őszintén hitték, hogy ők egy nemzeti hazafias csoportként működnek a földalatti lemergi OUN vezetése alatt, míg nem az MGB letartóztatta őket, és sajnálva csupán, hogy nem ismerték fel az ügynök-provokatort, köztük egy másik hamis hazafi- provokatort is, Dolcsuk Vladimírt.

Ugyanilyen provokatív ügy volt a Megyei MGB Hivatal kezdeményezésére 1947-ben létrehozott tapasztalt ügynöke Szopkó Jurij és hamis hazafi, Ivancsó Yu. Yu, Nagybereznai járás Havasköz lakosa, közreműködésével a „Kárpát Rusz Forradalmi Szojm” „földalatti” szervezet, amelynek résztvevői nemcsak kinyilvánították, hogy „harcolnak a szovjet rezsim ellen annak megdöntésére”, hanem Ukrajnával való újraegyesítése ellen is. Elemezve az ügy anyagát, nehéz meghatározni, hogy valójában mi vezette az MGB Megyei Hivatalát arra, hogy ilyen meggondolatlanul döntsön az „újraegyesítés” téma mellett, amelyet inkább megvédeni kellene az ügynöki-provokatív gyakorlatban, az Ukrajnával való egyesítés valós ellenzői csoportjára kényszerítve egészen elfogadható forгатókönyvet, amivel időnként még mindig játszadoznak a rövidlátó kárpátaljai politikai jelen szereplői.

Ezzel együtt az 1947-1952. évek jellemző volt a bűnügyekre és az előzetes vizsgálat anyagaira, hogy azok további tárgyalása a nyomozó szervek és ügyészség beadványa alapján a vádlottak kényszerű kezelésének eredményétől függött az elmeógyógyintézetekben. Jellemző, hogy a vádlottak „mentális” betegségét nem a nyilvánvaló fizikai betegség határozta meg, ami világos volt a környezet számára, hanem hozzáállásuk a szovjet politikához és az uralkodó kommunista párt politikájához, amit az MGB titkos ügynökei jelentéseiből merítettek (Földi M.G., Kolodij V.M. ügye). E betegek közül néhányat 25 év börtönre ítélték (Koroly V.I. ügye, született 1927-ben, akit a Kijevi Katonai Körzet Katonai Törvényszéke tartóztatott le 1953. január 11-én, és ugyanazon hatóság elítélte 1954. február 8-án „kötelező kezelésre elszigeteléssel kombinálva”).⁵⁷

Különös figyelmet érdemel az 1907-es születésű Fankovics Márta, akinek anyja a Fenczik családból származott, amelyhez tartozott a halálra ítélt Fenczik

⁵⁷ Koroly V.I.-t felmentették a kötelező kezelés alól 1978. július 20-án, azaz több mint 25 évet töltött az elmeógyógyintézetben. Egy interjúban a gyűjtemény szerkesztőjével a polgári jogainak felújítása során, mint rehabilitált, mondta: „[...] az elmeógyógyintézetben a gazdasági udvaron dolgoztam – fát vágtam, takarítottam, padlót mostam stb. Kategorikusan meg volt tiltva bármit írni – olvasni. Jól emlékszem, egyszer levelet akartam írni a családnak magamról, bár nem tudtam hogyan. Az orvosok, akik felügyeltek, még a ceruzát sem engedték kezembe venni, amire egyszer megkérdeztem: „Amikor folyamatosan dolgozok baltával vagy lapáttal, nem félsz tőlem. Miért félsz annyira, ha ceruzát veszek a kezembe? Hogy ne szúrjam ki a szemed? A válasz ez volt: „Hogy megértsd, mi veszélyesebb – a balta vagy a ceruza, mit vehetsz a kezedbe és mit nem.” (Korszun O.M. személyes dossziéja).

István is, és aki 1949. február 27-én, az ungvári görögkatolikus székesegyház átadásánál felszólította a görögkatolikus hívőket: tartsák meg katolikus hitüket és a Római Pápához való hűséget és térjenek át a moszkvai ortodox vallásra.

A Kárpátaljai Megyei MGB nyomozó osztálya véleményének dacára Fankovics Márta „kétséges szellemi cselekvőképességéről” a Lembergi Elme-gyógyintézet bizottsága szellemileg egészségesnek nyilvánította őt, így 25 év börtönrre ítélték. Fankovics Márta további sorsa az 1949 júniusában hozott ítélet után ismeretlen.

* * *

Visszatérve az 1944-1946. évek eseményeire Kárpátalján, amelyekkel elindult a szovjet hatalom állandósítása, annak jellemző hatalmas politikai elnyomásával és a jogok nyíltan figyelmen kívül hagyásával, ami a régió több száz és ezer lakosát érintette, közöttük a vezető személyiségeket – Volosin Ágostont, Bródy Andrást, Fencik Istvánt, akiket a szovjet rendszer üldözött nyilvánvaló politikai okokból. Itt meg kell jegyezni, hogy Ukrajna kezdeti fejlődési szakaszban mint független állam, az első kormányrendeletek és magának az 1991. április 17-i „A politikai üldözöttek rehabilitációjáról Ukrajnában” törvénynek megjelenésével az üldözött személyek rehabilitációjának folyamata távolról sem könnyű.

Mindegyikük nyomatóékos kompromittálása nyíltan elfogult vádlói megközelítéssel tevékenységük értékelése szempontjából, az emberi méltóságuk meg-alázásának „politikai célszerűsége”, ami közel fél évszázadon át szokásos gyakorlat volt, és a szovjet emberekre jellemző gondolkodásmód, hogy megváltoztassa nézetét olyan kérdésekben, amelyek ellentmondanak a korábbi fogalmának az egyes eseményekről vagy az egyes személyek viselkedéséről, sok félreértést okozott még a nemzet öntudatos rétegei között is, akik tisztában voltak ezen személyek rehabilitációjának szükségességével és polgári jogaik visszaállításával.

Ebben a tekintetben úgy tűnik, hogy az objektív és méltányos megközelítésre leginkább jellemző példa a történelmi igazság helyreállításában éppen Kárpátalja – a kárpát-ukrajnai politikusok, Bródy András mellett Fenczik István és Volosin Ágoston rehabilitációja, akiket a szovjet hatóságok mint „Kárpátalja népének ellensége” ítélték el.”⁵⁸

⁵⁸ Korszun Olekszij, Bródy András és Volosin Ágoston, mint a szovjet rendszer volt politikai foglyai rehabilitációs folyamatáról (magyar és ukrán nyelven). — Közös magyar-ukrán múlt és jelen: "fehér foltok", amelyek összekötnek és elválasztanak — Budapest – Ungvár. — 2011. — 30-34. old. (az ukrán-magyar tudományos konferencia anyagából, Beregszász, 2010. február 26.).

Mindannyian Podkarpatszka Rusz szülöttei voltak, kimagasló személyiségek és az általuk irányított politikai pártok tekintélyes vezetői.

Figyelembe véve a lakosság többségének nyelvi és vallási affinitását, ősi szokásokat és hagyományokat, az emberek mégis következetesen arra törekedtek, hogy megőrizzék integritásukat. Világosan látva, hogy a legközelebbi szomszédok környezetében abban az időben mindegyikük nem titkolt szándéka, akár erőszakkal hozzácsatolni a térséget saját országához, amiről az elkövetkező események is tanúskodtak, a kárpátaljai nép független léte állandó fenyegetettségben lesz és megőrizni annak integritását, nyelvét, kultúráját talán csak az autonómiával lehet egyik vagy másik országon belül, ami ezeknek a politikusoknak hitvallásává vált. Ők végig teljesítették állampolgári kötelességüket népük iránt. Mindegyiküknek szinte ugyanaz a sors jutott – politikai erőszak áldozatai lettek a szovjet állam képviselői részéről, akik nem kívántak maguk mellett bárkit is közülük látni még vazallusként sem. Mint a Podkarpatszka Rusz – Kárpát-Ukrajna korábbi vezetőit, teljesen lejáratták, életüktől megfosztották és évtizedekre feledésre ítélték őket. Egyetlen dolog, amiben különböztek – személyes politikai preferenciájuk: Bródy András és Fencik István Magyarországra orientálódtak, amelyhez kötötték a térség sorsát a jövőben; Volosin Ágoston pedig Németországra, remélve, hogy a támogatás biztosítja a terület integritását, mint Kárpát-Ukrajnát, majd beolvasztani Kárpátalja népét a jövő független ukrán államközösségébe, fenntartva a hosszú történelmi kapcsolatokat Csehszlovákiával vagy Magyarországgal. Miért éppen Németországgal, érthető, mert abban az időben ez Európa legerősebb állama volt, amelynek politikai szimpátiáját több ország szerette volna kihasználni, vagy politikai unióba lépni vele. Közöttük Magyarország, a Szovjetunió, és ebben Kárpát-Ukrajna sem volt kivétel.

Továbbá szükséges hangsúlyozni, hogy a Kárpát-Ukrajna sorsáért viselt felelősségében A. Volosin képes volt számolni a valós körülményekkel, amelyek Csehszlovákia feldarabolásával kapcsolatban keletkeztek. Különösen ezen okok miatt hajlandó volt kompromisszumot kötni Magyarországgal a megbékélés és a kialakult helyzetből való kiút keresésében, amely a kezdeti védekező harcokban kialakult 1939 márciusában a magyar csapatokkal szemben, amelyek behatoltak a régióba, aminek kilátástalansága számára nyilvánvaló volt, de taktikailag szükséges. Volosin folyamatosan kereste az elfogadható megoldást, ami különösen látható a Szlovákiával való lehetséges egyesülés projektjében, ahol – Kárpát-Ukrajna nemzeti identitása megőrizhető lehetett. Különösen figyelemre méltóak azok a levéltári dokumentumok, amelyek először kerültek a tudományos nyilvánosság elé 2009-ben az 1939. márciusi és júniusi tárgyalásokról: Kárpát-Ukrajna kormányá-

nak megbízottjai, Brascsjó Gy., Dolinay M. és Dutka M. a Magyar Kormány miniszterelnökével, gróf Teleki Pallal és a kisebbségi államtitkárral, Pataki Tiborral. Ezek a tárgyalások bizonyos képet festenek arról, hogy milyen helyzetben volt A. Volosin, kormánya tagjai és a Kárpát-Ukrajna szojm képviselői, valamint azok a feltételek, amelyekkel egyet kellett érteni Kárpát-Ukrajna integritásának megőrzésére – területi autonómiát a magyar államban, megőrizve az ukrán-ruszin nemzetiség irodalmi nyelvét, a vallást, az iskolákat, a gazdaságot és a jogot. Ugyanakkor kinevezték Kárpát – Ukrajna küldöttségét a további tárgyalásokra a magyar kormánnyal, amelynek tagjai között ott volt az ukrán- és oroszbarát mozgalmak fő vezéralakjai – A. Volosin, Yu. Révay, Yu. Brascsjó, A. Bródy és I. Fencik.⁵⁹

Megjósolhatták-e Bródy András és Fencik István tetteinek konkrét következményeit, támogatva az „ezeréves Magyarország” határainak helyreállítását az ilyen politikailag bizonytalan időszakban, vagy akár Volosin Ágoston megértette-e reményeinek kétes voltát Kárpát-Ukrajna integritásának megőrzésére és a jövőbeni független Ukrajna fejlesztésében Németország segítségével – szóközi kérdés.

A ma távlatából természetesen gyakorolhatunk bizonyos kritikát Bródy András és Fencik István vagy Volosin Ágoston politikájával szemben, azonban ezt célszerű a pártatlanság helyzetében tenni – ez a kérdés a kortársaknak szól. Figyelembe véve a történelmileg fontos politikai helyzet változását ezen országok nemzetközi kapcsolataiban, valamint a régió legjobb ügyvédeknek következtetéseit e személyek bűnügyeiben, 1989-1990-ben a politikai rehabilitáció kilátásában még a létező szovjet állam idejében, valamint a bizonyítékok hiányában ezekben az esetekben, amely megerősítené az ellenük emelt vádakat, az ellenük indított ügyeket felfüggesztették éppen corpus delicti hiánya miatt.

* * *

Azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, amelyek időről időre felkeltik a közvélemény figyelmét a tömeges áldozatokról a Kárpátaljának Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló Kiáltvány aláírásának idejében – hogyan magyarázható a térség lakossága többségének általános emelkedett hangulata⁶⁰ a szovjet

⁵⁹ SzBU Fő Állami Levéltára. — F. 13. — 928. ügy— 2.k. — 11-19, 29-31. lap.

⁶⁰ Ismert kárpátaljai újságíró, Babidors Mihály, az 1944-1945. évek eseményeinek közvetlen résztvevője, aki honfitársai lendületét, hogy egyesüljenek Ukrajnával, kissé rejtett szorongással írja le: „Ők vidám pillangóknak néztek ki, amelyek a tűz felé repültek, és semmi sem tudta megállítani őket! Semmi sem tartotta vissza honfitársainkat az újraegyesítéstől, amikor a szabadság eufóriájában voltak és remélték, hogy a nagy erős állam polgárai lesznek, amely letörte a fasiszta fenevadat – mindenre készek voltak. Az emberek énekeltek, vidámak voltak és boldogok, hogy akarataik egy valóban történelmi döntésbe vésődött (itt Kárpátalja és

titkosrendőrség egyidejű kíméletlen megtorló intézkedéseivel szemben – úgy tűnik, igazságos lesz ismételten hangsúlyozni, hogy a lakosság teljes mértékben tudatos óhaja egyesülni Ukrajnával egyáltalán nem azonosítható, vagy együtt tárgyalható a szovjet állami és a front politikai és katonai vezetésnek természetében helyzeti és bekebelező cselekedeteivel, amely nagy erőfeszítéseket tett, hogy megragadja a kezdeményezést az újraegyesítési mozgalomban a saját állami-birodalmi céljainak leplezésében. Mások voltak a felek céljai és érzelmei, amelyek vezérelték őket a siker elérésében. Míg a kárpátaljaiak számára ez kíváncsi és életbevágó választás volt, addig a Kreml „álmodozói” számára csupán az első jelentős hadisarc – földrajzilag előnyös ugródeszka a jövő „felszabadítási” hadjárataihoz Európa felé ugyanilyen „újraegyesítésekben.”⁶¹ A gyakorlatban ez két párhuzamos mozgalom volt, két különböző célú erő érdekében Kárpátaljának Ukrajnával való újraegyesítésében, amelyek közül az egyik szándéka a másik vonzó csomagolásába volt rejtve, de amelyek lényegében különböztek egymástól belső tartalmukban.

Ennél nyíltabban, de ugyanabban a szellemben fejezte ki elképzelését a problémáról honfitársunk, a técsői járási Bedőháza község lakosa – Márkusz Vaszil Kárpátontúli-Ukrajna Népi Bizottságok Első Kongresszusának résztvevője, aki nem alaptalanul állítja, hogy Kárpátalja népének Ukrajna néppel való újraegyesítéséhez nagyban hozzájárult „[...] két ellentmondó elem alkalmi „uniója” : az orosz bolsevizmus és az ukrán nacionalizmus, az egyik kihasználta a másikat [...]”.⁶²

Ami az „orosz bolsevizmus” igazi lényegét illeti, amivel szinte azonnal szembesültek a kárpátaljaiak az újraegyesítési Kiáltvány aláírását követően, az teljes mértékben megmutatta rejtett szándékát, amit súlyos retorziók kísérték, de magát az egyesítés gondolatát nem ölték meg. Ez csak tömeges tiltakozást váltott ki a szovjet politikai rendszerrel szemben, amelyet most már szerencsésen megdöntött az ukrán hazafiak új generációja.

Ukrajna egyesítésének Kiáltványáról van szó, O.K.). Mikor visszaidézzük ezeket a képeket, a honfitársaim ismét ártatlan pillangókra emlékeztetnek.” – Ukrajna Emlékönyve. Kárpátalja megye. – 2. kötet. Összeállította B.O.Hvardionov / – Ungvár „Kárpátok”. – 1998. – P. 86.

⁶¹ Korszun Olekszij. Újraegyesítő mozgalom Kárpátalján az 1944-1945. években az új levéltári dokumentumok tükrében. – Kárpátalja és Ukrajna újraegyesítése // Kárpátalja és Ukrajna újraegyesítésének 60. évfordulója megemlékezésére rendezett tudományos konferencia anyagai – 2005. június 29. – Ungvári Nemzeti Egyetem (UNE), Történelem Kar. Ukrajna Története Tanszék – Ungvár. – 2006. – 48-58. old.

⁶² “[...] 1945 előtt Kárpátalja kétszer is közel állt mindegyik etnikai csoport természetes vágyának végrehajtásához, hogy magára találjon, megismerje testvéreit és közösségbe lépjen [velük]. De véglegesen ez az újraegyesülés csak az 1944-1945. évek viharos és tragikus napjaiban és hónapjaiban érte el célját. Ez az egység a Szovjetunió uralkodásának és Moszkva terjeszkedő politikájának köszönhetően jött létre. De ugyanilyen igaz az is, hogy a szovjet vezetők a nemzeti törekvésekre építettek, kihasználták az olthatatlan nemzeti mozgalmat, hogy megmutassák: a [térsg] lakossága az Ukrán Köztársasággal akart újraegyesülni.

CSORDÁS LÁSZLÓ,

*a Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi
Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója*

ELRABOLT ÉVEK

*(A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból,
két kárpátaljai emlékirat alapján)*

Mivel is indíthatná méltóbb módon az előadó gondolatmenetét ezen a tematikus Gulág-konferencián, ha nem a közelmúltban elhunyt nagy orosz krónikás egyik megjegyzésével? „Minél több év múlik el anélkül, hogy íránk ezekről a dolgokról, annál nehezebb lesz összegyűjteni az életben maradtak elszórt tanúságait” – írja monumentális alkotásában, *A Gulág szigetcsoport*-ban Alekszandr Szolzsenyicin.⁶³ Aki ismeri a könyvet, tudja, hogy a szerző nemcsak saját tapasztalatait gyűjtötte egybe ezeken a lapokon, hanem a legkülönfélébb dokumentumok, a vele együtt raboskodók, a szemtanúk elmondásai, elbeszélései, történetei alapján állította össze ezt a kivételes alkotást, amit leggyakrabban dokumentumregényként emlegetnek. Sajnálatos, hogy nálunk, Kárpátalján nem született ehhez hasonló roppant nagyságú összefoglaló kötet, szintézisteremtő műalkotás a témában. Ha valaki az elhurcolások vagy a kényszermunkatáborok tapasztalatait szeretné megérteni ebben a régióban az áldozatok nézőpontjából, több kötetet is kézbe kell vennie, hogy a szétszórt anyagban valamiképpen tájékozódni tudjon. Éppen ezért konferenciánkra tekintettel így igazítanám helyzetünkhöz Szolzsenyicin idézett gondolatát: minél több év telik el anélkül, hogy ezekről a dolgokról

⁶³ SZOLZSENYICIN, Alekszandr: *A Gulág szigetcsoport 1.* Budapest, Új Idő, 1989. (SZENTE Imre fordítása). Az eredetiben: «Чем больше миновало безписьменных лет, тем труднее собрать рассеянные свидетельства уцелевших», СОЛЖЕНИЦЫН, Александр: *Архипелаг ГУЛАг*, Полное издание в одном томе, Харьков-Белгород, 2014, 73.

beszelnénk, annál nehezebb lesz áttekinteni a kulturális emlékezetben egyre inkább elhalványuló egyéni sorsmetszeteket, traumatikus tapasztalatokat, személyes szenvedéstörténeteket. Azok a szemtanúk, akik saját bőrükön tapasztalták a kínzásokat, ártatlanokként szembesültek a vallatósobák válogatott módszereivel vagy a börtönök hidegségével és csöndjével, amit időnként egy-egy lábakon átszaladó patkány zaja vert fel, és ezekről beszélhetnének nekünk, már nagyon kevesen vannak, évről évre kevesebben. Mivel egyre kisebb az esélye annak, hogy a még életben maradtak tanúságait összegyűjtjük, ezért arra kell helyezni a hangsúlyt, hogy a már megírt és közzétett valóságokat, interjúkat, memoárokat újraolvassuk, értelmezzük és beszéljünk róluk. Ez a mi felelősségünk, az utódoké, az áldozatok gyermekeié, unokáié és dédunokáié, illetve azoké, akiknek fontos, hogy minél árnyaltabb képet kapjunk erről a vészterhes korszakról. Én ezúttal két emlékiratot olvastam újra: Mandrik Erzsébet *A pokol bugyraiban* és Mészáros Sándorné *Elrabolt éveim a GULÁGON* című kötetét, amelyekben azon túl, hogy a kényszerszermunkatáborok tapasztalatait közvetítik visszatekintő perspektívából, közös az is, hogy sajátos női nézőpontból vannak megírva.⁶⁴

Hogy miért nem közvetlenebb, jelen idejű tapasztalatként írták meg szenvedéstörténeteiket, más műfajban, mondjuk naplóban, arra Mandrik Erzsébet tér ki részletesebben: „A lágerben megpróbáltam feljegyzéseket készíteni. Találtam hozzá csomagolópapírt és egy tintaceruza csonkját. Írtam verseket, rögzítettem a napi eseményeket, aztán rejtegettem az írást, amíg a papír el nem rongyolódott, olvashatatlanná nem vált. Amúgy sem maradhatott volna meg semmiféle feljegyzés azokról az időkről: amint új lágerbe vittek, holmijainkat rögtön átkutatták, minden ilyesmit elszedtek tőlünk.”⁶⁵ Így tehát az emlékiró nem hagyatkozhatott feljegyzésekre, olyan írásos nyomokra, amelyek pontosan megőrizhették, illetve később felelevenítették volna a lágerben töltött éveket, hanem mindenben saját emlékezetére kellett bíznia magát.

Miközben mind a Mandrik Erzsébet, mind a Mészáros Sándorné által írt emlékirat mutat hasonlóságokat (példának okáért a letartóztatás, a börtön, a tárgyalás, a büntetés, a kényszerszermunka vagy a hazatérés történeté alakításában), hiszen ugyanannak a rendszernek a logikája alakította ilyenné ezeket a

⁶⁴ Egyik korábbi tanulmányomban már részletesen foglalkoztam Mandrik Erzsébet két emlékiratával, *A pokol bugyraiban* és *A pokol tornácain* címűekkel. Akkor nem annyira a tematikai kérdésekre, sokkal inkább a műfaji problémákra és az esztétikai-poétikai alapú, elbeszéléstechnikai vizsgálódások lehetőségére helyeztem a hangsúlyt. Vö.: CSORDÁS László: Emlékirás és regényszerűség, Mandrik Erzsébet szövegeinek olvasásmódja, *Irodalmi Szemle*, 2016/2., 50-59.

⁶⁵ MANDRIK Erzsébet: *A pokol bugyraiban* (Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben). Ungvár–Budapest, Intermix, 1996. 50. [a továbbiakban: MANDRIK E. 1996.]

sorsokat, addig jelentős eltérések is tetten érhetők a visszaemlékezések szerkezetében.

Mandrik Erzsébet fejezetekre osztja, és a gyermekkortól építi fel memoárját egészen a hazatérésig, illetve a család további sanyarú életének bemutatásáig. A második, a *Tragédia* című fejezetben értesülünk arról, miért és hogyan lett áldozat. Tizenötödik születésnapja előtt két nappal egy határőrtsízt tűnt fel a Mandrik-birtokon, pálinkát követelve. Az ittas tiszt kettesben maradt a fiatal lánnyal, akit letepert és megerőszakolt. A kiabálásra az udvarról a házba visszatérő apa ököllel olyan erőteljesen ütötte meg a tisztet, hogy az holtan rogyott össze. Éjfél után szánnal a Tiszához vitték az élettelen testet, majd az apa nekiment „a román határnak”. Ketten maradtak mindössze otthon, Erzsébet, a megerőszakolt fiatal lány, és az öcs. A visszaemlékezés tanúsága szerint itt kezdődik Mandrik Erzsébet szenvedéseinek sorozata.

Mészáros Sándorné memoárja nem ennyire tagolt, inkább egyetlen hosszú folyamatos elbeszélésben meséli el élettörténetének ezt a meghatározó szakaszát. Férje, a főerdőmérnök letartóztatásával indít (1945. június 2.), hogy aztán rátérhessen a saját környezetében tapasztalt furcsaságokra, amelyek a szovjet rendszert jellemezték. „Egy alkalommal, újságolvasás közben arról értesültem, hogy a szovjet cukorgyárak 200%-kal teljesítették túl az előírt terveket, mire megjegyeztem, hogy hozhatnának belőle Ungvárra is, mert a gyermekek már nagyon kiéheztek az édességre, az üzletekben pedig nem lehetett kapni. Akkor nem is sejtettem, hogy e kijelentésem fordul meg életem további sora. Gyanútlanul azt is megjegyeztem, hogy évezredes történelmünk egész folyamán talán még nem is volt példa arra, hogy ennyi ártatlan embert bebörtönözzenek... Akkor még nem tudtam, hogy bíráló szavaim L. Marija Timofejevna [az egyik kollégája, biológiai tanár és „frontharcos” – Cs. L.] révén azonnal a mindenkit számon tartó KGB tudomására jutottak.”⁶⁶

Látható, hogy a két emlékirat teljesen eltérő sorshelyzetből indul ki. A tizenéves viski parasztlányt egészen másért idézik be a kihallgatásra, mint a felnőtt, öntudatos helyi értelmiségit. Történeteik azonban, ahogy a rendszer mókuskerekébe kerül a két nő, egyre több hasonlóságot mutatnak. Mindkettejükhöz az éj leple alatt jöttek el azok, akik a vallatószobára vitték őket. Mészáros Sándornéért két KGB-s tiszt, Mandrik Erzsébetért határőrök érkeztek egy tiszt vezetésével. Jellemző az is, hogy koholt vádak alapján ítélték el őket. Mészáros Sándornéval a kihallgatás során egy jegyzőkönyvet

⁶⁶ MÉSZÁROS Sándorné: *Elrabolt éveim a GULÁGON*. Ungvár–Budapest, Intermix, 2000. 13. [a továbbiakban: MÉSZÁROS S. 2000.]

íratlak alá, mely szerint bírálta a szovjet rendszert. Emellé még egy fiktív jegyzőkönyvet sógora lányával is aláíratlak, amely arról szólt, hogy a későbbi áldozat előszeretettel kritizálta a kolhozot, dicsérte Amerikát, rendszeresen elítélő megjegyzéseket tett a szovjet rendszerre. Hosszú huzavona után – a bírósági tárgyalás elnöke ugyanis elégtelennek tartotta a vádakát – a negyedik tárgyaláson, amely jellemzően Mészáros Sándorné és ügyvédje nélkül zajlott, az ún. „Titkos hármas” bíróság tagjai hat évi kényszerszolgálatára, és három évi utólagos szabadságvesztésre ítélték.

Mandrik Erzsébetet és öccsét közel négy hónapig tartották a huszti fogdában. Hogy milyenek voltak a körülmények, arról ez a rövid részlet is tanúskodik: „Naponta egyszer kiengedtek vécére, ilyenkor öcsém fagyos krumplihéjat, rothadt krumplit kapdosott össze a szemétdombon. Rágcsáltuk, akár a finom almát, mert állandóan szomszások voltunk. Időérzékemet elvesztettem, már nem tudtam, hány napja vagyok bent, milyen nap van stb.”⁶⁷ A tárgyalás orosz nyelven folyt, és mivel Böske – a faluban mindenki csak így nevezte a fiatal lányt – nem bírta ezt a nyelvet, csak évek múltán tudta meg, hogy az USZSZK Büntetőkönyvének 54. paragrafusa szerint állam- és népellenes tevékenységért ítélték el öt évi szigorított börtönre, öt évi kényszerszolgálatára és életfogytiglani száműzésre.

A podkamenszki lágerbe került, ahol azt látta, hogy „a rabok keze-lába feldagadt, éppúgy szédelegtek az udvaron, mint az őszi legyek. És ugyanúgy hullottak is”. Nemsokára kiütött a tifusz, és a napi 10-15 halott volt az átlag. A kór a fertőzött víztől eredt, mivel a láger helyiségéül szolgáló egykori kolostor kútjába a háború alatt „még a bebalzsamozott apácák tetemét is” beledobálták.⁶⁸ Ehhez hasonló elhalálozást Mészáros Sándorné is megfigyelt. Az egyik lágerről írja: „Nem telt itt el úgy nap, hogy meg ne halt volna valaki, vagy végelgyengülésben ne szállították volna kórházba. Itt ugyanis újból fokozott ütemben folyt az erdőirtás, amely a nagy hófúvások és a hideg miatt nagyon megviselte a nőket.”⁶⁹

A nők rendszerint elkülönítve, külön barakkokban laktak, a férfiakkal csak létszámmellenőrzésekkor találkoztak. Böske a konyha után a hadifoglyokórházba került, aminek lengyel származású főorvosa volt. A rokonszenvért cserébe azonban nagy árat kellett fizetnie – vagy ahogy az orvos fogalmazott: „valamit valamiért” –, hiszen azért, mert a főorvos segített a magyar foglyo-

⁶⁷ MANDRIK E. 1996., 19.

⁶⁸ MANDRIK E. 1996., 37.

⁶⁹ MÉSZÁROS S. 2000., 37.

kon, Böskének kedvesnek kellett lennie hozzá. Ennek meg is lett az eredménye, nemsokára teherbe esett a lány. Ezt követően áthelyezték egy Lemberg környéki női lágerbe, ahol megszülte Sándor nevű fiát. Innen egy év után vitték tovább (a gyerekekkel együtt marhavagonba pakolva) Vorkuta megyébe, ahol a kisiút elszakították az anyától. Mészáros Sándorné szintén megemlíti visszaemlékezésében, hogy volt olyan láger, ahová a kemény munka miatt férfirabokat is átengedtek. Ennek az lett az eredménye, hogy sok nő áldott állapotba került. „Tudok azonban nem egy esetről – írja –, ahol a világra hozott csecsemőt belefojtották a pöcegödörbe vagy a közeli csatornába.”⁷⁰

Madrik Erzsébet végül Szibériába, egy női lágerbe került, ahol fairtást kellett végezni. Az örök szüntelenül éreztették a rabokkal, hogy a munkán kívül semmihez sincs joguk. Négy szabadnapot kaptak évente (az állami ünnepeken és újévkor), más napokon, még vasárnap is, dolgozniuk kellett. „Szibéria igen nagy, sok benne a láger, s hogy hányat jártam meg azok közül, csak Isten a megmondhatója” – írja Mandrik Erzsébet.⁷¹ Az utolsó láger, amiben volt, Vorkutától körülbelül ezer kilométerre helyezkedett el. Aztán következett a száműzetés, hogy a büntetést letöltve végre hazakerülhessen, Kárpátaljára. Mészáros Sándorné is arról számol be, hogy lágerről lágerre vetődött, mindig más munkát kellett végeznie az erdőirtástól a mélyfúrás expedíciókon át a pékműhelybeli munkákig. Ami jellemző még nála – és erről Mandrik Erzsébetnél nem igazán találunk példát –, hogy többször próbálták beszervezni besúgónak, könnyebb munkáért és több ételadagért cserébe. Viszont mindig ellenállt ennek a kísérletnek, még annak tudatában is, hogy (legalábbis maguk között ez a szóbeszéd járta) a rabok ötven százaléka besúgó volt.⁷²

Bár egy kisebb régióról, Kárpátaljáról hurcolták el mindkét áldozatot, valószínűleg sohasem ismerték egymást. Valami viszont összekötötte őket: a közös sorshelyzet, a szenvedéstörténetek, a lágertapasztalatok egy embertelen rendszerben. Elrabolt éveikért, szenvedéseikért semmi sem kárpótolhatta őket. Azok a tapasztalatok azonban, amiket átéltek és végül a 90-es években, már a rendszerváltás után papírra vetettek, nem szabad, hogy feledésbe merüljenek. Éppen ezért kellene újra kiadni, az emlékiratokat, interjúkat, beszélőkat egyetlen sorozatban összegyűjtve, lehetőleg az interneten is elérhető-

⁷⁰ MÉSZÁROS S. 2000., 54.

⁷¹ MANDRIK E. 1996., 44.

⁷² MÉSZÁROS S. 2000., 29. Azt is meg kell jegyezni, hogy azokat a rabokat, akiket nem lehetett beszervezni, gyakran kimondatlanul is tisztelték. Egy KGB-s tiszt mondja a következőket Mészáros Sándornénak: „Én mélyen tisztetem önt tartásáért, azért, hogy éveken keresztül megtagadta embertársai elárulását, és ezért vállalni merté a következményeket is. Nekünk szükségünk van besúgókra, de azokat mélységesen megvetjük, mert aki képes hasonló sorban lévő társait bajba juttatni, az a Szovjetuniót is könnyebben elárulja.” MÉSZÁROS S. 2000., 70.

vé téve, hogy a fiatalabb generációk, akik már nem egy elnyomó rendszerben születtek, tudomást szerezhessenek a 20. század egyik legnagyobb népi-
rendszeréről, illetve a Gulág világáról. Jól tudom, hogy egy szűkös időkeretek
között mozgó konferencián a rövid előadás műfaja aligha lehet alkalmas arra,
hogy a kellő mélységben bemutassam ezt a két emlékiratot, érzékeltessem az
árnyalatokat. Nem is ez volt a célom. Inkább abban bízom, hogy a kiemelt
idézetekkel sikerül ráirányítani a figyelmet ezekre a szövegekre, és a közelj-
övőben többféle megközelítés, elemzés láthat majd napvilágot.

MARCSÁK GERGELY,
a Debreceni Egyetem
Doktori Iskolájának PhD-hallgatója

A SZTÁLINI ELHURCOLÁSOK TÉMÁJA VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ MŰVEIBEN

„...az egyéni életpályák és tapasztalatok halmazából még nem lesz történelem”⁷³ – szögezi le Vári Fábián László az Együtt című folyóiratban részletekben közölt Vásártér című életrajzi ihletettséggű regénye bevezetőjében. Tudjuk azonban, hogy a mai történelemkutatásnak egyik forrása éppen az *oral history*, és a történelmi korok részeseinek visszaemlékezései fontos adalékkul szolgálhatnak. Ékes példája ennek a sztálini elhurcolások időszakának kutatása, a túlélők visszaemlékezéseinek lejegyzése, aminek eredménye egy idén napvilágot látott Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak címet viselő könyv, valamint a gazdag lágerköltészetünket bemutató gyűjtemények. Az egyéni tapasztalatok és élmények azonban nemcsak a történetírás számára lehetnek hasznosak. Szerencsére akad, aki a családi legendárium történeteit szépirodalmi igénnyel papírra veti, bemutatva benne egy-egy elődje rendíthetetlen erkölcsi tartását, példát és lelki erőt adva ezzel az olvasók számára. Így válik lehetségessé, hogy a lágert megjárt Fábián László képletesen szólva nemcsak egyszülött fia, de az irodalmat fogyasztó közönség saját démonaival küzdő tagjainak kezébe is fegyvert, aranyvesszőből font korbácsot adjon.

Előadásomban arra vállalkozom, hogy bemutassam a sztálini elhurcolások témáját Vári Fábián László műveiben, különös tekintettel azokra a versben és prózában megörökített élményeire, amik munkatáborba került édesapjához, Fábián Lászlóhoz fűződnek. A költő többször is említést tesz

⁷³ Vári Fábián László. *Vásártér*. In: *Együtt* – 2015/4. – 21. o.

édesapjáról, akinek a gondolkodásában és világlátásában elfoglalt fontos helyéről tanúskodik – az esszék és interjúk ide vonatkozó részein túl – a művekben többször megjelenő apamotívum. Ennek magyarázata a pszichológusok szocializációval kapcsolatos gondolataiban keresendő, így akár azt is mondhatjuk, hogy a művekben megjelenő apamotívum Carl Gustav Jung apa-imágojának, apaarchetípusának⁷⁴ művészi kifejeződése.

Vári Fábián László *Permanens Trianon* című 2010-es jegyzetében így vall: „Az én apám, aki már csehszlovák állampolgárnak született, engem a magyar irredenta eszmék költészetén nevelt. Így, másodgenerációs kisebbségként 10-12 évesen olvastam először Ábrányi Emilt, Pósa Lajost és Reményiket.”⁷⁵ Ezt a hatást a Penckófer János készítette interjújában pedig egyenesen tehetségének kibontakozásához vezető gyújtópontként értékeli. A *Jég és korbács* című vers sorai egyaránt tanúskodnak az atyai ráhatás szellemi-erkölcsi hagyatékáról, illetve arról, hogy Vári Fábián László mennyire jártas a régi népi műveltségben, és a folklór mélyértelmű motívumait milyen könnyedséggel alkalmazza versnyelvében. Itt így ír édesapjáról: „Kiválaszt és levág / öt szál aranyvesszőt, / egy fénylő vakond- / túrásnál megáll. / Korbácsot szerkeszt, / ha kardot nem adhat, / s én állok vacogva / az álmainál.”

De vajon mit jelenthet az aranyvesszőből font korbács motívuma, mit kap általa az apjától öröklött értékrendnél vacogva strázsáló fiú? Hogy ezt feloldjuk, forduljunk a népi bölcsességekhez, a népköltészethez. Számtalan népmesénk ismert, melyekben az aranyvessző csapása csodálatos varázslatokra képes: gazdagságot hoz, elérhetővé teszi az egyszerű ember számára elérhetetlen helyeket, élővé teszi a kővé változott királyfit. Jótékony hatása mindig a sötétség, a gonosz erői és varázslatai ellen hatnak. Az aranyvessző jelentését pedig tovább gazdagítja a következő bukovinai székely karácsonyi kántáló szöveg: „Paradicsom közepibe’ / Aranyszőnyeg leterítve; / Azon vagyon rengő bölcső, / Abba’ fekszik az Úr Jézus. / Bal kezibe’ aranyalma, / Jobb kezibe’ aranyvessző”⁷⁶. Ezzel pedig az aranyvessző Jézus születésének elsőrendű üzenetét hordozza: az igazak reményét. Ezért említettem meg előadásom elején, hogy az irodalom közvetítésével ezt a biztatást bármelyik olvasó magáénak érezheti, főként, ha tudatában van, hogy az előbb említett sötét erőknél hány ártatlan esett áldozatul a történelemben, a remény pedig hány embernek segített túlélni az elmúlt század borzalmait. És meg kell említenünk, hogy Vári

⁷⁴ C. G. Jung, *Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekről*. – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1995.

⁷⁵ Vári Fábián László. *Permanens Trianon*. In. *Együtt* – 2010/2. – 5. o.

⁷⁶ Forrás: <http://www.vilagnakviraga.hu/kotetek/karacsony/karacsony.pdf>

Fábián László ismerői számára az is érdekes összefüggés lehet, hogy az általa olyannyira tisztelt költőelőd, Nagy László életrajzi ihletettséggű írásának címe éppen így szól: *Adok nektek aranyvesszőt*.

Az édesapja raboskodásáról – bár lírájában is találunk erre való utalást – prózai írásaiban és interjúbeszélgetésekben szól részletesen Vári Fábián László. A megpróbáltatások első állomása a szolvyai gyűjtőtábor volt, ahol Fábián László sorstársaival együtt 1944 őszétől raboskodott. Az itt tapasztalt körülményekről így idézi fel Vári Fábián László édesapja szavait Kozma Lászlóval készült interjújában: „...a lágerkapu bezárult mögöttünk, sokan meghaltak járványokban, sokan a rossz táplálkozás, a nem megfelelő munkakörülmények, a téli fagyok miatt veszték oda, különösen azok közül, akiket rögtön továbbirányítottak Ukrajna belső területeire.”⁷⁷ A visszaemlékezésekből tudjuk, hogy ők csak hónapokkal később indultak tovább kelet felé, mert a táborban tifuszbajrárvány tört ki, és karantént rendeltek el. Erről a háborzongató eljárásról Vári Fábián a *Vásártér* című regényében ír nagyanyja szájába adva a következő szavakat: „De az újlakiak ottmaradtak egész télen Szolvyán, mer’ a tifusz miatt el lettek különítve, oszt’ amikor úgy alakult, látogattuk őket, vittünk nekik egy kis ezt, egy kis azt, ugyi, amit tudtunk.”⁷⁸

Ebben az időszakban, 1945. február 23-án, amit a szovjet hadsereg napjaként ünnepeltek, kísérelt meg szökést Fábián László a szolvyai lágerből. Ezt egy külső forrás, Nagy Jenő visszaemlékezése is megerősíti, amit Dupka György jegyzett le, és a *Megaláztatásban* című kiadványban látott napvilágot. Ebben így vall a sikertelen szökési kísérletről: „Az istállók mögött fél méter vastagságú volt a szögesdrót gomolyag, több rétegben... Ezt legjobban Vári Fábián László költő édesapja tudná elmondani. Mert ő át akart rajta menni. Ez azelőtt történt, amikor 16 embernek sikerült a lágerből kiszökni... Amikor ő próbálkozott... elkapták...”⁷⁹ A megghiúsult szökési kísérletet a tábor őrsége szigorúan megtorolta, hosszú kihallgatás és kegyetlen verés várt a fogolyra. Vári Fábián a *Tábori posta* című regényében is leírta édesapja ezzel kapcsolatos emlékeit, és így folytatta a történetet: „A kerítés alá fegyveres őr állt, és a barakkokból kiterelték, felsorakoztatták a foglyokat. Egyenként hajtották végig a sort a két kerítés között, hogy mindenki lásson, szökésre ezentúl senki gondolni se merjen. Aztán az őrszobába vittek, ahol kegyetlenül megvertek. Amikor magamhoz tértem, tolmácsot hozattak, vallatni kezdtek. (...) Végül

⁷⁷ Forrás: <http://www.szepepi.hu/irodalom/vallas/kozma/tanusagtevek/index.html>

⁷⁸ Vári Fábián László. *Vásártér*. In: Együtt – 2016/4. – 32. o.

⁷⁹ Nagy Jenő. *Megaláztatásban (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén)*. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1992.

azt firtatták, hogy kik tudtak még a szökésemről? Ezt is teljesen értelmetlen kérdésnek tartottam, erre sem válaszoltam. Újból megverték, majd bedobtak egy hideg, sötét szobába... Látnod ezt a vörös forradást a bal szemem alatt? Kisebb korodban többször kérdezted, hogy mi ez. Most már megmondhatom, hogy egy orosz derékszűj nagy rézcsatjának a nyoma... Hát ezért nem örülünk mi a hadsereg napjának, kisfiam...”⁸⁰ Ez az interjúkban, valamint a *Vásártér*-ben is visszatérő emlékként felbukkanó vörös forradás a lágerélmény egy életen át kísértő mementójává vált az egész család számára.

A legnehezebb megpróbáltatások azonban csak ezután vártak a fogságba esett apára. A grúziai Tbiliszibe került kényszermunkára, és az ottani körülményekről a már említett Kozma-féle interjúban így emlékszik édesapja szavaira Vári Fábián László: „Iszonyú éhesek voltunk, kegynek számított, hogy koldulni járhattunk, munkánk végeztével a szemétből szedtük ki az ételhulladékot, krumplihéjat, valahogy megmaradtunk.”⁸¹ Fábián László végül két évvel később hazatérhetett. Ennek körülményeire a *Vásártér* című regényben a nagymama emlékszik vissza, aki elmondja, László fiát súlyos mandulagyulladás után engedték haza, kis híján végzetes kimenetelű betegsége miatt levegőt is alig kapott.

A költői életművet már nehezebb ilyen szempontból vizsgálni. Bár Dupka György könyvében megemlíti, hogy Vári Fábián László egyes verseiben „megidézi hozzátartozói elvesztését, a korszak tragédiáját”⁸², mégis azt kell mondanunk, hogy a költő lírai nyelvének és motívumvilágának összetettsége nem engedi meg a versek egysíku olvasatát, azokat nem tudjuk egyetlen történelmi szituációhoz kötni. Jól szemlélteti ezt a *Változatok a halotti beszédre* című vers, melyben érzékletesen beszél ugyan a kárpátaljai magyar közösség kálváriájáról, de a költő törekvés egész históriánkat és az évezredes népi műveltséget is bevonzza, dialógust folytat vele, ezáltal pedig túllép a történelmiségen.

A *Még ma éjjel* című vers két tanulsággal is szolgál az olvasó számára. Hüen tükrözi a negyvenes-ötvenes évek lágertragédiáinak mélységét, illetve bemutatja, hogy a közösséget sújtó málenkij robot feldolgozatlan traumája milyen intenzíven hat annak minden tagjára, beleértve a fiatalabb generációkat, még ha azok családjai emberveszteség nélkül is vészelték át a sztálini represszió korát. A szüleit kereső és a halálukat elfogadni képtelen nyughatatlan

⁸⁰ Vári Fábián László. *Tábori posta*. – Budapest: Kortárs Könyvkiadó, 2011. – 186–187. o.

⁸¹ Forrás: <http://www.szepe.hu/irodalom/vallas/kozma/tanusagrevok/index.html>

⁸² Dupka György. *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)*. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.

lírai én saját fájdalomával a nemzedékek gondolkodását determináló tragédia-sorozatra csatlakozik, így a szerző a következő megrendítő sorokban apja és anyja sírját az egykori lágerek virtuális terében próbálja felkutatni:

*„Tíz éve nem lelem apámat,
s anyám is bolyong öt kis éve.
Lidércfelleg nyomja a mellem,
cserepesedik holdam fénye.
Nem tudhatom, hová lehettek.
Talán magamon kívül voltam,
mikor a kocsí megjött értük.
Szólj, aki láttad őket holtan.*

*Nagydonbásztól Krasznójárszkgig
felszántok minden gulág-telket,
felforgatom az éjszakákat:
Laci és Márta, hol lehettek?”*

Nem vitás, hogy Vári Fábián László a kárpátaljai magyarság legjelentősebb élő költője, aki a közössége iránt érzett felelősségtudattól vezérelve a magas művészet szintjén képes tolmácsolni szülőföldje kultúráját, történelmének alakulását a legszélesebb körben vett magyar olvasóközönség felé. Ábrázoló művészete bárki számára átélhetővé teszi a hetvenkét évvel ezelőtt történt elhurcolások tragédiáját, a borzalmakat átélte, de hitében és erkölcsi tartásában törhetetlen hősök példája pedig vigaszt és megerősítést jelent a ma embere számára is. Milyen értékeket kapunk a művek olvasásakor? Bízást, megtartó hitet és reményt. Egyszóval – „aranyvesszőt”.

BIMBA BRIGITTA,
*az Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Tannyelvű Humán- és
Természettudományi Kara
történelem szakos magiszter hallgatója*

„A MÁRTÍROK VÉRE MEGVETÉS!” – EMLÉKEZÉS ID. POCSAI VINCÉRE

Egy interjú vázlatai alapján

*37. sz. felvétel. Készítette: Bimba Brigitta
(Beregszászvégárdó, 2016.05.20.)*

Id. Pocsai Vince 1920. március 4-én született a Beregszászi járásban található Guton, népes földművelő családban. Tizenketten voltak testvérek, így már az iskola megkezdése előtt is sokat kellett segédkeznie szüleinek a

mezei munkálatokban, hogy a mindennapi betevőt előteremtsék. *„Hatéves koromban a mezőre jártam a szüleimmel kapálni krumplit, tengerit, ilyesmit. Amikor aztán felnőttem sáncolni jártam a határba, meg erdei munkára, mert a területünkön körül erdőség van, aztán annak idején télidőben mindig mentünk munkára, gyűjteni a veszendő fákat, azt kellett bányafának, meg tűzfának előkészíteni. Hát jól lehetett vele keresni, megélhetőség volt belőle.”* A munka mellett Guton elvégezte az általános iskolát. A világháború kitörését, Magyarország hadba lépését követően a területet nem érintették a harci események. A katonaság csak átvonult a falun. De így is hatalmas károkat okoztak, leginkább a lelkekben. Raboltak, gyilkoltak, nőket erőszakoltak meg. *„A feleségem is a testvérével a kéménybe volt elzárva, hogy el tudjanak a muszkákától rejtőzni, hogy ne pocskolják meg őket, hát kéménybe voltak bezárva, osztán ott tartózkodtak.”*

A magyar hadsereg bejövetelekor bevonult katonának, a Kárpátok hátorságában szolgált 2 évig, ezt a két évet újabb két, de ennél sokkal borzalmasabb év követte „málenkij robot” címszó alatt.

Guton is, mint több más településen háború utáni újjáépítésre hivatkozva gyűjtötték az embereket. 18-tól 50 éves korig Beregszászban kellett jelentkezni a postával szembeni épületbe (ma a 4. számú iskola) 3 napi élelemmel. Itt megmotozták őket, akinél írószert vagy borotvát találtak, azt jól elverték. Vince bácsi ódzkodva indult el, felesége elmondása szerint a szénaboglyába rejtőzött, ugyanis még a katonaságnál figyelmeztette őket törzsőrmesterük, hogy ne bízzanak a szovjetekben. De édesanyja öccsével együtt útnak indította, hogy 3 napot kibírnak. Gutról közel 100 ember jelentkezett november 18-án vállalva egy sorsközösséget, vállalva magyarságukat. Vince bácsi emlékei alapján egy ember volt a faluban, aki ruszinnak vallotta magát, holott nem volt az, de ezáltal, mint ismeretes kibúvó, megmenekült. Szamborig az utat gyalog tették meg étlen – szomjan 3 nap alatt. Az első éjszakát Szolyván töltötték. A szökés nagy ritkaságnak számított, de Szolyván az egyik falubelijének sikerült megszökni, leereszkedett a lóistállóból a szennyvízcatornán át a láger területén lévő kútba, mely a Latorcába vezetett, sikerült kiúsznia és hazatérnie, sokáig a helyi bíró által üldöztetésben volt, azonban a nyomára nem akadtak. Akiket a reménytelenség töltött el már Szolyván felakasztotta magát, s volt, akit innen útnak indulva ütöttek agyon, mivel kilépett a sorból, hogy szomjúságát oltva mérítsen egy kis hólét. Turkát elérve megaludtak egy éjszakát, az éjszaka során megette az otthonról vitt kis maradék ennivalóját, és olyan szomjúság jött rá, hogy megkérte az egyik guti embert, aki az

ajtónál feküdt, hogy merítsen neki egy üveg vizet. A kút egy szinten volt az udvarral, így a sok szennylé belefolyt, de mivel éjszaka értek oda nem tudták. A liter vizet egy húzásra megitta, elkapta a vérhast, másnap reggel a hasmenéstől nem tudott a menettel együtt haladni, egy adag hippermangás víztől jött magához. Szamborba érve egy a háború során megrongálódott istállóba szállásolták el őket. Az itt talált magyar csajkákba kaptak némi löttyöt enni, amit a magyar és német katonaság hagyhatott hátra. Szamborban osztályozták őket és beosztották munkára. Vince bácsit Mezőlaborcra vezényelték a vasútoldalra egy berobbant tunel (alagút) javítására. Reggel 4-től este 10-ig dolgoztatták hóban-, fagyban. Itt lefagyott 3 ujj, a későbbiekben egyiket meg is kellett csonkítani. A halál szele ismét megérintette. *„Még itt legelőször a határnál, ahol a tunelt csináltuk, amikor letelt a három heti munkánk, oszt vittek vissza a lágerbe, felkerültem egy vagonba, és én nem tudtam...én úgy képzeltem, hogy valami romos épület mellett, a fal mellett feküdtem a vagonban úgy éreztem magam. Majd mellettünk beállt a vonat ilyen darált sóval, kősóval és egy falumbeli fiatalembernek sikerült markolni róla ilyen szemes sódarabokat. Adott egy darabka sót, és abból tértem vissza az életbe. Ha azt nem kapom, akkor én sose nem ébredtem volna többet fel.”* Szamborban marhavagonokba zsúfolták össze őket és 3 hétig szállították több mint 1000 km-en át Poltaváig. Egy vagonba 80 embert zsúfoltak össze étlen -szomjan. Szomjúságukban a vagon oldaláról nyaldosták a deret. A szerelvénny csak akkor állt meg, ha vagononként összegyűlt 5–6 halott. Szuronyos katonák bezörgettek a vagon ajtaján, hogy „kaput jeszty?”. Ha volt halott, azt mezítelenre vetkőztették, és kidobálták a vasúti töltések mentén, s máig jeltelen sírokban nyugszanak. Senki sem gyászolta a másikat, a halottakat egyenlőnek tekintették az élőkkel. Nagy szerencse volt, hogy a vagonban még a katonaság számára be volt szerelve egy kis kályha, amivel fűtöttek. Mikor az orosz katonák emberségesebbek voltak, belöktek egy öl fát, azzal tüzeltek. Az utolsó napokban már a vagon alján lévő fenyődeszkát tördelték és azzal fűtöttek. Így a vagon alján keletkezett nyílást kezdték wc-nek használni, de ez hamar befagyott, így sokan a saját ürülékükbe fulladtak bele. A szerencsésebbek, mint Vince bácsi is, a felső priccseken vészelték át az utat. Február 4-én érkezett meg négy falubelijével: Tompa Ferivel, Tóth Lajossal és Nagy Pistával Poltavára. Megérkezve répát szedő asszonyok szekereire dobálták fel őket, mert jártányi erejük nem volt, s szállították egy kórháznak nevezett helyiségbe, ahol tetőtől talpig leborotválták a testüket, mivel hemzsegték a tetvektől. Itt már 10 naponta volt lehetőség a tisztálkodásra, az addig eltelt majd 3 hónap alatt nem.

Leöltöztették az embereket, minden rongyukat, ruhájukat, ágyneműjüket összeszedték és elvitték a fertőtlenítőbe. Az embereket tízével vitték a „bánya” fürdeni, addig a többiek meztelenül állva és várva a sorban fagyoskodtak a fűtetlen épületekben. A kórházi ellátás kissé jobbnak számított, napi 2-3 deci forró lét kaptak egy kockacukorral, darát (puliszkát), kását. Vince bácsi a kórházban összebarátkozott egy Zselenák Mihály nevezetű szlovák emberrel, akit szanitárnak (ápolónak) osztottak be az ápolónők közé, mivel tudott oroszul. Ő több fejadagot kapott a munkája után, valamint az unokatestvére a konyhán dolgozott, így mindig több ételmezt juttatott neki. *„A kórházból, amikor ott már letelt a kezelésünk, kitavaszkodtunk, akkor jött egy komisszió, ki kellett menni a kórházudvarra tiszta meztelenül felsorakoztunk. Akinél már a bürt meg tudták csípni, az már mehetett dőgozni kifelé.”* Vincet kitavaszkodva a földeken dolgoztatták, ahol a kolhoz számára takarították befele a terményt, valamint építkezéseken maltert kevertettek velük. Az utóbbi helyen vizet sem kaptak. A kijáratnál állt egy kád, tejcsarnok lehetett a közelében, mert tele volt savóval, a tetején hemzsegték a legyek, de abból merítettek, ha épp a katona nem ütött oda a kezüknek, hogy szomjukon némiképp enyhítsenek. Katonák kísértében és őrizetében dolgoztak. A katonák ellenségnek tekintették őket, némelyek dohányért cserébe kegyesebben bántak velük. De az elhurcoltak között is volt, aki embertelenné vált köztük. Egy tiszabogdányi ember szolgált köztük besúgóként, aki egy 2 méteres karóval járt-kelt az udvaron, és aki nem az örök kedve szerint viselkedett jól ellátta a baját. Volt egy vesztőhely is, ahová becsukták az embereket büntetésképpen, ha nem elvárás szerint tett. Szökést senki nem kísérelt meg, mivel minden két méteren volt egy katona, de leginkább azért, mert több mint ezer km-re a szülőföldtől esélytelen volt az életben maradás az út során, mivel a területet sem ismerték és Ukrajna – szerte éhínség dúlt, az érintett településeken sem sok élelemhez jutottak volna.

Előfordult, hogy kiadták őket családokhoz dolgozni, ahol a férfiak a fronton voltak. A munkájukért a nők 1-2 főtt krumplit adtak cserébe. De sűrűn előfordult, hogy éhségükben a földekből kikapált kukorica közül ettek a csorbókafüvet, valamint a répalevelet. Emiatt újra elkapta a hastífuszt, melyen több alkalommal is átesett lágerélete során. Egy alkalommal evégett mondhatni a halálból tért vissza, annyira rossz állapotban volt a hasmenés miatt, hogy nem győzték cserélni alatta az ágyneműt, így kivitték abba a szobába, ahol a halottakat és a halál közeli állapotban lévőket tartották. A szobában egy ablaktőcre le voltak rakva szappan nagyságú fekete kenyerek, azok

számára, akik még „éltek”, de a szobában már senki sem vett arról tudomást. Vince bácsi éjjel vett annyi erőt magán, hogy feltápáskodjon, elkússzon az ablaktőcig, és megegyen két darab kenyeret, ez a falat kenyér hozta vissza az életbe. Ha ettől nem tér magához és nem kúszik vissza az éjszaka során a szobájába, akkor reggel élve vagy holtan elföldelték volna. A halottakat jeltelen gödrökbe hányták csomóra, leszórták klórmésszel, majd földdel hányták be: ez volt a temetkezés.

A túlélésért cserébe élelmesnek kellett lenni. A láger területén kisebb kereskedést is folytattak. Az ottani nőknek eladták azt a pár kis összegyűjtött szappandarabot, amit fürdésnél kaptak 10 naponta. *„Vót, aki kinn az udvaron egy darab kis téglát letett, két darab szappant rátett, átmelegítette, oszt betapasztotta szappannal, a szerencsétlen orosz asszony adott érte egy fél kenyeret. Mikor mosott, megnézte, hogy egy tégladarabot vett a kenyérért.”* Ilyen üzleteket lehetett csinálni.

Aki nem a kórházba került, az továbbra is embertelen körülmények között létezett. Egy romos épületbe kerültek, ahol tégladarab volt a vánkosuk.

Két év alatt többet töltött betegeskedéssel, mint munkával. De az Úr mindig vele volt az alatt a két borzalmas év alatt. A hite és a remény tartotta életben, hogy egyszer még hazatérhet.

Az ismert parancs értelmében az 50 év felettieket kezdték hazaengedni. Mikor egy gáti embert hazaengedtek megkérte, hogy a guti kanális hídjánál kiáltson le, hogy még életben van. Ilyesfajta életadó jeleket tudtak csak küldeni, mivel hazaírni nem volt lehetőség. 1946 őszén erejében nem kételkedve indult haza az első szerelvényekkel. Nem hitt a „szkoro domoj”-nak, mert két évig azt hazudták, hogy hamarosan hazamehetnek. De bekövetkezett. *„Kifele a vonathoz. De nem hittük el, hiszen hazudtak, örökké hazudtak nekünk. Nem hittük el mi akkor se, hogy hazamegyünk. De annyiról meggyőződünk, hogy egy nagy salom, három mozdony hozta a szerelvényt, annyi fogoly vót a kocsiikon. Abban nők vótak, férfiak, mindenféle, magyarbul mán nőszemélyeket is elhurcoltak, hát azok jöttek a vonaton, kiültek, jó napos idő vót, a vagon szélire. Akkor győződünk meg, hogy mán csak hazamegyünk, mert mindenféle néppel vagyunk. De minket még ott a vagonban is őriztek, a szuronyos katona ott volt mellettünk, mikor hazafele jöttünk.”* A három guti embert, akivel a lágerbe érkezett csak később indították haza, mert jobban bírták a munkát.

Egy teljes hónapig utaztak hazáig. Máramarosszigetig vitte volna őket a szerelvény, de egy vári emberrel Feketeardóban leszálltak, a férfi rokonainál töltötték az éjszakát, majd másnap reggel a kisvonat tetején lejött Ardóig.

Mivel az elbocsájto levele a vonaton maradt, ezért rejtőzködni kellett, de épp arra jött egy Szernyére tartó ember, akinek felkérdezkedett a szekerére, aki egész a guti letérőig vitte. Szülei alig ismertek rá az alig 20 kg-os ember-roncsra. Elmondása szerint fél évig úgy táplálta édesanyja, mint egy újszülött csecsemőt.

Másod- vagy harmadnap Guton bejelentkezett a milícián, azt mondta, hogy azért nincs elbocsájto levele, mert a ruhája hemzsegett a tetvektől, így a kemencébe dobta, s vele együtt égett a levél is. Egy Markovics nevű milicista kérdezte, merre jártak, hogy bántak velük. A válasz persze az volt „*Jó vót minden. Vótunk sokan. Hát aki meghalt, az meghalt vón itthon is*”, így aztán bekönyvelték és így maradhatott otthon. Öccse sohasem tért haza, még a szambori lágerben elpusztult. Őt magát besúgónak akarták kiképezni. Egy nap – nem sokkal a hazatérte után – megjelent egy ember a házuknál, nyomozó lehetett. „*Mondja nekem, hogy vállalom el itt a községben, hogy zsarolni járok. Mondom, dehogy járok én, halálos beteg vagyok, fekvő beteg, nem megyek én még az ágyból se ki, nemhogy még olyat csináljak.*” Felajánlotta neki, hogy pisztolyengedélyt kap, csak jelenjen meg a megyeházán hetente kétszer egy bizonyos szobában.

Miután javult az állapota, ismételten főként mezőgazdasággal foglalkozott. A kolhozrendszer megalakulása után annak a földjeit szántotta, valamint a guti erdőben döntögette és vagdosta össze a fákat. Majd később a munkácsi Arti Dub nevezetű cégnek tarolta lefele az erdőket. Jövendőbelijével, későbbi feleségével aznap szerettek egymásba, mikor hazatért a lágerből. Híre ment a faluban, hogy hazajött, sokan tértek fel náluk, egy épp arra siető asszonyhoz csapódott hozzá a felesége, akinek érdekes mód a lágerbeli élet előtt épp a nővéréhez udvarolt. Valójában már ismerték egymást. 1950. január 21-én vette el feleségül, 66 boldog évet töltöttek együtt jóban, rosszban, 2 fiúgyermekük született, akiket szigorúan fogtak és tiszteletre neveltek. Ifj. Pocsai Vince lelkész lett, és máig imában hordozza minden egyes „málenkij robotos” megemlékezésen az ártatlanul elhunytak lelkét.

Id. Pocsai Vince anyagi kárpótlásban részesült a magyar állam részéről, azonban azt a bizonyos erkölcsi bocsánatkérést nem tette meg egyik hatalom sem. De nem is kárpótolhatták volna semmivel az elrabolt évekért. Sokáig gyötörték a lelkében felgyülemlett kínzó emlékek. „*Nem vót nekem olyan hét, hogy kétszer, legalább kétszer ne álmodtam volna vele...hurcoltak elfele, az a bánásmód, ami ott vót, mind az agyamba maradt... meg kell zavarodni, egy éccakát se tudok elaludni, átaludva, hogy ne ott járnék, abba a nyomorult...*”

Kétszer is visszatért fiával arra a területre, ahol a szambori láger volt annó, de csak a sírás és zokogás tört fel benne az elé táruló fájó emlékek miatt.

Mégis sokaknak mostohább sors jutott, s máig jeltelen sírokban nyugszanak.

Mert vajon maradt-e könny nélküli magyar ház Kárpátalján?

Ahol a férjet, apát, testvért, fiút, avagy a rokont ne siratnák?

Jeltelen hantjaikról hiányzik az utolsó kegyelet,

Fejfájukra, keresztjükre se koszorút, se virágot nem vihetnek.

(Vadnay András: Verses levél kislányaimnak)

Mindig azt kérte a Jó Istentől, hogy hazakerüljön, s egy hét múlva pusztuljon el itthon, de a saját földjében. Egy hét helyett 70 szeretetteljes évvel áldotta meg az Úr, családja: gyermekei, unokái, dédunokái körében. 2016. szeptember 12-én hunyt el családja körében, s vele egy élő forrás, a sztálini láger egyik utolsó túlélője távozott el.

MÁDI BLANKA,
*az Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Tannyelvű Humán- és
Természettudományi Kara
történelem szakos hallgatója (II. évf.)*

UGOCSA-VIDÉKI NÉPCSOPORTOK DEPORTÁLÁSÁNAK ÉS INTERNÁLÁSÁNAK FOLYAMATA 1944–1955 KÖZÖTT

*Deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőcön, Feketepatakon,
Salánkon és vonzáskörzetükben*

„Játékszernek lenni a kiszámíthatatlan és szeszélyes sors hatalmas tenyerén. Az első világégés után nem sokat értettek belőle, mit akarnak a vörös proletárok, mit keres a román katonaság a magyar és ruszin vidékeken, s aztán nagyhangú kóklerek miatt hogyan-miért lettek egyszerre „csehek” a Kárpátalján élők, mikor ezt a nációt azelőtt legfeljebb, ha hallomásból ismerték. Történelmi alulnézetből a szovjet katonák 1944-es bevonulása után is megmagyarázhatatlannak tűnt, miért kellett elhurcolni a békés lakosság tízezreit és újra átszabni a határokat – egy röpké negyedszázad alatt immár ki tudja hányszor” – írja Móricz Kálmán⁸³.

A zsidók toborozása szintén egy fekete folt Kárpátalja történetében, amely egykor, az anyaország fennhatósága alatt érintette Kárpátalja területét. A deportálással a zsidó lakosság megsemmisítése volt a cél. A feketepataki Szilvási Árpád még ma is emlékszik a zsidók utolsó szavaira: „Mi még csak elmegyünk, ahogy elmegyünk, de utánunk a magyarok már gyalog fognak

---

⁸³ MÓRICZ KÁLMÁN: Kárpátalja sorfordulói. – Budapest: Hatodik Síp Alapítvány, 2001. – 5-6. old.

jönni”⁸⁴. És ez valóban így történt, miután 1944 őszén a Vörös Hadsereg megjelenésével megkezdődött a szovjetrendszer kiépítése.

Az 1944-es évvel egy teljesen új, semmivel sem összehasonlítható korszak köszöntött be a térségben. A szovjet politika elsősorban a kisebbségi szféra felszámolását tűzte ki célpontjául. Fazekas Róza szerint „... a cseh uralom alatt sem volt rossz helyzetünk, de természetesen mindig a magyarokhoz vágytunk vissza. Utána a magyarok kiverték a cseheket, így újra az anyaországhoz kerültünk jó pár évre. Azután köszöntött be a vészkorszak, amikor jöttek a szovjetek, bárcsak sose jöttek volna, ha nem ők, az a sok ember még ma is élne”⁸⁵.

1. Zsidó élet és deportálás Salánkon, Verbőcön és Feketepatakon

1.1 Deportálás Salánkon

Zsidó közösség Salánkon már a XVIII. században is élt, az 1728-as adatok szerint egy zsidó család élt a faluban, amely 5–6 főt tett ki, ez a számadat 1880-ra már 80 főre emelkedett, 1941-re pedig elérte a 152 főt. A kis hitközségben a XIX. század folyamán felépült a zsinagóga és a mikve, és sakttert is alkalmaztak.

1941-ben a népszámláláson 36 salánki zsidó vallotta magát jiddis anyanyelvűnek. A salánki ortodox hitközség 1944 áprilisában 139 lelket számlált, akik közül 30 fizetett hitközségi adót. A hitközség elnöke akkor Bauman Dávid volt, anyakönyvvezető rabbija pedig Landau Chajim.

A második világháború következtében történt zsidótoborozás 1944. április 16-ára érte el a salánki zsidóközösséget, a helyi iskolában kezdték el összegyűjteni, majd a vármegye bevagonírozási központjába, Nagyszőlősrre vitték őket. A deportálás végső állomása Auschwitzban lett.

A gettósításról és a deportálásról így számolt be később egy akkor 15 éves zsidó diák: „1944-ben a németek bejövetele után a keresztény lakosság nagy ellenszenvvel viselkedett a zsidókkal szemben. Márciusban elrendelték a zsidóknak a megkülönböztető sárga csillag viselését, majd ezt követőleg egyik hajnalban megjelentek a csendőrök és „zsidók, ki a lakásokból!”-kiáltással a gettóba szállítottak. A gettó Nagyszőlősen volt kijelölve. Ott voltunk 4 hétig, és mikor az állomáshoz vittek, hogy bevagonírozzanak, csomagjainkat, még az élelmet is elszedték tőlünk a csendőrök. Egy vagonban 80-an

⁸⁴ Szilvási Árpád (szül. 1931. 07. 18.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. november 4. Helyszín: Feketepatak.

⁸⁵ Fazekas Róza (szül. 1931. 03. 12.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. november 12. Helyszín: Verbőc.

voltunk. Mindenki kapott 1 kg kenyeret, és minden vagonba 1 vödör vizet tettek. Szomjasak voltunk, de Kassáig nem tudtunk vizet szerezni. Ott átadtak minket az SS-katonáknak, ekkor kinyitották a vagonok ajtaját, és a munkaszolgálatosok hordták be nekünk a vizet. Onnan már az SS-ek kísérték. Auschwitzban az állomásnál szelektáltak...”⁸⁶

A deportált zsidók névsora: Berkaszi (Vajsz) Hermina – Беркаси (ур. Вайс) Гермiна, Berkovics (Zelbstejn) Ruzsenna – Беркович (ур. Зельбштейн) Ружена, Berman Dávid – Берман Давид, Vajszman (Kláj) Cili – Вайсман (ур. Клайн) Цілі, Har Vilhelm – Гар Вільгелм, Har (Grossz) Erzsébet – Гар (ур. Гросс) Елізавета, Grossz Nátán – Гросс Натхан, Kac Ludvig – Кац Людвік, Kláj Bernát – Клайн Бернат, Kláj Helena – Клайн Гелена, Kláj Jevgen – Клайн Євген, Kláj Sámuel – Клайн Самуел, Lebovics Henrik – Лебович Генріх, Lebovics Mihály – Лебович Мигайло, Lebovics Mór – Лебович Мор, Rozenbaum (Kláj) Ruzsenna – Розенбаум (ур. Клайн) Ружена, Rozemberg (Fridman) Mária – Розенберг (ур.Фрідман) Марія, Rozner (Berman) Malvina – Рознер (ур. Берман) Мальвіна, Rotman (Steinfeld) Teréz – Ротман (ур.Штейнфельд) Терезія, Szlomovics Róza Dávidé – Сломович Роза Давідовна, Sztájer Sámuel Farkasé – Стаєр Самуел Фаркашевич, Frank Mikola – Франк Микола, Cihler (Berman) Sárlott – Ціглер(ур. Берман) Шарлотта, Stern Mór – Штерн Моріц, Stern Sámuel – Штерн Самуел, Stern Sárlott – Штерн Шарлота, Jakobovics Dávid – Якобович Давід.⁸⁷

1.2 Deportálás Feketepatakon

A Nagyszőlősi járáshoz tartozó településen 1880-ban 17, 1941-ben pedig mindössze 12 zsidó élt. Feketepatakon nem volt önálló hitközség, a helyi zsidók a nagyszőlősi ortodox anyahitközséghez tartoztak.

1944. április második felében a feketepataki zsidókat a vármegye bevonóirozási központjába, Nagyszőlőstre vitték, ahonnan május 19.–június 2- között Auschwitzba deportálták őket.⁸⁸

A Книга Скорботи України című könyv 3. kiadásában, amely kizárólag a Kárpátaljáról elhurcoltak névsorát tartalmazza, Feketepatakra vonatkozó-

⁸⁶ <http://haver.hu/wp-content/uploads/2012/11/A-H-O-L-O-K-A-U-S-Z-T-M-A-G-YA-R-O-R-S-Z-Á-G-O-N-T-Ö-RT-É-N-E-L-M-I-Á-T-T-E-K-I-N-T-S.pdf> (Letöltve: 2016. október 29.)

⁸⁷ Книга Скорботи України. Закарпатська область. Том III. Берегівський район, Великоберезнянський район, Виноградівський район, Воловецький район. Головаредколегія І. О. Герасимов. Ужгорода, Видавництво „Карпати”, 2005. 431-433.ст.

⁸⁸ U. a. (Letöltve: 2016. október 29.)

lag nem említ egy zsidó vallásút sem 1944 folyamán. Szilvási Árpád is arról nyilatkozott, hogy az itt élő zsidók mindegyikét már 1939-ben a magyar katonák, a németek nyomására elhurcolták.

1.3. Deportálás Verbőcön

A Nagyszőlősi járáshoz tartozó településen 1840-ben már 12 zsidó élt (az összlakosság 2,5 százaléka). Számuk 1880-ra 41 főre növekedett, később azonban folyamatosan csökkent. 1941-ben már csak 20 zsidó élt a faluban. Verbőcön nem volt önálló hitközség, a helyi zsidók a nagyszőlősi ortodox anyahitközséghez tartoztak. Az 1941-es népszámlálás alkalmával mindössze két verbőci zsidó vallotta magát jiddis anyanyelvűnek.

1944. április második felében a helyi zsidókat a vármegye bevagonírozási központjába, Nagyszőlőstre vitték, ahonnan május 19.–június 2. között Auschwitzba deportálták őket⁸⁹.

A deportált zsidók névsora: Berkovics Ábrahám Káiné – Беркович Аврагам Хаїмович, Berkovics Mose Káiné – Беркович Моше Хаїмович, Berkovics Ráhel Doviné – Беркович Рахел Довівна, Berkovia Sámuel Káiné – Берковия Самуел Хаїмович, Kalusz (Klájn) Gizella Jevzsené – Калус (ур. Клайн) Гізела Євженівна, Klájn Franciska – Клайн Франтішка, Tis Ides – Тиш Ідеш, Tis Jákób-Tiш Якоб.⁹⁰

1. 4. A zsidók mindennapjai visszaemlékezések alapján

Salánkon, Feketepatakon és Verbőcön a háborúk következtében többször is átrajzolták az országhatárokat, ugyanis az említett falvak hol az egyik, hol a másik országhoz tartoztak. E változások során számottevő idegen ajkú lakossággal gyarapodott a falvak lakossága, akik beleolvadtak a többségi nemzetbe, azaz elmagyarosodtak. Mint külön nemzetiségről, csak a zsidókról, ruszinokról és cigányokról beszélhetünk. Ezek a nemzetiségek megőrizték saját hitüket és kultúrájukat, miközben egyik sem vált feleslegessé népünk számára, és soha egyiknek sem vált terhére a többségi magyarság. E nemzetiségeket politikai manipulációk révén sikerült egymással szembeállítani. Itt elsősorban a zsidók 1944. évi deportálására kell gondolnunk, amelynek ered-

⁸⁹ U. a. (Letöltve: 2016. október 29.)

⁹⁰ Книга Скорботи України. Закарпатська область. Том III. Бергівський район, Великоберезнянський район, Виноградівський район, Воловецький район. Головаредколегія І. О. Герасимов. Ужгорода, Видавництво „Карпати”, 2005.-355-356.ст.

ményeként erőszakos módon zsidócsaládok sokaságát távolították el ezekből a falvakból is.⁹¹

A falvakban élő lakosság jó szívvel és sajnálattal emlékszik vissza a zsidókra, akikkel a több évtizednyi együttélés folyamán rendkívül megszerették egymást.

Szilvási Gizella (Feketepatak) visszaemlékezése:

Szilvási Gizella feketepataki lakos a következőképpen emlékszik vissza a helybeli zsidó családokra. „Emlékeim szerint négy zsidó család élt a faluban: Kón, Naftali, Salamon és Klejn. Még voltak zsidó gyerekek is, akik velem jártak iskolába, de az ők nevére már nem emlékszem. A zsidók, mióta az eszemet tudom, már jelen voltak kis falunkban. Természetesen nem csak középkorú, de idős tagok is voltak a családokban. Átlagosak voltak. Semmiben sem különböztek a magyaroktól. Ugyanúgy öltözködtek, csak náluk a pihenő nap, amikor nem dolgoztak, sőt szó szerint semmit nem csináltak, az a szombat volt. A zsidók ugyanúgy dolgoztak, mint a többi ember. Salomonnak boltja volt, melyben főleg élelmiszereket árusított. Kón sok mindennel foglalkozott: szántott, vetett és neki is volt boltja. Nem mindegyikük volt gazdag. Nem házasodtak a falubeliekkel, saját vallásukon belül kerestek társat.

Még kislány voltam, nem emlékszem tisztán a történetekre, de a zsidók egyik napról a másikra tűntek el a faluból. Szekérrel szedték össze őket. Alig tudtak néhány dolgot magukkal vinni, a házaikat berendezve mindenestül itt kellett hagyniuk. A portákat később a szomszédok tulajdonították ki”⁹².

Szilvási Árpád (Feketepatak, 1931. július 18.) visszaemlékezése

„Már egészen kis koromtól emlékszem a zsidókra, akik a faluban éltek. Pontosan három család volt: Salamon, Naftali és Samu bácsi, akinek a vezetéknévére nem emlékszem. Salomonnak boltja volt. Emlékszem édesanyám mindig nála küldött, hogy vegyek petróleumot. Volt egy lánya, úgy hívták Lili, de az a lány gyönyörű volt, még a magyar fiúk szívét is elrabolta. Az egyik magyar fiút a szülei még szidták is, hogy hagyjon békét a zsidó lánynak, az nem hozzá való. Lilit aztán elvitték a magyar csendőrök, akiknek a fejfedőjén kakas talu volt. Mielőtt elvitték, a lányt megbecstelenítették.

⁹¹ GYÖRGY HORVÁTH László-LAJOS Mihály: A Hömlöc lábánál. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1998. 35. old.

⁹² Szilvási Gizella (szül.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. november 4. Helyszín: Feketepatak.

Naftali Mártonra (Marcira) emlékszem név szerint, ő földműveléssel foglalkozott. Ők voltak az egyetlen zsidó család, akiknek nem volt boltjuk, és a többihez képest szegények voltak. Marcinak volt egy Szori nevű lánya, senki nem akart vele barátkozni, persze nem a hitvallása miatt. Volt két rossz tehénük, azzal szántottak.

Samu bácsinál jártam szombatonként tüzet rakni. Tudniillik, hogy a zsidók szombaton pihentek, és semmi munkát nem végeztek, még a tüzet sem rakták meg. Samu bácsi ott lakott, ahol most az ABC van, nem messze tőlünk. Szombatonként ott állt a kisajtóba és mutatóujjával intett, hogy menjek oda, olyankor már tudtam, hogy mit szeretne kérni. A tűzgyújtásért cserébe cukorkát kaptam, de mindig a legolcsóbb cukorkát adta, de persze én annak is örültem. Mindig kérdeztem Samu bácsit, hogy nem kell-e menni tüzet rakni, ugyanis kívántam a cukorkát, ő pedig mindig azt mondta: „Most nincs szombat, nincs cukor se”. Fösvények voltak a zsidók. Samu bácsinak is boltja volt, emlékszem a bejárathoz három nagy lépcsőfok vezetett. Mindenkinnek mindent adott hitelbe, mi úgy mondtuk akkor, hogy kontóra. Volt, hogy vettem a boltba 2 kg kását, de mivel nem tudtam kifizetni, felírta egy lapra. Mikor anyámék elmentek hozzá, hogy elszámoljanak, már nem 2 kg kása árát, hanem annak akár kétszeresét kellett kifizetni.

Még Egresen ismertem egy Jaszi nevű zsidót, aki kiköltözött Izraelbe.

A zsidó családok mindegyike magyarul beszélt, mindenféle akcentus nélkül. Templomuk nem volt, arra sem emlékszem, hogy esküdtek volna. Nem tudom, hogy zajlottak a temetkezéseik, de a falu végén található egy külön zsidó temető. A fejfákra zsidóul írták: Itt nyugszik...

A mi ünnepeinket is ünnepelték, ugyanis az idő folyamán elmagyarosodtak. A magyarok lakodalmába is elmentek, ha hivatalosak voltak. A református hitre egyikük sem állt át. Se szombaton, se vasárnap nem dolgoztak.”⁹³

Tóth Erzsébet (Feketepatak, 1926 januárja)

„Feketepatakon csak három zsidó család élt. Salamon a szomszédunkba lakott, nagyon jóba voltunk, üzletember volt. Szombaton pihentek, nem főztek, az ételleket még az előtte lévő nap elkészítették. A zsidók csak zsidókkal házasodtak.

Csak egy temetésre emlékszem. Olyan szokás volt a zsidóknál, hogy ha valaki meghalt, akkor azt a családtagoknak megüzenték, és akkor gyászba

⁹³ Szilvási Árpád (szül. 1931. 07.18.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. november 4. Helyszín: Feketepatak.

ültek. A földre pokrócot terítettek, több napig nem dolgoztak, hanem gyászoltak. Azonban, ha nem üzentek a hozzátartozóknak a halálesetről, nem kellett elmenni a halott házához, és nem kellett gyászolni. Viszont, ha üzentek, akkor napokig kellett gyászolni.”

Fazekas Ferenc (Verbőc, 1935. december 14.)

„Négy zsidó családra emlékszem, akik Verbőcön éltek: az egyik volt Nóé, a másik Berkovics, Katz és Samu. Mindegyik boltos volt. Régen Berkovicsnál kocsmá és italbolt is üzemelt. Volt földjük is. Katz a többihez képest szegénynek számított ugyan, bár volt boltja is, csak nagy volt a család, több embert kellett eltartani. Samu cipész volt, jól élt, de nem volt gazdag. Viszont neki is boltja volt, édesanyám mindig petróért küldött, amit ő az udvaron lévő nagy hordókból szívott fel. 5 literes korsót kellett vinni és lámpával világítva teli töltötte azt.

Zsidó házasságkötés abba az időbe, mikor én fiatal voltam nem történt. Ugyanis nem voltak olyan idős korban, hogy házasodtak volna. Csak Berkovics két lány volt olyan 17-20 éves.

A zsidók mind üzletemberek voltak. Nagy üzletük volt abból, hogy hitelre is adtak élelmiszert. Mikor anyámék mentek elszámolni, akkor pedig már jóval több pengőt kellett kifizetni.

Semmi külső jel nem árulkodott arról, hogy ők zsidók lennének. Fázisdelyes házakban éltek, bár abban az időben azok a típusok voltak elterjedve a faluba.

Szombaton pihenőnapot tartottak, akkor még tüzet sem raktak, sőt még csak nem is főztek. Az ételeket pénteken elkészítették, hogy szombaton csak imádkozhassanak. A magyar embereket kérték meg arra, gyakran valamiért cserébe, hogy rakják meg a tüzet, és ők csak annyit tettek, hogy az ételt felrakták melegedni.

A zsidók sok tejet fogyasztottak, mert emlékszem, hogy tőlünk vitték. Minden alkalommal 5 liter tejet tettünk nekik félre. Nagy, hosszú nyakú, zománcos kannával jöttek a tejért.

A zsidó gyerekek ugyanúgy, mint a magyarok, jártak iskolába. Utóbb azonban már kikötöttek rajtuk a nagyobb fiúk. Ütötték őket, mivel zsidók voltak.

Verbőcön volt egy zsidó temető, mely körül volt kerítve, azonban azt mára már lerombolták. Volt ott néhány fejfa. Zsidó temetésen kis községünkben nem vettem részt, viszont Szőlősen jelen voltam egyen. Ott bentről a halottat

egy ládaszerűségen hozták ki, ami nem koporsó volt, és négy fogó volt rajta 2 elől, 2 hátul. A halott egész teste gyolcsba volt betekerve.

1944-ben a községben lakó zsidókat a magyarok deportálták, a hitleri Németország parancsára. Emlékszem a két Berkovics lányt a magyar katonák még a végébe is elkísérték, hogy ne hogy elszökjenek. Majd kocsikra pakolták őket és Szőlősrre szállították. Alig néhány ruhát, fontosabb dolgot vihettek csak magukkal. Utána, hogy mi lett velük, azt nem tudjuk. A katonák a község jegyzőjétől értesültek arról, hogy ki zsidó a faluban. A házaikat, dolgait, amit maguk után hagytak a község foglalta le.”⁹⁴

Fazekas Róza (Verbőc, 1931. március 12.)

„Négy zsidó családra emlékszem Verbőcön, de már nem mindegyiknek tudom a vezetéknévét. Volt: Katz, Samu bácsi, Berkovics, Jónás bácsi.

Boltosok voltak, voltak, akik italokat mértek. Volt, hogy a libánkat az ők udvaraikra vittük füvet legelni, mivel nekik nem voltak állataik.

A zsidók tartottak istentiszteleteket, mikor melyik zsidó házába gyűltek össze. Saját rabbijuk volt, aki szőlősről utazott ide a megbeszélt napokon. Az istentiszteleteken minden zsidó fekete köpenyt viselt, melynek az egyik oldalán egy hosszú fehér csík volt. Ezt úgy láttam, hogy Katz bácsinál mentem vásárolni, és pont akkor találtam menni, mikor ők épp imádkozni gyűltek össze. Istentiszteleteik zsidó nyelven zajlottak.

Ünnepekre ők is készítettek pászkat, úrvacsoráikon pedig pogácsát fogyasztottak. Ételeiket kemencében sütötték. Libát, paszulyt, kenyeret készítettek. A paszulyt rajta libával lecsó paszulynak hívták.

Voltak saját ünnepeik, de a miénken sem dolgoztak.

Az elején nem, de nem sokkal elhurcolásuk előtt a mellkasukra sárga csilagot kellett varrniuk, ami által megkülönböztették őket. Vallásuk miatt a faluban nem közösitettek ki egy zsidót sem. Szerettük egymást, és szívesen mentünk náluk vásárolni.

Minden reggel elmentem a zsidók háza előtt, a szombaton kívül mindegyik nap megrakták ők a tüzet, de azon a napon nem. Szombaton, ha arra jártam, mindig megkértek, hogy rakjam már meg nekik a tüzet.

Amíg itt voltak nem igazán voltak temetéseik, csak egy. Nem volt koporsó, csak egy szál deszkán vitték a ruhába öltöztetett halottat a sírhoz. A zsidók

⁹⁴ Fazekas Ferenc (1935. 12. 14.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjúkészítésének időpontja: 2016. november 11. Helyszín: Verbőc.

temetésén a magyarok is ott voltak, mi magyar temetési énekeket énekeltünk, ők pedig külön elmondták a saját részüket.

A zsidók csak zsidókkal házasodtak, viszont házasságra nem emlékszem.

A németek parancsára a magyarok szekéren szedték össze a zsidókat 1944 folyamán. Ha a magyarokat nem a németek irányítsák, akkor mindez nem történik meg. Mivel a zsidók már meg voltak bélyegezve a sárga csillaggal, a magyarok tudták, hogy kiket kell összeszedni. A magyarok bementek a zsidók házaiba és kulturáltan mondták nekik, hogy menjenek velük. Szegények, csak amit épp össze tudtak szedni, azt vitték magukkal. A házat, bútorokat, ruháik nagy részét itt hagyták. Az itt hagyott tárgyaikat a szegények vették el és költöztek be a házaikba.

Miután összeszedték a zsidókat, Szőlösön gyűjtötték össze őket gettókban, és onnan vitték tovább. Sokat behajtottak a tengerbe, gázkamrákba. A magyar katonák elmondták, hogy mikor ezeket a szörnyűséget kellett megtenniük, a szívük szakadt meg fele. Egy zsidó kislány sírva kérte az egyik magyar katonát, hogy katona bácsi ne tessen behajtani a folyóba, és körbe ölelte a csizmája szárát. De hát nem tudott mit tenni, mert mögötte állt a német katona és megölte volna. Pedig hát egy gyermek miről tehetett?

Salánkra jártunk orvoshoz, mert csak ott volt. Szegény zsidókat a magyar katonák ott dolgoztatták.

Sajnálom a zsidókat, mert egyikük sem volt rossz ember. Nem loptak, tisztességesek voltak. Szőlösön még vendégségbe is voltam egy zsidónál, azt is úgy hívták, hogy Berkovics, percek alatt tele volt az asztal minden finom étellel, annyira vendégszeretőek voltak.

A zsidó kislányok nagyon szépek voltak. Zokogva sírtunk, mikor vitték el őket. Azt mondta Giza néni, aki ott lakott, ahol Koncz Gyula, hogy ne sírjanak, hanem saját magukat sirassák. És valóban úgy lett, utána mi, magyarok következünk.”⁹⁵

A lakosok mind jó szívvel meséltek a zsidókhoz fűződő emlékekről. Általuk betekintést nyerhettek egy új, színesebb kultúra világába. Szomorúan értesültek arról, hogy nemrég oda települő új szomszédaikat, barátaikat egyik napról a másikra összegyűjtik és elviszik. Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a zsidókat ért gyötrelmek a helyi vezetőség nemzeti megkülönböztető

⁹⁵ Fazekas Róza (szül. 1931. 03. 12.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. november 12. Helyszín: Verbőc.

politikája miatt jött létre, hiszen a helyi lakosság részéről a megkülönböztetés legkisebb jelét sem érezhették.

II. Internálás Salánkon

Az internálás folyamatát az egykori Ugocsa vármegyén belül található Salánkon vizsgáltuk meg. A több mint 90 %-ban magyar lakta település férfitagjai sem képeztek kivételt a szovjetek kisebbségi politikája alól. Az internálással kapcsolatban négy személy elevenítette fel emlékeit, akiktől elragadták szeretteiket. Általuk betekintést nyerhetünk e sötét időszakba.

Salánk lakossága 1944-ben 2 773 fő volt. Elfoglalásának időpontja 1944. október 25. Az 1945. július 1-jén, 2-án és 3-án összeállított 3 különálló helyhatósági (Salánki Községi Népbizottság) lista alapján összesen 301 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. 126 fő bevonult a magyar hadseregbe, 175 katonaköteles férfit (1896–1926) civilként internáltak. A regisztráció során magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett, közülük 4 fő harcban elesett, névsorukban magyar családnevek is vannak: Lucák, Lucanics, Szimku.

A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 105 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak el Szolyvára. 1945–1947-ben 45 fő hazatért, 60 (LIMES: 59) fő meghalt lágerekben, közülük sokan a szolyvai és a szambori lágerben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el.

1989–1993-ban végeztek felméréseket: Barta József, Homoki Árpád és Gecse Elemér; összeállították az elesett honvédek (3), a túlélők (31), a mártírok (59) és az 1989. november 26-án még élő egykori internáltak (15) névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a falu főterén emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ádám András (1905), Balla Béla (1925), Bálint András, Bálint Géza (1898), Bányai Ferenc (1901), Danka János (1903), Delényi Endre (1903), Dencs József (1897), Dunics Mihály (1898), Fanta Gyula (1906), Fábián Andor (1923), Gecse András (1912), Gecse Béla (1910), Gecse Frigyes (1926), Gomba György (1904), Hleba Endre (1907), Hleba Ferenc, Homoki József (1907), Hudán Endre (1906), Imre Béla (1904), Iszák Endre (1924), Kanik Béla, Karamán János, Kenéz Jenő (1913), Kenéz Mihály (1924), Kész Béla (1924), Kész Ferenc (1899), Kis András (1904), Kis Béla (1919), Kis Ferenc (1902), Kis Gusztáv, Kucsinka János (1913), Kun András (1903), Kun

Sándor (1904), László Géza G (1925), László Géza F (1902), László Elemér (1923), László Tihamér (1917), Makó Pál (1923), Mán József, Máté Béla (1908), Molnár László (1909), Morvai Béla (1920), Nyíri Mihály (1900), Pataki Ferenc (1910), Pilip János (1908), Popovics János (1910), Sárka Béla (1910), Sárka Zoltán (1916), Sipos Géza (1907), Sipos Sándor (1901), Szabó Bertalan (1897), Szidor Béla (1902), Szimku Ferenc (1898), Taracközi Gábor (1904), Tóth Elek, Zán Béla (1902), Zán József (1923), Zsoldos Elemér (1922), Zsoldos Frigyes (1924).

Elesett honvédek: Kiss Elek (1913), Lamoga Albert (1920), Nádasdi Kálmán (1908).⁹⁶

A KSZU ZO jegyzékében: 8 internált magyar, 12 elesett honvéd, 2 munkaszolgálatos, 1 polgár a hadicselékmények áldozata.

Internálták (2): Tóth Béla Bélac (1914–1944 november), Tóth Béla Pálé (1913–1944 november)

Elesett honvédek (8): Ádám József (1902), Kész Géza Gézac (1922), Kiss Pál Ferencé (1921- HU, 1944), Kiss János Jánosé (1920-1944), Kun Béla Andrásé (1921- Kolomija, 1944), Molnár Péter Jánosé (1922-HU, 1944), Péntes Elemér Jánosé (1920-OF, Don-kanyar, 1942), Csoma Ferenc Ferencé (1920).

Munkaszolgálatos (2): Lebovics Mihály (1913), Lebovics Mór (1920).

Polgári áldozat (1): Delényi András (1927–1944. 12. 25.)⁹⁷

2.1. Terminka Tivadar visszaemlékezése

Terminkó Tivadar 1930. augusztus 28-án született az Ugocsa vármegyében található Salánk községben. Bár az internálás ideje alatt mindössze 14 éves volt, azonban még mindig emlékszik azokra a szörnyű dolgokra, amiket akkor még kisfiúként látott, illetve édesapjától hallott, aki a lágerélet közvetlen szemlélője volt.

„Az oroszok 1944 őszén jöttek be, így gyorsan már meg sem tudom mondani melyik hónapba. Még egy hét sem telt el bejövetelük után, már vitték is elfelé az embereket. Korán reggel dobolta ki a dobos a parkban még a vonat Szőlősrre indulása előtt, hogy minden 18 és 50 év közötti férfi jelentkezzen háromnapos munkára. A dobos, aki kidobolta, maga is ment. A vonat már

⁹⁶ DUPKA György: A mi Golgotánk. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2014. – 247. old.

⁹⁷ DUPKA György: Halottaink 1944-1959. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2015, 169-170. old.

nem is emlékszem hányszor fordult, de nagyon sokszor, hiszen annyi sokan mentek Szőlősrre.

Édesapám 1944-ben jött haza Kolozsvárról, megbetegedett, így hazaengedték. Ha jól emlékszem, nem is volt többet itthon, mint egy éjszakát, hiszen másnap már megtörtént a kidobolás. Szóval, nem mondhatjuk el, hogy abban az időben a katonáknak volt a legjobb életük.

Szőlősrre kellett menni, ugyanis ott volt a gyülekező. Volt ki hátizsákot, táskát vagy pedig „csomadant” vitt magával; ki hogy indult el a mindössze háromnaposnak hitt munkára. Apám a többi férfihoz hasonlóan csomagot készített össze magának, melynek egy részét én segítettem vinni az úton. A hangulat jó volt, egyikük sem volt elkeseredve, sőt a fiatal fiúk és salánki emberek úgy daloltak, hogy ne tovább. Akkor még nem tudták, mi vár rájuk, úgy gondolták három napot kibírnak, elmegy az egyről a kettőre. Szőlősről már nem engedték haza őket, innen továbbmentek Beregszászba majd Szolyvára.

Még nem értek el Beregszászba sem, de már Gedus Endre hazajött. Elmondta, hogy ő teljesen kimerült, és nem bírt továbbmenetelni a csapattal, s így őt otthagyták. Az ment tovább, aki bírta a tempót. Volt, hogy egy-egy kis időt pihentek, az erdőben vagy a szabadban. Az éjszakai alvás sem a legkényelmesebb keretek között történt, hiszen leggyakrabban búzaföldeken aludtak. Addig meneteltek, míg Szolyvára értek.

Szolyván szétszedték az embereket, vagyis olyan értelemben, hogy kinek melyik táborba kellett mennie munkaszolgálatot teljesíteni. Aki már valahol volt valamilyen katona, annak jelentkezni kellett. Édesapám és még néhány salánki mondta, hogy ők a cseheknél voltak katonák, így nem maradtak a lágerben, adtak nekik enni és lehetőséget kaptak arra, hogy megfürödjenek. Őket nem a lágerbe vitték, hanem egy másik helyre, ahol óriási harc ment. Ez a hely valahol teljesen a határ mentén helyezkedett el. Még a frontra vezető útra is kaptak némi élelmet.

Édesapám, bár nem volt lágerben, elmondása szerint, útja során látta, hogy folyt az ottani temetkezés. A halottak nem kapták meg a nekik járó tiszteletet, tetemeik egymás hegyén-hátán voltak, akár egy méter magasban is. Némelyek előtt réztáblán ott volt a nevük, vagy volt, hogy csak egy szám, hogy hány tetem található ott. A többiekről azt sem tudták, kicsoda. Összeszorult szívvel látta, hogy még a sáncban is vér folyt.

Aki bírt, azt az orvosok válogatták kifelé, és mentek a frontra harcolni. Ott halt meg Iszák Béla a testvéreivel együtt. Nagyon sok salánki veszett oda, akiket kiküldtek a frontra harcolni.

Bár igaz, hogy édesapám nem tudott megpihenni, mikor 55 évesen hazatért a csehektől, azonban az ott való szolgálatának köszönhetően nem kellett lágeréletet élnie, és sikerült kikerülnie az ottani körülményeket, és a legfontosabb: élve hazatérnie a családjához.”⁹⁸

2.2 Nagy Endre visszaemlékezése

„1944-ben, emlékszem karácsony volt, amikor bejöttek a szovjetek. Hát... azok az emberek barbárok voltak, a padlásokat kiürítették, elvittek minden takarmányt, még a bort is.

Apámnak gyomorfekélye volt, emlékszem annyi falat kenyeret sem hagytak, hogy a fájdalmait csillapítani tudja. Szabadon ki-be járkáltak az emberek házaiba, és ami megtetszett nekik, azt minden szó nélkül csak úgy elvitték. Ha valaki ellenkezni mert, mert nem akarta odaadni az élelmét vagy vagyontárgyait, akkor a katona a tulajdonában lévő pisztollyal akár le is lőtte volna. Ennek következtében kezdtek az emberek bunkereket építeni, ahol a katonák elől bujkáltak. Mi is készítettünk.

Nagyon nehezen tudtuk megélni. Szinte minden nap Szőlösre mentünk kenyérért. Általában két fekete kenyeret vettünk, azon kívül szinte semmi más nem volt otthon. Míg hazaértem, az egyik kenyeret megettem, mert éhes voltam. Olyan hiány volt az élelemből, hogy apám még a családunk tinóját is odaadta Komjátra egy mázsza búzáért cserébe. Ez éveken keresztül ment így. Az életszínvonal csak a kolhoz megalakulását követően kezdett javulni. A Brezsnyev korszakban már sok mindenben javítottak. Sztálinnak pedig, aki ellent mondott, azt lelőtte.

Az embereket a háromnapos munkaként ismert, de egyébként jóval több, mint háromnapos munkára, hazugsággal vitték el. Anyám gyenge természetű volt, az elején rettentő nehezen viselte édesapám hiányát. Édesapám és nagyapám is átérték a láger nyújtotta szélsőséges körülményeket. Apámat Nagy Ferencnek, nagyapámat pedig Nagy Gézának hívták.

Mikor apámat elvitték, édesanyámmal és testvéreimmel magunkra maradtunk. Az élet csak még nehezebbé vált. De nem képzeltük, hogy ennél még nehezebb is lehet, hiszen kis időre rá édesanyám meghalt. 1948. november 27-én kísértük utolsó útjára. Véleményem szerint a kétségbeesés, édesapám hiánya volt az, amitől összeroppant.

⁹⁸ Terminka Tivadar (született: 1930. augusztus 28.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. április 23. Helyszín: Salánk.

Apám a Hoverlán vágott fát, és itt a farkasok társaságát sem kerülhette el. Az éjszakákat egy kunyhóban töltötte a semmi közepén.

De a favágás mellett a lágerben vonatkísérő is volt. Egy alkalommal felrobbantották a vonatot, és csak egy vagon maradt épségben, az utolsó, ő maga is ebben volt.

A lágerlét nagyon nehéz volt. Sok ember szervezete nem bírta az ottani körülményeket és meghaltak. Apámnak egyszer alkalma volt arra, hogy elhagyja a lágert és megszökjön, hát meg is tette azt. A szökéssel vetett véget a lágeréletének.

Bátyúig csónakkal, majd Bátyúból gyalog jött haza. Emlékszem, nagy hideg télbe jött, még azt is tudom, hogy -25°-ot mutatott a hőmérő. Bakancs volt rajta, és az körbe volt tekerve egy ronggyal.

Édesanyám halála után mamámra és nagyapára maradtunk a testvéreimmel. Apám nem is tudott a halálesetről, hogy is tudott volna, hiszen kommunikálni sem tudtunk, mindenről csak akkor értesült, mikor hazajött. Az öröme egyszerre párosult a végtelen szomorúsággal.

Mikor édesapámat elvitték, körülbelül 8-9 éves lehettem. Nagyon sokat kérdeztem őt arról, hogy milyen volt az ott töltött idő, és hogy mit kellett csinálnia. Ő pedig el is mondta. Elmondása szerint az ottani körülményekre nem találni szavakat, az emberekhez való viszonyulást pedig a kínzás jellemezte. Szinte minden nap csalánteát főztek nekik és halat ettek. A kísértkü emberek nagyobb része maradt meg, mivel nekik könnyebb volt elviselni az éhezést. Nagyon sokan haltak meg járványokban, illetve különböző nyavalyákat is elkaptak a nem megfelelő higiénia miatt. Nem szeretnék sokat mondani, de a faluból elvitt emberek nagy része, 40%-a odaveszett: Gecse Ferenc bátyám két fia és Tihamér is, őket soha nem látták többet.

Az embereket nem temették, nem csináltak nagy felhajtást, csak húztak rájuk egy kis földet, és ennyivel le is tudták a dolgukat. Sokan azt sem tudják, hol van eltemetve hozzátartozójuk.

Nehéz idők voltak ezek, melyről beszélni is nehéz. Az elnyomás és a nincstelenség közepette a család jelentett némi boldogságot és megnyugvást, azonban e kíméletlen politika egyes családokat évekre, míg másokat örökre elszakított egymástól.

Az otthon maradtak mindennapi munkájába a gyerekek próbáltak segíteni. Sok ember ment napszámba, melyért cserébe kaptak némi terményt vagy

valami kis élelmet. Ha valakinek volt disznója, az azzal dicsekedett, hogy ő szalonnát eszik.”⁹⁹

2.3. László Ferenc visszaemlékezése

„A családból édesapám, László Tibor volt az, aki a szovjeteknél munkaszolgálatot teljesített. Apám önként ment el katonának Budapestre. 16 éves volt, kora illetve kis termete miatt elküldték a szabóhoz, hogy katona ruhát varrassanak neki. Nem tudták hova beosztani, így betették a rádiósokhoz. Nem kellett nagy feladatot ellátnia, sőt bárhol kellett sorba állniuk, a rádiósok mindenhol az utolsók közt álltak. Egy éjszaka nagy mulatás és italozás közepette apámra és még néhány fiúra rontottak a szovjet katonák, és fogságba ejtették őket. Innen a szovjet munkatáborba, lágerbe hurcolták őket, ahol apám 3 évet töltött.

Elmondta, hogy egyszer, már jóval a munkaszolgálat közepén bevitték őt és néhány társát a kenyérgyárba. Ő nem tudott betelni a finom illatokkal és ízekkel, azt mondta, nem bánja, ha most a falatozásba belehal, de hosszú idő óta legalább egyszer érezze, hogy milyen is jóllakva lenni. Megevett egy kenyeret és megivott egy pohár vizet, és ennyi után már úgy érezte, nem tud felállni, annyira jóllakott. Február végén, március elején, mikor tavaszodott, növénymaradékokkal táplálkoztak. Miután az emberek levágták a káposztát, annak maradványai még a földben maradtak, a szegény emberek pedig ezeket ették.

Nagyon sok munkát végeztek az emberekkel, egyikre sem mondható, hogy nem volt megterhelő és nehéz. Apámmal szinte mindenféle munkát végeztek: kiküldték sírt ásni a fagyban, kerti munkákat végeztek vele, valamint konyhai munkákat is. Elmondása szerint a legelviselhetőbb az volt, amikor a pékségben kellett dolgoznia, hiszen ott tudott lopni a friss kenyérből.

Azonban voltak olyan emberek, akik nem bírták a munkát, viszont könnyebbre nem osztották be őket. Így rövid idő elteltével mindebbe bele is haltak. Sokan voltak, akiknek annyira legyengült az immunrendszerük, hogy egyik betegséget kapták el a másik után, de volt, aki a folyamatos éheztetésbe halt bele.

Miután egy évet lehúztak a lágerben, már tapasztaltabbak lettek. Rájöttek, hogy amit találnak, legyen az bármi, ha ehető, el kell fogyasztaniuk. Tudták előre, hogy a halottakból soha nem fogynak ki, hiszen az elhalálozások mindennaposak voltak; így a sírgödröket még a tél és a fagy beállta előtt

⁹⁹ Nagy Endre (született: 1940. augusztus 18.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. április 23. Helyszín: Salánk.

kiásták, hiszen akkor szinte képtelenség volt. A fagyban alig tudtak egy kis mélyedést ásni a földbe, amibe több tíz halottat is elhelyeztek.

Apám 16 évesen ment el otthonról, 7 évet volt katona és 3 évet töltött szovjet fogságban. 10 év hosszú idő, és az otthoniak ennyi ideje nem tudtak semmit róla. Sokan már úgy hitték, meghalt, de a szülei csak abban reménykedtek, hogy egyszer hátha hazajön és újra láthatják.

Reménykedésük nem hiába volt, imáik meghallgattak, hiszen szeretett fiúk 10 év után hazatért. Édesapám az ott átélt dolgokról csak a családtagoknak számolt be.¹⁰⁰

2.4. Sipos Róza visszaemlékezése

„Édesapám, Sipos Géza Andrásé 1908. január 6-án született. Mindössze 6 éves voltam, amikor a szovjetek bejöttek és elvitték kis községünk férfitagjait. Mivel kicsi voltam, ezekre az időkre már nem igazán emlékszem. Csupán néhány dolog maradt még meg ezzel kapcsolatban az emlékeimben.

Édesanyám nem akarta elfelé engedni apámat, pedig az elején csak három napról volt szó. Ő volt a családfenntartó, és öten voltunk testvérek. De mégis el kellett mennie, hiszen közölték, hogyha nem megy, az egész családot fejbe lövik, megölik. Apám nem kockáztatta az életünket, elment. Ezután öten maradtunk gyerekek az édesanyámmal. A legidősebb testvérem 13 éves, a legkisebb pedig 2 éves volt. A szomszéd ember mondta apámnak, hogy menjenek, majd elbújnak és nem találják meg őket. De apám ezt miattunk nem merte megtenni, hiszen biztonságban akarta tudni a családját. Így tehát elindult ő is a három napra való élelmével és ruhájával.

Az ottani körülményekről már csak azoktól értesültünk, akik hazajöttek. Nagyon nagy volt az éhség. Még csak normális ágyakat sem kaptak, miken aludni tudtak volna, fekvőhelyük a betonon volt. Az asszonyok gyakran vittek csomagot a fiaiknak, férjeiknek, férfi hozzátartozóiknak. De bizony volt olyan, hogy ezeket nem adták át annak az illetőnek, akinek az szánva volt, és más ette meg helyettük az ételt.

Édesapám mindig bízta édesanyámat, hogy már a szomszédék felszabadultak, már nemsokára rájuk is sor kerül. Kommunikálni azokon az embereken keresztül tudtak, akik meglátogatták szeretteiket a lágerben. Édesanyám ezeket mind eltette emlékébe, én pedig még a mai napig őrzöm ezeket. A le-

¹⁰⁰ László Ferenc (született: 1948. április 13.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. április 23. Helyszín: Salánk.

veleket ceruzával írta, mikor milyen lapdarabkára, de van, amelyik cementes papírra van írva. (Az édesapa által írt levelek megtalálhatóak a mellékletben!)

Voltak a lágerben apámmal salánkaiak és beregiek is, ott volt: Kun Tihamér, Zán Andor, aki a családunk rokona is.

Édesapám folyamatosan reménykedett benne, hogy hazajön. Egyszer a bal mellébe kapott valamiféle injekciót, azt mondták nekik valamiféle vírus ellen kapják. Ezután lett rosszul apám, elkaphatott valamiféle mérgezést. Nagy lázba esett és mondta a többieknek, hogy álmódott és álmában otthon volt, elrendezte a családját 10 évig elég kenyérnekvalóval. Miután ezt elmondta, meghalt. Még most is összeszorul a szívem, hiszen még most sem tudom elfogadni, hogy apámnak ilyen körülmények között kellett meghalnia. Az utolsó szavai is szíve legnagyobb bánatát tükrözték, azt, hogy nem lehetett a családjával. Akik ott voltak, elmondták, hogy Zán Andor kiszedte apám zsebéből a maradék pénzt, de azzal már nem foglalkozott, hogy meghalt.

Már nem tudom pontosan, hogy értesültünk a halálhírről, de ha jól emlékszem, a többi salánki írt haza levelet, melyben ezt is leírták.

Édesapámat 1944. november 18-án vagy 19-én vitték el munkaszolgálatra, és 1945. május 8-án halt meg. Akkor azt mondták, hogy Szamborban van eltemetve, közös sírban. Pontosán nem tudjuk melyikben, azt már csak a jó Isten tudja.”¹⁰¹

A visszaemlékezések mindegyike olyan személyektől származik, akik nem vettek részt a „málenkij robot”-on, hanem mint gyerekek, az otthonmaradtakkal szenvedtek, a család férfitagjainak hiányától, illetve a szűkölködéstől, amely a nagy szegénység miatt alakult ki. A szovjet érában kialakult helyzet miatt a kárpátaljai magyar lakosság volt a legkevésbé felelős, hiszen nemzeti hovatartozásuk miatt jogtalanul szenvedtek.

Felvetődik a kérdés, hogy ezek az emberek, akik nem voltak felelősek nemzeti hovatartozásukért, mi okból hurcoltattak el? Következtetésként levonhatjuk, hogy a zsidó nép és a magyar férfilakosság elhurcolása etnikai tisztogatás indítatásával jött létre.

---

¹⁰¹ Sipos Róza (született: 1938) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2016. április 23. Helyszín: Salánk.

MELLÉKLETEK

[illegible][illegible][illegible][illegible]

38-41. sz. ábra. Sipos Róza édesapjának a lágerből hazaküldött levelei

KOSZTYÓ GYULA,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK
Történelemtudományi Doktori Iskola
abszolvált hallgatója

**AZ USZTA-PRISCSEPA
PARTIZÁNOSZTAGOK TEVÉKENYSÉGE
KÁRPÁTALJÁN
(1944. AUGUSZTUS 8. – OKTÓBER 26.)**

A Szovjetunióban kiképzett, ejtőernyős partizán alakulatok 1944 májusától egyre gyakrabban értek földet Kárpátalja területén. A szovjet Rákóczi partizánosztág Kárpátalján 1944. augusztus 8. – október 26. között működött. Tanulmányomban ennek működését rekonstruálom Uszta Gyula osztagparancsnok memoárja, a Magyar Királyi Belügyminisztérium, a Magyar Királyi Központi Csendőrnnyomozó parancsnokság, a magyar királyi 1. honvéd hadsereg vonatkozó iratai alapján, amelyek a Magyar Hadtörténelmi Levéltárban találhatók.

A m. kir. 2. honvéd hadsereg 1943. január-februári Don menti vereségét követően jelentős számú magyar honvéd került szovjet hadifogságba. A baloldalinak feltételezett magyar hadifoglyok kiválogatása Illés Béla vezetésével napok alatt kezdetét vette¹⁰². A kiválasztott hadifoglyokat Krasznogorszkba, speciális ún. antifasiszta iskolába szállították. A krasznogorszki iskola Moszkva mellett működött, idilli környezetben egy tó partján a 27. számú iskola-tábor néven. Németek, románok, lengyelek, csehek, szlovákok, osztrákok, olaszok, magyarok éltek a táborban. A zárt táborokban az oktatást (anyanyel-

¹⁰² Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések. 1940–1956*. 1. kötet. Budapest, 1997, Napvilág Kiadó. 98-99. p.

ven) a Szovjetunióban élő magyar emigránsok végezték. A hathónapos kurzus alatt a hallgatókat ideológiai agitációs munkára, a kommunista eszmék terjesztésére, fegyverforgatásra. A fegyverek, robbanóanyagok használatát is oktatták.¹⁰³ A táborból 26 magyar fő kapott engedélyt partizánosztagokban való tevékenységre¹⁰⁴. Ebben a táborban részesült kiképzésben Uszta Gyula¹⁰⁵ is az 1944. augusztus elején bevetett osztagának több tagjával együtt.¹⁰⁶

Bár ekkor a leendő osztag névsora nem volt meghatározva, de utólag tudjuk, hogy az egység állománya Uszta Gyulával együtt végezte el a felkészítő iskolát. A hathónapos kiképzés alatt szerzett ismereteikhez minden leendő partizánnak éles bevetésen kellett gyakorlati tapasztalatokat szereznie. Ezzel a kiszemelt személyek megbízhatóságát is próbára tette a szovjet hadvezetés. Szerepet játszhatott ebben az a bevett szovjet hadászati gyakorlat is, amelyet 1942-től a szovjet partizánok toborzása során szem előtt tartott a szovjet Belügyi Népbiztosság, az NKVD: az újonnan verbuvált partizánok a három hónapos „próbaidő” alatt nem kaptak fegyvert. Az esetek többségében csak másodlagos feladatok – futár, összekötő – elvégzésével bízták meg őket.¹⁰⁷ Így volt ez az Uszta-csoport tagjainak esetében is. 1944 első hónapjaiban a krasznogorszki iskolából több turnusban a keleti fronton már működő szovjet partizánvezetők egységeibe sorozták be őket tapasztalatszerzés, megfigyelés céljából. Uszta Gyula és osztagának többsége a mai Ukrajna északi részén található mocsaras, erdős Polisszja területén működő, Alekszej Fjodorov¹⁰⁸ tábornok által vezetett partizánsereghez került beosztásra. A tapasztalatszerzés során részt vettek vasútvonalak aláaknázásában, vasúti- és közúti hidak

¹⁰³ Magyar Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban HL.) VII. Ellgy. Szu/126. Fejes István jegyzetfüzete a krasznogorszki antifasiszta iskola előadásairól. 1-26. p.

¹⁰⁴ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban HL.) VII. Ellgy. Mo/43. Gazi József: Antifasiszta iskolák a Szovjetunióban. 2. p.

¹⁰⁵ Uszta Gyula (1914–1992). Nagygunton született és Dercenben nevelkedett. 1941–1943 között a Magyar Királyi Honvédségben teljesített szolgálatot. Miután átállt a szovjet fél oldalára, a krasznogorszki iskolát végezte el. 1944. január–április Fjodorov partizánegységében harcolt. Önálló bevetésre 1944. augusztus 8-án érkezett Kárpátaljára. A háború után 1945–1948 között pártmunkás, illetve főispán Zemplén vármegyében. 1948-tól a Magyar Néphadsereg főtisztje, majd tábornoka. 1949–1953 között borsodi, 1953-tól hevesi országgyűlési képviselő. 1956-ban részt vett a magyar forradalom és szabadságharc leverésében. Több sortűz elrendelője. 1956–1962 között a honvédelmi miniszter első helyettese. Nyugdíjazásáig a Magyar Partizánszövetség titkára.

¹⁰⁶ HL. VII. Ellgy. SzU/18. Névjegyzék azokról a partizánokról, akik az 1942–1945-ös években elvégezték a krasznogorszki antifasiszta iskolát. 1. p.

¹⁰⁷ JANUSZ PIEKALKIEWICZ: *Kémekek, ügynökök, katonák. Titkos kommandók a második világháborúban*. Budapest, 1988. Zrínyi Katonai Könyvkiadó. 258. p.

¹⁰⁸ Alekszej Fjodorov (1901–1989). Szovjet, ukrán párt- és állami vezető. 1920–1924 között a Vörös Hadseregben szolgált. Tanulmányai elvégzése után a Szovjet Kommunista Párt csernyigovi területi bizottságában dolgozott, 1938–1941 között ugyanitt első titkár. 1941-től a csernyigovi, 1943-tól a volhíniai földalatti pártbizottságok első titkára. Ezzel párhuzamosan partizánparancsnok is. Ukrajnában, Belorussziában tevékenykedett partizánosztaga. A háború után 1957-ig különböző területi pártbizottságok első titkára. Majd nyugdíjazásáig Ukrajna szociális ellátásért felelős minisztere.

felrobbantásában, a rejtőzködés elsajátításában, partizán bázis kiépítésében, felderítésben, hírszerzésben. Olykor Fjodorov parancsnok felhasználta Usztáékat a nyugat-ukrajnai területeken működő ukrán nacionalista partizánosztagok elleni hajtóvadászathoz is, amelyek során több csoportot fel is számoltak a lelkes újoncok.¹⁰⁹

A Fjodorov seregében töltött hónapok után, 1944 májusában az Usztasoztag leendő tagjait Rovno városába szállították. Azonban a német légierő állandó bombázása miatt néhány nap múlva az itt létrehozott partizántáborot átköltöztették a nyolc kilométerre keletre lévő Obarovba. Az új táborban a magyar származású partizánok felkészítését szintén egy kommunista magyar emigráns, Nógrádi Sándor¹¹⁰ végezte. Az obarovi táborban májustól-júliusig további hadászati és főleg ideológiai felkészítést kaptak a katonák. Már itt megkezdődött a leendő Uszta partizánosztag személyi állományának tényleges összeállítása és véglegesítése¹¹¹. Ezzel Rákosi Máttyás Nógrádi Sándor táborigazgatót bízta meg.

A partizántáborot Obarovból a Kijev mellett található Szvjatosinóba költöztették át 1944 júliusában a stratégiailag fontos kijevi reptér miatt. Szvjatosinóban összetett szervezői munka vette kezdetét, amelyet Rákosi Máttyás vezetett. Vontatottnak látta a partizánok felkészítését, hisz már egy év eltelt ekkor 1943 júliusától, amikor partizánháborúra mozgósított¹¹². A csoportok előkészítése bonyolult logisztikai, hadászati megfontolásokat igényelt, amelynek nem kedvezett a kapkodás. Ezek során gondoskodni kellett a harci felszerelésekről, a működési terület kijelöléséről, a földet érés pontos helyének meghatározásáról, amelyeket döntő többségében az MKP Külföldi Bizottság határozatai írtak elő.¹¹³ Azonban az MKP Külföldi Bizottsága nem rendelkezett szuverén joggal a partizánok felkészítésében, amit fokozatosan a magyar kommunista emigránsoknak is tudomásul kellett venni. A magyar

¹⁰⁹ USZTA GYULA: *A jót akarni kell!* Budapest, 1989, Zrínyi Katonai Kiadó. 64. p.

¹¹⁰ Nógrádi Sándor (1894–1971). Füleken született. Már 1919-től tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának. A Tanácsköztársaság bukása után Csehszlovákiába ment. 1923–1943 között a Kommunista Ifjúsági Internacionálé, illetve az Internacionálé megbízásából tevékenykedett Romániában, Csehszlovákiában, Németországban, Ausztriában, Svájcban és Franciaországban. 1944-ben a Kossuth Rádió egyik szerkesztője. 1944 májusától a partizánképzés egyik fő szervezője. 1944. október 8-án ő maga is bevetésre indul és a salgótarjáni szénmedencében ér földet. A háború után 1948 decemberétől 1956-ig honvédelmi miniszterhelyettes és a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnöke. Haláláig tagja a Magyar Kommunista Pártnak, a Magyar Dolgozók Pártjának, illetve a Magyar Szocialista Munkáspártnak.

¹¹¹ NÓGRÁDI SÁNDOR: *Emlékeimből*. Budapest, 1961, Kossuth Könyvkiadó. 244. p.

¹¹² Visszaemlékezésében Rákosi Máttyás elítélte a magyarországi kommunista mozgalmat mivel nem, illetve későn kezdett hozzá a hazai partizánszervezkedéshez. A partizánszervezkedés tekintetében irigykedve figyelte a szomszédos országok önszerveződését, például Titó tevékenységét. Lásd bővebben. RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések*, i. m. 129. p.

¹¹³ NÓGRÁDI SÁNDOR: *Emlékeimből*, i. m. 244. p.

emigráció ugyanis az 1942 májusában létrejött USPD (a Partizánmozgalom Ukrán Törzse eredeti orosz megnevezésének mozaikszava) szigorú felügyelete alatt látta el az egykori magyar honvédekből álló partizánosztatok felkészítését, szervezését. 1944. július 1-től az MKP Külföldi Bizottság sorozatos tárgyalásokat folytatott az USPD-vel a szervezendő partizán csoportok felszerelésének, összetételének, feladatának, bevetésének tárgyában¹¹⁴. A tárgyalások eredményeként 1944. július 18-án az USPD hozzájárult ahhoz, hogy egy a döntő többségében egykori magyar honvédekből álló partizánegység is bevetésre kerüljön.¹¹⁵ Ez az alakulat volt részben az Uszta Gyula által vezetett partizán csoport (15 fő magyar származású, nyolc fő szovjet partizán)¹¹⁶, illetve az előbbi osztaggal egy időben bevetett Szőnyi Márton-csoport¹¹⁷ is.

1944. augusztus 1-jén az USPD-vel folytatott tárgyalások eredményeként Tyimofej Sztrokács¹¹⁸ altábornagy által kiadott parancsa értelmében Kijev-Szvjatosinó városban megalakult egy 23 fős partizánosztag, azzal a céllal, hogy Kárpátalján diverzáns és hírszerző tevékenységet fejtsen ki az ellenség hátsó részében¹¹⁹. Még aznap Uszta Gyulát a szvjatosinói táborban Nógrádi Sándor beszélgetésre hívta. Tudomására hozta, hogy ő lesz a vezetője a partizánalakulatnak és vázolta a legfontosabb feladatokat. A beszélgetés további részében Nógrádi átadta Usztának azt a parancsot, amely Sztrokács altábornagy kézjegyével volt ellátva. Az osztag 23 főből állt össze (15 fő magyar származású, nyolc pedig szovjet). Az osztag a következő személyekből állt: Uszta Gyula osztagparancsnok, Hamburger Sándor politikai biztos, Georgij Viktorovics Kaznacsajev törzsparancsnok, Mihail Alekszandrovics Gotovcev

¹¹⁴ Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban PIL) 501. f., 1. cs., 28. ő. c., 2. p.

¹¹⁵ Uo. 5. p.

¹¹⁶ DOMBRÁDY LÓRÁND, NAGY GÁBOR: *Fegyverrel a hazáért*. Budapest, 1980, Kossuth Könyvkiadó. 180. p.

¹¹⁷ Szőnyi Márton (1918–1944), hivatásos honvédtiszt. Uszta Gyula csoporttársa volt a krasznogorszki partizániskolában és vele egy időben jelölték ki partizán munkára. A Szőnyi-osztag is csakúgy, mint az Uszta 1944. augusztus 8-án indult bevetésre Kijevből. Az osztag 1944 júliusában alakult Szvjatosinóban. A parancsnoka Szőnyi Márton, politikai biztosa Ősz Szabó János volt. A nyolc magyar származású és öt szovjet partizán a Bükk-hegység felett került ledobásra, a Domaháza és Járdányháza közötti erdősségre. Az osztag azonban nem tudott hatékony diverzáns akciókba kezdeni, mivel a csendőrség és a honvédség alakulatai egy hónap alatt felszámolták az osztagot. Szőnyi Márton parancsnokot 1944. szeptember 7-én Macskástanyán a csendőrök tűzharcban lelőtték. LIPTAI ERVIN: *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom. Kislekikon*. Budapest, 1987, Kossuth Könyvkiadó. 319. p.

¹¹⁸ Tyimofej Sztrokács (1903–1963). Asztrahányban született. Hivatásos katona. Már a polgárháborúban is részt vett. Az ukrán partizánmozgalom egyik szervezője. 1927-től a Szovjet Kommunista Párt tagja. Ekkor határári szolgálatot teljesített. 1940-től Ukrajna belügyminiszter-helyettese. A német támadás során a különleges katonai védelem aktív résztvevője, Kijev védelmének szervezője. 1942 májusától 1944 végéig a USPD-nek parancsnoka, altábornagyi rendfokozatban. A háború után 1946–1956 között Ukrajna belügyminisztere, 1956–1957-ben a Szovjetunió belügyminiszterének első helyettese.

¹¹⁹ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen*. Budapest, 1969, Zrínyi Katonai Kiadó. 324. p.

rádiókezelő, Nyikolaj Avdonyin rádiókezelő, Viktor Gorgyijenko tüzserész, Kovács István agitátor, Izrael Miklós agitátor, lövész, Borbola Mihály felderítő, tüzserész, Sédy Lóránd agitátor, Salamon Márkus harcos, Domonkos Ferenc agitátor, Szabó Pál lövész, Orosz Imre, Pápa Ferenc felderítő, csapatorvos, Kövecses Ferenc, Siller György tüzserész, Székely Károly, Borbély Béla lövész, Sass Géza harcos, Polyvás András tüzserész, Halavács Albert erdész, Szemjon Karpov csapatorvos¹²⁰.

A bevetésüket két turnusban látta jónak az USPD. 1944. augusztus 8-án Uszta Gyula vezetésével 14 főt terveztek bevetni a Kárpátokban partizánbázis létrehozása céljából. Az osztag másik részét, a hátramaradó kilenc főt csak akkor kívánták elindítani Horváth (Hamburget) Sándor¹²¹ vezetésével, ha az első osztag már stabil tábort hozott létre¹²².

Az Uszta-osztag megérkezése Kárpátaljára

1944. augusztus 8-án éjjel indult útnak Uszta Gyula parancsnoksága alatt a partizán ejtőernyős osztag első fele – 14 fő – Douglas repülőgéppel és annak négyfős repülő személyzetével. Miután a Bereg vármegyéhez tartozó Beregújfalú község környékén elérték a leugrási pontot¹²³, az osztag ejtőernyővel elhagyta a gépet. A partizánok földet érésének pillanatában az ejtőernyős kiképzés hiánya megbosszulta magát. A gép elhagyása előtti pillanatokban például még maga az osztag parancsnoka, Uszta Gyula is az ejtőernyős ugrás hiányosságain töprengett: *„Arra, hogy életünk első ejtőernyős ugrása veszélyrel is járhat, nem gondoltuk. Bízunk benne, hogy sikerül. Azért hirtelen eszembe villant, hogy végső soron azt sem tudom, hogyan kell elhagyni a gépet: egyenesen kiugrani előre, vagy a gép farka felé? Bosszantott, hogy a kiképzés-*

¹²⁰ Lásd bővebben. PIL. 677. f., 10. cs., 2. ö. e., 1-6. p. A szovjet hadifogságban partizán vagy pártmunkára kiválasztottak jegyzéke. Lásd még. PIL. 299. f., 18. dosszié., 5. p. A partizánok beosztásáról szóló névjegyzék.

¹²¹ Horváth Sándor (1912–1978). Újszászon született. 1929 és 1942 között a Weiss Manfréd Acél és Féműveken dolgozott, ahol 1930-ban tagja lett a Kommunisták Magyarországi Pártjának. Az Országos Ifjúsági Bizottság tagja. 1942-ben a 402. számú büntetőszázzal kivitték a frontra. 1943 januárjában átszökött a szovjet csapatokhoz. Miután elvégezte a krasznogorszki partizán iskolát a Satanasowski partizáncsoportosulásban harcolt. 1944. augusztus 25-én ugrott le ejtőernyővel Kárpátalján az Uszta Gyula egységének utánpótlásaként. A Vörös Hadsereg megszállásáig itt teljesített szolgálatot. 1945-től az állambiztonsági szerveknél dolgozott és 1962-es nyugdíjazásáig itt teljesített szolgálatot.

¹²² USZTA GYULA: *A jól akarni kell*, i. m. 78. p.

¹²³ Munkácsról 15 km-re Beregújfalú község mellett található a Szernye-mocsár. Uszta Gyula a bevetés előkészítésének stádiumában az USPD-nek a mocsárvidéket adta meg a ledobás helyének, ahonnan megfelelő közelségben vannak a tervezett diverzáns akciók célpontjai a Munkács-Beregszász és Munkács-Szolyva közutak. A Szernye-mocsarat Uszta leginkább azért tartotta indokoltnak, mert tisztában volt azzal, hogy az osztag nem kapott ejtőernyős ugrásról kiképzést, és ezért is mérsékelni kívánta a földet éréskor jelentkező veszteségeket. Lásd bővebben: USZTA GYULA: *A jól akarni kell*, i. m. 78. p.

kor nem kérdeztem meg”¹²⁴. Az ejtőernyős kiképzés mellőzése a felkészítésben nemcsak az Uszta-osztagra volt jellemző¹²⁵. A kiképzésre szánt idő – gondolkodok itt elsősorban az ejtőernyős ugrás begyakorlására – csökkentése leginkább Rákosi Mátyás ténykedésének tudható be¹²⁶. A harci kiképzés helyett Rákosi a partizánok politikai és ideológiai képzését tartotta előbbre valónak, bár tény, hogy ezt a véleményét többször is váltogatta 1944 során¹²⁷ jelentős kavargást okozva az osztagok kiképzésében és a már bevetett alakulatok működési céljának meghatározásában. A földet éréskor Uszta szembesült az ugrás „hatékonyságával”. Egy személy – Takács József – halálos, többen pedig könnyebb sérüléseket szenvedtek. Takács József földet éréskor „*teljesen összetörte magát. Sokféle csonttörése és súlyos belső zúzódásai vannak. [...] Még ha kórházba kerülne, akkor sem tudnák megmenteni. Talán fél órája van hátra.*”¹²⁸ – jelentette az osztagorvos, Karpov Uszta Gyulának. Az osztag gyors ütemben összeszedelőzködött, mivel attól tartottak, hogy a keresésükre már valószínűleg a csendőrség mozgósítását. Emiatt úgy határozott az osztagparancsnok, hogy a haldokló Takács társukat hátrahagyva¹²⁹ a

¹²⁴ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 79. p.

¹²⁵ Fazekas József (1905-?) a 407-es különleges munkásszázzal került ki Magyarországról a frontra. 1943. január 20-án szovjet hadifogságba esett. A krasznogorszki antifasiszta iskolában 30 fős csoport politikai kiképzését bízták rá. 1943. december 20-án a Naumov-partizán egységhez vezényelték. Emiatt Kijevbe rendelték, ahol csatlakozott a Naumov-osztaghoz tartó utánpótláshoz, amelyet a tervek szerint légi szállítással kívántak célba juttatni. Bár várta, hogy kap ejtőernyős kiképzést, ez azonban elmaradt. Lásd bővebben. HL. VII. Tgy. Szu/2. Fazekas József: Egy veterán élettörténete. 41-42. p.

¹²⁶ Ejtőernyős kiképzés nem folyt (ugrótorony sem állt rendelkezésre). Csupán az ejtőernyő hajtogatását oktatták és gyakorolták. Lásd bővebben. KIS ANDRÁS: Magyar partizánok a Szovjetunióból. In: *Magyarország 1944. Fejezetek az ellenállás történetéből*. Budapest, 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó, 143. p.

¹²⁷ 1944. április 26-án Rákosi Mátyás így vélekedik a partizánharcra való felkészítésről Sziklai Sándorhoz írt levelében: „[...]már most ajánlatos a hallgatóknak a partizánmunka jelentőségét aláhúzni. [...]Ezúttal nemcsak arról van szó, hogy a hallgatók a maximális politikai nevelést kapják, hanem külön még az előttük álló feladatok szempontjából kell átgéyíteni őket. Különösen azokra a tulajdonságokra kell súlyt helyezni, ami a partizánharcra összefügg: bátorság, becsületesség, talpraesettség, hidegvér, kollektivitás, gyors tájékozódás, eszeség és egészség szempontjából kell őket alaposan megválogatni és formálni.” Lásd bővebben. HL. VII. Tgy. Szu/31. Rákosi Mátyás két levele Sziklai Sándorhoz a partizániskolák ügyeivel kapcsolatban (1944. április – 1944. május) 1-2. p. Ekkor a partizánkiképzés időtartama hat hónap. 1944. szeptember 7-én Rákosi Mátyás mindössze három hétre csökkentette a partizánkiképzés teljes időtartamát. A KMP KÜB ülésén elhangzott bejelentésében felhívta a figyelmet, hogy a robbantást ki kell húzni a tananyagból, helyette lövészetet kell gyorstalpaló tanfolyamokon oktatni, hogy a lehető legtöbb partizán alakulatot lehessen harcra vetni. Lásd bővebben. PIL. 501. f., 1. cs., 28. ö. e., 6. p.

¹²⁸ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 84. p.

¹²⁹ Takács József halálának körülményéről a visszaemlékezések és a fennmaradt csendőrségi iratok egymásnak ellent mondanak jelentős fehér foltot képezve ezzel az osztag működésének történetében. A partizán osztag parancsnoka Uszta Gyula visszaemlékezésében beszámol arról, hogy a haldokló Takácsot – mivel fél órája maradt hátra a csapatorvos jelentése szerint – hátrahagyja, mert hátráltatja az osztagot a – véleménye szerint már mozgósított – gyors elmenekülésben csendőrség elől. Miután eltávolodtak Takácstól, lövésre lettek figyelmesek, amelyből Uszta úgy állapította meg, hogy Takács öngyilkos lett. Lásd bővebben. USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 85. p.

Azonban annak, hogy Takács József öngyilkos lett, ellentmondani látszik a M. Kir. Kárpáti Honvéd Közigazgatási és Gazdasági Parancsnokság (továbbiakban: KG) hivatalos jelentése, miszerint: „F. hó 11-én, 23

biztonságosabbnak látszó 1086 méter magas Buzsora és a 967 méter magas Martinszki Kameny-csúcs körzetébe vonulnak¹³⁰.

Uszta Gyula – jól ismerve a terület földrajzi adottságait – a menekülési útvonalat a földet érés helyétől északkeleti irányban, Kissarkad–Nyírjesújfalu–Árdánháza–Bród–Buzsora felé határozta meg. E 30 km-es menekülési útvonal jelentős erőpróbát jelentett az osztagnak, amelyre Uszta belátása szerint nem is voltak kellő mértékben felkészülve. Ugyanis az osztag majd két héten keresztül tétlenül, teljes fegyverzetben várta a bevetését 1944. július végén–augusztus elején¹³¹. Közben a magyar rendvédelmi szervek is tudomást szereztek újabb¹³² ejtőernyős partizánok érkezéséről. A nagyberegi csendőrörs 1944. augusztus 10-én a terep átfésülése után tette meg jelentését a m. kir. központi csendőrnnyomozó parancsnokságnak. A csendőrnnyomozók helyszínre érkezése után Beregújfalu községtől északi irányban három km-re a fákra fennakadva nyolc darab ejtőernyőt találtak. A terület alaposabb szemrevételezését követően a fákra lemászási nyomokra, azokat követve pedig Beregújfalutól északkeletre hat km-re pedig friss partizán lábnyomokra és ruhadarabokra bukkantak a csendőrnnyomozók¹³³. A nyomozás során még négy további ejtőernyőt is találtak, így összesen már 12 főre tették a leereszkedett szovjet partizánok számát, akik után a kutatást folytatták¹³⁴. A Buzsora felé menekülő partizánok belebotlottak a 357. német gyaloghadosztály egy kisebb csapatába, amely pihentetés és feltöltés céljából volt Beregújfalu körze-

---

b-kor Beregújfalutól északra az erdőben megtalálták a leugrott egyik szovjet partizán hulláját, aki a f. hó 8/9-én éjjeli leugrásnál zúzódásokat szenvedett és társai agyonlőtték. A hullán honvéd egyenruha volt. Személyazonosságát nem lehetett megállapítani.” Lásd bővebben. MNLO K 149., 274. cs., 2. tét., 1944-2-1019., 631. p.

¹³⁰ A Velikiy Gyl hegyvonulat csúcsai.

¹³¹ USZTA GYULA: *A jól akarni kell*, i. m. 87. p.

¹³² 1944. július közepétől ejtőernyős leszállást is észleltek a helyi belügyi szervek, illetve a lakosság. 1944. július 9-én ért földet a Rónahavasokon Viktor Burij egy kisebb partizánosztaggal. A kilenc ejtőernyős a szerencsétlen ejtőernyős ugrás miatt súlyos zúzódásokat szenvedett. 1944. július 10-én ért földet szintén a Rónahavasok környékén Iván Maszlov osztaga (15 fő). A földet érés pillanatában megjelent csendőr egységek szétugrasztották az ejtőernyősöket, egyeseket elfogtak vagy tűzharcban megöltek. Az egység nagy része az erdőben rejtőzött várva az alkalmat, hogy csatlakozzon az újabb partizánegységekhez. 1944. július 21-én ért földet Alekszandr Tkankó parancsnok (12 fő), aki stabil bázist épített ki a Rónahavasokon. Lásd bővebben. B. Н. НЕМЯТЫЙ, Д. Ф. ГРИГОРОВИЧ, П. И. ДЕНИСЕНКО, В. А. ЗАМАЙНСКИЙ: *Подвигом прославленные. Герой советского союза – партизаны и подпольщики украинцы в годы Великой Отечественной войны*. Киев, 1985, Политической литературы Украины. 340-343. st.

¹³³ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 229. p.

¹³⁴ Uo. 231. p.

tében.¹³⁵ A 357. német hadosztály parancsnoksága Nyírjesújfalu községben, amelyet Holm vezérőrnagy vezetett¹³⁶.

Kétnapi gyalogmenet után a partizánosztag elérte a Buzsorát és nekilátott feladatának – egy bázis kiépítéséhez, hogy az egység másik felének, illetve további partizánalakulat fogadására is készen álljon.

Az Uszta-osztag feladata és tevékenysége

Az Uszta-osztag működése két markánsan elkülöníthető időszakra osztható:

1. 1944. augusztus 8. – szeptember 15. Ez leginkább a helyi lakosság agitálásának időszaka, emellett hírszerzés a magyar és német csapatmozgásokról.
2. 1944. szeptember 15. – október 26. A harctevékenység megkezdése, diverzáns akciók végzése.

A diverzáns tevékenységekhez nélkülözhetetlen robbanóanyag hiányában az osztag tevékenysége agitációs és hírszerzési feladatokra korlátozódott 1944. szeptember közepéig.

Közben sikerült megteremteni az első rádiókapcsolatot augusztus 11-én Kijevvel és jelenteni, hogy az osztag elérte a Buzsorát, és készen áll rakomány és emberek fogadására¹³⁷. Azonban a magyar honvédelem is megkezdte a partizánok felkutatását. Uszta parancsnok visszaemlékezésében arról számol be ezzel kapcsolatban, hogy a partizánok elfogása érdekében a magyar honvédség egységei nagy mennyiségű csapatösszevonásokat hajtottak végre a Munkács-Ilosva, az Ilosva-Kerecke és a Kerecke-Szolyva közötti erdős szakaszokon. Ezzel kívánták – Uszta szerint – bekeríteni a partizánosztagot, akik ekkor a Buzsora-csúcs közelében rejtőztek. Másnap augusztus 12-én a magyar katonai alakulatok megindították a Buzsora és Martinszkij Kameny hegycsú-

¹³⁵ Uszta Gyula memoárjában közli, hogy a Buzsora felé tartó úton egy elfogott német katonától megtudták, hogy a 357. német gyalogos hadosztályt nem a partizánok felkutatására vezényelték Beregújfalu környékére. 1944 végére azonban Uszta Gyula és politikai tisztje, Horváth (Hamburger) Sándor által az USPD-hez felterjesztett beszámoló jelentésükben ennek ellenkezőjét jegyezték fel. Az említett német hadosztályról a következőket írták: „*Augusztus 9-én a 357. német gyalogos hadosztály Novoje Szelóban (Mukacsevótól 15 km-re) állomásozó egységei értesülve az ejtőernyősök ledobásáról, hajtóvadászatot indítottak a leszállás körzetében.*” – KTÁL Fond FP-3485., op. 1., od. zb. 4., 7. p. Közben nem német, hanem a m. kir. 13. gyaloghadosztály, 13. felderítő zászlóalját vezényelték el Beregszász környékéről partizánüldözésre. Lásd bővebben. HL. VII. Tgy. 3346. Tömöry Jenő: A m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztály története. 1944. március 19.–1945. szeptember 20. 11. p. Uszta Gyula beszámoló jelentésében jelentős mértékben felnagyította az üldözésükre küldött katonai egység létszámát. Míg a valóságban egy békeállományú magyar zászlóalj (300-350 fő) indult a partizánok keresésére, addig Uszta egy teljes német hadosztály (10-18 ezer között változott) részvételét jegyezte fel, ami jelentős különbség.

¹³⁶ HL. VII. Tgy. 3346. Tömöry Jenő: A m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztály története. 1944. március 19.–1945. szeptember 20. 13. p.

¹³⁷ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 350. p.

csok alapos átkutatását. Az osztag a falvakat is átkutató magyar egységek elől lakatlan, nehezen megközelíthető erdőrészen rejtőzött el. Augusztus 15-re a magyar katonai egységek befejezték a kutatást.¹³⁸ A m. kir. honvédség sorából ténylegesen mozgósítottak katonai egységeket a partizánok felkutatására. Nevezetesen a m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztály 3. gyalogezredéhez tartozó 13. felderítő zászlóaljat békeállománnyal¹³⁹. A felderítő zászlóaljak a klaszszikus felderítési feladatokat ekkor már a honvédség beszűkülő lehetőségei miatt nem minden esetben tudták megvalósítani, kevés kivételtől eltekintve védelmi feladatokat láttak el. 1944-re egyre gyakrabban vetették be az ilyen egységeket a partizánmozgalom letörésére.¹⁴⁰ Azonban nagy valószínűség szerint Uszta a felkutatásukra küldött honvéd katonai egységeket erősen túlértékelhette, ugyanis az általa felsorolt védelmi vonal biztosításához egy zászlóalj, amely ekkor békeállománnyal rendelkezett (300–350 fő) nem képes.

Azonban a magyar katonai jelenlét a térségben még jó néhány napig működött. Ugyanis a terveknek megfelelően augusztus 17-én Ilonca községbe az erdei, hegyi harcok gyakorlására megérkeztek a m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztály ez idáig hiányzó zászlóaljai. Mivel a hadgyakorlat elmaradt¹⁴¹, a mielőbbi frontra szállítás miatt a hadosztály alakulatait gyalogmenetben Szolvyára irányították bevonagolózásra. Az Uszta-osztag ismét a Buzsora csúcsra vonult, és leadta rádiótelegramját Kijevnek, amelyben csakúgy, mint az elsőben az utánpótlás mielőbbi megküldését kérte az USPD-től. Még ezen a napon az osztag megküldte Kijevnek a várható utánpótlás pontos ledobási területét.

¹³⁸ KTÁL Fond FP-3485., op. 1., od. zb. 4., 17. p.

¹³⁹ HL. VII. Tgy. 3346. Tömöry Jenő: A m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztály története. 1944. március 19.–1945. szeptember 20. 11. p.

¹⁴⁰ HORVÁTH CSABA: A magyar harcászati-hadművelési felderítés története 1918–1990. *Felderítő Szemle* VII. évf. 2008. 11. sz. 139–140. p.

¹⁴¹ HL. VII. Tgy. 3346. Tömöry Jenő: A m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztály története. 1944. március 19.–1945. szeptember 20. 14–17. p.

A m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztály 1944. augusztus 15-re teljes egészében megérkezett a tervbe vett hadgyakorlat helyszínére Iloncára és egységei elfoglalták az elszállásolásra kijelölt községeket. Tömöry Jenő a hadosztály vezérőrnagya, a hegyi kiképzés kezdetének augusztus 17-t határozta meg, tehát adott egy teljes napot a gyalogmenettől és a zuhogó esőtől elfáradt katonáknak a regenerálódásra. Megérkezésük napján, augusztus 15-én kiadta a mindenkire vonatkozó 101./13. ho. I.a. 1944. VIII. 15. számú intézkedését. Ebben Tömöry vezérőrnagy pontosan meghatározta a m. kir. 13. gyaloghadosztály alegységeinek gyakorló területeit a környező Veliki Gyil hegységben. Így a hadosztályhoz tartozó 20. gyalogezred erdei hadgyakorlatának helyszínül többek között a 1086 m magas Buzsorát jelölte ki, ahol ekkor az Uszta-osztag rejtőzködött az üldözői elől. Azonban az Uszta-osztag számára végzetesnek bizonyuló kiképzési gyakorlatra nem került sor, mert 1944. augusztus 16-án 22 órakor Hankovszky Gyula hadosztály-parancsnok tájékoztatta Tömöry Jenőt, hogy a kiképzést el sem kezdheti a hadosztály, hisz augusztus 19-i dátummal a m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztályt a m. kir. 1. honvéd hadsereg parancsnoksága a Hunyadi-állásba osztotta be frontszolgálatra. Így az Uszta-osztag tulajdonképpen csak a magyar hadosztályparancsnak és a fronton kialakuló harcászati helyzetnek köszönhetően menekült meg a jól felfegyverzett 20. gyalogezred hadgyakorlatától a Buzsorán.

A rádió üzenetek elküldése után Uszta és osztaga megkezdte a kapcsolat kiépítését a helybeli lakossággal, elsőként a Buzsorához közel lévő falvakban, Nagyábránkán és Martinkán. A helybeliek közül akadtak, akik a rég nem látott ismerősöknek – mivel magyar honvédekként váltak el tőlük és többjüket a magyar honvédség egyenruhájában láttak ismét újra – segítséget nyújtottak, élelmiszert, illetve információkat gyűjtöttek az őket időközönként felkéréső partizánoknak a magyar és német csapatmozgásokról. Egy ilyen agitációs jellegű alkalommal az osztag két tagja, Halavács Albert és Borbola Mihály felderítők értesültek arról egy martinkai lakostól, hogy tőlük északra más szovjet partizánok is tevékenykednek¹⁴².

Közben újabb nagyfokú partizánellenes tevékenységbe kezdtek a magyar katonai alegységek, csendőrökkel megerősítve. Usztáék táviratokkal „bombázták” Kijvet az utánpótlás megküldésének halogatásával kapcsolatban.

1944. augusztus 25-én reggel Kijevből elindult az Uszta-osztag második fele (kilenc fő)¹⁴³ Douglas repülőgéppel Horváth Sándor parancsnoksága alatt.¹⁴⁴ Két másik gép is útra kelt, amelyek közül az egyik a diverzánsakciók végzéséhez szükséges felszerelést (főként TNT-t, lőszert, kézigránátot stb.), a másik a Priscsepa Iván¹⁴⁵ parancsnoksága alatt megszervezett partizán osztagot szállított. Ez az osztag a tervek szerint az Uszta-bázison leszállva más működési területre vonult volna át¹⁴⁶. Az első repülőgép 12 embert dobott le, akik a leszálláskor szétszóródtak. A helyszínen lévő Uszta Gyula és egysége azonnal megkezdte a földet ért ejtőernyős társak összegyűjtését. A földet ért kilenc emberből Kövecses Ferenc, Székely Károly és Orosz Imre súlyos zúzódásokat szenvedtek. Lackó Imre pedig eltűnt. A Priscsepa-osztag ugrása sem sikerült sokkal jobban, mint az Uszta-egységé. Az ugrás során többen eltűntek, többen pedig súlyos lábsérüléseket szenvedtek.¹⁴⁷ Eltűntnek nyilvánították Gál Józsefet is a Priscsepa-osztag fegyveresét, akit a csendőrök fogtak el és szállí-

¹⁴² A USPD nem közölte Uszta Gyulával, hogy Kárpátalján már működnek szovjet csoportok, nevezetesen a Rónahavasok körzetében Alekszandr Tkankó parancsnoksága alatt. Ez katonai megfontolásból történt, hisz elfogásuk esetén nem szivárogtathatnak ki értékes információkat a többi egységről. USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 108. p.

¹⁴³ Hamburger Sándor, Kövecses Ferenc, Izrael Miklós, Székely Károly, Pápa Ferenc, Borbély Béla, Orosz Imre, Lackó Imre, Szabó Pál.

¹⁴⁴ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 324. p.

¹⁴⁵ Priscsepa Iván (1921–1984). A Szovjetunióban Szorohosicsi községében született. 1941-ben a Vörös Hadsereg őrnagya. A német előretörés idején a csernyigovi területen partizánharcba kezdett. 1943-ban beolvadt a Scsorsz partizánegységbe. Miután egyesült osztaga a Vörös Hadsereggel Szvjatosinóba irányították és 1944. augusztus 26-án bevetették Kárpátalján a 22 fős osztag parancsnokaként. A bevetése sikertelen lett, így megmaradt embereivel egyesült Uszta Gyula osztagával. A második világháború után a közbiztonsági szolgálatnál tevékenykedett, majd Ukrajna Belügyminisztériumában. Ungváron telepedett le, és itt is halt meg.

¹⁴⁶ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 116. p.

¹⁴⁷ KTÁL Fond FP-3485., op. 1., od. zb. 4., 19. p.

tottak Budapestre.¹⁴⁸ Az Uszta-csoport rádiójáról a Priscsepa-osztag rádiója, Hajló Mária rádióüzenetben értesítette Kijevet a megérkezés körülményeiről és a leszállás eredményeiről. Közben folyt az utolsó gép keresése, amely ismeretlen okok miatt lezuhant. A kereső csapat Uszta Gyula, Szabó Pál, Georgij Kaznacsajev és Hamburger Sándor rövid időn belül megtalálták a lezuhant és égő harmadik gépet. A gép lezuhanásakor a diverzáns tevékenységhez szükséges robbanóanyag, fegyverzet és minden más ellátmány odaveszett. A Priscsepa-osztagból a megsemmisült gépben veszítették életüket Borhegyi Balázs, Iván Tatjenyenkó, Anatolij Szejfulin, Alekszandr Szerij, Salamon István, Borku Lajos, Ulicsényi Zoltán, Sujer Ferenc, Szabó József. A halottakon kívül a Priscsepa-osztag tagjai kilencen maradtak¹⁴⁹.

Mivel az Uszta-osztag ellátmánya megsemmisült a lezuhant gépben, és további utánpótlásra sem sok esély látszott, a partizáncsapat még inkább rákényszerült a helyi forrásokra, illetve a lakosság támogatására vagy fosztogatására. Tovább végezték a propagandamunkát és az információszerzést, mivel a diverzáns célú robbantások végzéséhez eszköz továbbra sem állt a rendelkezésükre. A magyar szervek egyre inkább kénytelenek voltak szembenézni a szovjet partizánokkal¹⁵⁰.

A kijevei főhadiszállásnak augusztus 26-án, 27-én, 29-én, 31-én és szeptember 2-án is tájékoztatást adott az Uszta-osztag a Priscsepa-osztag állományáról és a fejleményekről, illetve az eltűntek kereséséről¹⁵¹. A csendőrség és a katonai egységek augusztus 26-án ismét megkezdtek a Buzsora-hegy átkutatását értesülve az újabb ellenséges berepülésről. Emiatt Uszta és Priscsepa úgy döntött, hogy a bázisukat ideiglenesen áttelepítik a Buzsoráról a Nagyábránka község mellett lévő, viszonylag nagy kiterjedésű cserjés útelágazáshoz. Miután a Buzsora átfésülését a magyar rendvédelmi szervek befejezték – erről a helybeli lakosságtól értesültek –, az Uszta-osztag visszatért és beszámoló rádióüzenetben értesítette Kijevet az eseményekről¹⁵².

Közben a partizánosztag felderítői folytatták a katonai jellegű hírszerzést és a hangulatkeltést a lakosság körében. A helybeliek körében végzett propaganda hatására a lakosság, illetve a német alakulatoktól megszököő szovjet katonák csatlakoztak az osztaghoz, ami így létszámát tekintve szeptember

¹⁴⁸ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 121. p.

¹⁴⁹ Uo. 125. p.

¹⁵⁰ MNL OL K 149., 651. 6./1944., III. kötet. 64. p.

¹⁵¹ Bár Uszta Gyula parancsnok augusztus-szeptember fordulóján láthatólag törekedett intenzív kapcsolatot fenntartani rádióüzenetek formájában a kijevei főhadiszállással, azonban ez Rákosi Mátyás meglátása szerint nem volt elegendő. Lásd bővebben. RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések*, i. m. 127. p.

¹⁵² USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 131. p.

elejétől fokozatosan növekedett. Ezzel párhuzamosan kémkedő felderítéseket is végeztek, amelyek során olykor a partizánok fegyveres összetűzésükbe keveredtek a felszámolásukra kiküldött csendőrökkel, illetve a katonai alakulatokkal. Egyik ilyen alkalommal önként megadta magát Radák József, partizán a feljük közelítő csendőrségnek.

A csapat parancsnoka, Uszta 1944. szeptember 2-án befejezettnek tekintette az utánpótlásnak szánt osztag eltűntjei utáni kutatást, és rádióüzenetben arra kérte a főhadiszállást, hogy küldjenek ellátmányt és robbanóanyagot. Rákosi Mátyás válaszolva rádiógram formájában pontos jelentést kért Usztától a Priscsepa-osztag állapotáról¹⁵³. Még aznap Uszta Gyula beszámolt az osztagok helyzetéről, ahogy azt kérte Rákosi, azonban az utánpótlás megküldése továbbra is váratott magára. E napon az osztag tagjai közül ketten összetűzésbe keveredtek két helybeli ruszin nemzetiségű lakossal az Ilonca és Roszos községeket összekötő úton. A hivatalos csendőrségi jelentés szerint a partizánok kifosztották a két helybelit¹⁵⁴.

A megfelelő fegyverzet hiányában a nagyobb vállalkozásokba az osztag még mindig vonakodott belekezdeni. A szükségletek beszerzése céljából azonban a kisebb, elhagyatott célpontok egyre gyakrabban váltak áldozataikká. Így történt szeptember 3-án a Szuhabaranka község határában található erdészháznál is, amit alaposan kiürítettek¹⁵⁵.

A németektől megszökött újabb szovjet katonák csatlakoztak a partizánokhoz, illetve előkerült az eltűntnek hitt Ihász Miklós is. Szeptember 5-én Uszta a partizánosztag jelentős számú növekedéséről tájékoztatta Kijevet, illetve nyomtatékosan kérte az utánpótlás mielőbbi elindítását. Másnap megérkezett a rádióüzenet Tyimofej Sztrokácstól az utánpótlással kapcsolatban: *„Mihelyst lehet, segítünk. Tanúsítson nagyobb kezdeményezőkésséget és több aktivitást. Fegyvert, lőszert szerezzen az ellenségtől, működjenek együtt”*¹⁵⁶. A

¹⁵³ Rákosi Mátyás és Tyimofej Sztrokács rádióüzenete 1944. szeptember 3-án: *„Miért nem válaszolnak a kérdésekre? Határozottan követeljük a választ. Név szerint kik vannak az önök osztagában. Miért hallgat Priscsepa osztaga állapotáról. Hol vannak Hajló és Kotyehnyikov rádiók. Amíg nem kapunk felvilágosítást osztagaik helyzetéről, addig nem küldünk repülőgépet.”* Lásd bővebben. HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 352. p.

¹⁵⁴ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 275. p.

¹⁵⁵ Uo. 275. p.

¹⁵⁶ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 353. p.

Itt kell megjegyezni egy érdekes tény. Mízerint az Uszta-Priscsepa osztag számára hadifelszerelést csak szeptember 15-én küldött másfél hónap tétlenség után az USPD. Ellenben a július eleje óta Ungvártól északra, a Rónahavasok környékén Alekszander Tkankó parancsnoksága alatt tevékenykedő, döntő többségében szovjet partizánosztagnak szinte minden nap, szeptember 2-án, 7-én, 8-án, 9-én, 10-én, 11-én, 12-én, összesen kilenc repülőgéppel utánpótlást szállítottak. Az egykori magyar honvédekből álló partizánosztagokhoz az USPD viszonya sajátos volt. Erre jelentős mértékben ráerősít Tyimofej Sztrokács Alekszandr Tkankó parancsnoknak és a Rákóczi-partizánosztagnak is elküldött egyik szeptemberi telegramja: *„A Partizánmozgalom Ukrán*

távirat továbbá azt is parancsba adta, hogy a két partizánosztag vonja össze személyi állományát és működjön együtt. Ennek értelmében másnap, szeptember 6-án az Uszta- és a Priscsepa-osztag hivatalosan is egyesült és, nyilván propagandacélból, felvették a Rákóczi-partizánosztag nevet¹⁵⁷.

Szeptember 6-a és 15-e között az osztag tevékenységét továbbra is első-sorban az agitáció jellemezte. Ezt a tétlen időszakot Uszta Gyula visszaemlékezésében így foglalta össze egy mondatban: „*Folyt az erőgyűjtésünk, hogy végre felszerelten, komolyabb akciókat kezdjünk az ellenséges csapatok ellen.*”¹⁵⁸ Az agitációs munka ténylegesen sikeres volt, az osztag létszáma ugyanis fokozatosan növekedett, szeptember 15-re már 100 fő körül volt. Ez, illetve a passzív harci időszak lehetővé tette, hogy összeállítsák a harci egységeket, a szakaszokat (30–40 fő) és rajokat. A létszám alapján mód nyílt arra, hogy két szakaszt állítsanak fel. Az első szakasz vezetője Georgij Kuzmics lett, míg a másodiké Fjodor Krjucskov parancsnok. Közben szeptember 7-én újabb üzenet érkezett rádión Kijevből: „*A nehézségek elkerülhetetlenek, de le kell tudni azokat győzni. Vonuljanak délre a Debrecéntől északrafelre elterülő erdőségekbe. Ott kitűnőek a feltételek a partizánok fejlődésére és tevékenységére. Fegyvert, szállítmányt adunk. Sztrokács.*”¹⁵⁹ Az üzenet tartalma elbizonytalanította az osztagot. A parancs Tyimofej Sztrokács altábornagyra nem jellemző ésszerűtlen harci utasításokat tartalmazott. Épp ezért az volt a gyanúja a partizánegységnek, hogy nagy valószínűség szerint az utasítás Rákosi műve. Az osztag végül nem teljesítette a parancsot, mivel egyetértettek abban, hogy a magyar és a német csapatösszevonások miatt semmi esélyük nem mutatkozott arra, hogy jelentősebb összetűzés nélkül eljuthatnak Debrecen környékére, különösen a megfelelő fegyverzet hiányában.

Szeptember 9-én Kijevnek küldött táviratában Uszta továbbra is az utánpótlás mielőbbi megküldését kérte.¹⁶⁰ Az egyre növekvő osztagnak ugyanis

---

Törzshez tartozó minden parancsnoknak! Több partizánosztag is harcot vív a Vörös Hadsereg támadásaiban az ellenséggel, és sürgősen szükségük van fegyverekre és lőszerre az ellenség hátsóterületén is. Néhány szakaszvezető azonban pánikhangulatában követeli, hogy küldjünk sürgősen repülőket és dobjunk le fegyvereket, katonai felszerelést és még sok minden mást. Javasolom valamennyi vezetőnek, hogy már rég meg kellett volna érteni, felfogni, hogy a partizán háborúban fegyvereket és hadifelszerelést az ellenségtől kell megszerezni határozottan és bátran, nem pedig ülni és várni a repülő érkezését. Az őszi időjárás miatt a repülés nehezített. Ezért az ellenség fegyvereit kell felhasználni. Aláírás: Sztrokács.” – lásd bővebben: KTÁL. P-1927., op. 1., od. zb. 2., 8-9. p. E rádiógramban Sztrokács altábornagy a Rákóczi-partizánosztag harci hozzáállására célzott, bár ezt nem nevesítette. Ugyanis 1944 szeptemberében Alekszander Tkankó osztagán kívül csak a Rákóczi-partizánosztaggal tartott intenzív rádiókapcsolatot az USPD, és más jelentős partizáncsoport nem is tartózkodott Kárpátalja területén.

¹⁵⁷ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 143. p.

¹⁵⁸ Uo. 143. p.

¹⁵⁹ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, 353. p.

¹⁶⁰ Uo. 354. p.

súlyos problémát jelentett az emberek felfegyverzése és élelmezése. Az igazi gondot az egyre nagyobb mennyiségű élelem biztosítása okozta. Ezt döntő többségében a Velikij Gyl hegységet környező falvakból rabolta össze az osztag. Így szeptember 13-án Kenézpatakon, Plávján és Nagyábránka községekben oroztak el élelmet a helybeliektől az Rákóczi-partizánosztag emberei. Ezeket az élelemszerző utakat hírszerzési tevékenységgel kötötték egybe. Feltérképezték a községek lakosai között kiosztott fegyvermennyiséget, a magyar- és német katonai alakulatok minőségét, a csendőrség számát, illetve a gyors mozgás érdekében az erdei utakat¹⁶¹.

Bár utánpótlás és megfelelő mennyiségű hadifelszerelés még nem állt az osztag rendelkezésére¹⁶², mégis aktív harci cselekménybe kezdett szeptember 15-én Uszta Gyula parancsai alapján. Ennek első lépését jelentette, hogy a kijelölt két szakasz (Georgij Kuzmics vezetésével az 1. szakasz 38 fő; Fjodor Krjucskov irányításával pedig a 2. szakasz 39 fő) elfoglalta működési területét. Harminchárom fő a Rákóczi-partizánosztag bázisán maradt és a környék falvaiban fejtett ki propaganda tevékenységet.

Szeptember 15-én az 1. szakasz azt a feladatot kapta, hogy a Szolyva-Havasalja műúton lesből intézett rajtaütéseket hajtson végre¹⁶³. A szakasz megkezdte felvonulását az említett területre, eközben több községben agitáltak a Vörös Hadsereg érkezéséről, harcairól, a Szovjetunió politikai rendszeréről¹⁶⁴. Szeptember 16-án Duszina község határában a szakasz megállt. Négy fő Halavács Albert vezetésével elhatározta – Uszta Gyula visszaemlékezése szerint a helybeli lakosok kérésére –, hogy leszámol a község magyar jegyzőjével. Sötétedés után a feladatra kijelölt négy partizán rátört Gállos Lajos körjegyzőre¹⁶⁵, aki lehetőségekhez mérten igyekezett védekezni. Tűzharc alakult ki, amelynek végén a partizánok felülkerekedtek és lefegyverezték a jegyzőt. Kényszerítésükre kinyitotta a jegyzői hivatalban lévő páncélszekrényt, amelyből a partizánok zsákmányoltak négy puskát. A jegyzőt kivon-

¹⁶¹ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 281. p.

¹⁶² Az osztag 1944. augusztus végén 28 géppisztollyal két darab golyószóróval és ezekhez 6 ezer lőszerrel rendelkezett. Ezek mellett 30 kézigranátal, illetve egy darab puskával. Nagy valószínűséggel ennyi municióval kezdett bele a diverzáns tevékenységbe szeptember 15-én a Rákóczi-partizánosztag két szakasza, közel 80 ember. A szeptember 23-án megérkező utánpótlásnak köszönhetően az osztag immár 44 géppisztollyal, továbbra is két golyószóróval, illetve ezekhez 20 ezer lőszerrel rendelkezett. Lásd bővebben. HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 323. p.

¹⁶³ KTÁL Fond FP-3485., op. 1., od. zb. 4., 10. p.

¹⁶⁴ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 337. p.

¹⁶⁵ A partizánok beszámolójában nem említik a jegyző nevét. Nagy a valószínűsége annak, hogy nem is tudták. Gállos Lajos 1944. február 1-jén lett kinevezve a duszinai körjegyzőség élére. Lásd bővebben. KTÁL Fond 151., op. 1., od. zb. 36., 10. p.

szolták és a falu határában föbe lőtték¹⁶⁶. A támadást biztosító szakasz többi része ezalatt a község mellett húzódó távbeszélő vezetékeket rongálta meg. A hivatalos csendőrijelentés meglehetősen túlértékelte a támadást végrehajtó és biztosító partizánok számát, ugyanis abban 100 partizán részvételét feltételezte¹⁶⁷. A támadás után a szakasz tovább haladt északnyugatra, és elérte Havasalja községet, illetve annak határát. A műút mellett Kuzmics Ivancov parancsnoksága alatt a szakasz rejtékhelyet alakított ki, hogy a forgalmas útszakaszon lesből intézzenek támadást a közlekedő magyar- és német alakulatokra¹⁶⁸.

Az útvonalon több magyar és német katonai gépkocsi haladt el. Azonban a csapat parancsnoka, Kuzmics Ivancov egy kisebb katonai kötelék teljes elpusztítását vette tervbe, így vártak. Egy álló napig, míg feltűnt két gépkocsi. Az utánpótlást szállító tehergépkocsi és az azt kísérő terepjáró tökéletes célpontot jelentett a lesben álló diverzánsoknak. A tervnek megfelelően folyt le a támadás. Az elől haladó terepjáróra lesből egy sorozatot adtak le a partizánok, amelynek eredményeként a kocsioszlop mozgásképtelenné vált. A terepjáróban utazó egy német- és két magyar tiszt meghalt, míg négy – Uszta megállapítása szerint – szerb katona a tehergépkocsi platóján vesztette életét¹⁶⁹. A teherautón – ha hihetünk a partizánjelentésnek – 800 liter, a frontra szánt üzemanyag (benzin) volt hordókban. A szakasz a rajtaütés után az üzemanyagot és a gépkocsit felrobbantotta¹⁷⁰. Ezután Ivancov azonnal elhagyta a támadás környékét, és meglehetősen nagy kerülő úton indult vissza bázisára, a Buzsorára. Útközben a szakasz kimerült és elfogyott az ennivalójuk. Nem maradt más lehetőség, hogy a lakosságtól vételezenek élelmiszert. A Velikij Gyl heggyvonulaton átkelve a szakasz Hátmeg községet ejtette útjába. Uszta Gyula visszaemlékezése szerint *„A partizánok hajnalig mentek, aztán egy erdős részen megpihentek. Éhesek voltak és a közeli Hátmeg falu meglátogatását úgyis tervbe vették. A felderítési és élelmezési feladattal Ivancov Halavácsot bízta meg.”*¹⁷¹ A községben a partizánok megjelenésekor

¹⁶⁶ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 154. p.

¹⁶⁷ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 301. p.

¹⁶⁸ A Rákóczi-partizánosztag előre elkészített lesállásból intézte támadásait a kiszemelt célpontok ellen. A meglepetés erejével igaz így több magyar katonai csapatot is harcképtelenné tettek. Ennek alkalmazásával az egység sértette az 1907. hágai konvenciónak a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló egyezmény, 23. cikkelyét: *„tilos [...] az ellenséges nemzethez vagy hadsereghez tartozó egyéneket orvul megölni vagy megsebesíteni.”* Lásd bővebben. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7239> Letöltés ideje: 2014. november 26.

¹⁶⁹ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 155–156. p.

¹⁷⁰ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 307. p.

¹⁷¹ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 156. p.

épp templombúcsú volt. A partizánok kivártak abban a reményben, hogy ha a csendőrök lerészegednek, a községben lévő csendőrőrsöt akkor elpusztítják. Estig vártak, aztán megindították támadásukat, amelyet egy kisebb raj hajtott végre Kugusev Vaszilij parancsnok vezetésével. A raj kézigránatokkal támadta meg a csendőrőrsöt. A kézigránát három csendőrt megsebesített, az őrsön tartózkodó erdőgazdasági mérnököt pedig, aki helyi civil volt, megölte. A kézigránát – támadás után géppisztolysorozatot adtak le a partizánok az épületre, amelyre válasz is érkezett az őrsön védekezőktől. A csendőrök lövedékeitől a diverzáns raj egyik tagja, Izrael Miklós a fején sérült meg¹⁷². A rövid támadás után a partizánok az erdőbe távoztak. A támadással egy időben a község túlsó végén a partizán szakaszból egy másik raj az élelmiszerhiányt „orvosolta”, rekvirálással¹⁷³.

Szeptember 15-én a 2. szakasz Fjodor Krjucskov vezetésével szintén megkapta harci feladatát Uszta Gyulától. Ennek értelmében a szakasznak a Nagyg folyó völgyében, Ökörmező-Vucskómező közötti műúton kellett lesállást kialakítania és abból diverzáns tevékenységet kifejeznie. A szakasz célpontja felé haladva – Uszta Gyula visszaemlékezései szerint,¹⁷⁴ illetve a partizán-osztag hivatalos beszámolója alapján – megtámadta a Kerecke községben lévő csendőrőrsöt, amelyet elfoglaltak és két csendőrt megöltek, ezt követően a telefonkészüléket megrongálták, illetve az őrsön tartózkodó többi csendőrt megfutamították¹⁷⁵. Kerecke határát elhagyva a szakasz szeptember 18-án Rókamező községbe is betért. A helybeliektől élelmet kértek, majd az erdőben eltűntek – jelentette a KG. parancsnok. A lakosság elmondása alapján a partizánok magyar és német egyenruhában voltak.¹⁷⁶ A szakasz szeptember 20-án érte el Gombástelep községet, ami félúton volt a kijelölt Vucskómezőtől. Gombástelep község határában a műút mellett lesállást alakítottak ki a rajtautések céljából. Ezzel párhuzamosan felderítőket küldtek

¹⁷² 1946-ban Izrael Miklós e sérülésébe belehalt.

¹⁷³ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 305. p.

¹⁷⁴ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, 151. p.

¹⁷⁵ Az, hogy a Krjucskov – szakasz partizánjai megtámadták Kerecke település csendőrőrsét, fikció csakúgy, mint a hivatalos beszámolójukban ezzel kapcsolatban leírt események. Ugyanis Kerecke községben nem létezett csendőrőrs sem 1944-ben, sem előtte. A Kovácsrét községben lévő csendőrőrsön szolgálatot teljesítő csendőrök portyázási területéhez tartozott Kerecke község is. Lásd bővebben. *Magyarország helységnévtára*. Budapest, 1944, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. 310. p. A *Csendőrségi Lapok* sem erősítik meg azt az állítást, hogy partizántámadásban két csendőr életét vesztette volna Kerecke községben.

A partizánok szeptember 16-án nem a csendőrőrsöt támadták meg, hanem a Kerecke község határában szolgálatot teljesítő háromfős honvéd járőr. A járőrre tüzeltek, aztán az erdőbe menekültek. A támadás előtt a községben élőkől élelmiszert rekviráltak magyar és német egyenruhát viselve, illetve a távbeszélő vezetékeket vágták el. Lásd bővebben. HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 305. p.

¹⁷⁶ Uo. 305. p.

Gombástelep településre, hogy tájékozódjanak a magyar és német alakulatok mozgásáról, létszámáról és fegyverzetéről¹⁷⁷. Másnap a lesben álló partizánok géppuskatűzzel megtámadtak egy magyar zászlóaljat. A támadás során 18 magyar honvéd veszítette életét és további 17 személy megsérült. A partizán szakasznak is voltak veszteségei. A szakaszparancsnok, Fjodor Krjucskov, Nyikolaj Zajac, Szergej Antonov életüket vesztették.¹⁷⁸ A parancsnokságot Salamon Márkus vette át és az összecsapás után a szakasz visszaindult a Buzsorán lévő bázisára. Szeptember 24-én az osztag 15–20 fős egysége Gombástelepen élelmiszert rabolt¹⁷⁹, aztán elindult vissza a bázisra, miközben telefonoszlopokat és távíróvonalakat rongált meg.

A két szakasz diverzáns bevetése alatt a bázist jelentő Buzsorán sem állt meg az élet. A három tucat partizán a Buzsoráról megkezdte a környező falvakban az intenzív hírszerzést valamint a szovjet propagandát. Szeptember 17-én Gálfalvát támadták, kisebb lövöldözések formájában, amelynek célpontjai a községben szolgálatot teljesítő polgárőrök voltak¹⁸⁰.

Lassan, de növekedett a partizánosztagnak korábban ledobott partizánegységek bujdosó tagjaiból valamint a helyi lakosokból. A létszámnövekedés hatására, illetve a két szakasz visszaérkezése után a Rákóczi-partizánegység parancsnoksága átszervezte a harci csoportokat. Három szakaszt alakítottak ki, amelyek három rajból és egy robbantócsoportból álltak. Az első szakasz parancsnoka Pecserszkij Iván százados lett, aki egy lelőtt szovjet repülőgépből ugrott ki, és ezt követően csatlakozott az egységhez. Az ő politikai tisztje lett Izrael Miklós. A második szakaszt Mataszov Leonyid őrnagy vezette, akinek Sédy Lóránd lett a politikai biztosa. A harmadik szakaszt Hleba György vezette, akinek Borbola Mihály lett a politikai tisztje¹⁸¹. A robbantócsoport vezetője Gorgyienkó Viktor őrmester volt.

Ezzel párhuzamosan Kijevvel is állandóan tartották a kapcsolatot. Tyimofej Sztrokács altábornagy szeptember 19-én táviratban hagyta jóvá az osztag növekedése miatt előállt átszervezéseket. Ebben a táviratában egyúttal jelezte, hogy az elkövetkező napokban utánpótlást fog küldeni a Rákóczi-partizánosztagnak számára, amelyre készüljenek fel. Az utánpótlás végül szeptember 23-án érkezett meg a partizánokhoz, amely 11 zsák muníciót és két ejtőernyős

¹⁷⁷ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 152. p.

¹⁷⁸ KTÁL Fond FP-3485., op. 1., od. zb. 4., 10. p.

¹⁷⁹ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 307. p.

¹⁸⁰ Uo. 301. p.

¹⁸¹ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 159-160. p.

partizánt jelentett¹⁸². A két ejtőernyős közül csak Domaszevics Vaszilijnek sikerült csatlakoznia a partizánokhoz, a másik partizán, Pjotr Kapiljev további sorsa ismeretlen volt. Az utánpótlás nagy mennyiségű robbanó anyagot is tartalmazott, amelynek felhasználásával az osztag megkezdte diverzáns tevékenységét az USPD által előírt fontosabb vasút- és közútvonalak ellen.

Az osztag létszámnövekedése újfent élelmiszerhiányt eredményezett az egységnél. Erre utal az, hogy a Buzsora-hegycsúcsot környező falvakban a hivatalos csendőrségi jelentésekben megnőtt az élelmiszer-fosztogatásokat bejelentők száma. Élelemszerzés miatt szeptember 25-én a Bereg vármegyei Oláhcsertész községet támadták meg a partizánok. A csendőrtjárőrökkel kialakult tűzharcban három partizán meghalt, kettő pedig fogságba esett¹⁸³. Szeptember 29-én ismét Oláhcsertész község határában zajlott tűzharc a partizánok és a csendőrök között, amelyben ismét egy partizán vesztette életét¹⁸⁴. Másnap szeptember 30-án nagy valószínűség szerint a Rákóczi-partizánosztag egyik robbantócsoportja telepítette azt a vasúti aknát a beregszentmiklósi vasútállomástól 1 km-re a talpfák alá, amely a 415. számú motorvonatot felrobbantotta¹⁸⁵. A robbantás eredményeként 13 személy megsérült, a motorkocsi megrongálódott, a vasúti forgalom pedig öt órán keresztül szünetelt¹⁸⁶. Ezekről az eseményekről sem Uszta Gyula visszaemlékezésében, sem az USPD-nek megküldött, a Rákóczi-partizánosztag tevékenységéről szóló hivatalos beszámoló jelentésben nem olvashatunk. Mindkét helyen hiányoznak szeptember utolsó hetének eseményei. Ezzel szemben a csendőrjelentések beszámoltak erről.

Október első napjaiban az újonnan létrehozott szakaszok megkapták harci feladataikat. Az 1. szakasznak Pecszerszkij Iván százados vezetésével az Ilosva-Beregkisfalud közötti keskenyvágányú vasútvonalnál kellett lesállást kialakítania. Gorgyijenkó robbantócsoportját is az első szakasz mellé rendelték, illetve Borbola Mihály robbantót. Október 2-án a szakasz kialakította leshelyét a vasúti szakaszon, amelyben Gorgyienkó csoportja előkészítette a vasúti pálya robbantását. Egy a Beregkisfaludról induló szerelvényt – Uszta Gyula visszaemlékezései szerint – a partizánok sikeresen felrobbantottak, amely szállítmányával és személyzetével együtt megsemmisült¹⁸⁷. A diverzió

¹⁸² HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 356. p.

¹⁸³ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 310. p.

¹⁸⁴ Uo. 314. p.

¹⁸⁵ Uo. 314. p.

¹⁸⁶ Uo. 315. p.

¹⁸⁷ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 163-164. p. Ilosva környékén megsemmisülő vasúti szerelvényről a Magyar Királyi Központi Szállításvezetőség Parancsnokság iratai nem tesznek említést. Lásd bővebben. HL. I. 94. KSZV iratai. 3. doboz. A m. kir. Központi Szállításvezetőség Parancsnokság napi jelentései.

után az osztag gyors ütemben elhagyta a támadás körzetét és erőltetett menetben dél felé haladt. Október 3-án már elérte a Beregszászi járás Bene községét. Pecerszkij Iván szakaszparancsnok a felderítés után parancsba adta Borbola Mihálynak és Izrael Miklósnak, hogy a Tiszaújlak-Bene között lévő vasúti hidat aknázzák alá. Október 4-én ez meg is történt, és éjszaka 23 óra 10 perckor a hídon áthaladó 136. számú tehervonat ráfutott az aknára és kisiklott¹⁸⁸. Uszta beszámolója és a magyar katonai jelentés a robbantásról abban különbözik, hogy előbbi sokkal nagyobb veszteségekről számolt be. A szakasz a robbantást követően gyorsan továbbállt. Beregkisalmás-Beregkövesd irányába, mivel felderítőik értesülése szerint a közút ezen szakaszán megélénkült a magyar csapatmozgás. Ez a következő diverzáns támadás célpontja volt. A szakasz – mialatt észak felé távolodott el a benei robbantás helyszínétől – Salánk községben élelmet rabolt. A község határában azonban az egység belebotlott egy nagyobb csendőrcsapatba (pontos számukat nem ismerjük). A csendőrcsapat vezetője és a partizánok között tűzharc alakult ki, amelyben egy partizán életét vesztette. A partizánok hátrahagyták robbanóanyagaikat, illetve aknáikat – állapítja meg a csendőrcsapat vezetője¹⁸⁹. Október 7-re érték el Nyírjesújfalu község határát a partizánok. A szakasz parancsnoka elhatározta, hogy túsul ejt egy magyar tisztet. A rajtaütéshez a Nyírjesújfalu közelében lévő kanyargós, erdős útszakasz adta a legmegfelelőbb helyszínt. Hamar kiépítették a lesállást és kiosztották a feladatokat és várták a megfelelő célpontot. Nemsokára feltűnt egy személygépkocsi, amelyet a partizánok megállítottak. A személygépkocsit hamar közrevették a partizánok, és felszólították a megadásra a kocsi vezetőjét (rendfokozata ismeretlen), a főhadnagyot és a gépkocsivezetőt. A zászlóaljparancsnok nem adta meg magát, és fegyverét megragadva rátámadt az útonállókra. A partizánok viszonozták a tüzet, amelybe a kocsi utasai behaltak¹⁹⁰. A gépkocsiban található fegyverrel és térképekkel a partizánok gyorsan elhagyták a környéket, és nyugat felé indulva egy kisebb kerülővel visszatértek a bázisukra, a Buzsorára.

¹⁸⁸ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 317. p.

¹⁸⁹ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 321. p. Az eset nem szerepel sem Uszta Gyula visszaemlékezésében, sem pedig az USPD-hez benyújtott hivatalos jelentésben sem.

¹⁹⁰ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 166. p. A támadás során életét veszített magyar tiszt egy híradó zászlóalj parancsnoka volt (neve, pontos rangja ismeretlen). Az eset hatására a m. kir. 1. honvéd hadsereg parancsnokság hathatós intézkedéseket vezetett be, a hasonló esetek elkerülése érdekében. Miklós Béla altábornagy, hadseregparancsnok elrendelte: hogy tisztnek magányosan ne közlekedjenek soha; vigyenek magukkal fegyveres kíséretet, fegyvereiket erdős útszakaszon tartsák állandóan lövésre készen; kézigránátot mindig vigyenek magukkal; a gépkocsikat nem szabad megállítani, azoknak nem szabad megállni csak lakott településeken, illetve azok ki- és bejáratánál; ismeretlen egyént felvenni nem szabad. HL. II. 1452. 1. doboz. m. kir. 1. honvéd hadsereg iratai. 37. számú hadsereg-parancsnoksági tisztí parancs. 1-2. p.

Október 3-án kapta rajonkénti feladatait a Rákóczi-osztag 2. szakasza is Mataszov Leonyid őrnagy vezetésével. Az első raj, Iván Noszov parancsnok embereivel Ilosva-Beregkisfalud közötti keskenyvágányú vasút aláaknázására kapott parancsot. Október 4-én Polyvas András a raj fedezete alatt helyezett el robbanószert a sínek alatt tíz méter hosszan. Uszta Gyula visszaemlékezése szerint a pokolgép egy a frontra tartó, katonákat és csendőröket szállító vasúti szerelvény alatt robbant fel¹⁹¹. A raj október 6-án ismét robbantást hajtott végre ezen a környéken. Beregkövesd-Beregkisfalud között egy a frontra élelmiszert szállító szerelvényt tettek mozgásképtelenné¹⁹².

Közben a Rákóczi-partizánosztag hírszerzési adatokat továbbított Kijevnek. Ezek a front felé tartó magyar- és német katonai csapatmozgásokat tartalmaztak. Sok esetben pontatlanul, illetve hiányos adatokat továbbítottak a kijevi parancsnokságnak, amit az USPD válasz telegramjában többször is szóvá tett¹⁹³.

1944. október 4-én Uszta Gyula egysége megtudta a helybeli lakosoktól, hogy a szolyvai papírgyár néhány termelőegységét a magyar és német hatóságok elszállításuk érdekében szétszedik¹⁹⁴. A Pecserszkij Iván százados szakaszában működő Borbola Mihály robbantó azt a feladatot kapta, hogy a Munkács-Szolyva között található Kishídvég községnél aknázza alá a vasútvonalat. Ezzel akarták megakadályozni a könnyűipari üzem elszállítását. Ebben sikerrel jártak, ugyanis másnap, október 8-án a Szolyváról Munkács felé haladó tehervonat alatt az éjszaka folyamán telepített akna felrobbant¹⁹⁵. Kishídvég határában az akna felrobbanásának hatására két vasúti kocsik siklott ki¹⁹⁶. A Rákóczi-partizánosztag hivatalos jelentése szerint hat vagon semmisült meg tele élő erővel, vagyis katonai egységekkel együtt¹⁹⁷.

Október második felétől tény, hogy a partizán egység egyre hatékonyabban és nagyobb számban végzett robbantásokat. Ilyen volt például a 2. szakasz helyettes parancsnoka, Gorgyienkó Viktor Rakasza község közelében végzett

¹⁹¹ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 166. p.

¹⁹² HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 329. p.

¹⁹³ Uo. 357. p.

¹⁹⁴ Kárpátalján 1944. szeptember 20-tól tartott a fontosabb közigazgatási szervek berendezéseinek, gazdasági termelőegységeinek kiűritése. Kezdetben, szeptemberben a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség területén, később pedig a nyugat felé haladó szovjet támadással párhuzamosan az Északkeleti Kárpáti Hadműveleti Terület középső és nyugati részében is. Lásd bővebben. BOTLIK JÓZSEF: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945*. Nyíregyháza, 2005, a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. 237. p.

¹⁹⁵ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 329. p.

¹⁹⁶ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 322. p.

¹⁹⁷ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 329. p.

akciója. Ebben az október 18-i akcióban 17 vagon sérült meg. Október 20-án Munkács közelében repült a levegőbe egy vasúti szerelvény hat kocsija, amely aknákat Pjotr Cimbaliszt és az általa összeállított egység telepített¹⁹⁸.

Október közepére Kárpátalja területének Felső-Tisza – vidéke már szovjet fennhatóság alá került a harcok következtében. Október 20-ig a m. kir. 24. gyaloghadosztály Husztig vonult vissza. A m. kir. 16. könnyűhadosztály Bilkétől keletre, míg a m. kir. 1. honvéd hegyidandár a Buzsora, Kerecke területén zárták a nyugatra vezető utakat. Ettől északra a m. kir. 13. könnyűhadosztály a Beszkid és Vereckei – hágókon át vezető utak mentén – részben az Árpád-állásban – a Buzsora, Kiczirka, Vezérszállás keleti vonalában védett. Hozzá csatlakozott nyugatról a m. kir. 6. gyaloghadosztály és a m. kir. 2. hegyidandár és süllyal az Uzsok-Ungvár útvonalat zárta.¹⁹⁹ Mivel a front a Rákóczi-partizánosztág bázisát megközelítette ennek hatására október 18-án a Rákóczi-osztág két harci szakasza (1. szakasz parancsnoka Pecszerszkij Iván, a 2. szakasz parancsnoka Mataszov Leonyid őrnagy) és a parancsnokság elhagyta bázisát, a Buzsora-csúcsot. A partizánoknak az volt a céljuk, hogy a magyar- és német egységekkel nyíltan is szembeszálljanak. A Buzsora környéki falvakban összevont magyar katonai helyőrségekre kívántak első körben a szovjet partizánok csapást mérni, hogy ez által zavarják a védekező és visszavonuló ellenséget. Néhány nappal korábban egy kisebb egység október 17-én Bábakut községben lefegyverzett egy őrszázadot, miközben egy honvéd életét vesztette a tűzharcban, három megsebesült, egy pedig eltűnt. Az akció valószínűleg élénkítően hatott a partizánok harci kedvére²⁰⁰.

A Rákóczi-partizánosztág létszáma október derekára 178 főre nőtt, ami ugyancsak kedvező hatást gyakorolt a fegyveres harc kibontakozására²⁰¹. Mivel közeledett a biztonságot nyújtó frontvonal, a Buzsoráról a partizán egység Kisábránka, Oláhcsertész, Babakut községek környékén szóródott szét. Innen felderítőket küldtek ki a környező falvakba, hogy az azokban állomásozó honvédség, csendőrség mennyiségéről információkat gyűjtsenek. Felderítők közelítették meg Oláhcsertészt is. A visszatért felderítők információi alapján, a partizán parancsnokok, Uszta és Priscsepa elhatározták, hogy Oláhcsertész községben mérnek támadást a helyőrségre²⁰². Hleba György és egy kijelölt raj

¹⁹⁸ Uo. 329-330. p.

¹⁹⁹ DÁLNOKI VERESS LAJOS (Kiadta és sajtó alá rendezte:) *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945). II. kötet.* München. 1974., 251.-252. p.

²⁰⁰ HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka. 333. p.

²⁰¹ USZTA GYULA: *A jót akarni kell*, i. m. 202. p.

²⁰² HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 331. p.

kapott megbízást arra, hogy tárgyalást kezdjenek a községben lévő magyar katonai egységekkel. A kolozsvári őrszázlőalj szakaszai pihenés céljából tartózkodtak Oláhcsertészen²⁰³. Végül is a partizánok lefegyverezték a helyőrséget²⁰⁴. A lefegyverzésről értesülve magyar rendfenntartó szervek érkeztek a helyszínre honvédségi egységekkel megerősítve. Ez október 19-én tűzharchoz vezetett a partizánok és a csendőrség között Oláhcsertész községben²⁰⁵. Az ungvári csendőrszázad október 21-én érkezett meg a hátmegi csendőrőrsre a partizánok felszámolására. Másnap további erősítésként az aknaszlatinai csendőrszázad is megérkezett Hátmegre. Egy teljes nap telt el nyugalomban, amit Hátmeg községben a csendőrség, Végmáronka községben pedig a partizánok egyaránt védelem kiépítésére használtak fel.

Október 23-án²⁰⁶ hajnalban Xantus György csendőrhadnagy parancsnoksága alatt indult el egy századnyi csendőrökből és honvédekből álló egység Végmártonka község átkutatására. A magyar egységek többi része tartaléknak maradt Hátmegben. Ebben egy nappal korábban állapotodott meg Xantus György hadnagy és Kövendy Károly főhadnagy. Reggel kilenc órára elérték a települést a magyar egységek, ahol összecsaptak a Pecszerszki Iván parancsnoksága alatt álló partizánszakasszal. Hosszú tűzharc vette kezdetét, amely mindkét oldalt próbára tette. A községben kialakuló tűzharcról és annak kimeneteléről ismét egymásnak ellentmondó emlékeket őriztek a harcoló felek. Az ellentmondások ellenére a végmártonkai ütközet igazi nyertese a partizánosztág volt, bár ezt nem harci győzelmének köszönheti. A csendőrség egységeinek nem volt lehetősége az újabb összecsapásra és a partizánok fásasztására az idő rövidsége miatt. Ez leginkább a front közelségének tudható be, ugyanis a partizánokkal elhúzódó újabb összecsapásokkal az emberei bekerítését kockáztatta volna Kövendy Károly főhadnagy. A végmártonkai tűzharc után október 24-én kivonták a magyar csendőröket és honvédeket a hátmegi csendőrőrsről, és átirányították őket Munkácsra, majd pedig Ungvárra²⁰⁷.

Oláhcsertész és Végmártonka községekből másnap, október 25-én Hleba György parancsnoksága alatt 23 főből álló partizáncsoport vonult át Brod község közelébe, ahol lesállást készítettek elő arra a célra, hogy azokból a visz-

²⁰³ KÖVENDY KÁROLY: A martinkai ütközet. In: *A Magyar Királyi Csendőrség a törvény és rend szolgálatában 1881-1945. A csendőr békében, háborúban és emigrációban.* (Összeállítás az MKCSBK lapjában, a Bajtársi Levélben megjelent cikkekből), Torontó, 1973., 158. p.

²⁰⁴ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 331. p.

²⁰⁵ Uo. 332. p.

²⁰⁶ A magyar csendőrségi iratokban, visszaemlékezésekben a végmártonkai ütközet időpontja 1944. október 23., míg az Uszta-Priscsepa osztág hivatalos jelentésében 1944. október 20.

²⁰⁷ KÖVENDY KÁROLY: *Csendőrök a Kárpátokon.* Nyugaton. A szerző kiadása. 1953., 109. p.

szavonuló magyar honvédségi egységekre tüzeljenek. A térségben ezekben a napokban Szolyva környékén zajlott harc a Vörös Hadsereg és az itt védekező m. kir. 1. honvéd hegyidandár egységei között. A frontvonal ekkor a dolhai út mentén húzódott²⁰⁸, amelynek közvetlen háterszágát jelentették azok a falvak, amelyeket ekkor a Rákóczi – osztag emberei megszállva tartottak (Oláhcsertész, Végmártonka stb.). A leszállásban várakozó szovjet partizánok néhány óra elteltével támadást intéztek a Balbach alezredes parancsnoksága alatt visszavonuló 4. hegyivadász zászlóaljra. A katonai különítmény fogságba esésében a későn érkező visszavonulási parancsnak is szerepe volt²⁰⁹. A leszállásból intézett támadás eredményeként a diverzánsok három aknavetőt, egy golyószórót, 24 puskát, 12 lovat zsákmányoltak, illetve 25 honvédet fogságba ejtettek²¹⁰.

A Rákóczi-partizánosztag 1944. október 26-án egyesült a Vörös Hadsereggel és diverzáns tevékenységét beszüntette. 1944. november 4-ig az időközben az USPD élén Tyimofej Sztrokácsot váltó Pogrebenko Vaszil parancsára az osztagot felszámolták. A partizánosztag személyi állományából 73 főt a Vörös Hadseregbe osztottak be, 40 főt a Partizánmozgalom Központi Törzsének a rendelkezésére bocsátottak. Négy főt a Jugoszláv Kommunista Pártot vezető Tito partizánjainak megsegítésére újra bevetettek, míg hét főt útnak indítottak az USPD-hez²¹¹.

Összegzés

A Rákóczi-partizánosztag döntő többségében egykori magyar honvédekből és munkaszolgálatosokból állt, akik szovjet partizán iskolákban kaptak sok esetben felületes kiképzést (pl. ejtőernyős kiképzést alig). Tény, hogy a helybeli lakosság kommunista érzelmű része is támogatta az osztagot, egyes esetekben be is állt a partizánok közé, a lakosságot azonban nem tudták tömegesen a partizánmozgalom oldalára állítani Usztáék. Harci tevékenységbe csak azután kezdett az osztag, miután kétszakasznyi embert fegyverrel el tudott látni, érdemleges, a hadi eseményeket befolyásoló diverzáns akciót az osztag nem tudott megvalósítani.

²⁰⁸ HL. VII. Tgy. 3309. Lóskay Ferenc: A m. kir. 1. honvéd hegyidandár 1944. évi hadjárata (1944. március 26. – 1944. november 10.). 9. p.

²⁰⁹ Uo. 9. p.

²¹⁰ HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok*, i. m. 333. p.

²¹¹ Uo. 340. p.

Források:

- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)
- Fond FP-3485. – Partizánmozgalmak iratai.
- KTÁL Fond 151. – A munkácsi görögkatolikus püspökség iratai.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)
- MNLOL K 149. – Belügyminisztériumi iratok.
- Magyar Hadtörténelmi Levéltár (HL)
- HL. II. 1452. – A m. kir. 1. honvéd hadsereg iratai.
- HL. VII. Tgy. Szu/2. Fazekas József: Egy veterán élettörténete.
- HL. VII. Tgy. Szu/31. Rákosi Mátyás két levele Sziklai Sándorhoz a partizániskolák ügyével kapcsolatban (1944. április – 1944. május).
- HL. VII. Tgy. 3346. Tömöry Jenő: A m. kir. 13. honvéd gyaloghadosztály története. 1944. március 19.–1945. szeptember 20.
- HL. VII. Ellgy. Szu/18. Névjegyzék azokról a partizánokról, akik az 1942–1945-ös években elvégezték a krasznogorszki antifasiszta iskolát.
- HL. VII. Ellgy. Mo/43. Gazsi József: Antifasiszta iskolák a Szovjetunióban.
- HL. VII. Ellgy. Szu/126. Fejes István jegyzetfüzete a krasznogorszki antifasiszta iskola előadásairól.
- HL. Personália. 232. doboz. Andreánszky Jenő alezredes hagyatéka.
- HL. I. 94. – A m. kir. Központi Szállításvezetőség Parancsnokság napi jelentései.
- Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL)
- PIL. 501. f., 1. csomó – Az SZKP KB Marxizmus – Leninizmus Intézetének Archívuma.
- PIL. 677. f. – A Kommunista Magyarországi Pártja (KMP) és a magyar kommunista emigráció iratainak gyűjteménye.

Irodalomjegyzék:

3. В. Н. НЕМЯТЫЙ, Д. Ф. ГРИГОРОВИЧ, П. И. ДЕНИСЕНКО, В. А. ЗАМЛИНСКИЙ: *Подвиги и прославленные. Герои советского союза – партизаны и подпольщики Украины в годы Великой Отечественной войны.* Киев, 1985, Политической литературы Украины.
4. BOTLIK JÓZSEF: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945.* Nyíregyháza, 2005, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.
5. DÁLNOKI VERESS LAJOS (Kiadta és sajtó alá rendezte:) *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945). II. kötet.* München. 1974.
6. DOMBRÁDY LÓRÁND, NAGY GÁBOR: *Fegyverrel a hazáért.* Budapest, 1980, Kossuth Könyvkiadó.
7. HARSÁNYI JÁNOS – GAZSI JÓZSEF: *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen.* Budapest, 1969, Zrínyi Katonai Kiadó.
8. HORVÁTH CSABA: A magyar harcászati-hadművelési felderítés története 1918–1990. *Felderítő Szemle* VII. évf. 2008. 11. sz.
9. JANUSZ PIEKALKIEWICZ: *Kémek, ügynökök, katonák. Titkos kommandók a második világháborúban.* Budapest, 1988, Zrínyi Katonai Könyvkiadó.
10. KIS ANDRÁS: Magyar partizánok a Szovjetunióból. In: *Magyarország 1944. Fejezetek az ellenállás történetéből.* Budapest, 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó.
11. KÖVENDY KÁROLY: A martinkai ütközet. In: *A Magyar Királyi Csendőrség a törvény és rend szolgálatában 1881–1945. A csendőr békében, háborúban és emigrációban.* (Összeállítás az MKCSBK lapjában, a Bajtársi Levélben megjelent cikkekből), Torontó, 1973.

12. KÖVENDY KÁROLY: *Csendőrök a Kárpátokon*. Nyugaton. A szerző kiadása. 1953.
13. LIPTAI ERVIN: *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom. Kislexikon*. Budapest, 1987, Kossuth Könyvkiadó.
14. *Magyarország helységnévtára*. Budapest, 1944, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.
15. NÓGRÁDI SÁNDOR: *Emlékeimből*. Budapest, 1961, Kossuth Könyvkiadó.
16. RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések. 1940–1956*. 1. kötet. Budapest, 1997, Napvilág Kiadó.
17. USZTA GYULA: *A jót akarni kell!* Budapest, 1989, Zrínyi Katonai Kiadó.

FÜGGELÉK

A makkosjánosi nemzetközi emlékkonferencián Vári Fábián László, Lőrincz P. Gabriella, Shrek Tímea és Marcsák Gergely tolmácsolásában a megemlékezéshez illő versek és lágerballadák hangzottak el.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

MÁR MA ÉJJEL

*Tíz éve nem lelem apámat,
s anyám is bolyong öt kis éve.
Lidércfelleg nyomja a mellem,
cserepesedik holdam fénye.
Nem tudhatom, hová lehettek.
Talán magamon kívül voltam,
mikor a kocsí megjött értük.
Szólj, aki láttad őket holtan.*

*Nagydonbásztól Krasznójárszkiig
felszántok minden Gulág-telket,
felforgatom az éjszakákat:
Laci és Márta, hol lehettek?
Felöltözöm talpig titánba,
engem többé nem vernek szájon,
foszforfáklyát lobbantok lánggra.
hogy az úrsikló rám találjon.*

*A csillagkapu alatt megállok,
mutassátok, mi van mögöttem?
Kuss legyen már! Az Isten lovát
egy nyíri zsvány épp elkötötte.
De ha vége a razziának,
visszamehetek – mondják – bátran,
megláthatom, ha azt akartam,
apám s anyámat rabruhában.*

*Tudatom tompul, most hagy cserben.
Mellém fekszik egy céda álom:
holt apám diót tallóztat egy
szelekkkel szétlőtt égi tájon,
bús szülém meg szemei nélkül
kapingál a törött avarban:
Jaj, kisfiam, szörnyűség készül,
tudod, én megérezem, ha baj van.*

*Tegnapelőtt a kenyérsorban
fröccsögő szájjal nekem estek,
azt beszéltek, löttek utánad,
szaglászó kutyákkal kerestek.
Én Uram, Atyám, nem kén még az,
két karod te még emelheted.
De imádkozz, mert már ma éjjel
elkérhetik a lelkedet!*

KIT ÉRDEKEL

*Dédapám,
Lőrincz Bálint emlékére*

*Két kézzel markolta a levegőt,
hogy hozzád közel jusson, Isten,
de száját teletömte alvadt vérrel,
s halottas vízzel megittad,
hát felnyögött:*

*– Jóllaktam. Elég volt!
Mit nekem pár szégyenfolt!
Követ csak az vethetne rám,
ki fölém magasul – tisztán!*

*Aztán ősei közé a földbe hullt,
de kit érdekel –
Állhat emlékmű, ha nem fölötte,
és anyaga nem hulló könnyből,
de rideg kőből való –*

*Állni a kőnél, Istent imádva
csodát várni önző ábitatban?
Ugyan! Nem jön el, mert nem ő az
-de kit érdekel...*

Csönd

*Nekem az Úristen
Máma nem beszél
Ő lett néma
Vagy én vagyok süket
Éjjel lázas álom
Nappal a nincs kényszerít*

*Térdre
Vaksi szememet hiába
Meresztem
Vétagom még Dombászon
Mégfagyott
Értem hiába kiált a
Fiú a kereszten
Rongyos lett az égbolt*

*Itt mindenki istent játszik
Most naponta születnek tévelygő krisztusok
Istálló helyett felhőkarcolókban
De barmok között
Mondd Isten
Hol vagytok.*

Szolyva

M. Lovász Noémi kiállításának margójára

*arctalanok
szögesdróttal telt fazék
emlékek és elméletek
csak márvány
nevek és gyász
el sem mondott álmok
meg sem álmodott ima
félbeszakított élet
fekete november*

TÖRTKRUMPLI PARADICSOMMÁRTÁSSAL

Nagyapa bajuszos, mokány emberke volt. Mindig nekem kellett tartani a tükröt, amikor borotválkozott. Aznap túl sokáig vagdosta a szőrszálakat az orra alatt.

Nagyapa! Mire neked az a bajusz? – kérdeztem idegesen tőle, mert már nem bírtam tartani a tükröt.

Nem vághatom le, gyermekem.

De miért nem? Hozzam a kést?

Annak a bajusznak ott kell lennie. Tudod, a muszka kurva miatt.

Az meg ki?

Az orosz tisztasszony, aki a Donbáson szolgált.

Mit csinált?

Szajbavágott a puskatussal. Tartsad azt a tükröt egyenesen!

Elmondod?

El. Később.

Amikor végzett a borotválkozással, a kertbe indultunk. Ki kellett szedni a céklát, eljött a betakarítás ideje.

Tudod mennyit ettem ebből? – mutatott a cékla levelére.

Nem. Mennyit?

Az első munka, amit a roboton kaptunk, a céklaszedés volt. A mezőn négykézláb kúsztunk a földön. A katonák figyeltek minket. Aki ügyes volt, egy-egy levelet a zsebébe tudott csempészni, de csak a kisebbeket, mert ha nagyot szedtünk, észrevették. Aztán éjjel a barakkban, amikor mindenki aludt, megettük. A táborban, ahol laktunk, nem nagyon adtak enni.

Nagyapa elhallgatott. Nem azért, mert nem akarta tovább mondani, hanem azért, mert megállt pihenni. Mióta hazajött, hamar elfáradt és nehezen vette a levegőt.

Egyszer nagyon megijedtem, amikor reggel a budiba véreset tojtam. Sokan haltak meg körülöttünk, ők először kidagadtak, főleg a kezük és lábuk. De az a csájától²¹² volt. Mondtam én nekik, ne egyék azt a sós halat, amit adnak, mert csak szomjasak lesznek tőle, de nem hallgattak rám. Tudod jányom, ott minden olyan sós volt...

---

²¹² oroszul: tea

És a muszka kurvával hogy történt?

Az később volt. Amikor átkerültem a vagonokhoz. Volt, hogy a szemet pakoltuk napokig, aztán meg a korpászsákat. Azt szerettem csinálni.

Miért?

Mert a csimbókot, ami ránk ragadt, össze tudtam szedni. Mindig bele-dugtam a sapkámba. Észre is vette a tisztasszony. Odajött hozzám és lekapta a fejemről a sapkát. Megkérdezte, mi ez, hát én meg hallgattam. Erre olyat csördített rajtam, hogy orromon-számon keresztül folyt a vér. Visszaütni nem lehetett, mert akkor helyben agyonlőttek volna. A felsőajkam kettérepedt.

Azért kell a bajusz?

Azért.

Akkor tényleg kurva.

Aztán szerintem már megbánta. Amikor ő volt szolgálatban, mindig csempészett ki valamit a tiszték ételéből. De később levették. Nem maradt más, csak a krumplihaj, amit kiszedtünk a szemétből és megsütöttük a burzsujkán²¹³.

Akkor nem lehetett ott jó dolgozni. Legalább megfizették?

Meg. Három napból négy év lett. Nagyanyád és anyád nélkül.

De minek mentél?

Mert menni kellett. Jött a parancs. Minden férfinak meg kellett jelenni a községháza előtt. Ott már nem kérdeztek. Három nap. Mind ezt mondták. Mi meg elhittük, és mentünk.

És miért nem jöttél haza?

Mert nem lehetett. Mindig arra gondoltam, hogy csak egy kicsit kell még bírni. Aztán egy nap elindulhattunk. Gyalog. Két barátommal. Falubéliek voltak. Pista, meg a Jóska. Mikor beértünk a szomszédba, Jóska testvére túrós haluskát főzött. Mondta neki, hogy ne egyen sokat, mert beteg lesz, az nem hallgatott rá. Egy tányér után meg is halt.

Egy tányér haluska miatt?

Bizony. A mi bélünk úgy össze volt szűkülve, hogy egy szelet kenyeret nem volt szabad megenni.

Azért eszel ilyen keveset?

Nem tudom, jányom. Az is lehet.

Nagyapa újra megpihent. Leült a fatönkre és a térdére könyökölt. Nehezen vette a levegőt. Nagymama a tornácról kiabált. Odaszaladtam hozzá.

Kész az ebéd – mondta kedves hangján.

²¹³ fatüzelésű vaskályha

Mit főztél, Édes? – nagymamát Édesnek hívtuk.

Törtkrumplit paradicsommártással. Ül le jányom a létra fokára. Egyél.

Nagyapának ne vigyek?

Mindjárt teszek neki is. Jó forrón. Hideg van kinn és esteledik is. Szóljál csak neki gyorsan, jöjjön fel a kertből.

Nagyapa! Édes azt mondja, gyere fel! Kész az ebéd.

Nagyapa nem válaszolt. Fejét a markába hajtva ült mozdulatlanul a fatönkön. Visszarohantam a házhoz.

Édes, nagyapa nem akar jönni.

Megyek én, ülj le, egyél, mert kihűl.

Édes megtörölte kezét a kötényébe, felvette a papucsát és öreges léptekkel indult a kertbe.

Drágám, gyere, kész az ebéd. Paradicsommártást főztem, azt szereted – szólítottatta az öreget, de az csak ült a fatönkön.

Kinn a derekad is, jóember! Miért nem húzod le a lajbit? – kezét nagyapa derekára tette, és megrántotta a ruhát. Nagyapa eldőlt, mint egy zsák liszt.

LÁGERBALLADA

MARCSÁK GERGELY

(megzenésítésében és előadásában)²¹⁴

*Parancsszóra, hazug szóra
dobot vert a kisbíró:
tizennyolctól ötvenévig
férfiaknak behívó.*

*Háromnapis eséssel
indultak az emberek.
Kibírjuk ezt! – a sok férfi
bizakodva nevetett.*

*Három napnak elmúltával
lehervadt a mosoly,
megismerte kínok kínját
sokezernyi bús fogoly.*

*Puskás örök árgus szemmel
vigyázták a menetet,
agyonlőtték az útszélien
a lemaradt beteget.*

*A létszámot bepótolták
bármivel, ki arra járt,
ne lehessen kimutatni
darabszámra a hiányt.*

*A szolyvai nagytáborban
összegyűltek ezrek,
hóban–fagyban, étlen–szomjan
gyötrődtek az emberek.*

---

²¹⁴ Közzététel: 2016. okt. 19. A Lägerballada című vers megzenésített változata. Zene, gitár, ének: Marcsák Gergely. Ismeretlen szerző verse
https://www.youtube.com/watch?v=P_JW5DSFwJw

*Tífusz-lázban elemésztve
de sok férfi meghalt ott,
ártatlanok hűlt teteme
tömte meg a sírhantot.*

*Az élőket, „Dáváj, bisztro!”
terelték a vagonba,
vitték őket idegenbe
hosszú, nehéz robotra.*

*Szögesdrótos táborokban
kegyetlen a napirend,
sok jó apa, derék legény
belerokkant, tönkrement.*

*Hitvány étel, kevés étel,
de a robot nagyon sok:
így tengődtek a lágerben
napról napra a rabok.*

*Szállt a panasz fel az égbe,
a sok férfi éhezett,
ez az idő életükben
a fekete fejezet.*

*Szemétdombon a hulladék
kárba bizony nem veszett:
megkeresték, megették azt
az éhező emberek.*

*Csupasz csontig elapadva
nem bírták a robotot,
messze földön a lágerben
de sok férfi maradt ott.*

*Oroszföldön meggyötörve
a halálé lettek ők,*

*titkon őrzik csontjaikat
a jeltelen temetők.*

*Sztálin Jóska, te vad hóhér,
megfordulhatsz sírodban,
átok veri porcikádat,
nem pihenhetsz nyugodtan.*

*Álnok szavad, hazug szavad,
de sok népet ámtott,
megszenvették hatalmadat
az ártatlan magyarok.*

Szerzője: ismeretlen (Lejegyezte: Nagy Zoltán Mihály 1991-ben Csonkapa-
piban, a neve elhallgatását kérő túlélőtől, aki a szolymai lágerben, 1944 de-
cemberében egy rabtársától tanulta meg a szöveget.)

FOGOLYKARÁCSONY SZOLYVÁN²¹⁵

*Ott, valahol messze, ott, valahol távol,
Komor hegyek között van egy fogolytábor.
Sok jó magyar férfit hajtottak be oda,
Gyászba borult mindnek a drága otthona.
Hiszen árván maradt édes hitestársunk,
Jó anyánk, jó apánk, az egész családunk.
Szívünk majd megszakad a hazai vágytól,
Lelkünk legmélyén is csak a honvágy lángol.*

*Szent karácsony estje most reánk köszöntött,
Itt ünnepeljük meg a szögesdrót között.
Elhurcolt bennünket gonosz szellem keze,
Halált osztogató sötét idegenbe.
Mégfagyva kuporgunk hideg betonlapon,
A hosszú, álmatlan, dermedt éjszakákon.
Szemünk majd leragad, oly álmosak vagyunk,
De a nagy bánattól aludni nem tudunk.*

*Hazavágyik szívünk, mint az a rab madár,
Ki kalitkájában szabadulásra vár.
Szomorú otthon is a karácsony napja,
Nem ül az asztalnál a jó édesapa.
Nincsen otthon a férj, a sok drága testvér,
Pusztító halálba sodort el a szél.
Nincs, aki megkezdje az esti imát,
Ünnepi asztalhoz ültesse családját.*

*Ez a mi életünk legsötétebb napja,
Bús szívvel gondolunk a meleg otthonra.
Szemünk könnybe lábad a karácsony szóra,
Vajon nehéz sorsunk mikor fordul jóra?
Pusztít a tífusz itt, arat a döghalál,
Sok jó magyar testvér haza nem jut el már.*

²¹⁵ A Szyolyvai Emlékpárban 2016. november 19-én megrendezett kegyeleti megemlékezés kezdetén **Kardos Katalin** a miskolci Éltető Lélek Irodalmi Egyesület versmondója egy ismeretlen szerzőtől a Fogoly karácsonya c. lágerverset mondta el.

*Kiviszi szürke ló éjjel a temetőbe,
Jeltelen, dermesztő, jeges sírgödörbe.*

*De azért, bajtársak, ne essünk kétségbe,
Bizakodó hittel tekintsünk az égre!
Térden állva kérjük az egeknek Urát,
Hozza meg számunkra a várt szabadulást!
Hiszen az nem lehet, hogy ezrek kérése
Ne találjon rá egy meghallgató szívre.
Véget ér majd egyszerre szomorú rabságunk,
Akkor lesz nekünk is boldog karácsonyunk.*

Holozsi Károly, Szolyva, 1944 karácsonya

A KÁRPÁT-MEDENCÉBŐL ELHURCOLT MAGYAR ÉS NÉMET RABOK NYOMÁBAN OROSZFÖLDÖN ÉS KAUKÁZUS ORSZÁGAIBAN

*Nemzetközi emlékkonferencia a GUPVI-GULÁG-emlékév alkalmából
a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátjai Magyar Művelődési Intézet
szervezésében*

Időpont: 2016. november 18., péntek

Helyszín: Hotel Helikon konferenciaterme (Makkosjánosi, Sevcsenko u. 45.)

PROGRAM

9.00-10.00 Regisztráció. Sajtótájékoztató.

I.

10.00–11.00 KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ. KÖSZÖNTÉSEK, EMLÉKMŰSOR.

- Megemlékezés: mécsesgyújtás, közös ima a mártírok lelki üdvéért a történelmi egyházak képviselőinek közreműködésével (**v. h. Pocsai Vince** és mások).
- A „*Holnap is felkel a nap...*” – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül. (Az egykori Gulágrab, Dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) című kiállítás megnyitója. A kiállítást megnyitja: **Marosi István** görögkatolikus áldozópap, a Görögkör vezetője.
- *Részletek az Ortutay Elemér életét bemutató dokumentumfilmből (Marosi István).*

- Lágérdalok, versek felkért előadók (**Marcsák Gergely, Shrek Tímea, Vári Fábián László, Lőrincz P. Gabriella**) tolmácsolásában.
- A konferencia megnyitása:
- **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke (*„A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban”*).

II.

11.00-12.00 SZAKMAI KONFERENCIA. *Levezető elnök: dr. Tóth Mihály.*

11.00–11.20 dr. Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára (*„A Kárpát-medencéből elhurcolt és dokumentumokkal igazolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban”*)

11.20–11.40 Matkovits-Kretz Eleonóra, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke, a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékére létrehozott emlékbizottság tagja (*„Az internált magyarság és németiség emlékét megőrző rendezvények, oroszországi, kaukázusi, erdélyi, felvidéki, ukrainai történelmi emlékutak. Lágérjárat – utazó vagonkiállítás Magyarországon, könyvbemutatók és más programok a GULÁG-GUPVI Emlékében”*)

11.40–12.00 Korszun Alekszej történész (*„Az internálás, deportálás, koncepciós perek feltárása a levéltári anyagok alapján, ezzel kapcsolatos újabb dokumentum-gyűjtemények kiadásának előkészületéről.”*) Az ukrán nyelvű előadás kivonatát dr. Zubánics László ismerteti).

III.

12.00–13.00 SZAKMAI KONFERENCIA, FIATAL KUTATÓK FÓRUMA. *Levezető elnök: dr. Zubánics László.*

12.00–12.10 Csordás László, a Debreceni Egyetem abszolvált PhD-hallgatója. *Elrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból két kárpátaljai emlékirat alapján).*

12.10–12.20 Marcsák Gergely, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *A sztálini elhurcolások témája Vári Fábián László műveiben.*

12.20–12.30 Bimba Brigitta, az UNE Magyar Kara történelem szakos hallgatója: *A mártírok vére magvetés. Emlékezés id. Pocsai Vincére. Egy interjú vázlatai alapján.*

12.30–12.40 Mádi Bianka, az UNE Magyar Kara történelem szakos hallgatója: *Deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőc, Feketepatak, Salánk és vonzáskörzetében.*

12.40–13.00 Kérdések, hozzászólások. Zárszó.

14.00–14.45 Állófogadás.

15.10–16.00. Megemlékezés és koszorúzás a beregszászi emlékműnél.

16.00 Szabadprogram Beregszászon. A Gulág-kiállítás megtekintése a beregszászi Európa-Magyar Házban (választható, nem kötelező program). Megnyitja: Zubánics László, a KMMI elnöke. Utána eszmecsere, kávé, tea, üdítő mellett.

Helyszín: Európa-Magyar Ház, Beregszász, Széchenyi u. 59. B.

A rendezvény fő szervezője:

Szolyvai Emlékparkbizottság

Társszervező:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet

Együttműködő partnereink:

Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre

Fő támogatónk:

A Gulág Emlékbizottság

GU **LAG**
PVI

A KÁRPÁT-MEDENCÉBŐL ELHURCOLT MAGYAR ÉS NÉMET RABOK NYOMÁBAN OROSZFÖLDÖN ÉS A KAUKÁZUS ORSZÁGAIBAN

Nemzetközi emlékkonferencia

2016. november 18. Makkosjánosi, Helikon Hotel

A makkosjánosi Helikon Hotelben nemzetközi emlékkonferencia zajlott le a GUPVI-GULÁG-emlékév alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében.

A rendezvény első részében a közel 150 résztvevőt, köztük a Pécsi Német Kör 120 tagú küldöttségét **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke köszöntötte, majd beszámolt a Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenységéről és a rehabilitálás ügyéről az ukrán törvényhozásban.

A magyar Himnusz elhangzása után a megemlékezés mécsesgyújtással folytatódott, ezúttal v. h. Pocsai Vinczer református tiszteletes közös imát mondott a mártírok lelki üdvéért.

Majd **Marosi István** görögkatolikus áldozópap, a GörögKör vezetője megnyitotta a „*Holnap is felkel a nap...*” – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül. (Az egykori Gulág-rab, Dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) című kiállítást. Ezt követően a jelenlévők figyelmébe ajánlotta az Ortutay Elemér életét bemutató dokumentumfilm megtekintését.

Végezetül lágerdalok, alkalomhoz illő versek, kisprózák előadására is sor került **Lőrincz P. Gabriella**, **Shrek Tímea**, **Marcsák Gergely**, **Vári FABIÁN László** tolmácsolásában.

A szakmai konferencia második részében **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára („*A Kárpát-medencéből elhurcolt és dokumentumokkal igazolt magyar és német rabok nyomában Oroszfeldön és a Kaukázus országaiban*”), **Matkovits-Kretz Eleonóra**, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke, a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékére létrehozott emlékbizottság tagja („*Az internált magyarság és németiség emlékét megőrző rendezvények, oroszországi, kaukázusi, erdélyi, felvidéki, ukrainai történelmi emlékutak. Lágerjárát – utazó vagonkiállítás Magyarországon, könyvbemutatók és más programok*”)

a *GULÁG-GUPVI Emlékében*”) és **Korszun Alekszej** történész (*”Az internálás, deportálás, koncepciós perek feltárása a levéltári anyagok alapján, ezzel kapcsolatos újabb dokumentum-gyűjtemények kiadásának előkészületéről*”) tartott figyelemfelkeltő előadást.

Az emlékkonferencia harmadik szakaszában – Zubánics László elnökle-
tével – fiatal kutatók előadásai következtek. Elhangzott **Csordás László**, a Debreceni Egyetem abszolvált PhD-hallgatója: *Elrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból két kárpátaljai emlékirat alapján)*, **Marczák Gergely**, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *A sztálini elhurcolások témája Vári Fábián László műveiben*, **Bimba Brigitta**, az UNE Magyar Kara történelem szakos hallgatója: *A mártírok vére magvetés. Emlékezés id. Pocsai Vincére. Egy interjú vázlatai alapján*. **Mádi Bianka**, az UNE Magyar Kara történelem szakos hallgatója: *Deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőc, Feketepatak, Salánk és vonzáskörzetében című dolgozata*. Az előadókhoz intézett kérdések, hozzászólások után **Zubánics László** zárszava következett.

Az állófogadás után megemlékezésre és koszorúzásra került sor a beregszászi emlékműnél.

Végezetül a jelenlévők felkeresték a beregszászi Európa-Magyar Házat, ahol a Veritás Gulág-kiállítását és **Matl Péter** Ötösével című egyéni tárlatát tekintették meg **Zubánics László**, a KMMI elnökének kalauzolásával. A konferencia fő támogatója a Gulág Emlékbizottság.

FELVÉTELEK A NEMZETKÖZI EMLÉKKONFERENCIÁRÓL

42. sz. felvétel. Dr. Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke köszöntötte a konferencia résztvevőit, majd beszámolt a Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenységéről.

Forrás: <http://tiszaneews.org.ua/?module=news&target=get&id=15914>

43. sz. felvétel. A pécsi Német Kör 120 tagú küldöttsége Matkovits Krtez Eleonóra elnök vezetésével részt vett az emlékkonferencián.

Forrás: <http://www.beregovo.net.ua/hu22/index.php/2-uncategorised/383-konferencia-es-kiallitas-az-elhurcoltak-emlekeert>

44. sz. felvétel. Makkosjányosi, Helikon Hotel, 2016. november 18. „Holnap is felkel a nap...” – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül. (Az egykori Gulág-rab, dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) megnyílt kiállítás.

MEGEMLEKEZÉS, KOSZORÚZÁS, EMLÉKTÁBLÁK AVATÁSA A SZOLYVAI EMLÉKPARKBAN

2016. november 19.

Gyászünneppel, emléktáblák avatásával és koszorúzással emlékeztek meg Kárpátalja magyar férfilakosságának 1944. novemberi, szovjet lágerekbe történt elhurcolásáról Szolyván, a deportáltak egykori gyűjtőtáborának helyén létesített emlékparkban.

A megemlékezést **Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke nyitotta meg. A megemlékező rendezvényt Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke nyitotta meg, emlékeztetve, hogy a Magyar Országgyűlés 2016-ot a Szovjetunióba elhurcolt politikai foglyok és kényszer-munkások emlékévének nyilvánította. A növekvő anyaországi figyelemnek és anyagi támogatásnak köszönhetően az emlékparkbizottság a park fejlesztésében, rendezésében, valamint a feltérési, kutatási munkák tekintetében is jelentőset tudott alkotni ebben az évben. Tóth Mihály kiemelte, hogy a parkban 60 újabb gránittábla került felállításra, amelyekre az utóbbi évek kutatómunkája által feltárt, ugyancsak a szovjet lágerekben odaveszett 3911 honfitársunk neve lett felvésvé, közöttük három magyarországi község áldozatainak nevei is. Végül sajnálattal jegyezte meg, hogy Brenzovics László parlamenti képviselő és Keskeny Ernő nagykövet közbenjárása ellenére mind a mai napig nem hagyta jóvá az ukrán parlament a magyar áldozatokat rehabilitáló határozatát.

A himnuszok elhangzása után – **Fuchs Andrea** ukrán és magyar nyelvű felkonferálásában üdvözölte a megjelent díszvendégeket, közöttük **Keskeny Ernőt**, Magyarország kijevei nagykövetét, **Hennagyij Moszkalt**, Kárpátalja kormányzóját, **dr. Megyesy Jenőt**, a magyar miniszterelnök főtanácsadóját, **dr. Grezsa István** kormánybiztost, **Brenzovics Lászlót**, Ukrajna Legfelső Tanácsának képviselőjét, a KMKSZ elnökét, **Tilki Attilát**, a Magyar Országgyűlés képviselőjét, **Csallóközi Zoltánt**, Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes főtanácsadóját, a kárpátaljai magyar külképviseletek vezetőit és képviselőit, **Barta Józsefet**, a Kárpátaljai Megyei Tanács alelnökét, valamint a tanács KMKSZ-es frakciójának képviselőit és másokat az anyaországból, Felvidékről, Erdélyből.

A kegyeleti megemlékezés kezdetén **Kardos Katalin** a miskolci Éltesítő Lélek Irodalmi Egyesület versmondója egy ismeretlen szerzőtől a Fogoly

karácsonya c. lágerverset mondta el, majd a tiszabökényi Tisza Csillagkórus tagjai (művészeti vezető: **Kovály Csilla**) a lágerben íródott szomorú dalokat és imákat adtak elő.

Emlékbeszédet tartott **Megyesy Jenő** miniszterelnöki megbízott, aki tolmácsolta **Orbán Viktor** kormányfő üdvözlését. Fontosnak nevezte, hogy az Országgyűlés 2016-ot Gulág-emlékévvé nyilvánította, mert ezáltal – az emlékezés mellett – a fiatal nemzedékek is megérthetik, mi történt a második világháború után. Azért is fontos az emlékezés, hogy többé ne ismétlődheszen meg az 1944-1945-ben történtek – tette hozzá. „Az egykori gyűjtőtábor helyén létesített emlékparkban állva, az egykor elhurcoltak reménytelen, kiszolgáltatott helyzetébe belegondolva még annyi évtized után is összeszorul az ember gyomra” – mondta a miniszterelnöki megbízott, rámutatva, hogy milyen sokan voltak azok a hozzátartozók, akiktől valakit örökre vagy akár egy évtizedre elszakítottak. Ehhez járult még az is, hogy évtizedekig nem volt szabad beszélniük a fájdalmukról az elhurcoltaknak – idézte fel. Megyesy Jenő kiemelte: csak a cselekvő magatartás, a jó ügyért való küzdelem tarthat fenn egy nemzetet vagy hazát, mert ez a közösségépítés része. Ennek tükrében nagy tett volt a Szolyvai Emlékpark létrehozása, a kiépítése érdekében az elmúlt 25 évben végzett kemény munka – mondta. „Korunkban is számos kihívással kell szembenéznünk, s biztos, hogy ezzel az elkövetkező generációk is így lesznek. Ezért is kell a szolyvai emlékmű, s nemcsak hogy emlékezzünk, hanem hogy tanulságot is szerezzünk kitartásból, túlélésből, reményből, hogy a hasonló tragédiák a jövőben elkerülhetők legyenek, azoktól a magyarság megóvható legyen” – hangsúlyozta a miniszterelnöki megbízott.

A magyar és az ukrán nép megbékélése jegyében megemlékező beszédet tartott: **Hennagyij Moszkal**, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás vezetője is. Felidézte az 1944-ben vidékünkön élt magyar és német lakosság ellen elkövetett embertelenségeket, hangsúlyozva, hogy különböző népek képviselői élnek ezen a földön, akiknek közös felelősségük, hogy sohasé ismétlődhessen meg hasonló, emberek ezreinek életét követelő tragédia.

Brenzovics László, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnöke, az ukrán parlament képviselője rámutatott: 72 éve, két emberöltővel ezelőtt hurcolták el a kárpátaljai magyar és német férfiakat, és az első emberöltő alatt a kárpátaljai magyaroknak nem volt szabad beszélniük a velük történt tragédiáról. Szerinte annál nagyobb erővel törtek felszínre az emlékek 1989 után, amikor a központi szolyvai emlékhely mellett minden kárpátaljai magyarlakta településen emlékműveket állítottak az 1944 novemberében

elhurcolt és elpusztított férfiaknak. „Mártíroknak nevezzük őket – folytatta –, mert volt választásuk, elmenekülhettek volna szülőföldjükről, vagy megmenekülhettek volna, ha megtagadják nemzetiségüket, vallásukat. De nem tették, mert meg akartak maradni magyarnak, s ezzel a magatartásukkal nekünk, ma élő nemzedékeknek is példát mutatnak, hogy küzdjünk nyelvi, oktatási jogainkért, a szülőföldünkön való megmaradásunkért” – hangsúlyozta. Méltatlannak nevezte, hogy Ukrajna a mai napig nem követte meg, nem rehabilitálta állami szinten az ártatlanul elhurcolt kárpátaljai magyarokat, jóllehet a kárpátaljai magyar parlamenti képviselők mindent megtettek, hogy ez megtörténjen. Emlékeztetett arra, hogy már egy éve az ukrán parlament előtt van a megfelelő határozattervezet, de azt annak ellenére sem tűzték napirendre, hogy Keskeny Ernő, kijeji magyar nagykövettel együtt minden követ megmozgattak ennek érdekében.

Tilki Attila fideszes országgyűlési képviselő örömdetesnek nevezte, hogy a mostani évfordulóra a szolvyai emlékparkban külön emléktáblákon örökítették meg azoknak az ártatlanul elpusztított férfiaknak az emlékét, akiket a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Uszka, Tiszabecs és Milota községekből hurcoltak először Szolvyára, majd onnan a Gulágra a megszálló szovjet hatóságok. Tilki Attila fideszes országgyűlési képviselő elmondta, hogy az akkori szovjet hatalom a jelenlegi kárpátaljaiakon kívül 23 mai magyarországi települést is a Szovjetunióhoz akart csatolni. Ezek közül három település, Milota, Uszka és Tiszabecs a szatmári térségben található, a Tisza, illetve a Batár partján. Ők a Tiszaújlaki-hídő miatt játszottak volna szerepet. Húsz települést pedig a beregi térségben szemeltek ki a szovjetek, ezekből a falvakból a kárpátaljai magyar férfiakkal egy időben, ugyanannak a katonai akciónak a keretében deportálták a férfi lakosságot. Kecskési Tollas Tibornak nagyon sokat köszönhetnek az említett 23 településen élők, hisz ő akkor századosként ment interpellálni Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, és kérte, hogy a szövetséges ellenőrző bizottságnak jelezzék azt, hogy itt a Trianonban megkötött szerződés módosítására törekszik suttyomban a szovjet haderő. Tilki Attila emlékeztetett arra, hogy az említett magyarországi települések mindegyikén akadtak olyan emberek, akik segítettek abban, hogy a falujukban élő férfiakat elszakítsák a családjuktól, illetve az otthon maradt nőkkel és gyerekekkel aláírtak egy petíciót, miszerint önszántukból kérik, hogy a Szovjetunióhoz csatlakozhassanak. Egyedül a tarpaiak tagadták meg az említett petíció aláírását.

Zubánics László, az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) elnöke köszönetet mondott a magyar kormánynak, amiért támogatta a szolvyai

emlékpark fejlesztését és azt, hogy az idei évforduló kapcsán minél többen kereshessék fel a kárpátaljai magyarság legnagyobb tragédiájának emlékhelyét. Emlékeztetett arra, hogy a 20. században a kárpátaljai magyarság feje fölött ideoda húzogatták a határokat, miközben a kárpátaljai magyarok törvényisztelő polgárai voltak minden államnak, amelyben éltek. „S bár különböző jelzőket aggatnak ránk, mi törvényisztelő állampolgárai vagyunk ennek az országnak (Ukrajnának), s ezek is kívánunk maradni. Emellett azért elvárjuk, hogy a jogainkat, amelyet ennek az országnak az alkotmánya számunkra biztosít, betartsák, hogy anyanyelvünkön beszélhessünk, tanulhassunk, és ezt a nyelvet – büszkén felvállalva – utódainknak is továbbadhassuk” – mutatott rá a politikus.

Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára a zárandokhely továbbfejlesztésével kapcsolatos terveket ismertette elmondta, hogy a levéltári kutatásoknak köszönhetően további áldozatok neve is előkerül. Tehát ezt a munkát folytatni kell. A következő években elhelyezésre kerülnek majd azok a márványtáblák, melyek a Csonka-Bereg további falvaiból, a mai Szlovákiához tartozó Bodrog-közi, Ung-menti településekről elhurcolt áldozatok nevét örökíti meg. A mostani emléktáblákra azoknak a ruszin-ukrán nemzetiségű egykori magyar honvédeknek és zsidó munkaszolgálatosoknak a nevét is felvésették, akiket 1944-ben hurcoltak el a Gulágra a szovjet katonai hatóságok. A fekete márványtáblákon több mint 3909 név olvasható 395 kárpátaljai településről. Ezzel közel tízezerre bővült azoknak az áldozatoknak a száma, akiknek a nevét a szolyvai emlékparkban eddig megörökítették.

Az Emlékfal hátsó oldalfelületén közel tizenöt pannó magyar, német és ukrán nyelven, korabeli dokumentumok, archív felvételek és fotók révén örökíti meg az 1944 novemberétől végrehajtott erőszakos szovjetizálás áldozatainak tragédiáját, a népirtásnak is nevezhető legfontosabb eseményeket.

Az emlékünnepeken ökumenikus szertartás keretében **v. Pocsai Vince** református lelkész, **Levcsenkó Róbert** görögkatolikus esperes-helyettes, **Megyesy László** püspöki titkár **Gulybán Tibor**, Felsőszolca görögkatolikus parókusa felavatta, illetve felszentelte és megáldotta az emlékpark újabb 60 emléktábláját.

Ugyancsak felavatták és felszentelték a málenkij robotosok történelmi tanösvényét.

A megemlékezés, amelyen közel ezren vettek részt Kárpátaljáról és Magyarországról, koszorúzással és gyertyagyújtással zárult.

Az eddigi hagyományt követve **Tokár Károly** egykori bányász vezetésével Aknaszlatináról kerékpáros zárandokok érkeztek az emlékünnepekre,

akik minden évben megteszik Szolyváig a hosszú utat, így emlékezve a szovjet megszállók által elpusztított elődeikre.

A mostani évfordulóra a Szolyvai Emlékparkban külön emléktáblákon örökítették meg azoknak az ártatlanul elpusztított férfiaknak az emlékét, akiket Uszka, Tiszabecs és Milota községekből hurcoltak el először Szolyvára, majd onnan a Gulágra a megszálló szovjet hatóságok.

A rendezvényen nagy számban jelen volt három szatmári település, Milota, Tiszabecs és Uszka lakossága, ahonnan a málenkij robotnak áldozatul esett férfiak neve ugyancsak felkerült az újonnan felállított márványtáblákra. Bár a három település lakossága akkor sem haladta meg összesen a háromezer főt, ennek ellenére Tiszabecsről 220 embert, Uszkaról 50 embert, Milotáról 180 embert hurcoltak el, akik közül alig néhányan tértek haza. Az említett anyaországi településekről **Szalay Kont**, református esperes, **Pálinkás Gyula** és **Dajka Csaba**, református lelkészek, valamint **Bunna Istvánné** és **Lőrincz Gusztáv**, polgármesterek vezetésével érkezettek az emlékünnepséget követően a falvaikból elhurcolt áldozatoknak emléket állító márványtáblák előtt külön is emlékeztek.

45. sz. felvétel. Útban a Szolyvai Emlékpark felé, hagyományos koszorúzás a honfoglalás kori vitéz emlékoszlopánál (Paszika).

FELVÉTELEK A SZOLYVAI MEGEMLÉKEZÉSRŐL

(2016. november 19.)

46. sz. felvétel. Az Emlékfal hátsó oldalfelületén közel tizenöt pannó magyar, német és ukrán nyelven korabeli dokumentumok, archív felvételek és fotók révén örökíti meg az 1944 novemberétől végrehajtott erőszakos szovjetizálás áldozatainak tragédiáját, a népiértáshoz is nevezhető legfontosabb eseményeket. (2016. november 19.)

47. sz. felvétel. A tiszabökényi Tisza Csillagkórus tagjai (művészeti vezető: Kovács Csilla) a lágerekben íródott szomorú dalokat és imákat adták elő. (2016. november 19.)

48. sz. felvétel. A megemlékezést Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke nyitotta meg. Emlékbeszédet tartott Megyesy Jenő miniszterelnöki megbízott, aki tolmácsolta Orbán Viktor kormányfő üdvözlését. (2016. november 19.)

49. sz. felvétel. Dupka György és Tóth Mihály közreműködésével az emlékünnepeken ökumenikus esztartás keretében v. Pocsai Vince, református lelkész, Levcsenkó Róbert, görögkatolikus esperes-belyettes, Megyesy László, püspöki titkár, Gulybán Tibor, Felsőzsolca görögkatolikus parókusa felavatta, illetve felszentelte és megáldotta az emlékpark újabb 60 emléktábláját. (2016. november 19.)

50. sz. felvétel. Jelen volt a megemlékezésen mások mellett Keskeny Ernő, Magyarország kijevei nagykövete, Hennagyij Moszkal, Kárpátalja kormányzója, dr. Megyesy Jenő, a magyar miniszterelnök főtanácsadója, dr. Grezsa István, kormánybiztos, Brenzovics Lászlót, Ukrajna Legfelső Tanácsának képviselője, a KMKSZ elnöke, Tilki Attila, a Magyar Országgyűlés képviselője, Csallóközi Zoltán, Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes főtanácsadója, Zubánics László, az UMDSZ elnöke, a kárpátaljai magyar külképviseletek vezetői és képviselői, Barta József, a Kárpátaljai Megyei Tanács alelnöke, valamint a tanács KMKSZ-es frakciójának képviselői és mások az anyaországból, Felvidékről, Erdélyből.
(2016. november 19.)

51. sz. felvétel. Jelen voltak a Vitézi Rendek, intézmények képviselői. (2016. november 19.)

*52. sz. felvétel. A hozzátartozó gyertyát gyújt a család áldozata emlékére
(2016. november 19.)*

53. sz. felvétel. A fekete márványtáblakon több mint 3909 név olvasható 395 kárpátaljai településről. Ezzel közel tízezerre bővült azoknak az áldozatoknak a száma, akiknek a nevét a szolvyai emlékparkban eddig megörökítették. (2016. november 19.)

54. sz. felvétel. Ugyancsak felavatták és felszentelték a málenkij robotosok történelmi tanösvényét. (2016. november 19.)

A SZOLYVAI EMLÉKPARK GULÁG-GUPVI PROGRAMJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ FONTOSABB RENDEZVÉNYEK

55. sz. felvétel. A Lviv megyei Sztarij Szambirban felavatták a sztálini terror ártatlan áldozatai emlékére az NKVD egykori gyűjtő- és elosztó tábora helyén emelt emlékoszlopot (alkotója Matl Péter). (2016. november 17.)

56. sz. felvétel. Rendhagyó történelmi óra a Szolyvai Emléparkban

57-58. sz. felvétel. 2016. november 11. Elhallgatott történelem címmel tartottak rendhagyó történelemórát közel kétszáz magyarországi középiskolás részvételével, nemzeti zarándoklat keretében Szolyván, a sztálini terror kárpátaljai magyar és német áldozatainak tiszteletére létesített emlékparkban. Előadást tartott Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja Rétvári Bence, az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) parlamenti államtitkára, a Gulág Emlékbizottság tagja.

59. sz. felvétel. A Szolyvai Emléparkban koszorúzott Rétvári Bence, az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) parlamenti államtitkára, a Gulág Emlékbizottság tagja és dr. Kovács Emőke a Gulág Emlékbizottság szakmai vezetője.

60. sz. felvétel. A megemlékezés résztvevői. Balról jobbra: Zubánics László, dr. Kovács Emőke, Hartman Klára túlélő, dr. Rétvári Bence, Dupka György.

61. sz. felvétel. 2016. november 20. Emlékezés a sztálinizmus áldozataira Tiszabökényben.

Dupka György köszönetet mondott az Emberi Erőforrások Minisztériumának, a Gulág Emlékbizottságnak, amelyek a Szolyvai Emlékparkbizottság közbenjárásával és támogatásával Tiszabökényen kívül Tiszaújlakon, Péterfalván, Forgolányban, Nagypaládon és Fertőszalmáson is megvalósult az emlékművek felújítása. Balról jobbra: Tóth Bálint polgármester, Gyurin Miklós beregszászi konzul, Dupka György, Háttérben a Tisza Csillagkórus.

62. sz. felvétel. 2016. november 29. „Holnap is felkel a nap...– Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül” címmel nyílt kiállítás az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar karán. Az eseményt dr. Zubánics László, a Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar dékánhelyettese nyitotta meg.

63-64. sz. felvétel. 2016. december 7. Hetven éve végezték ki koncepciós per döntése alapján Bródy András magyar országgyűlési képviselőt. A Szolyvai Emlékparkban felavatásra került a kárpátaljai mártír magyar képviselők emlékkeresztje. Balról jobbra: Korszun Alekszej, Dupka György, Árgyelán György, Filep Lajos.

65. sz. felvétel. Korszun Alekszej, a „Történelem által rehabilitáltak” Kárpátalja Megye Könyvének kiadói csoportvezetője

66-67. sz. felvétel. 2016. december 7. Kiállítás a meghurcolt kárpátaljai magyar országgyűlési képviselők emlékére az Ungvári Néprajzi Múzeumban.

68. sz. felvétel. Részlet Matl Péter kiállításának anyagából. A művészt az alkotásra a nemrég megjelent *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak* című gyűjtemény (Dupka György közreadásában) ihlette meg az *Ötösével*-sorozat elkészítésére. Balról jobbra: Szarvas Gábor, Matl Péter, a helyi múzeum igazgatója, Dupka György.

FONTOSABB KÁRPÁTALJAI ESEMÉNYEK, MEGVALÓSULT PROJEKTEK A GULÁG EMLÉKÉVBEN (2016)

2016. január 28-29. A „Kárpát-medencei némettség II. világháború utáni és mai érték- és hagyományörzése” címmel kétnapos nemzetközi rendezvényre került sor a pécsi Német Kör szervezésében. A program keretében **dr. Dupka György** *A kárpátaljai némettség és magyarság a szovjetesítés útjában – egy kultúra eltűnése, átmentése* címmel tartott előadást.

2016. február 25-26. *A Kommunizmus Áldozatainak Emléknapja alkalmából a GULÁG Emlékév programjaival kapcsolatban a Veritas Történetkutató Intézet nemzetközi konferenciát szervezett Budapesten.* A program keretében Kárpátalja korabeli eseményeiről **dr. Dupka György**, **dr. Molnár D. Erzsébet** történész és a beregdécai **Koszttyó Gyula**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktori iskolájának PhD-hallgatója tartott előadást.

2016. március 1. Az *UNE magyar karának Bercsényi Miklós Könyvtárában* **dr. Dupka György** előadást tartott az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar történelem és európai integrációs szakos hallgatói számára a kárpátaljai magyarság XX. századi sorstragédiáiról.

2016. március 19. *Ungváron az egykori KGB megyei központjának épülete előtt - március második felében- állítottak emlékjelet az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hőseinek és áldozatainak Magyarország Ungvári Főkonzulátusának szervezésében.* A helyszín jelképes, hisz egykor az ungvári KGB-székház pincéiben tartották fogva és az épületben kínozták meg azokat a magyarokat, akiket Magyarországról szállítottak Ungvárra, illetve azokat, akiket Kárpátalján vettek őrizetbe. Az emlékművet **Hennagyij Moszkal**, kormányzó és **dr. Latorcai Csaba**, helyettes államtitkár leplezte le.

2016. április 22. *GULÁG-konferencia zajlott le Budapesten a Gulágkutatók Nemzetközi Társasága szervezésében, amelyen többek között*

előadást tartott mások mellett **Molnár D. Erzsébet** (történész, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola), **Dupka György** (történész, Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára) és a tiszabökényi származású **Fóris Kálmán** 91 éves túlélő, aki jelenleg Budapesten él.

2016. április 24. Három emléktáblát és egy felújított emlékművet avattak Tiszabökényben az Árpád-házi Szt. Erzsébet és a Mártírok templomának falán és udvarán a faluból háromnapos munkára, majd a GULÁG-ra elhurcolt mártírok emlékére. Állíttatta a Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékére alkalmából a Gulág Emlékbizottság támogatásával.

Az első emlékhely – a meghurcolt papok emléktáblája: *Árvay Dezső* (1904–1962) tiszaujlaki plébános és *Kökörcsény Pál* (1907-1974) gör. kat. parochus, mindketten egyben a tiszabökényiek lelki gondozói.

A második emlékhely – a mártír katolikus képviselő emléktáblája: **Bencze György** (1885–1946?) országgyűlési képviselő, akit 1924-ben XI. Piusz pápa a Nagy Szent Gergely Renddel tüntette ki.

A harmadik emlékhely – meghurcolt tiszabökényi lakosok emléktáblája: *Dupka István* (1915), *Erdélyi József* (1901), *Husztai György* (1908), *Husztai Miklós* (1917), *Kapa István* (1909), *Kapincu Jenő* (1921), *Toldi Gábor* (1893), akiket szovjetellenes agitációért 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték. A sztálini diktatúra áldozata lett: *Korenyuk Toldi Miklós* (1928), *Dóka Sándor* (1922), *Fülöp György* (1926).

A negyedik emlékhely – 24 mártír és 10 elesett honvéd nevét megőrkítő emlékmű került felújításra és felavatásra. Ezt megelőzően **Weinrauch Mária** tiszaujlaki plébániai-kormányzó celebrálásával búzaszenteléssel egybekötött szentmisét tartottak a meghurcoltak, kárpátaljai vértanúk és hitvallók lelki üdvéért. A mártírok szenvedéstörténetét **dr. Dupka György** történész, a Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség elnöke ismertette.

Az emléktáblák felavatásában többek között közreműködött **Szalipszki Endre**, Magyarország beregszászi főkonzulja, **Rezes Károly**, megyei képviselő, **Virág László**, a KMKSZ helyi elnöke, **Tóth Bálint**, polgármester, **ifj. Bencze Ernő**, Bencze György képviselő unokája, **v. Toldi Katalin** és mások. Lágerdalokat adott elő a tiszabökényi Csillag Kórus és Marcsák Gergely irodalmár.

2016. május 17. Az „Ezer fogoly küldi imáját az égbe” című konferenciakötet bemutatóját rendezték meg az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tan nyelvű Humán- és Természettudományi Karán (Bercsényi Miklós Könyv-

tár). A fiatal kutatók munkáit (Mádi Bianka, Bimba Brigitta és Marcsák Gergely szerzők) is bemutató kötet összeállítói: Zubánics László, a KMMI elnöke (a kötet szerkesztője), Dupka György, az Intermix Kiadó igazgatója.

2016. május 26. A magyar hadisírok felkutatásával és azok gondozásával foglalkozó Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület a második világháború során elhunyt magyar honvédeknek állított közös síremléket Tarac-közön.

2016. május 28. A MÉKK és a Vitézi Rend Kárpátaljai Törzskapitányságának vezetői (Dupka György, Kövér György, Jávorszky István) az Ungvári Magyar Katonai temetőben rendbetételével egybekötött megemlékezést és tisztelgést tartottak azon 114 hős magyar katona emlékére, akik életüket áldozták a magyar haza szolgálatában.

*A Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület Hangácsi István elnök vezetésével a huszti magyar katonai temetőben a fák egy részét távolították el az első világháborús részről, és megkezdték az 1944-es hantok megtisztítását is. Sikerült felmérniük a nagy háborúból megmaradt kőkeresztek állapotát is annak érdekében, hogy egy előzetes számvetést készíthessenek felújításukra, illetve legyártásukra.

2016. június 2. dr. Ortutay Elemér, görögkatolikus áldozópap, teológiai tanár születésének 100. évfordulója alkalmából szentliturgiát tartottak a beregszászi görögkatolikus templomban, majd megkoszorúzták dr. Ortutay Elemér emléktábláját a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium falán. A rendezvényen fellépett a Boldog Romzsa Tódor Hittudományi Akadémia kórusa.

2016. június 16. A kolozsvári Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári Természettudományi és Művészeti Karon a Gulág Emlékév jegyében elindított konferenciasorozat júniusi meghívott előadója dr. Dupka György volt, aki A kárpátaljai magyarok „málenkij robotra” elhurcolása a GUPVI-GULÁG munkatáborokba az erőszakos szovjetizálás idején (1944-1953), és a lágerekben elhunytak emlékének megörökítéséről címmel tartott előadást.

2016. június 24. – július 2. GULÁG-GUPVI Emlékútra került sor Baskírföldön, „Magna Hungáriában, az ősmagyarok földjén” a pécsi Német Kör szervezésében. A küldöttség tagjai Oktyabrszkij város egyik polgári temetőjében a „málenkij robot” mártírjainak tiszteletére emlékjelet avattak, Ufában pedig Baskír-Magyar Baráti Társaságot alapítottak. A kutatócsoportban Kárpátalját dr. Dupka György történész képviselte.

2016. június 24. Megnyílt a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában a kárpátaljai magyar férfiak 1944-es elhurcolásának emléket állító vándorkiállítás „Málenkij robot” címmel.

2016. július 2. A GULÁG Emlékbizottság támogatásával a pécsi Német Kör szervezésében szerencsésen hazaérkezett a 12 fős uráli kutatócsoport, amelynek tagjai (oda-vissz úton) a Budapest-Moszkva-Ufa-Oktyabrszkij-a tatár földi Jelabuga érintésével több mint 6 ezer kilométer távolságot tettek meg repülőgéppel, autóbusszal és gyalogosan. A 2016. június 24. – július 2. közötti uráli zárandokút tagjai voltak: a Magyar Televízió stábja képviselőjében **Noll Katalin**, szerkesztőriporter, **Csomós István Tamás**, operatőr, **dr. Szilágyi Péter Ferenc**, a Miniszterelnökség nemzetpolitikai helyettes államtitkára, **Dr. Bognár Zsolt** és **dr. Dupka György**, GULÁG-GUPVI kutatók, a pécsi Német Kör képviselőjében **Matkovits-Kretz Eleonóra**, elnök, **Matkovits Réka Aléna**, **Dimitrijenko Anna**, **Árvai András**, **Szenácz Mihályné** (az oktyabrszkiji 1701. sz. munkatáborban robotoló magyar szülők itt született leánygyermek), **Harsányi Zoltánné** (a Baskírföldön maradt **Jurij Lapsin**, alias **Arnold György** magyarországi unokatestvére, nyugdíjas tanár), **Árvai Attila**, a szerencsi Német Kisebbségi Önkormányzat elnöke. A csoport bejárta a baskírföldi, illetve Oktyabrszkij város és a vonzáskörzetébe tartozó településeket, eljutott a tatár földi Urusszu, Jelebuga és más helységekre. Ezeken a helyszíneken több egykori, második világháborús kényszerszemléteket, hadifogoly-temetőt azonosítottak, dokumentáltak. Találkoztak Magyarországról, illetve a Kárpát-medencéből (Erdély, Délvidék, Felvidék, Kárpátalja) „málenkij robotra” elhurcolt civilek, hadifoglyok, kitelepített német és magyar családok leszármazottaival, a helyi lakosság vendégszerető baskír, tatár, udmurt, csuvas, mari és orosz képviselőivel, akik segítettek a megsemmisített, beépített magyar-német fogolytemetők felkutatásában, emlékhelyek kijelölésében és létesítésében, ezenkívül a túlélők leszármazottaitól különböző tényfeltáró dokumentumokat, visszaemlékezéseket kaptak. A csoport tagjai kiállítást és értelmiségi fórumot szerveztek a város központi múzeumában, Ufában pedig megalakították a Baskír-Magyar Baráti Társaságot.

2016. július 8. A Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok Hivatal delegációja, Magyarország Ungvári Főkonzulátusa, valamint a helyi önkormányzat szervezésében Szkole városában felavatásra került az 1941. június 30-i partizántámadás következtében hősi halált halt 13 magyar katona síremléke. A korábban elveszettnek hitt hősi emlékmű ledöntött darabjait a közelmúltban fedezte fel **Strömpl András**, a munkácsi származású lemergi

lakos, lelkes amatőr hadisír-kutató és **Ihor Csudijovics**, szkolei helytörténész. Ezt követően került sor a magyarországi, valamint az ukrainai központi hadisírgondozó szervezetek vezetőinek közös helyszínbejárására, ahol döntés született a síremlék mielőbbi felújításáról. A tervek szerint a szkolei magyar kegyeleti munka folytatódni fog, és felújításra kerül a Szkole városában állomásozó m. kir. 503. honvéd hadikórházban, valamint a m. kir. 102. honvéd tábori kórházban elhunytak hősi parcellája is.

2016. július 6. Ülésezett a Gulág Emlékbizottság, amelynek munkájában Kárpátaljáról **dr. Dupka György** GULÁG-szakértőként vett részt. Az ülést követő sajtótájékoztatón **Rétvári Bence**, államtitkár ismertette a kiemelt programokat is. A Gulág emlékévn során eddig 366 pályázatra 223 millió forintot osztottak ki. Tavaly augusztus 23-án – amikor Európa-szerte megemlékeztek a fasiszta és a kommunista diktatúra áldozatairól is – hagyományteremtő szándékkal kegyeleti sétát tartottak a nyilasok áldozatainak emlékére készített Duna-parti cipőktől a Terror Háza Múzeumig. Az idei kegyeleti séta szónoka **Szájer József**, fideszes EP-képviselő lesz. A Gulág emlékévn kiemelt projektje az elhurcolt németek emlékét őrző vagonkiállítás, amely tizenkét helyszínen lesz látható, a Fővám téri barakkinstalláció, amely országjárásra indul, az országos tanulmányi verseny, valamint **Földes László (Hobó)** *Gulág virágai* című drámájának bemutatója a Nemzeti Színházban. Kárpátalján is több kiemelt program fog megvalósulni.

2016. július 31. A GULÁG Emlékév jegyében a GULÁG Emlékbizottság és Magyarország Ungvári Főkonzulátusa támogatásával részlegesen felújították a Szolyvai Emlékparkot. Ezáltal Kárpát-medence magyarságának legnagyobb kegyhelyeként vonul a köztudatba, amely a szovjet hatóság megtorló tevékenységére emlékeztet. Például, ami újdonság: Kárpátalja újabb, 315 településéről származó 3909 áldozat nevét 60 új márvány-emléktáblára véstették fel és katonás sorrendben 60 vas-állványra szerelték fel, melynek mentén emléksétányt alakítottak ki. A 3 909 áldozatból 478 internált civil, 2762 honvéd, 670 közérdekű munkaszolgálatos, akik a második világháború során, illetve a sztálini lágerekben pusztultak el. Nemzetiségi bontásban: magyarok, svábok, ruszinok, zsidók. Ezzel együtt, összességében mintegy tízezer magyar honfitárs nevét örökítettük meg a jövő nemzedék számára, akiknek egyetlen bűnük magyarságuk volt. A felújított emlékpark felavatására, felszentelésére 2016. november 19-én, 11 órakor kerül sor ökumenikus istentisztelet és koszorúzás keretében.

*A magyar államfő Strömpl Andrást, a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetsége elnökhelyettesét a nyugat-ukrainai magyar hadtörténeti helyszí-

nek és hadisírok kutatása mellett az első és második világháborús hadisírok és katonai emlékek rendbehozatala érdekében végzett odaadó tevékenysége elismeréseként Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesítette.

2016. augusztus 16-27. A pécsi Német Kör GULÁG-GUPVI Történelmi Emlékutat szervezett Csecsenföldön, Azerbajdzsánban és Grúziában. A kutatócsoportban Kárpátalját dr. Dupka György történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára képviselte.

*Gonczi Tibor, a Rákóczi Szövetség Beregszászi Szervezetének elnöke szervezésében honismereti kiránduláson vettek részt az egyesület aktivistái, a résztvevők felkeresték többek között a Vereckei-hágót, az Árpád-vonal megmaradt bunkereit, a Szolyvai Emlékparkot és a Derceni Emlékparkot.

2016. szeptember 3. A Lviv megyei Sztarij Szambirban a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetsége (LMKSZ) kezdeményezésére ökumenikus szertartás keretében felszentelték, illetve megáldották a sztálini terror ártatlan áldozatai emlékére az NKVD egykori gyűjtő- és elosztó tábora helyén emelt, Matl Péter szobrászművész készítette emlékoszlopot. Az emlékművet a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszerszolgák emlékére alkalmából az Ungvári Magyar Főkonzulátus által megvalósított „Emlékoszlop állítása az egykori Sztarij Szambir-i gyűjtő- és elosztótábor tömegsírjainál” tárgyú projekt keretében valósították meg. A díszvendégeket **Szarvas Gábor**, az LMKSZ elnöke köszöntötte. Az eseményen az Ungvári Magyar Főkonzulátust **Vida László**, ideiglenes ügyvivő képviselte, aki egyben beszédet is tartott. Megtisztelte személyes jelenlétével a rendezvényt az emlékművet megáldó **Héder János**, a Kárpátaljai Református Egyházkerület főjegyzője, ungvári lelkész, továbbá **Árvai Attila**, a Szerencsi Német Önkormányzat elnöke, **dr. Dupka György** GULÁG-kutató és mások.

2016. szeptember 12. Életének 96. esztendejében Beregszászban elhunyt id. Pocsai Vince, a sztálini lágerek egyik utolsó túlélője, akit a hírhedt 0036. sz. parancs alapján 1944. november 18-án hurcoltak el szülőfalujából, Gutról. A beregszászi járási magyar település 87 internáltjából 57 honfitársa vesztette életét, mindösszesen 30 tért haza, köztük id. Pocsai Vince. Raboskodott a szolyvai és szambori gyűjtőtáborokban, majd Poltava egyik munkatáborában rabszolgaként dolgoztatták, ahonnan csontig lesoványodva, de szerencsésen hazaérkezett. Az első között kezdeményezte sorstársai névsorának összeállítását, emléküik megőrzését. Pocsai Vince bácsi számos alkalommal szerepelt a médiában, a Szolyvai Emlékpark megemlékezésein, a beregszászi emlékkonferenciákon és más rendezvényeken. Kurmai-Ráti Szilviának köszönhetően em-

léke örökké fennmaradt „A málenkij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében című mélyinterjú-kötetében. Béke poraira!

2016. szeptember 27. Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola adott otthont a *Gulág emlékkonferencia* elnevezésű rendezvénynek, amellyel a Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI) is csatlakozott a magyar kormány által meghirdetett GULÁG Emlékév jegyében zajló programhoz. A Rákóczi-főiskola képviselőjében **Rácz Béla** prorektor köszöntötte a jelenlévőket. **Szalipszki Endre**, a Beregszászi Magyar Konzulátus vezetője folytatta a köszöntések sorát. Majd **Molnár János**, római katolikus esperes-plébános beszéde következett. A köszöntőket **Szász Jenő**, az NSKI elnöke zárta. Az előadásokat **Bali János**, az NSKI kutatási, stratégiai és koordinációs igazgatója, **Molnár D. Erzsébet**, történész, Gulág-kutató, a felsőoktatási intézmény adjunktusa kezdte, aki a kárpátaljai elhurcolások történelmi háttéréről, okairól, történetéről számolt be. Rövid szünet után **Szamborovszkyné Nagy Ibolya** történész, a főiskola könyvtárának igazgatója folytatta *Kárpátaljai szovjet elhurcolások egy mikrotörténeti megközelítésben – Nagyberg c.* előadásával. A prezentációkat **Fodor Gusztáv** református lelkész, egyháztörténész zárta *Élő Egyház a halál völgyében. Kárpátaljai református lelkészek a Gulág munkatáborában c.* előadásával.

***Orosz Péter** mártírhálált halt kárpátaljai görögkatolikus püspökről szól **Barlay Tamás** dokumentumfilmje, amelyet az első Ars Sacra Film-fesztivál keretében a hónap folyamán vetítettek Budapesten. A kereszt előtt című dokumentumfilmet az MTVA Vallási Főszerkesztőségének szerkesztő-műsorvezetőjeként dolgozó Barlay Tamás 2004-ben készítette. Mint elmondta: „2004-ben Kárpátalján forgattunk, ott hallottam Orosz Péter titkos püspök történetéről. A görögkatolikus egyház 1945-ben a Szovjetunióban az üldözések elől illegálisba vonult, és titokban szenteltek fel három püspököt. Kettőt közülük hamar elfogtak, Orosz Péterről azonban 1953-ig nem derült ki, kicsoda valójában” – mesélte Barlay Tamás. Mint a rendező kifejtette, a titkos püspök közkedvelt, népszerű ember volt, történetek keringtek arról, hogyan adta oda télvíz idején cipőjét egy koldusnak, ingét egy szegénynek. A nép négy éven át rejtegette, Orosz Pétert végül az őt kutató rendőr letartóztatta, pedig a püspök akkor már szabadon járhatott, mivel Sztálin halála után amnesztiát hirdettek. „A rendőr egy útszéli kereszt előtt agyonlőtte a titkos püspököt, holttestét a rendőrség garázsában ásták el. A rendőr aztán évtizedekkel később, halálos ágyán elmondta tettét, és azt is, hová ásták a tetemet”.

2016. október 1. A Kazinczy Ferenc Társaság és a Petőfi Irodalmi Múzeum – Kazinczy Ferenc Múzeum az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával, a *Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévéhez* kapcsolódva két napos konferenciát szervezett **GULÁG-sors** címmel Sátoraljajúhelyen, a PIM – Kazinczy Ferenc Múzeumban. A témában jártas és elismert szakemberek előadásaival, a Veritas Történetkutató Intézet *Magyarok a Szovjetunió táborában 1944-1956* című kiállításával, valamint Sára Sándor *Nők a Gulágon* című dokumentumfilmjével zárták a kétnapos rendezvényt. A Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **dr. Dupka György** *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a Kárpát-medencei, a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben* címmel tartott előadást.

2016. október 13. Beregszászban dr. Ortutay Elemér teológus, görögkatolikus pap születésének 100. évfordulója tiszteletére emlékülést tartottak a Görögkör szervezésében. Mások mellett előadást tartott **Dupka György** történész is, aki többek között elmondta, hogyan készítették elő szerkesztőtársaival Elemér atya emlékiratának kiadását, amely 1993-ban *...holnap is felkel a nap* címmel az Intermix Kiadónál látott napvilágot, miként vonták be a miskolci **Mankovits Tamás** főszerkesztésében megjelenő **Kárpátalja** c. folyóirat állandó szerzői közé, ahol az atyának a rehabilitálása óta - a helyi magyar sajtóban - először jelentek meg írásai.

2016. október 19. *Az elhallgatott történelem nyomában - a kárpátaljai Viskén* címmel több napos kárpátaljai szakmai tanulmányúton és kegyeleti zárandoklaton vett részt a tematikus útra szerveződött közel 60 fős kecskeméti csoport. A csoport vezetője Székelyné Körösi Ilona, történész főmúzeológus, a Kecskeméti Katona József Múzeum gyűjteményvezetője és a Bács-Kiskun Megyei Honismereti Egyesület elnöke volt.

2016. október 17–19. A záhonyi KIÚT Térségfejlesztési Egyesület szervezésében rendezvénysorozattal az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeire emlékeztek az Ungvári Nemzeti Egyetemen, a Técsői Református Líceumban és az Aknaszlatinai Bolyai János Középiskolában. Az 1956-os forradalom és szabadságharc kialakulása, magyarországi és kárpátaljai eseményei, társadalmi hatása című konferencia állomásain előadást tartott **Dr. Gerő András**, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, **dr. Váradi Natália**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történésze, **dr. Brenzovics László**, történész, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, valamint **dr. Zubánics László**, **dr. Dupka György**, **dr. Szakolczai Attila** és **dr. Németh Péterné**, történészek. A szervezők emléktáblákat he-

lyeztek el a felsorolt intézmények falain, amelynek feliratai magyar és ukrán nyelven is olvashatóak. A gránitból és bronzból készült emlékjeleket az ismert szobrászművész, **Mihajlo Kolodko** készítette.

2016. október 20. Magyarország két kárpátaljai külképviselete a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséggel és az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetséggel közös megemlékezést tartott Ungváron az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulója alkalmából. A Posta téren álló 56-os emlékműnél **Szili Katalin**, miniszterelnöki megbízott, **Hennagyij Moszkal**, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal elnöke, **Barta József**, a megyei tanács elnökhelyettese, a KMKSZ alelnöke, **Zubánics László**, az UMSZ elnöke mondott beszédet. Az emlékmű megkoszorúzását követően a résztvevők átvonultak az ungvári börtönhöz, ahol hatvan évvel ezelőtt fogva tartottak 800 magyar forradalmárt és azokat, akik kiálltak a forradalom eszméi mellett. **Szili Katalin**, **Greza István** kormánybiztos, a KMKSZ, az UMSZ, Magyarország ungvári és beregszászi külképviseletei, illetve megyénk vezetői és a helyi magyar tannyelvű oktatási intézmények diákjai megkoszorúzták az 1956-os emléktáblát. Délután zenés-irodalmi megemlékezéssel folytatódott a rendezvénysorozat a Kárpátaljai Megyei Ukrán Zenei-Dramai Színházban, ahol **Szili Katalin** és **Barta József** osztotta meg ünnepi gondolatait. Majd a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola színjátszó szakkörének Szólnak a dobok című zenés-irodalmi összeállítását láthattuk Gál Natália rendezésében. Az est záróakkordjaként a Kárpátaljai Megyei Filharmonia kamarazenekara adott elő néhány darabot.

2016. október 23. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából Mezőkaszonyban, a helyi középiskola falán elhelyezett emléktáblánál koszorúzási megemlékezést tartottak az UMSZ szervezésében. **Zubánics László**, az UMSZ elnökének nyitó beszéde után **Radvánszky Ferenc**, helyi református lelkipásztor áhítata következett. A továbbiakban **Ferenczi Attila**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulatának tagja **Nagy Attila**, színész visszaemlékezéseiből adott elő egy részletet. Ünnepi beszédet mondott **dr. Mélykúti Ferenc**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának vezető konzulja. Zubánics László ismertette a forradalom kaszonyi eseményeit: Ormos Mária, Ormos István és Szécsi Sándor helyi fiatalok titokban röpiratokat terjesztettek, s ezért börtönökben, lágerekben raboskodtak. **Tóth Miklós**, az UMSZ alelnöke beszéde végén Ormos Mária visszaemlékezéseiből idézett. A megemlékezés a Kaszonyi Középiskola növendékeinek megható történelmi-irodalmi összeállításával folytatódott,

melyet **Fazekas Orsolya, Komári Emília, Lőrinc Orsolya, Nagy Klaudia, Varga Boglárka, Tomes Lea és Buda Tímea** adott elő. Az eseményt megtisztelte jelenlétével **Bakancsos László**, az UMSZ általános alelnöke, **Horváth László**, a Beregszászi Járási Tanács elnökhelyettese, **Jánosi Angéla**, a Kaszonyi Középiskola igazgatónője, valamint **Tar Erzsébet**, a helyi községi tanács titkára, akik egyben az emléktáblát is megkoszorúzták.

2016. október 23. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából Dercenben kopjafát avattak. Ünnepi beszédet **dr. Szili Katalin**, miniszterelnöki megbízott, a magyar Országgyűlés korábbi elnöke tartott: „Minden évszázadban volt valami olyan küzdelmünk, amiben nemcsak Európának, hanem az egész világnak megmutattuk, hogy a magyar nép bátor, szabadság- és igazságszerető, és képes áldozatot hozni. Szabadságunkért és a nemzeti függetlenségért mindennap meg kell küzdenünk, különösen annak a közösségnek, amelyik itt, Kárpátalján él.” **Buhajla József**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának főkonzulja beszédében kiemelte, 60 évvel ezelőtt nagyon sok kárpátaljai fiatal is csatlakozott, ha mással nem, röplapok készítésével a forradalomhoz, így mutatva ki az együttérzését. „A 20. században számos olyan történelmi esemény van, ahol a nemzet szíve egyként kezd el dobogni. Nekünk ma, amikor a magyar nemzet újra egységesedik, fontos a szolidaritás egymás mellett, hogy sikerüljön ügyeinket, megmaradásunkat közösen végigbeszélve olyan stratégiai döntéseket hozni, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy megmaradjunk magyarnak itt, Kárpátalján” – hangsúlyozta felszólalásában **dr. Zubánics László**, az UMSZ elnöke.

2016. október 21. 1956 hőseire emlékeztek az ungvári Dayka Gábor Középiskolában. A koszorúzással egybekötött program első részében a tanintézet falán elhelyezett emléktáblánál beszédet tartott **Kulin Zoltán**, a városi tanács képviselője, **Szabó János**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja. Majd a díszteremben az ünnepi műsort **Keszler Stella** igazgató és **Dupka György** a MÉKK elnöke nyitotta meg.

2016. október 21-23. Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulójának alkalmából Magyarország Ukrajnai Nagykövetsége és a Magyarok Kijevi Egyesülete a kárpátaljai és a hágókon túli magyar szervezetek bevonásával Magyar Napokat szervezett az ukrán fővárosban. A rendezvénysorozat keretében a kijevi Ukrán Házban mutatták be a *Magyarok Ukrajnában* című történelmi és néprajzi kiállítást.

2016. október 21. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán is méltatták az 1956-os forradalmat és szabadságharcot. **Dr. Váradi Natá-**

lia történész, a téma szakértője köszöntötte a megjelenteket. Ezután a **Gál Natália** színművésznő által vezetett főiskolai szintársulat műsora következett. A *Szólnak a dobok* című előadásban mélybevágó módon elevenítették fel az '56-os eseményeket, közelebb hozva napjaink emberéhez a Budapesten hatvan éve kirobbant forradalom történeteit. Az egyórás színdarabban kárpátjai visszaemlékezések is elhangzottak. A megemlékezés a Szózat közös élenklésével ért véget.

2016. október 22. Dr. Grezsa István, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjáért felelős kormánybiztosa Lembergben, az 1956-os forradalom tiszteletére rendezett emlékünneepségen mondott beszédet. A koszorúzással és ünnepi koncerttel zárult megemlékezést az Ungvári Magyar Főkonzulátus és a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség szervezte

2016. október 22. Az '56-os forradalom hatvanadik évfordulójára emlékeztek a beregszászi Pásztor Ferenc Községi Házban a városi Keresztény Értelmiségiek Szövetsége szervezésében. A megemlékezést **Molnár János**, beregszászi esperes-plébános nyitotta meg. Majd zenei-irodalmi összeállítás következett, melyet a Beregszászi Petőfi Sándor Nyugdíjasklub énekkara adott elő. A rendezvény meghívott vendége **Kovács Elemér**, közíró, újságíró volt. A műsor keretében az '56-os eseményekről szóló *Az igazság mindenek felett* című könyvét mutatta be a közönségnek. Zárszót mondott **Jakab Eleonóra**, a helyi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének vezetője.

2016. október 22-30. Az 1956-os magyarországi forradalomról szóló filmeket mutattak be az ukrán fővárosban a 46. Molodiszt nemzetközi filmfesztivál keretében. **Keskeny Ernő**, Magyarország ukrajnai nagykövete a sajtóértekezleten elmondta, hogy a kijevi fesztiválra igyekeztek az elmúlt hatvan év mindegyik évtizedből egy-egy filmet kiválasztani. Eszerint bemutatták a kijevi mozikban **Fábri Zoltán** *Hannibál tanár úr* (1956), **Kósa Ferenc** *Tízezer nap* (1967), **Jancsó Miklós** *Magyar rapszódia* (1979), **Szabó István** *Hanussen* (1988), **Bacsó Péter** *Sztálin menyasszonya* (1991), **Mészáros Márta** *A temetetlen halott* (2004) és **Esztergályos Károly** *Férfiakt* című 2006-os filmjét.

2016. október 23. Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* művéből készült színi előadás bemutatójára került sor Zsámbékon az ünnepi rendezvények keretében, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház előadásában.

2016. október 23. A Gálócsi Polgármesteri Hivatal szervezésében Gecse Endre mártír református lelkészre és a politizáló gálócsi fiatalokra emlékez-

tek a gálócsi temetőben a tiszteles sírjánál és a községháza udvarán. A rendezvényt megtisztelte és beszédet tartott dr. **Dupka György** történész, **Szabó János**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, **Molnár László** és **Perduk Tibor**, a politizáló gálócsi csoport tagjai.

2016. október 23. A beregszászi városvezetés, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és Magyarország Beregszászi Konzulátusának közös szervezésében Petőfi szobránál emlékeztek a győztes forradalomra. **Szalipszki Endre**, beregszászi főkonzul köszöntötte a jelenlévőket. A főkonzul felhívta a jelenlévők figyelmét arra, hogy a megemlékezés folytatásaként két hét múlva szobrot avatnak a beregszászi vasútállomás előtti téren. Beszédet tartott **Szili Katalin**, miniszterelnöki megbízott, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács elnöke. A megemlékezés Petőfi Sándor szobrának megszorúzásával és a Himnusz közös eléneklésével ért véget.

2016. október 28. *Ung vidékiek a GULÁG-on* címmel konferenciát tartottak Nagykaposon a Magyar Közösségi Házban a Nagykapos és Vidéke Társulás szervezésében. A megjelenteket **Gabri Rudolf**, a Nagykapos és Vidéke Társulás elnöke köszöntötte. A rendezvényt Furik Csaba, Kassa megyei képviselője, nyitotta meg. Szakmai előadást tartott többek között **Dr. Száky Sándor** és **Köteles László**, történész, **Dupka György**, Gulág-kutató.

***Nagy Zoltán Mihály** *A Sátán fattya* c. regényéből a Gulág Emlékbizottság támogatásával, a Dunatáj Alapítvány (Zsigmond Dezső rendezésében) alkotásában tévéjáték készül. Forgatását az októberi hónapban már elkezdték.

2016. november 4. Magyar és ukrán történészek kerekasztal-beszélgetésével vette kezdetét a *Magyar rapszódia* című magyar filmhét Ungváron, az ILKO galéria művészeti központban. A **Zubánics László**, történész moderálásával megtartott kétórás beszélgetés résztvevői – a Magyarországról meghívott **Palasik Mária** és **Rainer M. János**, illetve a kárpátaljai **Dupka György**, **Iván Mandrik** és **Roman Oficinszkij**, történészek – áttekintették az 1956-os forradalom magyar és ukrán történelmi vonatkozásait és a világpolitikára való kihatásait, majd a filmhét első bemutatójaként levetítésre került *A berni követ* című játékfilm. Egyidejűleg szintén az ILKO Galériában megnyílt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából az 1956-os eseményeket bemutató táblókiállítás, amelyet a filmhét során tekinthetnek meg a látogatók. A filmhét az Ungvári Magyar Főkonzulátus, a Kijevi Magyar Nagykövetség, az ILKO Galéria és a Molodiszty kijevi nemzetközi filmfesztivál együttműködésében, az 1956-os emlékbizottság támogatásával valósult meg.

2016. november 6. Életének 92. évében elhunyt **Gulácsy Lajos** (Tivadarfalva, 1925. január 8. – Munkács, 2016. november 6.), a Kárpátaljai Református Egyház nyugalmazott püspöke.

2016. november 7. *56 gondolat 56-ról* - nemzetközi emlékkonferenciát szervezett budapesti székházában a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, ahol mások mellett **Dupka György** *56 és Kárpátalja* címmel tartott előadást.

2016. november 11. Elhallgatott történelem címmel tartottak rendhagyó történelemórát közel 200 magyarországi középiskolás részvételével, nemzeti zárandoklat keretében Szolyván, a sztálini terror kárpátaljai magyar és német áldozatainak tiszteletére létesített emlékparkban. A Gulág Emlékbizottság szervezésében Magyarország egész területéről érkezett diákoknak **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja, Gulág-kutató ismertette a kárpátaljai magyar férfilakosság szovjet hatóságok által 1944 novemberében végrehajtott deportálásának előzményeit, lefolytatásának körülményeit és következményeit. A történelmi érdeklődésük alapján kiválasztott középiskolások előtt a szovjet hatóságok által 1945-ben kémkedés vádjával 14 évesen tíz év kényszermunkára ítélt, miskolci születésű **Hartmann Klára** elevenítette fel azokat a kilenc évig tartó megpróbáltatásokat, amelyeken szibériai és kazahsztáni lágerekben ment keresztül. A rendhagyó történelemórát záró előadásában **Rétvári Bence**, az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) parlamenti államtitkára, a Gulág Emlékbizottság tagja hangsúlyozta – szimbolikus jelentősége van annak, hogy a nemzeti zárandoklat helyszíne a magyar Golgotának is nevezett szolyvai emlékpark, ahol a magyarországi iskolások Gulág-túlélőkkel találkozhatnak, s azok személyes élményeinek megismerése által, ha virtuálisan is, de részesei lehetnek az egykori tragikus eseményeknek – tette hozzá. A politikus utalt arra, hogy az emlékező rendezvény címe, az Elhallgatott történelem azt jelzi, a tragikus eseményekről évtizedeken át nem volt szabad beszélni, ami – mint fogalmazott – a mai fiatalok számára elképzelhetetlennek tűnhet. A nemzeti zárandoklat helyszíne azért is fontos – emelte ki az államtitkár -, mert míg Magyarországról minden tizenkettedik embert vittek el a Gulágra, addig Kárpátaljáról minden ötödik magyart, vagyis nem volt olyan magyar család, amelyből ne hurcoltak volna el valakit. A deportált kárpátaljai magyarok harmada elpusztult – mutatott rá Rétvári Bence.

2016. november 16. Történelmi zenés-irodalmi műsorral ajándékozta meg a beregszásziakat a helyi Keresztény Értelmiségiek Szövetsége a Pásztor

Ferenc Községi Házban. Ez alkalommal az egybegyűltek a sztálinizmus áldozataira emlékeztek. A rendezvény elején **Molnár János**, esperes-plébános köszöntötte a jelenlévőket. Magyarország Beregszászi Konzulátusát **Gara Katalin** képviselte a megemlékezésen. A rendezvény meghívott vendége **Molnár D. Erzsébet**, történész, főiskolai tanár volt. A megemlékezés a **Krajnikné Hegyi Irén** által vezetett egyházi kórus műsorával folytatódott, amelyben elhurcolásokról szóló, illetve lágerben gyűjtött verseket, dalokat hallhatott a közönség.

2016. november 16. A sztálini áldozatok emlékének adóztak Badalóban az 1993-ban emelt és a nemrég felújított emlékműnél, ugyanitt sor került a Mártírok emlékparkjának újbóli felavatására, amikor ünnepi istentisztelet keretében Sági Zsolt, helyi református lelkipásztor hirdette az igét. Az igehirdetést követően elmondta gondolatait **Jakab Lajos**, helyi családorvos, a KMKSZ Badalói Alapszervezetének alelnöke, **Nagy Petronella**, a Beregszászi Magyar Konzulátus konzulja, **dr. Brenzovics László**, parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke, **Nagy Béla**, a Kárpátaljai Református Egyházkerület főgondnoka, valamint **Sin József**, a KMKSZ Beregszászi Középszintű Szervezetének elnöke, a Beregszászi Járási Tanács elnöke. Az eseményen **Ferenci Attila**, a Beregszászi Magyar Színház színművésze Wass Albert *A bujdosó imája* című versét szavalta el, a helyi általános iskola tanulói pedig az alkalomhoz illő verseket és énekeket adtak elő. A kegyeletteljes megemlékezésen részt vett **Szalai Imre**, Badaló polgármestere, **Csoma Zoltán**, Badaló testvértelepülésének, Szatmárcsekének a polgármestere, **Balog Zoltán**, a KMKSZ Badalói Alapszervezetének elnöke, valamint **Rácz János**, a KMKSZ Tiszacsomai Alapszervezetének elnöke.

2016. november 17. A Lviv megyei Sztarij Szambirban ünnepélyes megemlékezés keretében felavatták a sztálini terror ártatlan áldozatai emlékére az NKVD egykori gyűjtő- és elosztó tábora helyén emelt emlékoszlopot (alkotója: **Matl Péter**). A rendezvényen részt vett és beszédet mondott **Buhajla József**, ungvári főkonzul, **Ihor Truhim**, Sztarij Szambir polgármestere, **Irina Kocjubjak**, a Lviv Megyei Államigazgatási Hivatal helyettes hivatalvezetője, **Matkovits Kretz Eleonóra**, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnöke, **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára és **Tóth Antal**, az LMKSZ volt elnökhelyettese. **Szarvas Gábor**, az LMKSZ elnöke emléklapokat adott át azoknak a Sztarij Szambir-i lakosoknak, illetve hozzátartozóiknak, akik annak idején segítették az egykori tömegsírok helyének beazonosítását.

A megemlékezés után megnyílt Sztarij Szambir helytörténeti múzeumában **Matl Péter** *Ötösével* c. egyéni tárlata. A művészt az alkotásra a nemrég megjelent *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak* című gyűjtemény (**Dupka György** közreadásában) ihlette meg az Ötösével-sorozat elkészítésére.

2016. november 17. Felekezeti és politikai hovatartozástól függetlenül együtt emlékeztek meg az 1944-ben „háromnapos” munkára elhurcolt áldozatokról a beregszásziak. A közös megemlékezés a református templomban kezdődött, ahol a római katolikus, a görögkatolikus és a református egyház képviselői szólaltak fel. **Molnár János**, római katolikus esperes-plébános, **Marosi István**, görögkatolikus és **Taracközi Ferenc**, református lelkipásztorok rámutattak arra, hogy a kényszermunkára hurcolt kárpátaljai férfiak az istenhit igazi példái, akik között a felekezeti falak is leomlottak. A szerte a világban számos alkalommal véghezvitt deportálásokról **dr. Markó György**, magyarországi történész, a Kommunizmuskutató Intézet igazgatója tartott előadást. Egyperces néma főhajtást kért **Bocskor Andrea**, európai parlamenti képviselő a jelenlévőktől az elhunytak tiszteletére. A templomban összegyűlt fiatalok és idősek felolvasták az áldozatok neveit, majd a menetben jelképesen egy-egy áldozat gyertyáját vitték, és helyezték el az emlékműnél. Az istentiszteletet követően a résztvevők fáklyás és gyertyás menetben sétáltak el a Beregszászi 5. Számú Középiskola falán található emléktáblához, majd folytatták útjukat a Puskin téren felállított emlékműhöz, ahol megszólaltatták az emlékezés harangját.

2016. november 17-20. A GULÁG–GUPVI emlékévként alkalmából az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség nemzetközi tudományos konferenciát szervezett *Hadifogság, Gulág, málenkij robot. Kárpát-medencei magyarok és németek a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiiban (1944–1953)* címmel. A konferencián **Csatáry György** és **Császár István** levezető elnökletével neves magyarországi (**Máthé Áron**, **Seres Attila**, **Csiszár Imre**, **Forró Lajos**, **Fodor Gusztáv**, **Pallai László**, **Bank Barbara**, **Soós Viktor Attila**, **Ötvös István**, **Janek István**, **Ilyés Gábor**), felvidéki (**Köteles László**, **Gabri Kornélia**, **Lukács Gábor**) és kárpátaljai (**Bocskor Andrea**, **Dupka György**, **Molnár D. Erzsébet**) előadók tartottak kitűnő, egyben hiánypótló előadásokat. A négynapos nemzetközi rendezvénytársorozat része volt a szakmai kirándulás, amelynek során felkeres-

ték többek között a munkácsi Rákóczi-kastélyt, ahol 1944 novemberében az épület udvarán gyűjtötték össze a 18 és 55 év közötti magyar nemzetiségű férfilakosokat. A kastély udvarán felállított, a málenkij robotra elhurcoltak emlékművénél a beregszászi főiskola nevében **dr. Csatáry György** tanszékvezető, intézetigazgató és **Molnár Ferenc**, adjunktus helyezték el az emlékezés koszorúit. Ezt követően a kirándulás résztvevői csatlakoztak a Szolyvai Emlékparkban megrendezett központi megemlékezéshez. Sztarij Szamborban felkeresték az NKVD 22. számú gyűjtő- és továbbító táboraként is nyilvántartott láger-temetőjének helyét, ahol korábban felavatták **Matl Péter** szobrászművész emlékművét. A korabeli tragikus eseményeket **dr. Csatáry György** és **dr. Molnár D. Erzsébet** docens elevenítették fel, akik ezt követően a beregszászi főiskola nevében elhelyezték az emlékezés koszorúit.

2016. november 17. Az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak állított emlékművet Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Beregszászi Városi Tanács Beregszászban. **Mihajlo Kolodko**, ungvári szobrászművész alkotása szimbolikus helyszínen – a városi vasútállomás előtti téren kapott helyet. Az ünnepélyes leleplezés kezdetén **dr. Markó György**, a Kommunizmuskutató Intézet igazgatója számolt be a magyar történelem egyik meghatározó eseményéről, majd **Bocskor Andrea**, európai parlamenti képviselő, **Barta József**, a Kárpátaljai Megyei Tanács és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke és **Szalipszki Endre**, beregszászi magyar főkonzul beszéde következett. A műemlék építésze **Szarvas Péter** volt, a kovácsolási munkálatokat **Rusznak Sztepan** és **Krivanics Vaszil** végezték.

2016. november 18. GULÁG-tematikájú filmvetítést tartottak Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola átriumában. *A hűség ára* című dokumentumfilmet az 1940-50-es évek egyházüldözését mutatja be Kárpátalján. A film előzetese: YouTube. A film Facebook oldala: Facebook/ahusegara

2016. november 18. *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszfeldön és a Kaukázus országaiban* címmel a makkosjánosi Helikon Hotelben nemzetközi emlékkonferencia zajlott le a GUPVI-GULÁG-emlékév alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében. A rendezvény első részében a közel 150 résztvevőt, köztük a Pécsi Német Kör 120 tagú küldöttségét **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke köszöntötte majd beszámolt a Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenységéről és a rehabilitálás ügyéről az ukrán törvényhozásban. A magyar Himnusz elhangzása után a megemlékezés mécsesgyújtással

folytatódott, ezúttal v. h. Pocsai Vince református tiszteletes közös imát mondott a mártírok lelki üdvéért. Majd **Marosi István**, görögkatolikus áldozópap, a GörögKör vezetője megnyitotta a *Holnap is felkel a nap...* – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül. (Az egykori Gulágrab, Dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) című kiállítást. Ezt követően a jelenlévők figyelmébe ajánlotta az Ortutay Elemér életét bemutató dokumentumfilm megtekintését. Végezetül lágerdalok, alkalomhoz illő versek, kispórák előadására is sor került **Lőrincz P. Gabriella**, **Shrek Tímea**, **Marcsák Gergely**, **Vári Fábán László** tolmácsolásában.

A szakmai konferencia második részében **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára (*A Kárpát-medencéből elhurcolt és dokumentumokkal igazolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban*), **Matkovits-Kretz Eleonóra**, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékére létrehozott emlékbizottság tagja (*Az internált magyarság és németiség emlékét megőrkítő rendezvények, oroszországi, kaukázusi, erdélyi, felvidéki, ukrainai történelmi emléktutak. Lágerjárat – utazó vagonkiállítás Magyarországon, könyvbemutatók és más programok a GULÁG-GUPVI Emlékévkében*) és **Korszun Alekszej** történész (*Az internálás, deportálás, koncepciók perek feltárása a levéltári anyagok alapján, ezzel kapcsolatos újabb dokumentum-gyűjtemények kiadásának előkészületéről*) tartott figyelemfelkeltő előadást.

Az emlékkonferencia harmadik szakaszában – Zubáncs László elnökletével – fiatal kutatók előadásai következtek. Elhangzott **Csordás László**, a Debreceni Egyetem abszolvált PhD-hallgatója. *Elrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból két kárpátaljai emlékirat alapján)*, **Marcsák Gergely**, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *A sztálini elhurcolások témája Vári Fábán László műveiben*, **Bimba Brigitta**, az UNE Magyar Kara történelem szakos hallgatója: *A mártírok vére magvetés. Emlékezés id. Pocsai Vincére. Egy interjú vázlatai alapján*. **Mádi Bianka**, az UNE Magyar Kara történelem szakos hallgatója: *Deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőc, Feketepataki, Salánk és vonzaskörzetében* című dolgozata. Az előadókhoz intézett kérdések, hozzászólások után **Zubáncs László** zárszava következett. Az állófogadás után a megemlékezésre és koszorúzásra került sor a beregszászi emlékműnél.

Végezetül a jelenlévők felkeresték a beregszászi Európa-Magyar Házat, ahol a Veritás Gulág-kiállítását és **Matl Péter** Ötösével című egyéni tárlatát tekintették meg **Zubáncs László**, a KMMI elnökének kalauzolásával.

2016. november 18. Beregardóban megemlékeztek a sztálini lágerekben halálba hajszolt szeretteikről a 25 évvel ezelőtt állított emlékműnél. Az emlékezés fontosságáról szolt a jelenlevőkhöz **Fring Erzsébet**, a KMKSZ Beregszászi Alapszervezetének elnökségi tagja,

Riskó Márta, a beregszászi KMKSZ-alapszervezet elnökségi tagja. A beregardói református gyülekezet új lelkipásztora, **Balázs Antal**, tiszteletes Isten igéjével a megbocsátásra biztatott, s arra, bízzuk a Teremtőre, hogy igazságot szolgáltatson.

2016. november 19. Gyászünneppel, emléktáblák avatásával és koszorúzással emlékeztek meg Kárpátalja magyar férfilekosságának 1944. novemberi, szovjet lágerekbe történt elhurcolásáról Szolyván, a deportáltak egykori gyűjtőtáborának helyén létesített emlékparkban. A megemlékezést **Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke nyitotta meg. A himnuszok elhangzása után – **Fuchs Andrea** ukrán és magyar nyelvű felkonferálásában üdvözölte a megjelent díszvendégeket. Felkérésére **Kardos Katalin**, a miskolci Éltető Lélek Irodalmi Egyesület versmondója egy ismeretlen szerzőtől a Fogoly karácsonya c. lágerverset mondta el, majd a tiszabökényi Tisza Csillagkórus tagjainak (művészeti vezető: **Kovály Csilla**) előadásában lágerdalok hangzottak el. Emlékbeszédet tartott **Megyesy Jenő**, miniszterelnöki megbízott, aki tolmácsolta **Orbán Viktor** kormányfő üdvözlését. Fontosnak nevezte, hogy az Országgyűlés 2016-ot Gulág-emlékévvé nyilvánította, mert ezáltal – az emlékezés mellett – a fiatal nemzedékek is megérthetik, mi történt a második világháború után. Azért is fontos az emlékezés, hogy többé ne ismétlődhessenek meg az 1944-1945-ben történtek – tette hozzá. “Az egykori gyűjtőtábor helyén létesített emlékparkban állva, az egykor elhurcoltak reménytelen, kiszolgáltatott helyzetébe belegondolva még annyi évtized után is összeszorul az ember gyomra” – mondta a miniszterelnöki megbízott, rámutatva, hogy milyen sokan voltak azok a hozzátartozók, akiktől valakit örökre vagy akár egy évtizedre elszakítottak. Ehhez járult még az is, hogy évtizedekig nem volt szabad beszélniük a fájdalmuokról az elhurcoltaknak – idézte fel. Megyesy Jenő kiemelte: csak a cselekvő magatartás, a jó ügyért való küzdelem tarthat fenn egy nemzetet vagy hazát, mert ez a közösségépítés része. Ennek tükrében nagy tett volt a Szolyvai Emlékpark létrehozása, a kiépítése érdekében az elmúlt 25 évben végzett kemény munka – mondta. “Korunkban is számos kihívással kell szembenéznünk, s biztos, hogy ezzel az elkövetkező generációk is így lesznek. Ezért is kell a szolyvai emlékmű, s nemcsak, hogy emlékezzünk, hanem, hogy tanulságot is szerezzünk kitarásból, túlélésből, re-

ményből, hogy a hasonló tragédiák a jövőben elkerülhetők legyenek, azoktól a magyarság megóvható legyen” – hangsúlyozta a miniszterelnöki megbízott.

A magyar és az ukrán nép megbékélése jegyében megemlékező beszédet tartott: **Hennagyij Moszkal**, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás vezetője is. **Brenzovics László**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnöke, az ukrán parlament képviselője rámutatott: 72 éve, két emberöltővel ezelőtt hurcolták el a kárpátaljai magyar és német férfiakat, és az első emberöltő alatt a kárpátaljai magyaroknak nem volt szabad beszélniük a velük történt tragédiáról. Szerinte annál nagyobb erővel törtek felszínre az emlékek 1989 után, amikor a központi szolvyai emlékhely mellett minden kárpátaljai magyarlakta településen emlékműveket állítottak az 1944 novemberében elhurcolt és elpusztított férfiaknak. “Mártíroknak nevezzük őket – folytatta -, mert volt választatásuk, elmenekülhettek volna szülőföldjükről, vagy megmenekülhettek volna, ha megtagadják nemzetiségüket, vallásukat. De nem tették, mert meg akartak maradni magyarnak, s ezzel a magatartásukkal nekünk, a ma élő nemzedékeknek is példát mutatnak, hogy küzdjünk nyelvi, oktatási jogainkért, a szülőföldünkön való megmaradásunkért” – hangsúlyozta. Méltatlannak nevezte, hogy Ukrajna a mai napig nem követte meg, nem rehabilitálta állami szinten az ártatlanul elhurcolt kárpátaljai magyarokat, jöllehet a kárpátaljai magyar parlamenti képviselők mindent megtettek, hogy ez megtörténjen. Emlékeztetett arra, hogy már egy éve az ukrán parlament előtt van a megfelelő határozattervezet, de azt annak ellenére sem tűzték napirendre, hogy Keskeny Ernő kijevei magyar nagykövettel együtt minden követ megmozgattak ennek érdekében. **Tilki Attila**, fideszes országgyűlési képviselő öröndetesnek nevezte, hogy a mostani évfordulóra a szolvyai emlékparkban külön emléktáblákon örökítették meg azoknak az ártatlanul elpusztított férfiaknak az emlékét, akiket a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Uszka, Tiszabecs és Milota községekből hurcoltak először Szolvyára, majd onnan a Gulágra a megszálló szovjet hatóságok. **Zubánics László**, az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) elnöke köszönetet mondott a magyar kormánynak, amiért támogatta a Szolvyai Emlékpark fejlesztését és azt, hogy az idei évforduló kapcsán minél többen kereshessék fel a kárpátaljai magyarság legnagyobb tragédiájának emlékhelyét. Emlékeztetett arra, hogy a 20. században a kárpátaljai magyarság feje fölött ide-oda húzogatták a határokat, miközben a kárpátaljai magyarok törvénytisztelő polgárai voltak minden államnak, amelyben éltek. “S bár különböző jelzőket aggatnak ránk, mi törvénytisztelő állampolgárai vagyunk ennek az

országnak (Ukrajnának), s ezek is kívánunk maradni. Emellett azért elvárjuk, hogy a jogainkat, amelyet ennek az országnak az alkotmánya számunkra biztosít, betartsák, hogy anyanyelvünkön beszélhessünk, tanulhassunk, és ezt a nyelvet – büszkén felvállalva – utódainknak is továbbadhassuk” – mutatott rá a politikus. Az emlékünnepeken ökumenikus szertartás keretében **v. Pocsai Vince**, református lelkész, **Levcsenkó Róbert**, görögkatolikus esperes-helyettes, **Megyesy László**, püspöki titkár, **Gulybán Tibor**, Felsőzsolca görögkatolikus parókusa felavatta, illetve felszentelte és megáldotta az emlékpark újabb 60 emléktábláját, amelyekre – **Dupka György**, a Szolyvai Emlékpark titkárának ezt megelőző tájékoztatása szerint azoknak a ruszin-ukrán nemzetiségű egykori magyar honvédeknek és zsidó munkaszolgálatosoknak a nevét vésték fel, akiket 1944-ben hurcoltak el a Gulágra a szovjet katonai hatóságok. A fekete márványtáblákon több mint 3909 név olvasható 395 kárpátaljai településről. Ezzel közel tízezerre bővült azoknak az áldozatoknak a száma, akiknek a nevét a Szolyvai Emlékparkban eddig megörökítették. A megemlékezés, amelyen közel ezren vettek részt Kárpátaljáról és Magyarországról, koszorúzással és gyertyagyújtással zárult.

2016. november 19. Gyászünneppel, emléktáblák avatásával és koszorúzással emlékeztünk ma meg a magyar férfilakosság 1944. novemberi, szovjet lágerekbe történt elhurcolásáról Szolyván, a deportáltak egykori gyűjtőtáborának helyén létesített emlékparkban. A mostani évfordulóra a Szolyvai Emlékparkban külön emléktáblákon örökítették meg azoknak az ártatlanul elpusztított férfiaknak az emlékét, akiket Uszka, Tiszabecs és Milota községekből hurcoltak el először Szolyvára, majd onnan a Gulágra a megszálló szovjet hatóságok. **Nt. Pálinkás Gyula**, **Nt. Dajka Csaba**, milotai és tiszabecsi lelképásztorok, valamint **Nt. Szalay Kont**, a Szatmári Református Egyházmege esperesének szavaival méltón emlékeztek meg az emléktáblák előtt.

2016. november 20. *Sárosoroszi*ban emlékeztek meg a málenkij robot áldozatairól. A megemlékezésre a római katolikus templom kertjében elhelyezett, Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériuma és a BGA Zrt. támogatásának köszönhetően megújult emlékparkban került sor. Jelen volt és elmondta gondolatait **Hiába András**, a KMKSZ Sárosoroszi Alapszervezetének és a Búbos Kemence Civil Szervezetnek az elnöke, **Torzsa István**, beregszászi magyar konzul, **Sin József**, a Beregszászi Járási Tanács és a KMKSZ Beregszászi Középszintű Szervezetének elnöke, a történelmi egyházak képviselőjében, **Orbán Sándor**, református tiszteletes és **Rácz István**, plébános, **Gyurkó Miklós**, sárosoroszi polgármestere, illetve a Sárosoroszi

Általános Iskola igazgatója, **Sebi Attila**. Közreműködött a **Gáti Georgina** által vezetett Hangraforgó könyvtári csoport, akik lágerdalokkal, versekkel emlékeztek, valamint felolvasták a Sárosorosziból odaveszett emberek névsorát, és egy-egy szál virággal adóztak a mártírok emlékének.

2016. november 20. Jánosiban a községben felállított emlékműnél tartottak megemlékezést a két település – Jánosi és Balazsér – összefogásában. A helyieken kívül jelen volt **Barta István**, Jánosi és Balazsér polgármestere, **Izsák Éva**, a Jánosi Középiskola igazgatója. Beszédet mondott **Egressy Miklós**, jánosi görögkatolikus parochusa, **Balázs Antal**, Beregardó és Jánosi református lelkésze. Ezt követően **Izsák Gréta** és **Rádik Vivien**, a Jánosi Középiskola tanulói szavazását, majd a balazséri egyház tanúságtételét hallgathatták meg. A megemlékezés az elhurcoltakért való közös imával és koszorúzással zárult.

2016. november 20. A verbőci megemlékezés a templom kertjében felállított emléktábla előtt zajlott le. Beszédet tartott Gál Lilla, a KMKSZ Verbőci és Feketepataki Alapszervezetének elnöke. Majd Kardos Katalin, a miskolci Éltető lélek Irodalmi Kör tagja előadásában a *Lágerkarácsony Szolyván* című vers hangzott el. A verbőci megemlékezéseken részt vett **Székely Gusztáv**, a Nagyszőlősi Járási Tanács képviselője.

2016. november 20. Első búcsús szentmise volt körmenettel a tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet templomban, amelyet 2015-ben szenteltek fel. A misét **Weinrauch Márió**, OFM plébános-kormányzó celebrálta. Jelen volt **Pósze Sándor**, Tiszabökény görögkatolikus parochusa és **Marosi István**, Nagybégány görögkatolikus parochusa, a beregszászi főiskola lelkésze, a Görögkör vezetője, aki a szentmise után megnyitotta a 100. éve született dr. Ortutay Elemér teológus emlékkiállítását. Majd csatolt rendezvényként a sztálinizmus és a második világháború áldozatainak felújított emlékművénél a koszorúzással egybekötött megemlékezést **Dupka György**, az egyház-község elnöke nyitotta meg. **Dupka György** köszönetet mondott Magyarországi Emberi Erőforrások Minisztériumának, a Gulág Emlékbizottságnak, amelyek a Szolyvai Emlékparkbizottság közbenjárásával és támogatásával *Tiszabökényen* kívül *Tiszaújlakon*, *Péterfalván*, *Forgolányban*, *Nagypaládon* és *Fertősalmáson* is megvalósult az emlékművek felújítása.

A megemlékezésen **Gyurin Miklós**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának konzulja mondott beszédet. Lágerénekeket adott elő a Tiszabökényi Tisza Csillagkórus (művészeti vezetője: **Kovály Csilla**). Koszorúzott többek között **Gyurin Miklós**, konzul, **Tóth Bálint**, péterfalvai polgármester, a

történelmi egyházak jelenlévő lelkészei. A sokaságot vonzó megemlékezés-sorozat jó hangulatban a helyi Művelődési Házban ért véget, ahol az agapé, illetve szeretetvendégség során fellépett a miskolci Éltető Lélek Irodalmi Kör Egyesület (művészeti vezető: **Kardos Katalin**) A reformáció 500 éve 50 percben című műsorukkal, így a feledhetetlen búcsúnap a krisztusi szeretet jegyében a helyi felekezetek (római és görögkatolikus, református és ortodox) jelenlévő képviselőinek nagy meglepedésére ökumenikus ünnepléssel zárult.

2016. november 19. *Bótrágyon* este a templomban emlékeztek a sztálinista népiirtás helyi áldozataira, amelyen jelen volt, illetve megemlékező beszédet tartott **Barta András**, **Faragó László**, beregszászi magyar konzul, **Sin József**, a KMKSZ Beregszászi Középszintű Szervezetének, valamint a Beregszászi Járási Tanácsnak az elnöke, **Horváth Árpád**, a KMKSZ Bótrágyi Alapszervezetének elnöke, **Radvánszky Ferenc**, református lelkész. A megemlékezésen szolgált a Bótrágyi Református Egyházközség énekkara, harangszó mellett olvasták fel a lágerben meghalt 80 bótrágyi mártír nevét, végül a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola színjátszó köre adott az elhurcoltak visszaemlékezéseiből összeállított műsort.

2016. november 20. A **Beregújfaluban** megtartott megemlékezésen jelen volt és elmondta gondolatait **Faragó László**, beregszászi magyar konzul, **Sin József**, a KMKSZ Beregszászi Középszintű Szervezete és a Beregszászi Járási Tanács elnöke, **Halász Dezső**, református lelkész, valamint **Tóth Bertalan**, a KMKSZ Beregújfalui Alapszervezetének elnöke.

2016. november 20. *Kígyóson* a temetőkertben lévő emlékmű előtt beszédet mondott **Vass Ottó**, a KMKSZ BKSZ alelnöke, a Beregszászi Járási Tanács képviselője. A megemlékezés keretén belül ökumenikus istentiszteletet tartott **Iván Gusztáv** kígyósi református lelkipásztor és **Molnár Ede**, a helyi baptista gyülekezet képviselője. Közreműködött a kígyósi református gyülekezet énekkara, illetve lágerverseket olvastak fel a helyi nyugdíjas klub és a református ifjúsági csoport képviselői.

2016. november 20. *Tiszacsomán* is megemlékeztek a sztálini önkényuralom ártatlan áldozatairól. Az egybegyűlteket előtt beszédet mondott **Kovács Szvetlana**, Tiszacsoma polgármestere, **Horváth László**, a Beregszászi Járási Tanács alelnöke, **Rácز János**, a KMKSZ Tiszacsomai Alapszervezetének elnöke. **Demkó Ferenc**, görögkatolikus esperes, tiszacsomai parochus mondott imát a lágerben elhurcoltakért. A Tiszacsomai Kultúrház és Községi Könyvtár közös verses összeállítással emlékezett meg a lágerben elhunyt honfitársainkról.

2016. november 20. *Haláboron* az istentiszteletet követően a helyi temetőkertben lévő, **Péter Csaba**, megyei tanácsi képviselő támogatásával felújított emlékműnél beszédet tartott **Károlyi József**, helyi református lelkész, **Péter Csaba**, megyei képviselő, **Kocsis Barnabás**, polgármester, **Kádár Szilvia**, a KMKSZ Halábori Alapszervezetének elnöke, valamint a helyi UMDSZ-alapszervezet elnöke, **Tóth Győző**. A Kádár Szilvia által felkészített helyi fiúk korabeli visszaemlékezéseket felolvastva idézték fel a kárpátaljai magyarság vészidőszakát.

2016. november 20. *Mezőváriban* a rendezvény elején Berki Károly, a KMKSZ Mezővári Alapszervezetének elnöke szólt a gyülekezet tagjaihoz. A szónok szavait követően a gyülekezet kántorai, Kovács Sándor és Erika vezetésével a KRISZ együttes néhány tagja, valamint a konfirmandusok egy csoportja adott elő verses-zenés emlékműsort. Az istentisztelet után a jelenlévők átvonultak a málenkij robot helyi áldozatainak emlékművéhez. Itt Zán Fábián Sándor, mezővári lelkész, a Kárpátaljai Református Egyházkerület püspöke tartott rövid prédikációt.

2016. november 20. A málenkij robot *somi* áldozataira emlékezett Barta Ferenc, a KMKSZ alapszervezet vezetője. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 45 fő. A megemlékezésen felolvasta visszaemlékezését a szörnyű időkről **Ködöböcz Gyula** bácsi. Közreműködött a református egyház énekkara.

2016. november 25. Budapesten a Polgárok Házában megrendezésre került *A Kárpát-medence elvesztett területeiről (Kárpátalja, Erdély, Felvidék és Délvidék) szovjet típusú táborokba hurcoltak kálváriája* című nemzetközi konferencia a Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány szervezésében. Kárpátaljáról **Dupka György** történész vett részt, előadásának címe: *A Kárpát-medencéből elhurcolt és levéltári iratokkal is igazolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiiban*.

2016. november 26. A Tiszaásványi Községi Tanács, a KMKSZ Tiszaásványi Alapszervezete és a Tiszaásványi Kultúrház közös szervezésében megemlékezést tartottak a helyi temetőkertben a sztálinizmus áldozatainak emlékművénél az 1944 őszén elhurcoltak és a II. világháborúban elesettek emlékére. A rendezvényen emlékbeszédet tartott Orbán István, a KMKSZ Tiszaásványi Alapszervezetének elnöke, Stefán Zoltán, Tiszaásvány és Tiszaújfalú református lelkésze, Ferkó Csaba, polgármester. Közreműködött a helyi kultúrház Kék Nefejejs énekkara, Ruskovics Erika és Breza György egy-egy ismeretlen szerző lágérballadáját olvasta föl.

2016. november 27. A feketepataki megemlékezés a helyi református templom kertjében létrehozott emléktábla előtt zajlott, ahol a hívek és a helyi alapszervezet tagjai emlékeztek meg az elhurcoltakról és 1944 eseményeiről. Lágervers hangzott el **Szegő Johanna**, a Verbőci Középiskola növendékének előadásában. A feketepataki megemlékezéseken részt vett **Székely Gusztáv**, a Nagyszőlősi Járási Tanács képviselője.

2016. november 27. Salánkon a szoborparkban álló emlékműnél emlékeztek meg a Gulág-táborok helybeli áldozatairól. Emlékbeszédet tartott **Kalanics Éva**, a KMKSZ helyi alapszervezetének elnöke, **Kész Barnabás**, történész, a KMKSZ megyei tanácsa képviselője, a beregszászi Rákóczi-főiskola tanára, **Csirpák József**, görögkatolikus parochus, **Balogh Attila**, református lelkész. A beszédek elhangzása után salánki fiatalok adtak elő az alkalomhoz illő énekeket, verseket, idéztek korabeli visszaemlékezésekből. A rendezvényt a *Himnusz* eléneklése és az emlékmű megkoszorúzása zárta le.

2016. november 29. *Holnap is felkel a nap... – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül* címmel nyílt kiállítás az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar karán. Az eseményt **dr. Zubánics László**, a Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar dékánhelyettese nyitotta meg, aki köszöntötte a jelenlévőket, köztük **Dupka Györgyöt**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatóját, **Szabó Konstantint**, a Boldog Romzsa Tódor Hittudományi Főiskola prefektusát, aki Ortutay Elemér tanítványa is volt, illetve **Marosi István**, parochust, a GörögKör elnökét. Beszédében Marosi István elemezte dr. Ortutay Elemér életútját, majd a kiállítás megnyitását követően arra kérte a közönséget, hogy próbáljanak úgy tekinteni a teológus tanár és pap életművére, mint a 20. századi Kárpátalja történelmére. A kar Bercsényi Miklós Könyvtárában a jelenlévők megtekintették az Ortutay Elemér életét bemutató dokumentumfilmet, majd a rendezvény zárásaként a Boldog Romzsa Tódor Hittudományi Főiskola kispapjainak kórusa adott elő egyházi énekeket.

2016. november folyamán: A második világháború és a málenkij robot áldozataira emlékeztek Nagyberegen, Sárosorosziban, Beregszászban és más magyar lakta településen.

2016. december 1. Napirend előtti felszólalásban emlékezett meg az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójáról a Csernyivci Megyei Tanács ülésén **Buhajla József**, ungvári főkonzul. Az ungvári diplomata és **Ivan Muntyan**, a Csernyivci Megyei Tanács elnöke előzőleg a helyi sajtó képviselői előtt a megyei közgyűlés ülésterme előtti aulában megnyitotta a

az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából készített tablókiallítást, amely nagy érdeklődést váltott ki a képviselők és a látogatók körében. A rendezvényen az Ungvári Főkonzulátus részéről jelen volt **Vida László**, konzul első beosztott is.

2016. december 2-3. „*Elhallgatott történelem*” – interdiszciplináris tudományos konferencia zajlott le Újvidéken az Európa Kollégiumban a Vajdasági Magyar Nemzeti Tanács és a Zentai Történelmi Levéltár szervezésében a Gulág Emlékév alkalmából. A kárpátaljai tragikus történelmi eseményekről **dr. Dupka György** tartott előadást. A konferencián a jelenlévők támogatták azt az elhangzott javaslatot, hogy Magyarországon GULÁG-GUPVI Kutatóintézet jöjjön létre és a vezető szakértők fogják össze az erdélyi, délvidéki, felvidéki, kárpátaljai, illetve az anyaországi kutatók ez irányú feltáró munkáját és közös összefogással fehéritsék ki a gyászosan elhallgatott történelmünk második világháborút követő szakaszát is.

2016. december 4. A sztálinizmus áldozataira istentisztelet keretében emlékeztek Guton, Mezőkaszonyban. A guti Nagy Szabolcs, református lelkész istentisztelete után Békésyné **dr. Lukács Angéla**, beregszászi magyar konzul emlékezett az akkori szörnyűségekre és megpróbáltatásokra. **Kaszonyban** a református templomnál tartottak megemlékezést, amelyen jelen volt mások mellett **Szimcséra Szilvia**, a KMKSZ helyi elnöke, **Faragó László**, beregszászi magyar konzul, **Sin Józsefet**, a KMKSZ BKSZ elnöke, **Radvánszky Ferenc** lelkész. A rendezvényre igyekvők megtekinthették a KMKSZ BKSZ által elkészíttetett, az 1944-es elhurcolást bemutató bannerkiállítás anyagait. Irodalmi összeállítást mutattak be a Rákóczi-főiskola diákjai. A megemlékezéseken jelen volt és felszólalt **Sin József**, a Beregszászi Járási Tanács és a KMKSZ BKSZ elnöke, közreműködött **Nagy Anikó**, énekesnő.

2016. december 7. Megszervezték az elhurcolt és kivégzett magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékkeresztjének felszentelését (alkotó **Mihajlo Beleny**) a Szolyvai Emlékparkban. 70 évvel ezelőtt ezen a napon végezték ki Ungváron Bródy András magyar országgyűlési képviselőt. Ebből az alkalmából emlékbeszédet tartott **dr. Dupka György** történész, az emlékpark felelős titkára, **Szabó János**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, **Filep Lajos**, történész, az Ungvári Duhnovics Társaság elnöke, **Olekszij Korszun**, történész, GULÁG-GUPVI kutató és e sorok írója. A meghívott római katolikus (**Tamás atya**, szolyvai plébános) görögkatolikus (**Marosi István atya**, a Görög Kör vezetője), református (v. h. **Pocsai Vince**, nyugalmazott beregdóói református lelkész) lelkészek gyász-

misét (panachidát, rekviemet) tartottak, majd együtt imádkoztak az áldozatok lelki üdvéért. A panachidát megtisztelte mások mellett **Szalipszky Endre**, a beregszászi konzulátus főkonzulja, **Matl Péter**, szobrász.

Az emlékoszlop magyar és ukrán nyelvű felirata:

„A magyar országgyűlés 1945-1950-ben kivégzett, a Gulágon elhunyt, 1989–1992-ben rehabilitált kárpátaljai képviselők és felsőházi tagok emlékeresztje.

Bacsinszky Ödön, dr. (1880–1945) ügyvéd, Ungvár polgármestere, szenátor, **Benda Kálmán** (1883–1945.01.25.) mérnök, **Bencze György** (1883-1947?) gazdálkodó, tímármester. **Bródy András** (1895–1946.12.07.) újságíró, miniszterelnök, **Demkó Mihály** (1894–1946-12.07.) újságíró, tanító, **Demjanovich Péter Pál** (1869–1945.04.23.) görögkatolikus pap, kanonok, **Zsegora Ödön** (1893–1947?) vasúti tisztviselő, **Ilniczky Sándor** (1889–1947) görögkatolikus pap, kanonok, nagyprépost, **Kricsfalussy-Hrabár Endre** (1890–1946.12.07.) csendőr alezredes, **Ortutay Jenő** (1889–1950.12.24.) görögkatolikus pap, főesperes, Beregszász polgármestere, **Riskó Béla** (1865-1947?) ügyvéd, **Fenczik István, dr.** (1892–1946.03.30.) görög katolikus pap, teológiai tanár. **Földesi Gyula** (1875–1947?) könyvkiadó, **Spák Iván** (1900–1980) újságíró.

Emléküket megőrizzük.

Állíttatta: a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával a Szolyvai Emlékbizottság.”

2016. december 7. A Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeumban az egykori Gulág-rab, Dr. Ortutay Elemér görögkatolikus pap, teológus születésének 100. évfordulója alkalmából címmel kiállítás nyílt Ungváron a Szolyvai Emlékparkbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és a GörögKör szervezésében. A kiállítás keretében a résztvevők emlékeztek a 70 éve kivégzett, elítélt, Gulágra hurcolt görögkatolikus főpapokra, a magyar országgyűlés képviselőire.

Ugyanitt került megnyitásra a *Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944–1956* című kiállítás a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében. Beszédet mondott: **dr. Zubánics László**, **dr. Dupka György**, **Marosi István**, **Olekszij Korszun**, **Filep Lajos**, **Angyal Gabriella**, **Vaszil Kocan**. Közreműködött a Romzsa-papiszeminárium kórusa.

2016. december 15. Nyugat-Ukrajna szovjetizálásának folyamatáról és következményeiről rendeztek tudományos kerekasztal-beszélgetést az Ungvári Főkonzulátus kezdeményezésére és szervezésében az Ivan Franko Lem-

bergi Nemzeti Egyetemen. A felsőoktatási intézmény tükörtermében félszáz főnyi hallgatóság – egyetemi oktatók és diákok – előtt **Marija Zubricka**, rektorhelyettes és **Vida László**, ungvári első beosztott konzul nyitotta meg a rendezvényt. Az **Olekszij Szuhij**, az újkori ukrán történelem tanszék professzora által moderált kerekasztal-beszélgetésen három kárpátaljai történész vett részt: **Olekszij Korszun**, **dr. Csatáry György** és **dr. Dupka György**, aki a Kárpátalja szovjet megszállását követő időszak politikai folyamatairól, a kárpátaljai magyarok és németek elhurcolásáról beszélt, kiemelve azt a gondolatot, hogy Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolása elválaszthatatlan volt a régió teljes, az élet minden területére kiterjedő szovjetizálástól. Az Ukránástudományi Intézet két lemergi kutatója, **Mihajlo Romanyuk** és **Olekszandra Sztaszjuk** az 1940-es évek második felének nyugat-ukrajnai szovjetellenes fegyveres ellenállási mozgalmáról, illetve a háború utáni választások elcsalásának történetéről tartott előadást. A kerekasztal-beszélgetés előtt az egyetem múzeumában **Szarvas Gábor**, a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetsége elnöke megnyitotta **Matl Péter**, munkácsi képzőművész *Ötösével* című, „málenkij robot” ihlette pasztellkiállítását.

2016. december 16. A Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944–1956 című kiállítást megnyitották a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. A kiállításnak Beregszászon kívül további három település ad még otthont: Ungvár, Munkács és Nagyszőlős. A kiállítást méltatta **dr. Orosz Il-dikó**, a Rákóczi-főiskola rektor asszonya, **Kota György**, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjáért felelős kormánybiztosság koordinátora. **Dr. Ligeti Dávid**, történész, a Veritas Történetkutató Intézet munkatársa a köszöntők után részletesen bemutatta a kiállítást.

2016. december 20. A Búbos Kemence Civil Szervezet, valamint a KMKSZ Sárosoroszi Alapszervezet szervezésében került sor a sárosorosziból málenkij robotra elhurcoltak emlékművének felavatására a sárosoroszi katolikus templom kertjében. A felújítást a Gulág Emlékbizottság támogatta.

2016. december 20. A *Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944–1956* című kiállítást Ungváron, az UNE magyar karán **dr. Zubánics László**, dékánhelyettes és **dr. Dupka György**, történész nyitotta meg.

2016. december 21. A munkácsi Kárpátaljai Megyei Orosz Drámai Színházban *Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944–1956* címmel kiállítás nyílt Munkácson. Köszöntőt mondott **Popovics Béla**, helytörténész. A kiállítást megnyitotta **Csibi Krisztina**, a Magyarság Háza igazgatója. A ki-

állítását bemutatta **Dr. Szakály Sándor**, történész, a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója. Közreműködött **Pál István** „Szalonna” és családja.

2016. december 21. A szent liturgis keretében – Marosi István és Szabó Vitor beregszászi parochus imádsága után az elhurcolt magyarokra a *Fogolykarácsony* elnevezéssel emlékeztek a nagybégányi görögkatolikus templomban. Hánka Dezső polgármester, Sin József, a KMKSZ Beregszászi Közep-szintű Szervezetének elnöke, a Beregszászi Járási Tanács elnöke megnyitotta Molnár D. Erzsébet és Molnár D. István, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárai által *A MÁLENKIJ ROBOT. A kárpátaljai magyarok 1944-es deportálásának 70. évfordulója* címmel összeállított kiállítást, mely molinókon mutatja be az akkori eseményeket.

2016. december 22. A Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskolában *Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944–1956* című kiállítás megnyitójára került sor. A kiállítást méltatta **Barta József**, a KMKSZ alelnöke, **Csibi Krisztina**, a Magyarország Háza igazgatója és **Dr. Szakály Sándor**, történész, a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója. Közreműködött **Pál István** „Szalonna” és családja.

MEGJELENT

Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt hadifoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. dr. Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 242. Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2016. 224. old. ISBN 978-963-9814-69-1 Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=504

„Ezer fogoly küldi imáját az égbe... Mi atyánk, Úristen segíts haza minket!...” Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlása Kárpátalján. Nemzetközi emlékkonferencia a GUPVI-GULÁG-emlékév alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Művelődési Intézet szervezésében. Beregszász, 2015. november 20. A konferencia anyagai. Kárpátaljai Magyar Könyvek 252. Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2016. ISBN 978-963-9814-83-7 Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=511

Kovács Elemér: *Az igazság mindennekfelett!* Kárpátaljai ötvenhatosok: Varga János. Kárpátaljai Magyar Könyvek 250. Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2016. ISBN 978-963-9814-78-3 Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=518

Szolyvai emlékpark. 70 éve történt. *A kárpátaljai magyarok és németek elleni retorziók 1944-1945/1955 (elhurcolás „málenkij robot”-ra, internálások, deportálások) (Magyar, ukrán, német nyelvű összefoglaló kiadvány).* Szolyvai Emlékparkbizottság, 2016. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=521

ELŐKÉSZÜLETBEN

Dupka György: *A magyar rabok nyomában Oroszország és Kaukázus régióiban. Történelmi szociográfia*

**A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG GULÁG-
GUPVI KUTATÓINAK, AZ EGYÜTTMŰKÖDŐ
PARTNEREK ÉS MÁS SZERZŐK MUNKÁINAK,
GYŰJTEMÉNYEK, KONFERENCIA
RENDEZVÉNYEK FONTOSABB JEGYZÉKE²¹⁶
1988-2016**

Könyvek

A boldogság felé. Kárpáton túl vázlatos története. A szerzői munkaközösség vezetője. MISCSENKO, SZ. O. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1975.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948. Összeállította és szerkesztette: M. TAKÁCS LAJOS. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

BALLA LÁSZLÓ: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések, 1947–1987.* PoliPrint, Ungvár, 2002.

BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA: *„Otthon a könny is édes”. 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009.

BALOG SÁNDOR: *Sorsüldözöttek.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1992.

BALOG SÁNDOR: *Lágerből lágerbe.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.

---

²¹⁶ Összeállította: Dupka György

BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai*. Galéria-Écriture, Ungvár – Budapest, 1994.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Monográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

BOTLIK JÓZSEF: *Gát. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht.*, Budapest, 2001.

BOTLIK JÓZSEF: *A hűség csapdájában. Kovács Vilmos költő, író (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz*. Intermix Kiadó, 2003.

BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646–1997)*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.

BOTLIK JÓZSEF: *Görögkatolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976*. Budapest, 2010.

CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak*. BeregInfo hetilap kiadásában, Beregszász, 2001.

CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából*. PoliPrint, Ungvár, 2004.

DOVHANICS, O. D. – LUSZTIG K. – SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1972.

DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján* (Monográfia). Társ szerző: BOTLIK JÓZSEF. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 11. Ungvár-Budapest, 1993., 360 oldal.

DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Társ szerző: BOTLIK JÓZSEF. Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991.

DUPKA GYÖRGY: *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt* (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944–1946). Közreadta: Dupka György, Kárpátaljai Magyar Könyvek, 9. Ungvár-Budapest, 1993., 328 old.

Tárolt változat angol nyelven: G E N O C I D E THE TRAGEDY OF THE HUNGARIANS OF TRANSCARPATHIA...They were born Hungarian: that was their only crime! A BOOK OF RECOLLECTION OF THE VICTIMS OF STALINISM IN TRANSCARPATHIA (1944 - 1946) Edited by Dupka Gyorgy, http://www.hunsor.se/dosszie/hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf

DUPKA GYÖRGY: „Sötét napok jöttek...” (Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1957) *Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 10. Ungvár-Budapest, 1993., 168 oldal

DUPKA GYÖRGY: *’56 Kárpátalján*. Dokumentumgyűjtemény. Társ-szerző: HORVÁTH SÁNDOR. Intermix Kiadó, 1993.

DUPKA GYÖRGY: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Társ-szerző: KORSZUN, OLEKSZIJ. Előszó: TÓTH MIHÁLY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon*. Lefejezett értelmiség 1942–1957. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja magyarsága*. Honismereti kézikönyv. Nyelv és Lélek könyvek. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2000.

DUPKA GYÖRGY: *Autonómia-törekvések Kárpátalján 1918–2003*. Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: „Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944–2004. Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: *’56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára*. Intermix Kiadó, 2006. Második, javított kiadás: Intermix Kiadó, 2006.

DUPKA GYÖRGY: „Népünk temetője: Szolyva”. *A Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945*. KMMI-füzetek VI., Beregszász, 2009. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=40&book_id=341

DUPKA GYÖRGY: „Otthon a könny is édes”. 1944–1955. *Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében*. Társ-szerző: BAKURA SÁNDOR–KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 197. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009., 104 oldal. ISBN 963-8352-98-1, ISSN 1022-0283

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=212

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf>

DUPKA GYÖRGY: *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek. Érdekképviselések Kárpátalján.* (hatásvizsgálatok a regionális történelmi folyamatok és a szociológiai-demográfiai adatok a nemzetiségi politika tükrében.)

Kárpátaljai Magyar Könyvek, 208. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011., 220 oldal. ISBN 978-963-9814-37-0, ISSN 1022-0283.

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=324 <http://mek.oszk.hu/12300/12394/12394.pdf>

DUPKA GYÖRGY: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában.* Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013. 222 old. ISBN 978-963-9814-58-5, ISSN 1022-0283

Tároltváltozathttp://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11300/11392/>

DUPKA GYÖRGY: *A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944-1946).* Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012. 376 old. ISBN 978-963-9814-51-6, ISSN 1022-0283.

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=380

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/10900/10996/>

DUPKA GYÖRGY: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján 1944-1991 között.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. ISBN 978-963-9814-61-5, ISSN 1022-0283. Tárolt, letölthető változat:

http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=463

http://kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/szovjet_hatosag_szo_bor_szoveggel.pdf

<http://mek.oszk.hu/13300/13350/>

DUPKA GYÖRGY: *Halottaink-1944-1959. A kárpátaljai szovjet népi-irtás eddig ismert áldozatainak névsora.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 237. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. ISBN 978-963-9814-64-6, ISSN 1022-0283. Tárolt, letölthető változat:

http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=482

<http://mek.oszk.hu/13900/13956/13956.pdf>

DUPKA GYÖRGY: „*Ne ítéljete el...!*” *Zsidó népiertás, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938-1991)*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 238. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015. ISBN 978-963-9814-70-7, ISSN 1022-0283

Tárolt változat:

http://kmml.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=488

<http://mek.oszk.hu/14300/14370/>

DUPKA GYÖRGY: *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak*. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt katonafoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016.

Elektronikus változatuk a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvasható: www.kmml.org.ua (Adattár, Könyvek)

DUPKA GYÖRGY: „*Itt volt a végállomás*”. *Halálos áldozatokkal járó német- és magyarellenességek a Kárpát-medencében 1944-1949*. Társ-szerzők: DR. BOGNÁR ZALÁN, DEÁK LÁSZLÓ, KÖTELES LÁSZLÓ, MÁRKUS BEÁTA, DR. MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF, WEISS RUDOLF. Németek Pécs Baranyai nemzetiségi Köre, Pécs, 2015.

Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). DUPKA GYÖRGY közredásában. Ungvár-Budapest, Patent – Intermix, 1993.

„*Egyetlen bűnünk a származásunk volt...*” *Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenykij robotra” a sztálini légerekbe 1944/45–1955*. Szerkesztő: DR. BOGNÁR ZALÁN. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2009.

„*Élő történelem*”. *Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992)*. DUPKA GYÖRGY közredásában. Intermix Kiadó, 1993.

Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Intermix Kiadó, 2003.

GULÁCSY LAJOS: *Mélységből a magasba. Önéletírás, biznyságtétel az elmúlt időről*. Szerkesztette. KOVÁCSNÉ MARTON ERZSÉBET. Második, bővített (magán) kiadás, 2009.

HARGITA ÁRPÁD: *Tűzszlopoddal jéghegyek között. Zimányi József életútja*. Fundamentum Alapítvány, 1995.

HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselte a magyar országgyűlésben 1938-1945*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.

Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva Verses levelek, imák a sztálini lágerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

Itt volt a végállomás... A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének erdélyi és felvidéki útja. Szerk. DR. BOGNÁR ZALÁN. Pécs, 2011.

Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve. Fellelős szerkesztő: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói II. Szerkesztette: BARANYI BÉLA. A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. Pécs–Budapest, 2009.

Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 640 p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron (Uzshorod, Poligrafcentr „Líra”, 2010. 716 old.).

Kárpátalja évszámokban, 1867–2010. Kiadásért felel: TOKÁR MARIANN. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány, Ungvár, 2011.

Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Regény. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1965. Második kiadás: Csokonai Kiadó – Kárpáti Kiadó, Debrecen – Ungvár, 1989. Harmadik kiadás: Intermix Kiadó, 2007.

MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *A sátán fattya*. Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: 1944. Elbeszélő költemény. *Együtt* 2007/3. melléklete. Második kiadás: Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége, Ungvár, 2007.

PEYER-MÜLLER, FRITZ: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1944.

RISKÓ MARIANN: *Az eskü mindvégig kötelez. A kárpátaljai görögkatolikus egyház kálváriája 1944–1991*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, é.n.

Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült PUSKÁS LÁSZLÓ atya boldoggá avatása életrajzi anyagainak nyomán, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2001.

S. BENEDEK ANDRÁS: *A megmaradás esélyei. Tanulmányok, esszék, kritikák*. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996.

SÁNDOR LÁSZLÓ: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993*. Madách–Posonium, 2009.

SINGER ZSUZSA: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége*. Tanulmány. KMMI-füzetek VII., Ungvár-Beregszász, 2010.

„Sötét napok jöttek...” *Koncepciós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955*. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Szemelvények a GULAG memoár-irodalmából. Összeállította és szerkesztette: ZSÍROS SÁNDOR tanár, a Gulag Kutatók Nemzetközi Társasága alapító elnöke. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

Szolyvai Emlékpark 1944. Emlékezzünk Szolyvára. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 1999.

Szolyvai Emlékparkbizottság Hírlevele. Emlékezzünk a „malenykij robot” 58. évfordulóján a kárpátaljai magyar „holocaust” áldozataira. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár – Szolyva, 2002.

Szolyvai Emlékpark. A sztálini légerekben elpusztult magyarok névsora. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 2003.

Tízévkönyv. Hatodik Síp antológia 1989–1999. Szerk.: NÉMETH ISTVÁN, PENCKÓFER JÁNOS. Hatodik Síp, Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.

TÓTH GÁBOR: *„Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”*. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Tanulmány. KMMI-füzetek V., 2009.

Tövises út az egységhez. Fejezetek a kárpátaljai görögkatolikus egyház történetéből. SZABÓ GYÖRGY atya gondozásában, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

USZTA GYULA: *A jót akarni kell*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989.

WYSZKOWSKI, PAWEL: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917-1944-1991)*. Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013.

ZELEI MIKLÓS: *A 342-es határkő (Negyedszázad Kárpátalján)*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.

ZSELICKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

Szerkesztés, összeállítás:

Szolyvai Emlékpark. 70 éve történt. A kárpátaljai magyarok és németek elleni retorziók 1944-1945/1955 (elhurcolás „malenykij robot”-ra, internálások, deportálások) (Magyar, ukrán, német nyelvű összefoglaló kiadvány). Szolyvai Emlékparkbizottság, 2016. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=521

Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt hadifoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. dr. Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 242. Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2016. 224 old. ISBN 978-963-9814-69-1, ISSN 1022-0283. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=504

„Ezer fogoly küldi imáját az égbe...Mi atyánk, Úristen segíts haza minket!...” Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlása Kárpátalján. Nemzetközi emlékkonferencia a GUPVI-GULÁG-emlékévként alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Művelődési Intézet szervezésében

Beregszász, 2015.november 20.A konferencia anyagai.Összeállítók: Dupka György, Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 252. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. ISBN 978-963-9814-83-7, ISSN 1022-0283

„Uram... segíts haza minket...!” Versek, imák, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959) a „malenykij robot” 70. évfordulójára. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek 236. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

Tárolt, letölthető változat:

http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=474

<http://mek.oszk.hu/13800/13830/13830.pdf>

Szolyvai Emlékpark. A sztálini légerekben elpusztult magyarok névsora. Ungvár, 2003.

Szolyvai Emlékparkbizottság Hírlevele. Emlékezzünk a „malenykij robot” 58. évfordulóján a kárpátaljai magyar „holocaust” áldozataira.. Ungvár – Szolyva, 2002.

Szolyvai Emlékpark 1944. Emlékezzünk Szolyvára. Ungvár, 1999.

Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini légerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: *Dupka György*. Második bővített kiadás. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 69. Ungvár-Budapest, 1995., 85 oldal.

„*Élő történelem*” (Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992), *Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 22. Ungvár-Budapest, 1993., 120 oldal.

NAGY JENŐ: *Megaláztatásban*. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Magnófelvétel alapján lejegyezte Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 7. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012.

Zsidósors Kárpátalján:.... KMK,239. Ungvár-Budapest, 2014.

Fontosabb tanulmányok

BALLA GYULA: *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható*. In: *Magyarságkutatás*. A Magyarságkutató Csoport Évkönyve 1988. Budapest, 1988.

BRAUN LÁSZLÓ: *A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini légerekbe*. In: *Acta Beregsiensis*. A Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. Beregszász, 2005.

CSATÁRY GYÖRGY: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: *Évgyűrűk '90*. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): A novemberi manifestum. In: *Útközben*. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai

Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. (Első közlés: A novemberi Manifestum, 1997. 5. sz. 55. p.)

DOVHANICS, O. D. – LUSZTIG K. – SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1972.

DOVHANICS, O. D. A Vörös Hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért. In: *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. Harcba szálltak a népi bosszúállók. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. – KERECSEANIN, V. M.: Kárpátaljaiak, mint a Vörös Hadsereg önkéntesei. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D.: Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Az első „megnyugtató dokumentum” a helyi magyarság életében*. In: *Évgyűrűk*, 88. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1988.

DUPKA GYÖRGY: *A Kárpátaljai magyar férfilekosság deportálása. 1944. novembere*. In: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, XXIV. évf. 4. szám, Nyíregyháza, 1989.

DUPKA GYÖRGY: A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Az 1992. szeptember 2-5. között Budapesten rendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994.

DUPKA GYÖRGY: A magyar forradalom és szabadságharc Kárpátalján. In: *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete*. Emlékkönyv. Intermix Kiadó, 2003.

DUPKA GYÖRGY: Levelek a szolyvai lágerből. In: *A 20. századi magánlevelek nyelvi világa*. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Budapest, 2003.

DUPKA GYÖRGY: A magyarok sztálini deportációja. In: *Magyar–ukrán közös múlt és jelen*. (Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення). Nemzetközi tudományos konferencia anyagai, 2005. április 14-16. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

DUPKA GYÖRGY: 1956 és Kárpátalja. Részletek egy nagyobb tanulmányból, I. rész. In: *Nyelvünk és kultúránk*. Budapest, XXXVI. évf., 2006/3. sz.; II. rész: XXXVI. évf., 2006/4-5. sz.

DUPKA GYÖRGY: A sztálini hordák rabszolgaszedő razziái a magyarok és a németek körében. Reflexiók egy kéziratra utószó helyett. In: SINGER ZSUZSA: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége*. KMMI-füzetek VII., Beregszász, 2010. Második, javított és bővített változat: Együtt, 2010., 1.sz.

DUPKA GYÖRGY: *Adalékok boldog Romzsa Tódor püspök életéhez*. In: Együtt, 2011/3. sz.

DUPKA GYÖRGY: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira*. In: Trianoni Szemle, 2011/1. sz. 30-39. p.

DUPKA GYÖRGY: *65 éve történt (A kényszermunkára hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája)*. In: Együtt, 2012/1. sz.

DUPKA GYÖRGY: *1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esztendeje*. In: Együtt, 2012/2. sz.

DUPKA GYÖRGY: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában*. Történelmi szociográfia. In: Együtt, 2012/6. sz. 76-96., Együtt, 2012/5. sz. 67-93., Együtt, 2012/4. sz. 45-47. p.

DUPKA GYÖRGY: *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (tanulmány-részletek folytatásokban)*. In: Együtt, 2016/1. sz. 76-91., Együtt, 2015/6. sz. 58-60., Együtt, 2015/5. sz. 72-97., Együtt, 2015/4. sz. 62-83., Együtt, 2015/2. sz. 72-79., Együtt, 2015/1. sz. 72-101., Együtt, 2014/6. sz. 74-86., Együtt, 2014/5. sz. 57-79. p.

DUPKA GYÖRGY: *56 Kárpátalján. Pártfeladatot „vakon teljesítő” és „elhajló” írástudók*. In: Együtt, 2016/5. sz. 84-98. p.

DUPKA GYÖRGY: A Kárpát-medencei németek és magyarok internálásával, deportálásával kapcsolatos fontosabb dokumentumok az orosz levéltárakban (1944-1955). (Utószó). In: *„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenykij robot” intejükötet*. Szerkesztette: MÁRKUS BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

KERECANIN, V. M.: Utószó. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

MAJNEK ANTAL: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: Adalékok a nemzetiségpolitika alakulásához Kárpátalján (1947-1952). A donbászi munkatáborok résztvevőinek visszaemlékezéseiből. In: *Acta Beregsasiensis, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos közleményei*, Beregszász, 2003, 82-97. old.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: A málenykij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok egy felmérés tükrében. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye, 2010, 47-63. old.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: A szovjet rendszer kiépítésének korszaka a kárpátaljai magyarság kollektív emlékezetében. In: MEDIÁRIUM (kommunikáció-egyház-társadalom), a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Kommunikáció- és Társadalomtudományi Intézetének folyóirata, Debrecen, 2011. V. évf. 3. sz. 42-60. old.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: Kárpátaljai magyarok a donbászi munkaszolgáltatón (egy felmérés tükrében). In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye, PoliPrint, Ungvár, 2010. 33-47. old.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: A „malenykij robot”-ra elhurcolt felső-Tisza-vidéki magyarok (egy felmérés tükrében). In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye. Szerk.: Bocskor Andrea, Dobos Sándor. PoliPrint, Ungvár, 2012. 43-59. old.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: A polgári lakosság Magyarországról és a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról történő kényszermunkára hurcolásának összehasonlító elemzése. In: „Így maradok meg hírvivőnek...” In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére. Szerk.: Szamborovszkyné Nagy Ibolya. PoliPrint, Ungvár, 2012. 132-145. old.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: „Embert aszaló intézet Szolyván”. Deportálások a Nagyszőlősi járásból a szovjet rendszer kiépítésének idején (egy felmérés tükrében). In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye. Szerk.: Bocskor Andrea, Dobos Sándor. Poli Print, Ungvár, 2012. 59-71. old.

OFICINSZKIJ, ROMAN: Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991. In: *Kárpátalja 1919–2009*. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

PRUNICA, SZ I.: Berehovói járás. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997. 116-117. old.

Elektronikus irodalom

DUPKA GYÖRGY: *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Taná-*

csa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Doktori Iskola, vezető: Dr. Fröhlich Ida DSc. Gazdaság-, Régió- és Politikatörténeti Műhely, vezető: Dr. Berényi István DSc. Témavezető: Dr. Horváth Miklós. Budapest, 2014. Tárolt, letölthető változat:

http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=462
<http://mek.oszk.hu/13300/13340/13340.pdf> (Letöltés ideje: 20116..11.10.)

[http://real-phd.mtak.hu/128/25/Dupka Gyorg,Disszert.vegleges-2014-doi.pdf](http://real-phd.mtak.hu/128/25/Dupka_Gyorg,Disszert.vegleges-2014-doi.pdf)

GERENDÉLY BÉLA, IFJ.: *Az 1944-es „malenykij robot” áldozatai Tiszakeresztúrbán.* http://kmf.uz.ua/mr/5_gerendely.html (2012) (Letöltés ideje: 20116..11.10.)

Malenykij robot. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete *60 éve hurcolták el Kárpátalja magyar férfilakosságát* címmel megtartott nemzetközi tudományos- és emlékkonferenciájának anyagai. <http://kmf.uz.ua/mr/index.html> (Letöltés ideje: 20116..11.10.)

MOLNÁR D. ERZSÉBET: Doktori (PhD) értekezés. Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944-1953). Debreceni Egyetem, BTK, 2015. Tárolt változat: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/217124/dolgozat_Molnar_D._E.pdf (Letöltés ideje: 20116..11.10.)

Ukrán és orosz nyelven önálló kiadványok

ДОВГАНІЧ, О.: *До Бузулука через табори ГУЛАГу.* Ред. Видавництво Гражда, Ужгород, 2009.

ДОВГАНІЧ, О. Д.: *Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі.* Історико-краєзнавчі статті і нариси. Виробничо-Видавничий Комбінат «Патент», Ужгород, 1995,

ДОВГАНІЧ, О. Д.: *У сутінках забуття.* Репресовані делегати першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2000.

Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. Уклад.: МАГОЧІЙ, ПАВЛО РОБЕРТ, ПОП, ІВАН. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2010.

Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура. Під ред. ВЕГЕШ МИКОЛА, ФЕДИНЕЦЬ ЧІЛЛА. Поліграфцентр «Ліра», Ужгород, 2010.

Закарпатская область. Справочник административно-территориального деления. Издательство «Карпати», Ужгород, 1968.

Закарпатська область. Довідник адміністративно територіального поділу. Видавництво «Радянське Закарпаття», Ужгород, 1983.

История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область. Главная редакция украинской советской энциклопедии, Киев, 1982.

КОРСУН, О.: *Воз'єднавчий рух в Закарпатті у 1944–1945 рр. у світлі нових архівних документів.* Ужгородський Національний Університет, Ужгород, 2006. р.

КОРОЛЬ ІВАН: *Угорська революція 1956 року: початок краху прорадянських тоталітарних режимів.* Міністерство освіти і науки України, Ужгородський Державний Інститут інформатик, економіки і права. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2002.

Крізь пекло гулагів. Документи, спогади, нариси. Закарпатська обласна державна адміністрація. Редакційна колегія: ПРИХОДЬКО, В. О., ДОВГАНІЧ, О. Д., ДЕЛЕГАН, М. В., ХЛАНТА, О. В., ЧОРІ, Ю. С. БАТ «Патент», Ужгород, 2006.

„*Криваві тіні Кремлю*”. Літературна творчість репресованих закарпатців. ПОПОВИЧ, М. А., ДОВГАНІЧ, О. Д.. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2006.

МАЗУРОК, О., ПАВЛЕНКО, Г., СИТНИК, О.: *Документи ДАЗО як джерело до вивчення історії Закарпаття (1939-1959.)* Ін: Carpatica – Карпатика, Випуск 4: *Німці на Закарпатті (X–XX ст.).* Ужгород, 1995.

МАЛАКОВ, ДМИТРО: *Ніби й не було війни ... (Київ 1943 року на світлинах угорського вояка).* Вид-во Грані-Т, Київ, 2009.

МАЛЕЦЬ, О. О.: *Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. XX ст.* Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгород, 2004.

Нариси історії Закарпаття. Том I (1918–1945). Редакційна колегія: ГРАНЧАК, І., БАЛАГУРІ Е., ГРИЦАК, І., ІЛЬКО, В., ПОП І. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 1995.

Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991). Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації. Голова редакційної колегії: РІЗАК, І. М. Ужгород, 2003.

ПАВЛЕНКО, Г. В.: *Нове про депортацію німців Закарпаття в 1944–1946 рр.* // Матеріали науково-практичної конференції „Державне регулювання міжетнічних відносини в Закарпатті”. Ужгород, 1997.

ПОП, ИВАН: Подкарпатська Русь – Карпатська Україна – Kárpátaljai terület – Закарпатська Україна (1938–1945 гг.) Ужгород, 2004.

ПОП, ИВАН: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США, ред. рус. текста ШАБАК, М. Изд-во В. Падяка, Ужгород, 2001.

Репресії в Україні (1917–1990 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Автори-упорядники: БАБИЧ, Є. К., ПАТОКА. В. В. СМОЛОСКИП, Київ, 2007.

Ukrán és orosz nyelven megjelent cikkek, tanulmányok

ДУПКО, ЮРІЙ – КОРСУН, ОЛЕКСІЙ: *Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГ, або молитва складена за дротом*. Ін: Новини Закарпаття, 3. серпня 1991. р.

ДУПКО, Д.: *Про мого товариша, яким я його знаю. Срібна Земля*, 8. червня 1996. р.

ДУПКА ДБЕРДЬ: *Сталінські депортації угорців. – Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення.* – Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.). Національна академія наук України, Інститут історії України, Київ, 2006.

Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА. Ін: *Вопросы истории*, Москва, 1991.

КОРСУН, О.: *3 нагоди 50-річчя з дня проведення акції по так званому затриманню та інтернуванню угорського і німецького населення Закарпаття.* Новини Закарпаття, 15. листоп. 1994. р.

КОРСУН, О.: *Невідомі гуманісти чи відомі злочинці.* Новини Закарпаття, 11. жовт. 1997. р.

КОРСУН, О.: *Осінь 1944. року: трагічні сторінки.* Новини Закарпаття, 12. листоп. 1999. р.

КОРСУН, О.: *Жертви постанови №0036. від 13. листопада 1944. року.* Новини Закарпаття, 27. трав. 2000. р.

КОРСУН, О.: *„Виключити усяку можливість залишення на цій території хоча б одного німця...”.* Новини Закарпаття, 6-13. груд. 2003. р.

КОРСУН, О.: „Залікувати незаживаючі душевні рани можна лише сказавши правду...”. *Новини Закарпаття*, - 27. листоп. 2004. р.

КОРСУН, О.: „Ставка Верховного Головного Командування в останній раз попереджає генерала армії Петрова ... Й. Сталін, А. Антонов”. *Новини Закарпаття*, 10., 17., 24. черв. 2006. р.

КОРСУН, О.: *Щодо процесу реабілітації Андрія Бродія та Августина Волошина як колишніх політичних в'язнів Радянського Союзу*. In: *Спільне українсько-угорське минуле і сьогодення: „білі плями”, що віддаляють та об'єднують. // A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összehasonlító és elválasztó „fehér foltok”*. Beregszász–Ungvár, 2011.

КОРСУН, ОЛЕКСІЙ: Завдяки Юрієві Дупко в нашій історії стало менше „білих плям”. In: *Новини Закарпаття*, 2012. N-44-45. 21 травня.

Publikált levéltári dokumentumok

Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов. Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. Л., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том II. Упорядкування: ФЕДАКА. С. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник: О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012.

Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і БУЗУЛУК до рідних Карпат. 1939–1949. Архівні документи і матеріали. Упорядники КОРСУН, О. М., ПАГІРЯ, О. М. Всеукраїнське державне видавництво Карпати, Ужгород, 2011.

Реабілітовані історією: Закарпатська область. (упорядник О.Д. Довганич, О.В. Хланта, О.М. Корсун) – Книга перша. – Ужгород: «Закарпаття», 2003. – 786. с.

Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття”. Упорядник: О. Д. ДОВГАНІЧ, О. М. КОРСУН. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.

Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. Т. 1. (1917–1923 рр.) Ужгород, 1957.

Шляхом Жовтня. Т. 2. (1924–1929 рр.) Ужгород, 1961.

Шляхом Жовтня. Т. 3. (1930–1933 рр.) Ужгород, 1962.

Шляхом Жовтня. Т. 4. (1934–1938 рр.) Ужгород, 1964.

Шляхом Жовтня. Т. 5. (1938–1944 рр.) Ужгород, 1967.

Шляхом Жовтня. Т. 6. (VIII.1944. – I. 1946. рр.) Ужгород, 1965.

Шляхом Жовтня. Промови та інтерпеляції депутатів комуністів у Чехословацькому парламенті про Закарпатську Україну (1921–1938 рр.) Ужгород, 1959.

Возз'єднання. Збірник архівних документів (травень 1944. – січень 1946. рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Ужгород, 1999 р.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том I. Упорядкування: ДОВГАНІЧ, О. Д., КОРСУН О. М. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том II. Упорядкування: ФЕДАКА. С. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. I том. Вид-во Карпати, Ужгород, 1995.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. II том. Ужгород, 1998.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том I. м. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Видавництво Карпати, Ужгород, 2002.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том II. м. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст, м. Чоп. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2004.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том III. Березівський район, Великоберезнянський район, Виноградівський район, Воловецький район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2005.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IV. Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2006.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том V. Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2007.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VI. Тячівський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2008.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VII. Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2009.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VIII (додатковий). Міста обласного підпорядкування: Ужгород, Берегово, Мукачево, Хуст, Чоп. Райони: Беретівський, Великоберезнянський, Виноградівський, Воловецький. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2010.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IX (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2011.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том X. Іменний показчик до I-IX томів. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2011.

Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття”. Упорядник: ДОВГАНІЧ, О. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.

Publikált és kéziratoss interjúk, levelek, feljegyzések, visszaemlékezések

BADZEY PÁL: *A haláltáborból.* Szolyvai lágernapló. Összeállította: Badzey Imre. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1996.

BAGU BALÁZS: *Életutak.* Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

BALOGH SÁNDOR: Magyarok kollektív felelősségre vonása. História 2005/9. p. 11.

BENDÁSZ ISTVÁN: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáborában.* Abaliget, Lámpás, 2000.

DANIELOVICS EMMI: *Tiszaborkuttól Ungvárig. Önéletírás.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpát-aljai magyar református lelkész a Gulagon.* Budapest, Kálvin, 1992.

HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában. Emlékeim a „malenykij robot”-ról;* HORVÁTH SIMON: *Sötét ég alatt. Lágerversek.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

KURMAI-RÁTI SZILVIA: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében.* Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek XIV., Beregszász, 2011.

LUSZTIG KÁROLY: *Töredékek.* Napló, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyaiban.* Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elrabolt éveim a Gulagon.* Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

NAGY ANDRÁS: *„...Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar” a sztálini munkatáborokba.* Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek IX., Beregszász, 2010.

NAGY JENŐ: *Megaláztatásban.* A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Magnófelvétel alapján lejegyezte. Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

DR. ORTUTAY ELEMÉR: *„... holnap is felkel a nap”* Emlékeim. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

OZSVÁTH LAJOS: *Királyháza korok váltóin.* Emlékfoszlányok a legregibb időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995.

SZALAI BORBÁLA: *Morzsák.* Életem igaz története, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

SZOBOSZLAY MÓNIKA: *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében.* Técső, 2000.

Konferenciaszervezés

2016. november 18. A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban címmel. Nemzetközi emlékkonferencia. Makkosjánosi Helikon Hotel. (Társszervező)

2015. november 20. „A sztálinizmus Kárpát-medencei magyar és német áldozatai” – nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, Európa-Magyar Ház. (Társszervező)

2014. november 21. 70 éve történt... Megemlékezés a sztálinizmus kárpátjai áldozatairól. Nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, Európa–Magyar Ház. (Társszervező)

2013. november 15. A sztálini rezsim által a Kárpát-medencében végrehajtott magyar és német népirtás 70. évfordulója elé. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” A Kárpát-medencei magyarok és németek internálási és deportálási folyamata 1944-1955 között. Nemzetközi konferencia. Beregszász. Európa-Magyar Ház. (Társszervező)

2012. november 16. „Ez volt a végállomás”, III. – Időutazás az Urálba, a magyar és német rabok nyomában címmel nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, Európa-Magyar Ház. Társszervező. In: http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=363

2010. november 19. „Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek”. Nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, Európa–Magyar Ház. (Társszervező)

In: http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=98

In: Emlékezés a sztálinizmus áldozataira., Trianoni Szemle – harmadik évfolyam, 2011/1. sz. 30-39. old.

2009. november 20. *Hatvan éve történt...* Kiállítással, könyv- és filmbemutatóval egybekötött nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, Európa-Magyar Ház. (Társszervező)

1994. november 26. Ötven éve történt. Az 1944. évi tragédia II. Emlékkonferencia. Beregszász. (Társszervező)

1989. november 18. Negyvenöt éve történt. A sztálinizmus kárpátjai áldozatai. Nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, Járási Művelődési Központ. (Társszervező)

Kutatócsoportban terepgyakorlaton

2009. június 26.–2009. július 4. *Polgári lakosság internálása „malenykij robotra” a Szovjetunióba* elnevezésű projekt: az EU EACEA támogatásával a malenykij robotosok nyomában Donyeck és Luganszk megyékben a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében. A helyi szemtanúk bevonásával felkeresték, azonosították és dokumentálták az említett településeken egykor működtetett munkatáborokat, fogoly-temetőket. Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

2011. május 4-9. Kutatócsoportban terepgyakorlaton Erdélyben. „Itt volt a végállomás” című uniós pályázat részeként és a „Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek” című projekt keretein belül a kutatók, túlélők a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör szervezésében végiglátogatták, azonosították és dokumentálták azokat a helyszíneket, ahol elosztó és gyűjtőtáborok voltak: *Nagykároly, Szaniszló, Szatmárnémeti, Érmindszent, Nagyszeben, Nagydisznód, Brassó, Ligetfalva, Marosvásárhely, Szászrégen, Nagyenyed, Déva, Lugos, Temesvár, Arad*. 2011-2012 között a pécsi Német Kör hasonló kegyeleti és emlékező utat szervezett Vajdaság (Szabadka, Zombor) Felvidék és Kárpátalja területére, azonosították, dokumentálták azokat a helyszíneket, ahol gyűjtőlágerek, lágertemetők voltak. <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/2-kepek> (2011)

2012. június 29.–július 10. Kegyeleti és kutatóút az Ural térségében: Perm megye (*Perm*), Szverdlovszk megye (*Jekatyerinburg*), Cseljabinszk megye (*Cseljabinszk*), Baskírföld (*Ufa*). A felsorolt területeken 35 egykori, második világháborús kényszymunkatábor, civil internált- és hadifogoly temetőt azonosítottunk, dokumentáltunk. Tárolt változat:

[http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=\(2012\)](http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=(2012)), [http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural\(2012\)](http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural(2012)), [http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia\(2012\)](http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia(2012)).

2016. június 27.–2009. július 2. A GULÁG Emlékbizottság támogatásával a malenykij robotosok nyomában Baskírföldön (Ufa, Oktyabrszkij) és Tatár földön (Jelabuga) a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében.

2016. augusztus 16.–27. A GULÁG Emlékbizottság támogatásával a malenykij robotosok nyomában az oroszországi Csecsenföldön (Groznyj), Azerbajdzsánban, Örményországban, Grúziában a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében.

Tényfeltáró dokumentumfilmek

Csonka-Bereg. SÁRA SÁNDOR dokumentumfilm-sorozata, 1988.

GULYÁS GYULA – GULYÁS JÁNOS: *Malenykij robot*. Filmszociográfia. Századvég Kiadó, Budapest, 1990.

SÁRA SÁNDOR: *Magyar nők a GULAG-on*. Dokumentumfilm-sorozat I-II-III., 1992. Lásd még: *Csonka-Bereg*. Az 1944 őszén elhurcolt férfiak sorsáról készült dokumentumfilm-sorozat, 1988.

HAVASI JÁNOS – JURKOVICS JÁNOS: *Idegen ég alatt*. (Urál térségi légerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózik az 57 perces film.) Szeged, 2012. http://www.port.hu/idegen_eg_alatt/pls/w/films.film_page?i_film_id=136919 (2012)

GOLOVCHUK, OKSANA: „ЦІНА ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ЖИВИХ.” Film-rekviem. A kárpátaljai magyarok és németek internálásának és deportálásának folyamatáról 1944-1955 között. (48,57 perc). Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців.

Tárolt változat: <https://www.youtube.com/watch?v=gclOzg8mk8I> (2014)

<https://www.youtube.com/watch?v=FkG1NjCeHa4>

Memorial park in Svalyava

Összeállította: Dupka György

A KÖTET SZERZŐI

Bimba Brigitta (Bátyú, 1994. január 27.) 2011-ben érettségizett a Bátýúí Középisbólában, jelenleg az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán Magyar történelem és európai integráció szakának másodéves mesterképzős hallgatója.

Dupka György (Tiszabökény, 1952. április 11.) PhD, történész, kiadóí főszerkesztő, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára. 1979-ben Ungváron szerzett magyar szakos bölcsészdiplomát. 2008 őszén az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán kulturális mediátor szakos másoddiplomát kapott. Mint elkötelezett GULÁG-GUPVI kutató több tanulmányúton (a Donyec-medencében, az Ural környéki megyékben stb.) vett részt, ahol az egykori fogolytáborok helyszíneit, a megmaradt lágertemetőket kereste fel. Huszonötéves kutatói eredményeit, eddigi feltárásait, a tanulmányutak során szerzett tapasztalatait a legutóbbi két-három évben kiadott munkáiban összegezte (Szolyva a mi Golgotánk, 2012, „Hova tűnt a sok virág...”, 2013), amelyek alapot képeztek a doktori (PhD) értekezés megírásához is. 2014. szeptember 19-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelemtudományok doktori iskolájában *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)* címmel megvédte doktori (PhD) disszertációját a legnagyobb minősítéssel. Nevéhez fűződik a *Kárpátaljai Magyar Könyvek*-sorozat (1992) beindítása és gondozása, amely mára a 260. kötetnél tart. 2008-tól ügyvezető igazgatóként a *Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI)* egyik létrehozója és vezetője. Munkáinak elektronikus változata a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvasható: www.kmmi.org.ua Online hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/...>

Csordás László (Eszény, 1988. április 19.) irodalomtörténész, szerkesztő. A helyi középiskola elvégzése után az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán 2010-ben szerzett MA-típusú diplomát. Jelenleg a

Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnöke, az *Együtt* című folyóirat olvasó-szerkesztője, valamint az ungvári székhelyű Intermix Kiadó és a budapesti Napkút Kiadó szerkesztője. A Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Doktori Iskolájának elvégzése óta PhD-disszertációján dolgozik. Tagja továbbá a JAK-nak és a FISZ-nek. Együtt Nívó-, illetve Schöppflin Aladár alkotói ösztöndíjas. 2009 óta publikál, főként irodalomkritikákat és irodalomtörténeti tanulmányokat. Írásai többek között az *Alföld*, a *Hitel*, a *Kortárs*, az *Apokrif*, a *Prae.hu*, a *Magyar Napló*, a *Kulter.hu*, a *Szépirodalmi Figyelő*, az *Együtt* és az *Újnautilus* hasábjain jelentek meg. Első önálló kötete *A szétszóródás árnyékában* címmel látott napvilágot 2014-ben az Intermix Kiadó gondozásában.

Korszun Olekszij (Harkiv megye, 1936.) történész, a „Történelem által rehabilitáltak” Kárpátalja Megye Könyvének kiadói csoportvezetője. 1981 óta Kárpátalján él. 1991-ig a Kárpátaljai Megyei Állambiztonsági Főosztály vezetőjének első helyettese. Katonai rendfokozata – ezredes. 1984 óta saját kezdeményezésére kutatja a szovjethatalom által elkövetett, a vidék lakossága, különösen az itt élő magyarok és németek ellen irányuló megtorló akciókkal kapcsolatos levéltári anyagokat. Ő volt az első, aki a múlt század 80-as éveiben a hatalom elleni tiltakozásokra és a magyar nemzetiségű lakosság törekvéseire reagálva – feltárni az igazságot a világ előtt az 1944 őszen és a következő években Kárpátalján lezajlott tragikus eseményekre vonatkozóan – nagygyűléseken és más tömegrendezvényeken beszélt a szovjethatalom büntetteiről, amelyeknek több ezer kárpátaljai esett áldozatul. A magas beosztású helyi tisztviselők fenyegetései, a kompromittálására, valamint a jogvédő tevékenység korlátozására irányuló számos próbálkozás ellenére nyilvánosságra hozta a lágerélet borzasztó körülményeit, az erőn feletti munkát, az állandó éhínséget és betegségeket, amelyek már a fogság első hónapjaiban helyi német és magyar nemzetiségű lakosok ezreinek halálát okozták. Különösen megdöbbentő információkat tett közzé a szolvyai gyűjtőtáborról, amely 1944 novemberében-decemberében civilek – kárpátaljai magyarok és németek tömegsírjává vált. Olekszij Korszun nyilvános fellépései, melyek során feltárta a szovjet rezsim alaptalan, törvényellenes, a helyi lakosság ellen irányuló cselekedeteit, nagy társadalmi visszhangot váltottak ki. Az utóbbi húsz évben Olekszij Korszun társadalmi alapon *A történelem által rehabilitáltak* című könyv szerkesztőbizottságának tagjaként dolgozott: 2008 óta tudományos munkatársa, 2010-től a szerkesztőbizottság elnökének helyettese, a kiadói szerkesztőcsoport vezetője. Ez idő alatt több mint öt dokumentum-

gyűjtemény egyik összeállítója, valamint különböző könyvekben és időszaki kiadványokban megjelenő számos publikáció szerzője, amelyekben az általa összegyűjtött, a háború utáni Kárpátalja politikai eseményeivel kapcsolatos egyeduralkodó levéltári dokumentumokat hozta nyilvánosságra.

Kosztó Gyula (Beregdéda, 1986.) A Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskola abszolvált hallgatója. 2001–2004 között a Técsői Református Líceumban tanult és szerezte meg a középiskolai végzettséget. Ezt követően 2008-ban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett „baccalaureus” képesítést történelem és földrajz szakokból. 2009-ben szintén a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán megszerezte a „specialist” képesítést történelemből. A diploma megszerzése után 2011-ben felvételt nyert a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának gazdaság-, politika- és régiótörténeti műhelyébe. 2014 szeptemberében abszolvált s jelenleg a doktori disszertáció írása mellett egyéb történelemtudományi kutatásokat végez. Kutatási témája: Szovjet partizán-tevékenység Kárpátalján (1944. március 19.–október 28.)

Marcás Gergely (Kincsesberek, 1990.február 23.) irodalmár, a Debreceni Doktori Iskola PhD-hallgatója. Az iskola befejezése után az Ungvári Nemzeti Egyetemen magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát szerzett, majd az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tannyelvű Középiskola szervezőpedagógusaként helyezkedett el. Első versei 2010-ben jelentek meg nyomtatásban az *Együtt* irodalmi folyóirat lapjain. A 2013-ban megjelent *Szárnypróba*, illetve a 2016-ban a *Különjártat* című antológia társszerzője. A versek mellett rövidprózákat, tanulmányokat ír.

Marosi István (Beregszász, 1974.december 9.) görögkatolikus lelkész, Nagybecsény parochusa, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola lelkésze, a GörögKör vezetője.

Matkovits-Kretz Eleonóra, (Pécs, 1951. szeptember 21.) a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnöke.

Mádi Bianka (Verbőc, 1998. március 10.) Jelenleg az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara Magyar történelem és európai integráció szakának másodéves hallgatója.

Dr. Tóth Mihály, (Zápszony, 1954. október 7.) a jogtudományok kandidátusa, nemzetközi kisebbségi jogász, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke 1987 és 1989 között Beregszász város polgármestere, 1992 és 1994 között a Beregszászi járás elnöki megbízottja, 1994–1998 között a kijevi parlament

képviselője volt. Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség tiszteletbeli elnöke. 2001 óta az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Kutatási témája a kisebbségi jog, a gyakorlatban is részt vesz az ukrajnai jogalkotásban.

Dr. Zubánics László (Gut, 1971. május 20.) a történelemtudományok kandidátusa, helytörténész, kisebbségi politikus. 2009-től az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi kar dékánhelyettese, a Magyar történelem és európai integráció tanszék tanára. *Kutatási területe:* Északkelet-Magyarország (a mai Kárpátalja) kora újkori történelme, ezen belül a nemesség szerepe e történelem formálásában. Eddig közel 10 könyvet adott ki, számos tanulmánya jelent meg a helyi és a magyarországi kiadványokban. Jelenleg a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke és az Együtt című folyóirat tanulmány rovatának a vezetője.

GULÁG
EMLÉKBIZOTTSÁG
A Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok
és kényszermunkások emlékére

ISBN 978-963-9814-88-2

9 789639 814882